

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
Právnická fakulta

Příčinná souvislost jako prvek právní odpovědnosti

Disertační práce

Autor:
JUDr. Josef Haščák

Školitel:
Prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc.

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci s názvem „Příčinná souvislost jako prvek právní odpovědnosti“ vypracoval samostatně, způsobem vědecky obvyklým, že jsem vyznačil všechnu citovanou a použitou odbornou literaturu a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

JUDr. Josef Haščák

Tato disertační práce vznikala postupně s různými přestávkami v průběhu let 2008 až 2012. Nevyplývá-li z textu výslovně něco jiného, znění této disertační práce zachycuje právní stav k 1. listopadu 2011.

Poděkování

Školiteli prof. JUDr. Aleši Gerlochovi, CSc., za jeho odbornou pomoc, konzultace a připomínky k jednotlivým částem této práce, jakož i vstřícný přístup v průběhu celé tvorby této práce.

Obsah

1. Úvod	6
1.1. Odpovědnost jako sociální jev.....	7
2. Koncepce a vývoj pojmu právní odpovědnosti	11
2.1. Funkce právní odpovědnosti	23
2.2. Význam porušení povinnosti pro právní odpovědnost	25
2.3. Objektivní a subjektivní odpovědnost.....	28
2.4. Přehled současných názorů na pojetí právní odpovědnosti	31
2.5. Klasifikace deliktu a její význam pro právní odpovědnost	35
2.6. Obecně k odpovědnosti v soukromém právu	37
2.6.1. Nástin německé úpravy odpovědnosti za škodu	43
3. Význam příčinné souvislosti pro právní odpovědnost	49
3.1. Obecné chápání příčinné souvislosti a její význam ve vědě	53
3.2. Filozofické kořeny příčinné souvislosti	57
3.3. Korelace a příčinná souvislost	71
3.4. Kauzalita, nutná podmínka a kauzálně relevantní faktory.....	73
3.5. Alternativní příčinná souvislost	88
4. Základní rozdělení teorií příčinné souvislosti.....	90
4.1. Individualizující teorie příčinné souvislosti a teorie podmínky.....	94
4.1.1. Jednotlivé aspekty teorie podmínky.....	97
4.1.2. Teorie INUS a vztah k příčinné souvislosti	110
4.2. Generalizující teorie příčinné souvislosti	112
4.2.1. Jednotlivé aspekty aplikace adekvátní teorie.....	124
4.2.2. Aplikace adekvátní teorie ve složitějších případech.....	133
5. Pojetí příčinné souvislosti v českém právu	138
5.1. Příčinná souvislost v české a československé judikatuře	141
5.2. Příčinná souvislost v procesním právu	153
6. Příčinná souvislost a ztráta naděje	156
7. Exkurz do common law	162
8. Závěr, shrnutí a zhodnocení problematiky	174
Abstrakt dizertační práce	179
Seznam použité literatury	186

1. Úvod

Pojmy jako „příčinná souvislost“ a „právní odpovědnost“ patří k nejčastěji užívaným v oblasti práva a právní vědy, a to ve všech oborech. Téměř každé odvětví práva se odvolává se na tyto pojmy a bere je jako nutný základ pro své fungování. Pokud by se měl nalézt institut, který propojuje a spojuje všechna právní odvětví, pak jedním z nich je zcela jistě právní odpovědnost a příčinná souvislost.

Taková šíře však implikuje zároveň i značný stupeň obecnosti, který hraničí až s vágností. Důvodem je, že každé dnes existující právní odvětví se vyčleňovalo postupně a za jiných společenských podmínek a potřeb a s tím souviselo mnohdy i rozdílné chápání základních pojmů. Navíc je třeba přihlédnout k rozdílnému vývoji právní vědy v právních kulturách. Proto z mnoha důvodů patří pojem právní odpovědnosti a příčinné souvislosti k méně jasným. Panuje všeobecná shoda, že tento pojem je velmi široký a to téměř tak, že činí tento pojem zčásti neuchopitelným.

Není účelné ani možné najít beze zbytku všeobsažnou, úplnou a nevyvratitelnou definici zkoumaných pojmů. To lze učinit pouze za cenu velmi širokého až vágního pojetí. Na druhé straně ovšem zavrhnout a rezignovat na definování by znamenalo taktéž extrémní přístup, neboť je důležité to brát jako určitý základ pro vývody, ze kterých se odvíjí možnost dalšího zkoumání a úvah.

Z širokého pojetí nastíněného tématu ovšem vyplývá počáteční nutnost jistého omezení materie. Byť je právní věda relativně univerzální právě díky obecnosti základních institutů a terminologie, nelze odhlédnout od sejetí s pozitivním právem a od národního charakteru práva.

V rámci této práce se vychází především z evropské kontinentální právní kultury (zvláště z české a německé teorie a právního řádu). Porovnáním pojetí právní odpovědnosti a příčinné souvislosti vyniknou společné a rozdílné znaky v obou právních řádech. Německá právní teorie je sice z velké části blízká české, neboť obě vychází ze společné střeoevropské tradice, ovšem dnes jsou přes určitý společný vývoj patrné velké rozdíly. Právě zmiňovaná blízkost obou právních řádů je do značné míry výhodou, neboť při vzájemném porovnávání lépe vyniknou signifikantní znaky právní odpovědnosti.

Stranou této práce však nezůstává ani common law, neboť problematika týkající se příčinné souvislosti zaměstnává právníky obou právních kultur, byť v omezeném rozsahu.

Dalším nezbytným počátečním omezením je nutná redukce pojmu odpovědnosti, protože dochází k postupnému až redundantnímu rozšiřování jeho významu. Příkladem toho je dnes často užívaný slogan „globální odpovědnost“. V tomto případě jde spíše o filozoficko-environmentální pojetí povinnosti vůči lidské společnosti a okolnímu prostředí než o tradiční

chápaní odpovědnosti jako takové. Kupříkladu bývá upozorňováno na to, že heslo „globální odpovědnost člověka“ je bezobsažné a zároveň nebezpečné, neboť jedinec si tím vlastně připisuje kompetenci, kterou podle křesťanské víry má jen Bůh.¹ Kdo je sám „odpovědný za celý svět“, nemá totiž už odpovědnost vůči nikomu dalšímu². Proto mimo hlavní oblast zkoumání tak zůstává i odpovědnost politická a ústavní, neboť se jedná o pojmy, které s právní odpovědností nemají tolik společných znaků.

Jak už bylo z části řečeno, tak nejde zcela oddělit zkoumání teoretických konstrukcí (jakou právní odpovědnost i příčinná souvislost beze sporu je) od pozitivního práva. Právní věda a pozitivní právo nejsou oddělené, nýbrž se navzájem prolínají a ovlivňují. Navíc pouhé teoretizování samo o sobě nemá velký význam. Velká část této práce je proto věnována konkrétním případům a judikatuře. Je sice potřebné zkoumat danou problematiku s ohledem na pozitivněprávní úpravu, ovšem nelze se výlučně omezovat na pouhý výčet a komentář paragrafů, které s danou materií souvisejí.

Z obecného zaměření této práce také vyplývá, že větší pozornost bude věnována příčinné souvislosti a právní odpovědnosti ve sféře soukromého práva, a to zejména odpovědnosti za škodu. Je to dáno zejména faktem, že soukromé právo je oblastí práva s největší tradicí a teoretickou propracovaností. Právě na jeho půdě docházelo a dochází k nejhlubšímu zkoumání těchto pojmů.

Smyslem této práce je zkoumání pojmu příčinné souvislosti v rámci institutu právní odpovědnosti. To ovšem předpokládá počáteční vymezení zkoumaného pojmu právní odpovědnosti, jeho postavení v právní vědě a prozkoumání jeho teoretického chápání. Tím dojde nejprve k vymezení úlohy samotné příčinné souvislosti a její funkce v právu jako předpokladu pro bližší zkoumání. První část práce se tak věnuje obecně právní odpovědnosti.

Po nezbytném teoretickém úvodu a definování právní odpovědnosti se v druhé části této práce věnujeme popisu vlastního pojmu příčinné souvislosti, a to jednak v jeho obecném (filozofickém) chápání, jednak z hlediska právní vědy. Příčinná souvislost v právu sice vychází z obecného chápání, nemůže být však ztotožněna s příčinnou souvislostí ve fyzikálním smyslu, neboť úkoly kladené na příčinnou souvislost v právu jsou specifické.

1.1. Odpovědnost jako sociální jev

Odpovědnost jako sociální jev patří k těm pojmům, které intuitivně známe a uvědomujeme si jejich význam, ale zároveň je složité je exaktně vymezit. Z čistě jazykového hlediska můžeme v zásadě rozeznávat odpovědnost jako schopnost či nutnost nést následky svého jednání

¹ Halík, T.: Vzýván i nezvýván, Evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství, esej Je postmoderní kultura postsekulární?, Praha 2004.

² Hoye, W.J.: Demokratie und Christentum, Münster 1999.

nebo též jako označení jednání, které tvoří součást určitého komplexu povinností daného subjektu. Tato názorová nejednota je dána především tím, jak jednotliví autoři řeší otázku vzájemného vztahu právní odpovědnosti, sankce, ale i forem státního donucení.

Pojem odpovědnosti stál mnohokrát v centru úvah filozofů a jako takový byl probírán. Byl často brán jako etické a morální měřítko (např.: Lévinas, Sartre³)

Je nutné si uvědomit, že tento pojem neznala v dnešním chápání antika ani středověk, je to tedy předně pojem, který vzešel z práva, byť jeho význam je již v obecné rovině posunut, nicméně nelze jeho význam neomezeně rozšiřovat. V souvislosti s tímto vyslovil M. Lobkowicz zajímavý názor na zvláštnost odpovědnosti: „...mohu nést odpovědnost jen před tím, kdo je oprávněn mne k odpovědnosti volat“⁴.

Obecný pojem odpovědnosti tak lze vnitřně rozlišovat, neboť právní odpovědnost je pouze jedním z druhů z celkového komplexu odpovědnosti. Tato základní teze je východiskem pro veškeré práce a pojednání o právní odpovědnosti. Bylo by ale chybou redukovat odpovědnost pouze na odpovědnost právní a pomíjet přitom její ostatní druhy, resp. dimenze.

Jako základní kriterium pro diferenciaci právní a neprávní (mimoprávní) odpovědnosti slouží především právo samo, jeho obsah, a to jak je v dané společnosti odlišováno od ostatních mimoprávních normativních systémů.

Právo nikdy neexistuje ve společnosti jako izolovaný normativní jev. Je reflexí kulturních, ekonomických, filozofických a dalších vztahů ve společnosti a jako takové vychází z určitých základů. Nemůže, a není to v žádném případě jeho úkolem, postihovat veškeré lidské jednání, potažmo všechny aspekty odpovědnosti jednotlivce. Vytváří sice důležitý axiologický rámec, avšak nikoliv výlučný.

Z toho vyplývá důležitý poznatek, že lidské chování může být z hlediska různých normativních a hodnotových systémů hodnoceno různě. To, co je podle morálních pravidel hodnoceno jako závadné chování s nutností sankce, nemusí být nutně stejně oceněno právem.

Právní odpovědnosti a právu jako takovému náleží pouze ty úkoly a regulace společenských vztahů, které jsou mu explicitně svěřeny.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že vedle právní odpovědnosti rozeznáváme i jiné druhy. Jako další hlavní druhy se uvádí především odpovědnost morální, politická, případně ústavní. O morální odpovědnosti hovoříme při porušení morálních pravidel, která jsou z velké části vytvářena postupným samovolným procesem. Morálka jako normativní systém se od práva odlišuje, především pokud jde o následky porušení pravidel. Ne jinak je tomu i u morální odpovědnosti. Sankce za porušení toliko morálních pravidel je prostá vynutitelnost státních

³ blíže Sartre, Jean-Paul: Vědomí a existence, Praha 2006.

⁴ Lobkowicz, M.: Duše Evropy, Praha 2001, s.88

mocí. Sankci může jednak představovat vlastní svědomí jednak odsouzení veřejným míněním. V ideálním případě by právo jako normativní systém bylo podmnožinou morálky, ovšem reálně se jedná o dva systémy, které se v určitých oblastech prolínají.⁵ Proto právní a mravní odpovědnost mohou existovat nezávisle na sobě, byť je žádoucí, aby spolu s právní odpovědností nastupovala i odpovědnost morální.

Odpovědnost bývá někdy v obecnosti spatřována v tom, že staví lidské jednání do různých příčinných souvislostí, ať už časové, sociální, právní, etické či náboženské. Z určitého jednání vyplývají různé následky, které mohou mít výše zmíněnou podobu.

Poukazuje se i na to, že odpovědnost je pojmově myslitelná pouze v rámci nejistoty, když není znám jistý výsledek a slouží k tomu, aby žádoucí výsledek byl pod jejím tlakem dosažen.

Pro filozofické směry založené na predestinaci osudu člověka je odpovědnost prázdná kategorie, neboť pokud je jednání dopředu nějakým způsobem určeno, pak znamená, že člověk je jen figurkou na šachovnici a nemůže pojmově uvažovat o své odpovědnosti za předem dané jednání a následek.

Odpovědnost v jazykovém chápání může znamenat také atribut, který člověka doprovází v jeho jednání, neboť se cítí odpovědný. S tím souvisí i chápání odpovědnosti jako vlastnosti předcházející jednání a působící do budoucna, kdo je ochoten zavázat se k nějakému úkolu, přebírá odpovědnost za možnou budoucnost.

V pojmu odpovědnosti bývají v obecné rovině nalézány tři základní body. Každý člověk sám přebírá odpovědnost za své jednání, ale i povinnosti a úkoly, které převzal od jiného bez ohledu na to, zda dobrovolně či nikoliv. Účty z toho skládá před nějakou v tomto ohledu jemu nadřazenou autoritou – státem, společenstvím lidí, rodinou, voličům, bohem, atd.⁶

Politická odpovědnost je pojem značně používaný, nicméně jeho význam není vykládán shodně. Politická odpovědnost bývá chápána jednak ve smyslu obecné odpovědnosti jako rozšíření jejího společenského významu i na chod věcí veřejných, ve smyslu aktivním jako prostředku působícím preventivně na budoucí chování a dále i jako klasická retroaktivní odpovědnost. V případě retroaktivního chápání politické odpovědnosti se vynořuje otázka, jaké následky se vlastně uplatní. Za obecný negativní následek by bylo možné považovat ztrátu příslušné politické funkce – zejména cestou odvolání.

Někdy se rozlišuje politická spoluodpovědnost, ve které jsou politici jako představitelé státu a chodu věcí veřejných spoluodpovědní (nesoucí povinnost) za úkoly a směřování společnosti jako celku, kde nelze dohledat jednotlivý subjekt, kterému to lze přičítat. Příkladem je spoluodpovědnost k životnímu prostředí, budoucím generacím, za nemocné či staré. Individuální odpovědnost politika za své konkrétní činy je pak v tomto smyslu doplňkem

⁵ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, 2. přepracované vydání, Praha: ASPI Publishing 2004.

⁶ blíže Schwartländer, Johannes: Die Verantwortung der Vernunft in einer friedlosen Welt - Philosophisch-Pädagogisches Kolloquium aus Anlaß des 80. Geburtstages von Otto Friedrich Bollnow, Tübingen 1984

spoluodpovědnosti. Nejsou to protiklady, ale párová kategorie, kde obě složky působí naráz a nelze jednu vyzdvihovat nad druhou.

Politická odpovědnost přichází v úvahu v souvislosti s výkonem politické funkce. Opět je tu nutná přítomnost porušení určitého pravidla – v tomto případě politického a sankce je podobně jako u morální odpovědnosti zpravidla bez státního donucení.

Někdy bývá v literatuře zmiňována i odpovědnost ústavní jako příklad právní odpovědnosti, ve které je zároveň obsažen prvek politický, nebo bývá vyčleňována jako samostatný druh odpovědnosti; odpovídá se za následky jednání, spočívající v porušení či ohrožení ústavou chráněných zájmů. Pokud porovnáme vymezení jednotlivých nastíněných druhů odpovědnosti, pak nutně nalezneme společné znaky. Těmi jsou porušení povinnosti, která vyplývá z určitého hodnotového či normativního systému, a v důsledku toho nastoupení sankce.

Jako další otázka se nabízí vzájemná konkurence a spolupůsobení jednotlivých druhů odpovědnosti. Z výše uvedeného je zřejmé, že porušením právní povinnosti může nastoupit odpovědnost právní, pokud tím však dojde zároveň k porušení povinnosti morální či politické, může nastoupit i odpovědnost morální nebo politická. Ovšem z pouhého porušení morální či politické povinnosti vyvstane jen odpovědnost morální nebo politická.

S rozlišováním a základním vymezením souvisí chápání odpovědnosti jako aktivní prospektivní odpovědnosti nebo jako tzv. pasivní retrospektivní odpovědnost.⁷ Rozdíl je spatřován v tom, že aktivní pojetí odpovědnosti vede subjekt k řádnému, aktivnímu splnění povinností, naproti tomu pasivní retrospektivní pojetí má povahu následků nastupujících v případě porušení povinnosti či ohrožení

Uvedené třídění vychází ze sociologicko-filozofických úvah, kde aktivní pojetí je spíše filozofické a vlastní socialistické právní vědě. Znamená uvědomění si závazku ke společnosti, pochopení vlastního postupu, uvedení své činnosti do souladu s tímto, bývá též chápáno jako součást primárního právního vztahu, kde ale zároveň nenabývá formu povinnosti. Zároveň se toto pojetí promítá do obecného právního principu *neminem laedere*.

Sama odpovědnost v retrospektivním smyslu pak představuje odpovědnost za uskutečněné chování, a to takové, které odporuje sociálním normám.

Problematika odpovědnosti (jak je vidět již z pouhého nastínění obecných otázek) patří k nejsložitějším v právní vědě a názory na ni a na řadu dalších dílčích otázek, které s ní bezprostředně souvisejí se různí. Mnohdy se vyskytují i skeptické názory, které pochybují i o existenci obecného pojmu odpovědnosti. Přesto se dá říci, že právní odpovědnost představuje stále aktuální témata, už z toho důvodu, že společenský zájem na plnění povinností stanovených právem je jedním z hlavních úkolů fungování práva ve společnosti.

⁷ Macur, J: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980, s. 66.

2. Koncepce a vývoj pojmu právní odpovědnosti

Jednou z možností zkoumání teoretických pojetí pojmu právní odpovědnosti je pohled na postupný vývoj názorů v právní vědě. Naprostá většina prací jednotlivých autorů však hovoří o odpovědnosti pouze v souvislosti s občanským resp. soukromým právem. Ostatně není se čemu divit. Soukromé právo má díky své dlouhé a v podstatě kontinuální historii rozvinutou teorii, která se dříve nebo později musela tímto pojmem zabývat. To se zdaleka nedá říci o většině oborů práva veřejného. Neznamená to ovšem, že by poznatky ohledně právní odpovědnosti získané na půdě soukromého práva nebylo možné (byť s jistými modifikacemi) aplikovat i na právní řád jako celek.

Pokusme se vyjít ze základního pojetí právní odpovědnosti tak, jak dnes chápána a poté sledovat její postupnou genezi a náhled na ní v úvahách právních teoretiků.

Odpovědnost je v prvé řadě pojem vzešlý z práva a tradičně bývá chápán jako povinnost nést zákonem stanovenou újmu v případě, že nastane zákonem stanovená skutečnost⁸. Přeneseně bývá chápána jako etický pojem – mravní postoj, podle kterého určujeme své jednání, tedy ve smyslu aktivní odpovědnosti. Není neobvyklé i určení odpovědnosti jako vztahu nositele povinnosti k subjektu, který je oprávněn jeho plnění kontrolovat či posuzovat a vyvozovat důsledky či sankce v případě neplnění. Toto pojetí se však považuje za příliš úzké vymezení, které dopadá spíše na smluvní odpovědnost a předpokládá existenci právního vztahu jako výlučného způsobu realizace subjektivního práva.

Poměrně nezvykle s ohledem na naše klasické pojetí ovšem v souladu s německou právní teorií popisuje odpovědnost O. Weinberger ve svém díle *Norma a instituce*. Především si všímá toho, že odpovědnost lze přičítat jen za to, co je přístupné našemu jednání a předpokládá, že rušitel je svobodný ve své vůli a dále uvažuje, zda lze přijmout tezi determinace lidského jednání⁹. Již na první pohled je vidět nedostatek tohoto pojetí, které nezohledňuje právní odpovědnost za výsledek ve sféře občanského a správního práva. Jeho typologie právní odpovědnosti, kde rozeznává dva základní typy právního přičítání – totiž ručení a na druhé straně vinu a trest – zčásti připomíná tradiční rozlišování v germánském právu – „Schuld und Haftung“. Schuld (dluh) je totiž tradičně brán jako závazek dlužníka k poskytnutí plnění a Haftung (ručení) jako institut především exekučního práva; ten kdo ručí, musí přijmout, že se věřitel může uspokojit z jeho ručeného majetku. V naprosté většině případů pak oba instituty jdou paralelně vedle sebe, neboť zpravidla ten, kdo dluží tak zároveň ručí. V německém právu je však myslitelná i situace dluhu bez ručení (ust. § 1975 německého občanského zákoníku – Bürgerliches Gesetzbuch, zkráceně „BGB“), ovšem pouze v případech, kde to zákon výslovně připouští, protože smluvní vyloučení ručení je minimálně

⁸ *Universum* : všeobecná encyklopedie. Díl 6, Mb-Op., 1. vyd., Praha : Odeon, 2001, heslo odpovědnost

⁹ Weinberger, O.: *Norma a instituce* : (úvod do teorie práva), 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 1995, s. 135 a n.

sporné. Obráceně je pak možná i situace ručení bez dluhu, například v případě zastavení věci k zajištění cizího dluhu. Je pravdou, že v německé právní vědě je odpovědnost dodnes spojena s pojmem ručení, odpovídání (Einstehen) a s tím, že k zabezpečení realizace tohoto institutu slouží jednak skutkové podstaty trestných činů a jednak povinnosti k náhradě škody. Německé pojetí tedy zřetelně inklinuje k pozitivistickému a retrospektivnímu chápání právní odpovědnosti, i když i zde se objevují koncepce, které uvažují odpovědnost v aktivním smyslu jako mravní rozhodnutí a připravenost člověka pro jednání, za jehož následky ručí svou osobností. Tento názor je však spíše zastoupen v sociologické literatuře a není takřka vůbec přejímán do sféry právní vědy. V souladu s již napsaným pak právo podle Weinbergra připisuje ručení, stanovuje odpovědnost za to, že se něco stane či nikoliv. Ručení je tak povinnost zaručit se za něco, co je stanoveno jako právní povinnost. Úlohou práva pak je v tomto smyslu stanovit obsah a podmínky ručení, přičemž může být konstruováno tak, že jde buď o ručení věcné či osobní. Vinu naproti tomu chápe jako porušení povinnosti a trest jako následek protiprávnosti, to čím norma vyhrožovala.

V současných učebnicích teorie práva je pojem právní odpovědnosti chápán poměrně jednotně, ačkoliv autoři vždy přiznávají, že se jedná o teoreticky komplikovaný pojem. Někteří autoři¹⁰ akcentují, ukotvení právní odpovědnosti v sociálních vztazích a všímají si jejího signifikantního prvku, kterým je postihování určitých důsledků chován. Jelikož tyto postihy (následky) zasahují do práv určitého subjektu, musí být podmínky pro uplatňování postihu stanoveny zákonem.

Na významu tak nabývá porušení právní povinnosti, přičemž je třeba rozeznávat, jaký je osud této primární povinnosti a zda trvá vedle povinnosti sekundární – sankční. Z těchto premis tak učebnice teorie práva od autorů Boguszaka, Čapka a Gerlocha vyvozuje definici právní odpovědnosti jako nutnosti nést následky chování spočívající ve vzniku nové povinnosti.

Obdobně přistupuje k právní odpovědnosti i Harvánek¹¹ a spatřuje v právní odpovědnosti jako stěžejním prvku každého normativního systému dva základní prvky. Kromě již uvedeného uplatnění nepříznivých následků si všímá i prvku státního donucení. Na rozdíl od ostatních autorů si všímá i základního přístupu k odpovědnosti jako takové – tj. její chápání jako aktivní či pasivní. Aktivní pojetí odpovědnosti je zaměřené do budoucna, vzniká již spolu s primární povinností. Pro právo je však důležitější pasivní retrospektivní pojetí zaměřené do minulosti na postihnutí již učiněného porušení povinností. I pasivní pojetí odpovědnosti slouží k naplnění reparační, satisfakční, represivní a preventivní funkce s tím, že v rámci každého oboru práva vystupuje do popředí některá z funkcí (např. v právu trestním represivní funkce, v právu občanském reparační funkce).

Harvánek se shodně s výše uvedenými autory dostává k prvku porušení právní povinnosti a zaměřuje se na následky. Právě v prvku porušení práva a negativních následků lze spatřovat spojení institutu právní odpovědnosti s delikty – ať již soukromoprávními či veřejnoprávními.

¹⁰ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva. 2. vydání, ASPI Praha 2004, str. 189.

¹¹ Harvánek, J.: Teorie práva. Plzeň 2008, str. 380.

Poněkud odlišně se ve své učebnici teorie práva staví k odpovědnosti. V. Knapp¹². Vnímá právní odpovědnost jako jednu z mnoha odpovědností, v jejímž rámci (zřejmě s ohledem na pozitivní právo) rozeznává odpovědnost ústavní, správněprávní, civilní, trestní a mezinárodněprávní. Základní znak odpovědnosti je podle V. Knappa povinnost snést újmu, tedy sankci. V uvedené učebnici teorie práva od V. Knappa se ještě objevují dozvuky sporu mezi aktivním a pasivním pojetím odpovědnosti, který se v československé právní teorii odehrával v 50. a 60. letech minulého století. Odpovídá se za splnění nebo porušení povinnosti? Vývoj těchto debat bude uveden dále v textu.

Zajímavou úvahu představuje otázka, co je důvodem sankce. Jistě nás napadne jako první porušení právní povinnosti. V. Knapp však upozorňuje, že striktně vzato to platí pouze v oboru trestního práva. Důvodem sankce totiž (zejména v soukromém právu) mohou být i jiné skutečnosti. Z toho je možné dělit právní odpovědnost na dvě základní kategorie – odpovědnost vznikající v důsledku porušení povinnosti a odpovědnost vznikající na základě jiných skutečností.

Je zajímavé, že teoretické diskuze na téma právní odpovědnosti se téměř neodehrávaly (nebo jen v omezené míře) v německé ani rakouské právní vědě. Ani v Československu tomu nebylo do konce druhé světové války díky společné tradici a východiskům práva ve střední Evropě jinak. Jeden z možných důvodů je to, že ve standardních demokraciích je právo bráno jako jeden z nástrojů společenské regulace a není mu přisuzována všemocná úloha. Z toho také vyplývá pragmatičnost právní vědy a její spojení s pozitivním právem, nemá za úkol tzv. „teoretizovat za každou cenu“. Nelze to však interpretovat jako neschopnost, neochotu či dokonce rezignaci na to zabývat se tímto pojmem. Jednoduše řečeno se nehledá problém v základním teoretickém vymezení, pokud není bezprostředně spojen s aplikační praxí.

Proto se až se zřetelným ovlivněním našeho práva socialistickou právní vědou pojem právní odpovědnosti stal středem zájmu právních teoretiků. Bohužel socialistická právní věda je v mnohých případech zatížena ideologickým balastem a lze z ní poměrně obtížně vydělit skutečně hodnotné myšlenky od bezobsažných frází¹³.

Východiskem pro zkoumání právní odpovědnosti je pro autory z tohoto období teze, že pojem odpovědnosti je tak komplexní, že jeho zkoumání nelze redukovat na pouhou právní úroveň a diferenciační kritérium je třeba hledat v jeho společenské podstatě. V tomto pojetí pak právní věda akcentuje tyto základní prvky právní odpovědnosti: společenské odsouzení, nepříznivé následky a konečně prvek státního donucení.

Společenské odsouzení vyjadřuje, jak společnost reaguje na závadné jednání, tedy jaká je odezva na toto jednání ve společenském mínění. Reakce společnosti však nezůstává pouze v úrovni mimoprávní – právem předpokládané následky takového jednání tvoří právě další

¹² Knapp, V.: Teorie práva. Praha C.H. Beck 1995, s. 200.

¹³ Macur, J.: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980 nebo Eliáš, J.: Společensko-ekonomické základy socialistického občanského práva, Praha 1970.

prvek, a to nepříznivé následky, které stíhají rušitele. Státní donucení pak představuje prvek použití nebo možnosti použití státní moci vůči rušiteli.

Právě kombinace a vzájemný vztah a význam těchto zmíněných prvků tvoří východisko pro jednotlivé koncepce. V souladu s tímto, pak můžeme právní odpovědnost chápat skutečně komplexně jako kombinaci všech uvedených elementů s tím, že jsou rovnocenné a žádný z nich nelze zdůrazňovat na úkor jiného. Tato koncepce je však již na první pohled pouze ideální konstrukcí. Jednotlivá další pojetí pak akcentují určitý jednotlivý znak a pouze zohledňují zbývající. Z tohoto pohledu pak můžeme hovořit o dalších třech koncepcích. Není účelné ani potřebné zdůrazňovat a vysvětlovat tyto jednotlivě, už z tohoto důvodu, že praktický význam pro osvětlení pojmu právní odpovědnosti v dnešním pohledu nemají. Prvek společenského odsouzení a tzv. povinnosti skládat účty je příznačný pro aktivní pojetí právní odpovědnosti a jejího působení ve společenském tlaku na jednotlivce, neboť tento prvek má největší efekt právě v primárním právním vztahu. Všímá si především působení společenské mínění na psychiku rušitele. Toto pojetí bylo typické především pro některé sovětské právní teoretiky; oprávněně však bylo namítáno, že prvek společenského odsouzení není vždy nezbytný, zejména v případě občanskoprávní odpovědnosti bez zřetele na zavinění, kde není třeba psychického vztahu rušitele k jednání a výsledku, může tento prvek absentovat. Lze tedy konstatovat, že ač je prvek společenského odsouzení žádoucí, netvoří a zřejmě ani nemůže tvořit základ, na kterém je postavena obecná teoretická konstrukce právní odpovědnosti. Opačný názor by vedl k poměrně absurdním výsledkům, neboť by ve svém důsledku znamenal v podstatě rezignaci na právní vymezení zkoumaného pojmu a rázem by se problematika posunula do oblasti sociologicko-filozofického zkoumání.

Při zohlednění prvku státního donucení v pojmu právní odpovědnosti je třeba nejprve vymezit donucení ve vztahu k odpovědnosti. Podle teorie se rozlišuje donucení přímé a nepřímé, kde prostředky přímého donucení směřují rovnou k vynucení stavu předpokládaného právní normou. Přímé donucení v zásadě nastává, jestliže nebylo plnění dosaženo prostředky nepřímého donucení. Přímé i nepřímé donucení předpokládá porušení určitých povinností stanovených právní normou nebo na základě normy. Způsob státního donucení závisí na cílech, funkcích a způsobu, jakým zabezpečují právní pořádek. Státní donucení je specifický státně-právní institut a představuje formu činnosti státních orgánů na základě zákona, s cílem reálného zajištění fungování zákonnosti. Státní donucení je neoddelitelnou součástí procesu realizace práva, resp. aplikační činnosti státních orgánů. Je uskutečňováno na základě zákona a v mezích zákona, s neustálým zabezpečováním zákonných práv těch subjektů, vůči nimž je používáno. U nepřímého donucení jde o stanovení sankcí v právních normách a jejich realizaci při porušení právní povinnosti.

Někdy je nepřímé donucení dáváno do souvislosti se vznikem právní odpovědnosti. Pro tento názor hovoří pojetí právní odpovědnosti jako hrozby sankcí, kde odpovědnost vzniká současně s povinností, latentně trvá a aktivizuje se s porušením právní povinnosti.

V souvislosti s donucením je třeba zdůraznit, že z hlediska obecné teorie ani odvětvových disciplín není vytvořen dosud jednotný názor (ve smyslu zobecnění) na otázku vzájemného vztahu sankcí a odpovědnosti. Na tuto problematiku existují různé názory s rozličnými přístupy ke zkoumání výše zmíněné kategorie donucení v právu. Lze konstatovat, že existují dvě základní názorové skupiny, jak z hlediska obecné teorie, tak odvětvového zkoumání. Jedni vycházejí z toho, že sankce je součástí právní normy, ustanovením vyjadřujícím hrozbu zvláštního státního donucení a realizují se v případě porušení dispozice právní normy. Tato skupina autorů, kteří vymezují sankci jako hrozbu státním donucením na případ porušení povinnosti, použití sankce považuje za právní odpovědnost. V rámci této názorové skupiny jde ještě o názory autorů, kteří vymezují sankci jako ustanovení právních následků na případ porušení povinnosti, jejichž realizace je zabezpečena buď orgány státního donucení, nebo může být uskutečněna dobrovolně, bez zásahu státních orgánů. Přístup další názorové skupiny lze charakterizovat následujícími názory - pod pojmem sankce se rozumí nastoupení nepříznivých následků pro jednoho z účastníků právního vztahu, jako kategorii zahrnující jak právní odpovědnost, tak i jiné nepříznivé následky, které jsou spjaty s porušením práva. Přitom určitá skupina spojuje sankci se státním donucením jednak v případech sankce právní normy, tj. právní odpovědností jako reakcí na porušení práva, a dále v případech realizace příkazu obsaženého v dispozici právní normy. Někteří teoretici zastávají ještě názor, že současně s použitím sankce - prostředku státního donucení - ať je či není právní odpovědností, jsou možné nepříznivé následky spojené s takovým donucením. Nejpočetnější zastoupení má tedy pojetí, s ohledem na všechny názorové rozdíly, že právní odpovědnost je realizace sankce.

Dlužno však podotknout, že v podstatě všechny dnes uznávané koncepce vychází z kladení důrazu na prvek nepříznivých právních důsledků – zejména teorie sankční, která za odpovědnost považuje sankční povinnost, která stíhá rušitele v důsledku porušení právní povinnosti. Ve své čisté podobě ztotožňuje sankci s odpovědností, převládá ovšem názor, že odpovědnost je pouze jedním z druhů sankcí, tvoří tedy jakousi podmnožinu. Tato teorie je přijímána jako základní východisko zejména v právu občanském. Podstatu sankce pak nevidí v prvku státního donucení či jeho hrozby, ale výlučně ve stanovení nepříznivých následků, které stihnou rušitele v důsledku porušení povinnosti. V těchto nepříznivých následcích sice může být prvek státního donucení obsažen, ovšem nikoliv nezbytně. Základ právní odpovědnosti leží v normativním vyjádření povinnosti a následku jejího porušení. Situace porušení povinnosti je tedy právem předpokládána a normy s ní spojují určité následky. Bez sankcí by právo bylo pouhou bezúčelnou proklamací určitých hodnot, sankce je imanentním znakem práva, tudíž i právní odpovědnost můžeme označit za způsob realizace práva. Sankčnímu pojetí je však vytýkáno jednostranné zaměření na restituční resp. kompenzační funkci právní odpovědnosti za současného pomnutí její preventivní funkce. Takové zjednodušující pojetí však nelze přijmout, neboť prvek prevence je i v tomto případě obsažen byť ne natolik silně jako u aktivního pojetí právní odpovědnosti.

U nás se začal na teoretické úrovni zabývat právní odpovědností až V. Knapp v roce 1958 ve svém článku Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu.¹⁴ Již zpočátku konstatuje větu, kterou do svých prací převzala většina dalších teoretiků. Ani dnes, téměř po padesáti letech, nelze než s jeho výrokiem souhlasit. Konstatuje totiž, že ač je pojem právní odpovědnosti používán velmi často, je chápán nejednotně a ani právní řád jeho základní podstatu nevymezuje. Právě tento článek odstartoval teoretické diskuze na téma právní odpovědnosti a dodnes je citován. V. Knapp si zpočátku klade otázku, zda se odpovídá za splnění či za nesplnění závazku, její důležitost vidí v určení toho, kdy odpovědnost vlastně vzniká. To má význam zejména pro výchovné působení právní odpovědnosti. Řešení nelze nalézt ani v pozitivním právu, neboť právní mluva je nejednotná.

Další jeho úvaha je již přinejmenším sporná, podpořená nepříliš přesvědčivými argumenty a není dnes přijímána bez výhrad. Pokouší se o negativní vymezení zkoumaného pojmu. Odmítá totiž ztotožnění odpovědnosti a povinnosti, neboť podle jeho názoru může existovat povinnost bez odpovědnosti, jinak řečeno porušení některých povinností v sobě nenesou sankci. Zároveň však odmítá chápat odpovědnost jako sankci, tj. jako újmu za porušení povinnosti. Újma je totiž povinnost vznikající sekundárně, ovšem odpovědnost nemůže být povinností. Pokud by tak tomu podle něj bylo, pak by povinností byla pouze původní primární povinnost a sekundární povinnost by byla odpovědností. Absurdnost tohoto závěru dokládá tím, že by odpovědnost byla seznatelná pouze a posteriori podle toho, že nastala sankce. Postižený sankcí by pak odpověden právě proto, že nastala sankce a nikoliv naopak. Proto je odpovědnost něco mezi povinností a sankcí. Dochází tak k tomu, že právo hrozí rušiteli sankcí a právě porušení povinnosti je právní důvodem ke vzniku odpovědnosti povinnosti. Odpovědnost tak vzniká s hrozbou a v první řadě působí preventivně, přičemž nepříznivé následky odpovědnosti se odvrátí řádným splněním. Hrozba sankcí se porušením povinnosti projevuje vznikem sankce samé. Odpovědnost tedy prochází dvěma stádii, kde v prvním působí jako hrozba, latentně až porušení právní povinnosti – tj. druhé stádium, kde projevuje již své důsledky. Zároveň namítá, že při ztotožnění povinnosti se sankční povinností by porušení sekundární povinnosti opět dalo vzniknout nové povinnosti a tak dále a tím by mohlo dojít k řetězení vzniku povinností, což je podle jeho názoru nepřijatelné. Z uvedeného je zřejmé, že Knappovo pojetí má velmi blízko ke koncepci aktivní právní odpovědnosti, která je charakterizována důrazem na preventivní prvek, jak je uvedeno výše.

Nutno podotknout, že tato koncepce se sice stala východiskem úvah pro československou právní vědu, ale příliš příznivců si nezískala a další koncepce se spíše vymezovaly proti ní. Přesto je její význam zásadní, neboť poprvé nastolila do té doby neřešenou otázku.

Do opozice proti Knappových pojetí se postavil Š. Luby¹⁵, podle něj by chápání odpovědnosti jako hrozby sankcí vyústilo v to, že odpovědnost by existovala jen potud, pokud se sankcí hrozí, tedy do porušení právního vztahu. Následně by však zanikala a nastoupilo by působení

¹⁴ Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo I. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956, s. 67 a n.

¹⁵ Luby, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1958, s. 32 a n.

sankce. To by ovšem znamenalo popření represivního charakteru odpovědnosti a její redukce na pouhou preventivní funkci. Luby ovšem jde dále a odpovědnost chápe pouze jako následek porušení právní povinnosti, tím se zřetelně připojil k sankčnímu chápání odpovědnosti, odmítá uvažovat odpovědnost před porušením povinnosti a zatěžování odpovědností toho, kdo svou povinnost řádně splnil. Známy je výrok, kterým se jednoznačně přiklonil k sankčnímu pojetí právní odpovědnosti – právní odpovědnost a sankce je jedno a totéž. Pokud je Knappovo pojetí, jak již bylo napsáno výše, blízké k aktivnímu pojetí právní odpovědnosti, pak pro Lubyho koncepci je naopak příznačná pasivní odpovědnost.

Lze se však domnívat, že pojetí V. Knappa a Š. Lubyho nelze automaticky stavět do opozita a v určitých ohledech se tyto zdánlivě protichůdné koncepce doplňují, jak správně poukazuje J. Macur a M. Knappová.

Sankčnímu pojetí koncepce právní odpovědnosti zastává ve své práci Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku i J. Švestka. Z názvu práce je patrné, že zkoumá pojem odpovědnosti pouze v oblasti občanského práva, ale některé závěry mají obecnou platnost pro celý právní řád.¹⁶ Opakuje ve shodě s V. Knappem dnes již klasickou větu, že pojem odpovědnosti není jednoznačný už z toho důvodu, že dikce zákonů je nejasná. Zároveň shledává podstatu odpovědnosti v nepříznivých právních následcích předpokládaných sankční složkou, které nastávají v důsledku porušení povinnosti. Z toho vyvozuje, že odpovědnost uplatnění odpovědnosti implicitně předpokládá předně perfektní normu, dále způsobilý subjekt, který může být zatížen nepříznivými následky, v případě občanskoprávní odpovědnosti pak je někdy nutným předpokladem i vznik škody.

Nepříznivý sankční následek může být velmi různorodý a spočívat například v povinnosti k náhradě škody, poskytnutí slevy, odstranění vady či zaplacení úroků z prodlení. Z těchto důvodů ztotožňuje odpovědnost se sankcí. Odpovědnostní vztah pak nastupuje namísto původního právního vztahu nebo vedle něj. J. Švestka tvrdí, že odpovědnost má blízko k povinnosti, ale nejde tak daleko jako M. Knappová, která odpovědnost a povinnost bere jako jedno a to samé.

Znovu si klade otázku, zda odpovědnost vzniká spolu s původní primární povinností nebo až s jejím porušením. Konstatuje, že do doby porušení povinnosti nemá odpovědnost samostatný význam, neboť by funkčně splynula s původní povinností. Proto tedy prochází odpovědnost dvěma fázemi; v první fázi do porušení právní povinnosti existuje odpovědnost jako možnost a ve druhé fázi po porušení už má odpovědnost charakter již dané skutečnosti. Předpoklady odpovědnosti dále popisuje jako existenci povinnosti, její porušení a újmu v podobě porušení či ohrožení právního vztahu.

¹⁶ Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966, s. 33 a n.

Právě práci Povinnost a odpovědnost v občanském právu od M. Knappové¹⁷ lze v mnohých ohledech považovat za stěžejní dílo československé právní vědy ohledně právní odpovědnosti. Její význam spočívá především ve zhodnocení tehdejších názorů a přemostění dvou výše zmíněných základních koncepcí. Opět ve shodě s ostatními teoretiky konstatuje, že odpovědnost je jazykově chápána velice rozličně a to jak v obecnosti, tak v legislativním vyjádření. M. Knappová si nejprve všímá pojmu povinnosti a konstatuje, že povinnost jako taková je myslitelná pouze v určitém druhu organizovaného společenství, kde má svůj základ v ekonomické a sociální potřebě, nutnosti kooperace a soužití. Proto nemůže povinnost směřovat do prázdna, ale vždy musí být vůči někomu. Povinnost je tak chápána jako nutnost určitého chování, jehož základ leží ve sféře objektivního práva – tedy v právní normě jako míře nutnosti určitého chování, které je potencionálně vynutitelné státem.

Po vymezení povinnosti si všímá toho, že odpovědnost je postavena na obdobných znacích jako povinnost a ve své podstatě také představuje míru nutnosti chování. Již v této základní tezi se výrazně odchyluje od pojetí V. Knappa, který kategoricky odmítal ztotožňovat odpovědnost a povinnost.

Z dosavadního chápání a názorů na právní odpovědnost pak M. Knappová částečně navazuje na původní základní rozdělení Š. Lubyho, který rozeznával v zásadě dvě koncepce. V první řadě pojetí, kde odpovědnost existuje současně s primární právní povinností a je tedy obsahem právního vztahu již před jeho porušením; odpovědnost pak částečně splývá s vynutitelností primární povinnosti. Do této kategorie pak spadá podle Š. Lubyho i pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí tak, jak ji chápe V. Knapp. Jako druhou základní koncepci vyčleňuje chápání odpovědnosti jako nepříznivého následku v důsledku porušení právní povinnosti.

Uvedené základní rozdělení však M. Knappová dále rozpracovává a sumarizuje dosavadní koncepce právní odpovědnosti. Jako první rozeznává pojetí odpovědnosti jako součásti základního občanskoprávního vztahu, ovšem podobně jako Š. Luby toto pojetí odmítá, neboť ve své podstatě znamená, že základ odpovědnosti neleží ve hmotněprávních následcích, ale v procesněprávní sankci, jinak řečeno vynutitelnosti. Sankce je totiž především újma ve smyslu hmotněprávním bez ohledu na možnost procesního vynucení.

Na rozdíl od Š. Lubyho však do uvedené kategorie nezačleňuje pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí, ale oprávněně ho řadí do samostatné kategorie, ke které má ovšem vážné výhrady. Poukazuje na několik problémů, které se v souvislosti s touto koncepcí vynořují. Předně zdůrazňuje, že tato koncepce dostatečně přesně nezohledňuje mimosmluvní odpovědnost, neboť se objevuje otázka, kdy vlastně vzniká v tomto pojetí povinnost podpořená hrozbou sankce. Jako odpověď se nabízí, že povinnost pro subjekt vzniká nabytím deliktní způsobilosti – pravidelně tedy dosažením určitého věku. To by ovšem mohlo zároveň

¹⁷ Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu, Praha 1968 (reprint Praha: Eurolex Bohemia 2003, s. 203 a n.)

znamenat, že tímto se způsobilý subjekt automaticky dostává do absolutního právního vztahu, což je ovšem pojetí, které je spíše zavrhováno. Dále pak vytýká, že odpovědnost se stává relevantní až v případě, kdy tvoří určité následky – v tomto pojetí tedy teprve až v jakési druhé fázi.

Jako zvláštní kategorie vyčleňuje pozitivistické názory, které jsou zastoupeny především ve vyspělých demokraciích. Předmětem zkoumání v tomto případě není obsah a rozsah odpovědnosti, ale určení toho, jak se z hlediska platného práva pozná, že je někdo odpovědný. Tomuto pojetí vytýká rezignaci na hlubší teoretickou analýzu a absenci poznání a dále to, že ve svém základě jde o tautologii, protože odpovědnost definuje prostřednictvím označení, že jde o odpovědnost podle pozitivního práva. Jak bylo napsáno výše, jde o pragmatický přístup, který se nesnaží o vytvoření obecné teoretické konstrukce odpovědnosti, neboť při samotné aplikaci nevidí žádné problémy, které by musely být řešeny na teoretické úrovni. Ovšem znehodnocování tohoto přístupu s poukazem na rezignaci ke zkoumání pojmu je třeba odmítnout právě vzhledem k tomu, co bylo napsáno v úvodu této kapitoly.

Další vyčleňované kategorii pak věnuje zvláštní pozornost a bere ji jako východisko pro další úvahy. Jde o pojetí odpovědnosti jako sankce. Již zpočátku upozorňuje, že tato kategorie je velmi široká a názory uvnitř ní se mohou velmi lišit – a to i podstatně. Pojímá tak tuto kategorii obdobně široce jako před ní ve své práci Š. Luby, zahrnuje tedy do ní názory, které ztotožňují odpovědnost se sankcí na jedné straně a na druhé straně názory, které chápou odpovědnost pouze jako určitou podtřídu sankcí. Při zkoumání vztahu mezi odpovědností, povinnostmi a sankcí M. Knappová nejprve zkoumá pojem civilní sankce a teprve následně na jejím základě přistupuje k vymezení odpovědnosti. Klade si otázku, jaký je charakter civilní sankce. K určení tohoto pak na základě široké analýzy tehdejšího civilního práva sumarizuje možné následky porušení primárního právního vztahu; podle ní může dojít zejména k těmto situacím: změně primární povinnosti co do dospělosti, přechodu nebezpečí ztráty či zkázy věci, vzniku nové sekundární povinnosti či perpetuaci primární povinnosti, která se posiluje o další právní důvod. Z těchto možných následků pak vylučuje možnost, že by sankcí mohla být pouhá perpetuace primární povinnosti z důvodů, že sankce nemůže být shodná s povinností primární. Sankce je totiž vymezována jako následek porušení povinnosti a nic nemůže být následkem sebe samého. Sankce tedy musí vždy představovat určitou změnu právního vztahu, která může spočívat ve výše uvedených následcích vyjma perpetuace právní povinnosti.

Ve shodě se svou základní výchozí tezí pak opět konstatuje, že odpovědnost představuje povinnost, která se ovšem nemůže vznášet „v právním vakuu“ – musí vždy vůči někomu směřovat, nikdy k sobě samému, právo totiž nezná povinnost vůči sobě samému. Pod toto vymezení pak opět subsumuje zbytek v úvahu přicházejících sankčních následků a dochází k tomu, že odpovědností může být podle jejího vymezení pouze vznik nové povinnosti, která vzniká teprve následně a je ve vztahu k původní povinnosti sekundární.

Sankci a odpovědnost pak vidí jako dvě třídy, kde odpovědnost je podtřídou sankcí, neboť každá odpovědnost představuje sankci ovšem nikoliv naopak. Sankci jako následek porušení může totiž představovat například i výše zmíněný přechod nebezpečí nahodilé ztráty věci či neplatnost právního úkonu. Lze pak tedy konstatovat, že odpovědnost je pouze jedním z druhu sankcí.

M. Knappová se dále zabývá konfrontací dvou na první pohled protikladných teorií – tedy právní odpovědnosti jako druhu sankce proti první odpovědnosti jako hrozbě sankcí.¹⁸ Zdánlivý rozpor vidí v odlišném terminologickém chápání pojmu odpovědnosti jako povinnosti objektivní či subjektivní. K této úvaze ji vede sledování schématu proměn a modifikací právních povinností a propojenosti k institutu právní odpovědnosti. V první řadě rozlišuje mezi povinností objektivní, která je stanovena pro neurčený počet adresátů obecně a hypoteticky, a povinností subjektivní, která je již stanovena určitému subjektu. V rámci subjektivní povinnosti pak rozeznává povinnost podmíněnou a nepodmíněnou.

V souladu s tím, jak bylo popsáno, považuje odpovědnost též za povinnost, která může být brána jako opět jako objektivní či subjektivní ve výše zmíněném smyslu právní povinnosti, byť s určitými modifikacemi danými tím, že odpovědnostní povinnost může vzniknout teprve na základě zákonem stanovené právní skutečnosti. Termíny objektivní či subjektivní povinnost tedy nemají v tomto případě význam zohledňující prvek zavinění, ale čistě jen ten, jakým způsobem a komu je stanovena povinnost. V rámci uvedeného rozlišení povinnosti (resp. odpovědnosti) si pak všímá proměny primární a následně sekundární povinnosti.

Jako základní předpoklad vzniku primární právní povinnosti vidí existenci právní normy, která stanoví povinnost hypoteticky a obecně. V důsledku právní skutečnosti se pak tato povinnost transformuje na subjektivní – tedy již se zřetelem ke konkrétně určenému subjektu – a to nejprve podmíněné a až následně nepodmíněné, jejíž existence je nezbytná pro vznik odpovědnosti.

Obdobné paralelní schéma shledává i u odpovědnostní, tedy sekundární povinnosti, jejíž první předpoklad je odpovědnostní povinnost obecná a hypotetická ve formě normativního aktu, která se na základě právních skutečností stává povinností subjektivní. Tyto schémata pak společně zkoumá z hlediska časového průběhu.

Zpočátku je tedy nutná přítomnost objektivní povinnosti v právní normě, a to jak primární tak sekundární (odpovědnostní). Prostřednictvím právního úkonu (typicky uzavření smlouvy) se primární povinnost subjektivizuje.

V tomto okamžiku vidí M. Knappová východisko pro své další úvahy. Podle ní dochází se vznikem subjektivní odpovědnosti též k jakési subjektivizaci sekundární objektivní odpovědnostní povinnosti. Zůstává sice nadále objektivní a hypotetickou, ale individualizuje se vůči konkrétně určenému subjektu (opět typicky k účastníku smlouvy). Jinými slovy není

¹⁸ Tamtéž s. 239 a n.

hypotetická obecně ale individuálně vůči konkrétnímu subjektu, není podmíněná obecně ale opět vůči konkrétnímu subjektu. V této fázi tedy odpovědnostní povinnost subjektivní ještě nevznikla, nýbrž pouze hypoteticky hrozí určitému subjektu. Hovoří se o individuální podmíněné objektivní sekundární (odpovědnostní) povinnosti.

Teprve až když se primární subjektivní povinnost stane nepodmíněnou, může vzniknout v důsledku jejího porušení sekundární povinnost, která obdobně jako u povinnosti primární může být podmíněná a následně nepodmíněná.

Tedy i v případě, že vycházíme ze sankčního pojetí odpovědnosti, objevuje se nám odpovědnost ještě před porušením povinnosti, byť ve formě individuálně hrozící objektivní povinnosti. To je zřejmě důvodem, proč někteří autoři chápou odpovědnost jako hrozbu sankcí. Jako důležitý argument bývá uváděno společenské a psychologické působení, které na subjekt vyvíjí tlak k řádnému splnění povinnosti. To ovšem nebylo jádrem sporu mezi zastánci sankční teorie a odpovědnosti jako hrozby sankcí. Tento efekt připouštěli obě strany, ale s tím rozdílem, že mu připisovaly rozdílný význam a především ho jinak nazývaly. Pro sankční teorie je toto preventivní působení pouze další funkcí odpovědnosti, která se ovšem plně realizuje až s porušením primární povinnosti. Naproti tomu při chápání odpovědnosti jako hrozby sankcí je již toto preventivní působení individuálně podmíněné objektivní sekundární povinnosti označováno jako odpovědnost samotná, která je latentní součástí primárního vztahu a s jeho porušením se aktivizuje.

M. Knappová tak vidí rozpor obou stran s ohledem na to, co bylo napsáno, v rozdílném terminologickém chápání. Přičemž jedna strana se zabývala odpovědností subjektivní a druhá odpovědností v objektivním smyslu. Po vyjasnění této terminologické rozepry je zřejmé, že oba názory nelze jednoduše stavět proti sobě, ale dá se dokonce říci, že jsou v mnohých ohledech komplementární. Z toho rezultuje i odpověď na původní otázku V. Knappa, zda se odpovídá za splnění či za nesplnění povinnosti. V prvním stádiu do porušení povinnosti se odpovídá za splnění a odpovědnost má charakter objektivní povinnosti, ovšem individuálně podmíněné, a v druhém stádiu po porušení povinnosti se odpovídá za nesplnění, kde odpovědnost představuje sekundární subjektivní povinnost.

Jakkoliv se zdá výše zmíněná „slučovací“ teorie zajímavá a definitivně řešící základní teoretický rozpor, nelze s ní beze zbytku souhlasit. Především je znát, že tato teorie vznikla na půdě občanského práva a nelze ji bez dalšího aplikovat na jiná právní odvětví. Ovšem ani v oblasti práva občanského není prosta problémů. Opět přesně nevystihuje případy mimosmluvní odpovědnosti, tedy porušení absolutního subjektivního práva. V uvedené teorii je jako základ brána fáze individualizace sekundární objektivní povinnosti v důsledku právního úkonu. Typicky to bude případ, kdy uzavřením smlouvy sekundární povinnost už nehrozí obecně hypoteticky každému, ale právě individuálně účastníkům smlouvy. Právě až individualizovanou objektivní sekundární povinnost nazývá M. Knappová odpovědností objektivní a vidí v ní element, který překlenuje obě protikladné teorie. Problém je však s touto konstrukcí u porušení absolutního práva. Zřetelně nám tu chybí právní úkon, kterým

by docházelo k individualizaci povinnosti. Otázkou tedy vůbec je, zda v těchto případech k individualizaci dochází či nikoliv. Při pojetí absolutního práva mimo právní vztah nemůžeme v žádném případě hovořit o možnosti individualizace; individualizován je pouze subjekt, který je nositelem absolutního práva, nikdo jiný. Teoreticky tak může objektivní sekundární povinnost individuálně hrozit pouze tomuto subjektu, ale právo nezná odpovědnost ani povinnost vůči sobě samému, tudíž takováto úvaha není relevantní. Pokud bychom vyšli z teorie, že subjektivní práva se realizují výlučně prostřednictvím právních vztahů, pak by to znamenalo připustit existenci absolutních právních vztahů, kde se subjekt dostává se všemi ostatními do právního vztahu, jehož obsahem je povinnost nerušit či nekonat. Pak by tedy již se vznikem takového absolutního vztahu se individualizovala sekundární povinnost, což je však nesmysl, neboť v případě neurčeného množství subjektů a nemožnosti jejich identifikace nemá význam mluvit o individualizaci či její možnosti. Příkladem by mohl být subjekt jako nositel vlastnického práva k věci, kde všichni ostatní mají povinnost zdržet se zásahů do jeho vlastnického práva. Ovšem ani při nejlepší vůli nelze vysledovat, že by ostatním individuálně hrozila objektivní sekundární povinnost. Prvek individualizace či subjektivizace tak jednoznačně absentuje. Lze sice namítnout, že když už jsme připustili a nazýváme odpovědností (byť objektivní) i individualizovanou sekundární objektivní povinnost, pak můžeme to samé učinit i u sekundární objektivní povinnosti hrozící obecně a hypoteticky každému. Ovšem extenzivní rozšiřování významu tohoto termínu i na samotnou povinnost, která je vyjádřena toliko v právní normě a bez vztahu ke konkrétnímu subjektu, se zdá být přeci jen nevhodné a zavádějící pojetí, které pojem právní odpovědnosti žádoucím způsobem neosvětluje.

Vedle teoretického náhledu na koncepcie právní odpovědnosti si M. Knappová všímá způsobu, jakým odpovědnost (ve smyslu subjektivní sekundární povinnosti) vzniká. Ve shodě s většinovým názorem konstatuje, že nezbytným předpokladem vzniku odpovědnosti je právní povinnost zakotvená v pozitivním právu. Norma může ukládat subjektu povinnost přímo bez dalšího, nebo je k tomu, aby byl subjekt adresátem dané povinnosti, nutná určitá právní skutečnost, jak je obvyklé v občanském právu. Vyjdeme-li z obecného principu právní jistoty, pak musíme připustit, že sankce může vzniknout tehdy a jen tehdy, pokud je stanovena na danou skutkovou podstatu objektivním právem. Jestliže chápeme odpovědnost jako druh sankce, tak to samé platí i pro odpovědnost. Proto je dalším nezbytným předpokladem porušení právní povinnosti (protiprávní úkon), s nímž právo spojuje vznik následků. Takovéto pojetí by však z pojmu odpovědnosti vylučovalo případy, kdy právo spojuje vznik sekundární povinnosti pro určitý subjekt na základě skutečnosti, která je lidským chováním neovlivnitelná (protiprávní stavy, detailněji pak v samostatné kapitole). Proto lze porušení povinnosti chápat i širěji a subsumovat pod něj i právní skutečnosti, které právo neaprobuje a zároveň s nimi spojuje vznik nové povinnosti. Uvedené podmínky jsou nutné, ovšem ne vždy dostatečné ke vzniku odpovědnosti. Jako další podmínka může figurovat v soukromém právu například existence škody či v právu veřejném rozhodnutí orgánu veřejné moci.

Po v mnohých ohledech převratné práci M. Knappové se u nás na dlouhou dobu neobjevilo žádné dílo, které by se primárně zaměřovalo na obecné pojetí odpovědnosti. Naprostá většina prací, která se nějakým způsobem dotýkala právní odpovědnosti, odkazovala na uvedené autory a povětšinou se omezovala na konstatování, že existují dvě protichůdné koncepce odpovědnosti – totiž odpovědnost jako sankce a na druhé straně odpovědnost jako hrozba sankcí. Přičemž naprostá většina autorů se pak přiklání k pojetí odpovědnosti jako druhu sankce.

Jako další se samostatně problematikou právní odpovědnosti zabýval až J. Macur ve své práci z roku 1980 a to opět v rámci občanského práva.¹⁹ Nepřichází sice s žádným novým pojetím a náhledem na zkoumanou problematiku, ale detailně popisuje dosavadní stav teoretické výzkumu s důrazem jednak na československou a jednak sovětskou právní vědu. Bohužel je jeho práce v mnoha ohledech ideově poplatná tehdejší době a v některých případech zbytečně přeceňuje význam práce socialistický autorů a zároveň striktně odmítá pozitivistické pojetí západních právních teoretiků. Za její hlavní přínos však lze považovat komplexní a velmi podrobný náhled na celou zkoumanou problematiku zvláště s důrazem na její význam, funkci a působení právní odpovědnosti ve společnosti.

2.1. Funkce právní odpovědnosti

Význam právní odpovědnosti tkví též v jejích nezastupitelných funkcích. Samozřejmě, že každá koncepce klade důraz na jiné funkce právní odpovědnosti. V zásadě můžeme říci, že aktivní pojetí odpovědnosti je zaměřeno svým charakterem do budoucna k předcházení škodlivých následků. Naproti tomu retrospektivní pojetí pak zohledňuje především obnovení původního stavu, který existoval před porušením povinnosti. Zkoumáme-li odpovědnost v souladu s většinovým názorem, pak dospějeme k tomu, že svým charakterem jde o právní povinnost – byť sekundární. Z toho se pak odvíjí další úvahy o jejím působení. Jako povinnost má především za úkol regulovat společenské vztahy a to usměrňováním lidského chování. Není izolovaně stojícím jevem, ale institutem, který působí v právním řádu a naplňuje tak základní funkci práva jako regulačního systému společnosti, který má za úkol udržovat takový stav ve společnosti, aby mohlo dojít k trvale udržitelné koexistenci nutně rozdílných lidských potřeb. Vedle toho nesmíme ovšem zapomínat, že právo a tím i právní odpovědnost jako jeho teoretická konstrukce je nutně nositelem informací o tom, jak by se měli subjekty chovat, aby se nedostaly do rozporu s právem. V tomto lze spatřovat jeden ze základů preventivního sociálně-psychologického působení právní odpovědnosti na společenské vztahy. Nezbytnost konstrukce právní odpovědnosti vychází i z toho, že právo se nemůže omezit na pouhé stanovení povinností bez dalšího. Tvořilo by tak pouze jakousi ideovou

¹⁹ Macur, J: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980.

proklamací bez nutnosti ho dodržovat. Proto musí být v právu (resp. už při jeho tvorbě) zohledněna okolnost, jakým způsobem budou postihnuty subjekty, které se chovají v rozporu s právem a porušují stanovené povinnosti. Jinými slovy – aby pravidlo bylo dodržováno a bráno skutečně jako závazná norma chování, je nutné nastoupení sankce v případě porušení tohoto pravidla. Lze však namítnout, že i v právu se objevují normy, jejichž porušení není sankcionováno právem (tzv. imperfektní). A současně že právo nepůsobí jako jediné na dodržování norem vedle něj hraje velkou roli i jiné společenské jevy a normativní systémy jako například morálka. Ovšem intenzita jejich působení a regulace společenských vztahů je v tomto případě nižší než u norem, které se sankcí počítají. Tyto úvahy jsou sice výchozí pro většinu teorií právní odpovědnosti, ale zároveň jsou rozdílně interpretovány a těžiště právní odpovědnosti je shledáváno v různých elementech. V souvislosti se sankcí zde vidíme jasné pojítko mezi působením práva a konstrukcí právní odpovědnosti jako institutu, který zabezpečuje základní funkce a efektivnost práva.

Jako povinnost tedy odpovědnost působí ve dvou hlavních směrech. Jednak směřuje ke splnění sebe samé jako sekundární povinnosti – a v tomto se nijak neliší od běžné právní povinnosti, jednak působí ke splnění původní primární povinnosti. Tato ambivalentnost je pro odpovědnost příznačná a zároveň je z hlediska působení a funkce hlavním diferenciativním kritériem pro odlišení od klasické povinnosti.

Při zohlednění výše uvedených východisek pak můžeme přikročit k sumarizaci možných funkcí právní odpovědnosti a z hlediska výsledků a tradičního chápání rozeznávat následující základní funkce.

Jedním z hlavních úkolů právní odpovědnosti je přispívat svou hrozbou sankce při předcházení porušení povinnosti. Z tohoto pohledu není nikterak důležité, zda již tuto hrozbu sankcí nazveme právní odpovědností či nikoliv; samotnou hrozbu sankcí, resp. její působení nepopírá žádná koncepce, pouze ji jinak zdůrazňuje a nazývá. Hovoříme tak o prevenční funkci. Je zřejmé, že tento úkol neplní právní odpovědnost osamoceně, ale působí v celém komplexu dalších právních institutů. Jistě se jedná o velmi důležitý úkol již z toho pohledu, že je lepší negativním následkům předcházet než je řešit, stejně ale nelze preventivní působení přeceňovat na úkor jiných funkcí, Jak bylo uvedeno v předcházející kapitole právě tato funkce je zdůrazňována a brána často jako východisko a argument pro pojetí, které chápe právní odpovědnost jako hrozbu sankcí. V souladu s obecnou teorií rozeznáváme být poněkud jinak než v trestním právu generální a speciální prevenci. Speciální prevence si všímá působení odpovědnosti na jednotlivce, zato generální prevence se zaměřuje na vliv odpovědnosti na společnost jako celek, na výchovné působení s tím, že nabádá subjekty k tomu, aby se nechovaly v rozporu právem a pokud k tomu dojde, tak je stihne povinnost sankčního charakteru.

U reparační funkce právní odpovědnosti jde především o vyrovnání, kompenzaci vzniklé majetkové újmy. Může mít podobu jak přímého vyrovnání porušené majetkové rovnováhy obnovením původního stavu – tedy naturální restituace. Nebo se může jednat o odškodnění,

reparaci narušeného stavu peněžním plněním. Je tedy svou povahou zaměřena do minulosti ke znovuobnovení původního stavu, který je tomto pohledu brán jako stav žádoucí, jehož je nutno dosáhnout. Takový přístup je vlastní zejména soukromému právu a bývá zdůrazňován především pozitivistickými teoriemi právní odpovědnosti, které právě často vidí jako hlavní úkol odpovědnosti v povinnosti k náhradě škody či dokonce odpovědnost s touto povinností ztotožňují. Takové pojetí však v naší teorii nemá větší ohlas a je v naprosté většině případů zastáváno spíše západními právními teoretiky.

Obdobně je chápána funkce satisfakční s tím rozdílem, že u reparační funkce jde primárně o obnovení majetkových hodnot, zatímco satisfakční funkce míří svým účelem k zadostiučinění, neboť došlo k nemajetkové újmě porušením práva nemajetkové povahy (např. práva na ochranu osobnosti). Zadostiučinění může mít různou podobu – např. omluva či peněžité plnění; při určení jeho druhu a by měl být šetřen význam a intenzita porušení daného práva.

Pokud zhodnotíme význam uvedených funkcí v jednotlivých právních odvětvích, pak dojdeme k závěru, že funkce represivní je typická především v právu veřejném, jejím účelem a obsahem je přivodit újmu a potrestat toho, kdo porušil právní povinnost. Východiskem je úvaha, že ne vždy jde obnovit beze zbytku původní stav a zároveň, že s obecným chápáním spravedlnosti je nutné postihnout rušitele trestem. Na podstatu trestu, jeho pojetí a význam je celá řada teorií, které jsou rozpracovány zejména v právu trestním. Zato v právu soukromém není represivní funkce právní odpovědnosti příliš zdůrazňována, neboť právo soukromé se ze své povahy zaměřuje hlavně na reparační funkci. Jakkoliv jsou však určité funkce akcentovány v různých právních odvětvích rozdílně, nelze se nikdy omezovat pouze na jednu z nich. Vždy je třeba si uvědomovat, že právní odpovědnost je obecnou teoretickou konstrukcí a jako taková má komplexní funkci a význam, který nelze bez dalšího redukovat.

2.2. Význam porušení povinnosti pro právní odpovědnost

Jak bude blíže uvedeno v další části této práce jedním z úkolů příčinné souvislosti je přičíst určité závadné jednání konkrétnímu subjektu, který za ně ponese sankci.

Proto je potřebné určit, co vlastně rozumíme pod pojmem porušení povinnosti, pokud právě s tímto porušením spojujeme nepříznivé následku. Povinnost představuje nutnost chovat se způsobem, který je autoritativně stanoven. V případě právní povinnosti jsou modality chování stanoveny právem a obsaženy v právních normách. Prvkem, který odlišuje právo od ostatních mimoprávních normativních systémů, je především možnost mocenského vynucení žádoucího chování ze strany státu. Odpovědnost svou funkcí přispívá k důslednému prosazování práva. Subjekt může být adresátem právní povinnosti přímo ze zákona bez dalšího nebo až na základě právní skutečnosti, se kterou právo spojuje vznik právní povinnosti.

V souvislosti s tvrzením, že odpovědnost může vzniknout pouze v důsledku porušení právní povinnosti, se vynořuje otázka, zda jsou případy, kdy sankční sekundární povinnost vzniká subjektu i v důsledku porušení morálních pravidel. Učebnicovým příkladem je § 424 obč. zák., který stanoví odpovědnost za škodu způsobenou úmyslným jednáním proti dobrým mravům. Škůdce v tomto případě má povinnost k náhradě škody pokud jedná proti dobrým mravům a naplní další podmínky. Není tedy v tomto případě odpovědnost vázána výlučně na porušení neprávní povinnosti? Pokud si odpovíme, že nikoliv, tak se nabízí dvě možná zdůvodnění. První je, že subjekt porušil jednáním proti dobrým mravům a následným vznikem škody i obecnou prevenční povinnost vyjádřenou v § 415 obč. zák.. Můžeme však připustit i jiné řešení. §424 sám stanoví právní povinnost chovat se v souladu s dobrými mravy, nedělá tedy nic jiného než další podobné paragrafy zákoníku; odkazem samotným se však dobré mravy nestávají pramenem práva. K tomu lze oprávněně namítnout, že pak by tento paragraf stanovil obecnou povinnost chovat se v souladu s dobrými mravy a každé porušení dobrých mravů by bylo zároveň bez dalšího porušením právní povinnosti – protiprávním jednáním. Jako správné se tedy zdá být spíše řešení vidící porušení právní povinnosti v porušení obecné prevenční povinnosti obsažené v § 415 obč. zák.

Musíme však dodat, že z hlediska pozitivistických teorií se zde nejedná o problém, subjekt stíhá odpovědnostní povinnost v případě, když dojde k naplnění skutkové podstaty dané zákonem. Ale ostatní koncepce by mohli v krajních případech docházet k tomu, že pokud nelze hovořit o porušení právní povinnosti, pak se nemůže jednat o právní odpovědnost, ale o jiný druh odpovědnostního vztahu.

Zpočátku jsme se snažili vymezit právní odpovědnost od ostatních druhů odpovědnosti podle druhu povinnosti, která byla jednáním rušitele porušena. Podle toho, zda se jednalo o porušení povinnosti právní, morální či politické jsme pak hovořili o příslušném druhu odpovědnosti a zároveň upozornili na to, že příslušným jednáním mohlo dojít k porušení vícero druhů povinností a tím i k souběhu různých druhů odpovědností. Taková úvaha nás však nutně přivádí k otázce, zda diferenciaci na základě druhu porušené povinnosti není příliš zjednodušující řešení. Všechny druhy odpovědnosti mají totiž společné určité funkce – tj. chránit a napomáhat prosazování určitých zájmů, ať jsou ztělesněny v právu, morálce či politice. Právě podle toho, v jakém normativním či hodnotovém systému je daný zájem obsažen, hovoříme pak v případě jeho porušení či ohrožení o tom kterém druhu odpovědnosti. Že se dané zájmy překrývají a jsou současně obsaženy ve vícero systémech, je více než obvyklé. To vysvětluje i poměrně častý jev, kdy jedním jednáním dochází ke vzniku odpovědnosti právní ale i jiné.

O porušení povinnosti hovoříme v případě, že subjekt jako nositel určité povinnosti se choval jiným způsobem, nežli se podle této povinnosti chovat měl²⁰. Někdy se též rozlišuje, zda subjekt porušil povinnost, která pro něj vyplývala ze smlouvy jako právního úkonu nebo

²⁰ Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966, s. 65

povinnost, která byla stanovena bez ohledu na smluvní ujednání²¹. Z obecného hlediska jde v obou případech o porušení právní povinnosti, ovšem někdy pozitivní právo rozlišuje důsledky porušení povinnosti smluvní či mimosmluvní – tak tomu je zejména v německém občanském právu. V návaznosti na to se pak někdy hovoří o smluvní či mimosmluvní odpovědnosti. Tomuto dělení je blízké i rozlišování odpovědnosti na absolutní a relativní. Terminologicky nejde o nejčistší pojmy – odpovědnost má vždy charakter relativní povinnosti vůči konkrétnímu subjektu, ale zde se jedná o označení, zda odpovědnost vznikla porušením absolutního či relativního práva.

Samotné porušení může být realizováno ve dvou základních formách. Subjekt-rušitel se choval, jak neměl, došlo tedy ke omisivnímu porušení povinnosti nebo se subjekt nechoval, jak podle povinnosti měl. Ve druhém případě hovoříme o omisivním porušení.

V právu je myslitelná i situace, kdy je subjekt zatížen nepříznivou sekundární povinností sankční povahy i v důsledku výkonu práva. Ani při nejlepší vůli a širokém výkladu zde nemůžeme mluvit o porušení právní povinnosti. Subjekt totiž vykonával právo, které mu právní řád přiznával, ovšem tento výkon byl zároveň nutnou podmínkou pro zatížení tohoto subjektu sekundární povinností.

Příkladem je i § 122 německého BGB, který přiznává právo na náhradu škody proti subjektu, který využil svého práva k odporu (Anfechtung) z důvodů uvedených v §§ 119 a 120, tedy omyl v obsahu či vyjádření projevu vůle nebo omyl v podstatných vlastnostech věci. Tento institut je současnému českému občanskému právu neznámý, jeho smysl tkví v tom napravit nedostatky projevu vůle při uzavření smlouvy tím, že umožňuje v taxativně uvedených případech jednostranným projevem vůle smlouvu od počátku zrušit. Subjekt, který ovšem svého práva tímto způsobem využil, je povinen k náhradě škody vůči svému smluvnímu partnerovi, který se oprávněně spoléhal na to, že projev vůle jeho spolukontrahenta je bezvadný a smlouva platná. Výpočet škody je určován jako tzv. (positive Interesse) na základě hypotetické úvahy jako rozdíl mezi velikostí majetku poškozeného v případě, že by se nespolehl na bezvadnost projevu vůle druhé strany a smlouvu neuzavřel, a tím jak velký je majetek poškozeného v realu.

Otázkou tedy je, jestli v nastíněné situaci můžeme vůbec mluvit o právní odpovědnosti, pokud absentuje důležitá podmínka jejího vzniku (porušení právní povinnosti). Je sice přítomna následně samotná sekundární sankční povinnost, která bývá ve shodě s většinovým názorem nazývána právní odpovědnost v situacích kdy následuje po porušení práva, ovšem zahrnovat pod pojem právní odpovědnost i tyto případy by však znamenalo neudržitelně široký výklad tohoto pojmu, což by vedlo pouze k dalším nejasnostem a nepřesnostem v terminologickém chápání. Pro tuto úvahu hovoří i skutečnost, že v právní odpovědnosti jsou přítomny vždy funkce preventivní a reparační. Uvedené příklady sice nepochybně

²¹ Knappová, M., Švestka, J. a kol: Občanské právo hmotné II., 4., aktualiz. a dopl. vyd., Praha, ASPI Publishing, 2005.

směřují k reparaci, náhradě nákladů, ale zřetelně deficitní je tu prvek prevence, signalizační funkce, že se něco nemá dělat.

Uvedené základní nastínění však docela přesně nezohledňuje zvláštní případy odpovědnosti, a sice odpovědnosti objektivní, tj. bez zřetele zavinění. Zavinění je sice subjektivní stránka, která se samotným porušením přímo nesouvisí.

Ovšem pokud si ovšem uvědomíme základní schéma vzniku a realizace odpovědnostního vztahu, tj. porušení primární povinnosti -> vznik sekundární povinnosti sankčního charakteru, pak dospějeme k otázce, jakým způsobem musí být porušena primární povinnost. U objektivní odpovědnosti jde o vznik sekundární povinnosti v důsledku protiprávního stavu, určitého výsledku či dokonce jednání jiného.

Porušení povinnosti tedy nelze chápat pouze v úzce vymezeném pojetí, ale je možné pod něj subsumovat i výše uvedené skutečnosti.

S porušením povinnosti souvisí i otázka okolností, které vylučují protiprávnost. Tedy okolností, za nichž odpadá prvek protiprávnosti. Nepůsobí zánik odpovědnostního vztahu, ale to, že odpovědnostní povinnost vůbec jako taková nevznikne, neboť chybí prvek protiprávnosti. Svůj nezastupitelný význam má především v oblasti trestního práva, ale i v právu občanském. Smyslem je zjednodušeně řečeno nezatěžovat subjekt sankčními povinnostmi v případě, kdy sice svým jednáním naplnil příslušnou skutkovou podstatu nutnou pro vznik odpovědnosti, ale jeho jednání ve svém účelu nesměřovalo proti chráněným zájmům nýbrž v jejich prospěch. Tato problematika je velice komplikovaná a její detailní rozbor by přesahoval vymezení této práce. Ostatně i přes společné základní prvky těchto skutečností pro celý právní řád či dokonce celou právní kulturu, se výčet a definice okolností vylučujících protiprávnost v jednotlivostech liší v závislosti na daném právním odvětví.

2.3. Objektivní a subjektivní odpovědnost

Jedním z důležitých třídění a klasifikací právní odpovědnosti je rozlišování mezi odpovědností objektivní a subjektivní. Východiskem pro toto rozlišování je, zda zavinění jako psychický stav rušitele k protiprávnímu jednání a následku je nutnou podmínkou vzniku odpovědnosti. Odpovědnost bývá též rozlišována na objektivní a subjektivní v případě jejího zkoumání jako druhu povinnosti, to ovšem nemá nic společného s rozdělením uvedeným v této kapitole. V čisté podobě by se schéma vzniku objektivní odpovědnosti redukovalo v podstatě na existenci zákonem kvalifikované skutečnosti, která je z pohledu práva brána jako nežádoucí, a přítomnost subjektivního prvku by se nijak nezohledňovala. Při takovém vymezení by do této kategorie spadala poměrně široká skupina možných situací, jednak by mohla být zmíněná skutečnost, s níž právo spojuje vznik odpovědnosti, vyvolána jednáním subjektu,

kteřý je odlišný od toho, kdo je nositelem odpovědnosti. Dále může být způsobena náhodou, lidským jednáním neovlivněnou či neovlivnitelnou. A konečně může být způsobena jednáním samotného odpovědného subjektu, jemuž ovšem nelze přičíst žádnou formu zavinění. Toto široké vymezení je právě často terčem kritiky, neboť podle některých autorů zahrnuje nesrovnatelné pojmy. Rozdíly mezi objektivní a subjektivní odpovědností byly zkoumány především v souvislosti s občanskoprávní odpovědností za škodu. Bylo porovnáváno, které možné praktické situace zahrnuje daná kategorie a výsledek byl pak vzájemně konfrontován. Takové pojetí však zásadně odmítal V. Knapp právě s odkazem na nesouměřitelnost některých pojmů a nevhodnost kvantitativního porovnávání. Jak upozorňuje V. Knapp nelze bez dalšího porovnávat odpovědnost bez zřetele na zavinění s odpovědností za náhodu, neboť by to znamenalo dávat vedle sebe logicky nesouměřitelné pojmy²² jako je vnitřní vztah člověka k výsledku chování a způsobení výsledku ať už náhodou či jednáním jiného. Literatura však uvedené situace často směšuje, a tak můžeme konstatovat, že kategorie objektivní odpovědnosti není vzhledem k výše uvedenému pojmána jednotně a lze ji vnitřně diferencovat či dokonce některé případy odpovědnosti vyčleňovat do samostatné kategorie, spíše než na logických argumentech však záleží na pozitivním právu a obvyklém úzu.

Právě některé koncepce odpovědnosti odmítají přiznávat charakter odpovědnostního vztahu tam, kde právo spojuje vznik sekundární sankční povinnosti pouze s existencí určitého objektivního stavu, neboť absentuje prvek zaviněného jednání, a tak podle nich nelze hovořit o odpovědnosti tak, jak je vymezena v teoretické rovině. Takový názor není přijímán bez výhrad. Předně se nedá říci, že by subjektivní prvek nebo lépe řečeno jeho absence byla na překážku vzniku odpovědnostní povinnosti. Sice je žádoucí jeho přítomnost a lépe pak odráží tradiční představu spravedlnosti, ale není nezbytný. Poměrně komplikovanější je situace, kdy nemůžeme hovořit o protiprávním jednání jako projevu lidské vůle. Jak bylo mnohokrát zdůrazněno, odpovědnost nemůže vzniknout v žádném případě nepodmíněně přímo ze zákona. Nutným předpokladem je porušení povinnosti, neboli je nezbytná právní skutečnost, se kterou právo spojuje vznik sekundární odpovědnostní povinnosti. V tradičním chápání pak tuto skutečnost představuje protiprávní jednání subjektu. To však nebrání širšímu chápání podmínek, za kterých může vzniknout právní odpovědnost a vztahovat je i na protiprávní stavy – tedy i na právní skutečnosti, které jsou nezávislé na lidské vůli. Při odpovědnosti za výsledek je člověk, který ho způsobil brán jako kterákoliv jiná přírodní příčina, neboť vůle a vědomí člověka v tomto případě není zohledňováno.

Pokud právo spojuje vznik sekundární povinnosti pouze a výlučně s existencí určitého stavu, který není lidským jednáním ovlivnitelný, pak se podle některých autorů nemůže jednat o právní odpovědnost (tzv. odpovědnost za výsledek), neboť takovou situaci nelze subsumovat pod obecné vymezení a nazývat tento případ druhem odpovědnosti by bylo zavádějící. Přesnější by bylo hovořit o povinnosti k reparaci škodlivého následku.

²² Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo I. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956

Nutno říci, že neshoda nad tím, zda takové případy zahrnovat pod pojem právní odpovědnosti, je předmětem úvah převážně v teoretické rovině a v praxi zpravidla nečiní potíže. Otázky o vhodnosti úpravy pro jednotlivé případy jsou pak čistě úvahami de lege ferenda. Ostatně pozitivistické koncepce právní odpovědnosti v tom problém nevidí vůbec, odpovědností je to, co tím zákon nazve a je věcí zákonodárce, jaké jsou podmínky, na které její vznik váže.

Pokusme se tedy spíše nalézt důvody, které hovoří v prospěch subjektivní či objektivní odpovědnosti. Pro objektivní odpovědnost hovoří hlavně ekonomický a technický rozvoj společnosti a požadavek na bezproblémové a rychlé řešení nežádoucích situací. Argumentováno je i tím, že zavinění jakožto psychický stav člověka nelze zjistit nebo jen s velkými potížemi. Takový přístup dovedený do krajnosti by ovšem znamenal rezignaci na subjektivní prvek jako takový. Jistě je v praxi činí dokazování subjektivního prvku mnohdy potíže, to však samo o sobě není důvodem pro jeho opuštění. Už proto, že dokazování může být do značné míry zjednodušeno tím, že hmotné právo presumuje zavinění na straně rušitele a tím je na něm, aby dokázal, že prvek zavinění u něj absentuje. Tato konstrukce je poměrně obvyklá a má své uplatnění jak v českém tak v německém právním řádu a v mnohých směrech představuje rozumný kompromis mezi objektivní a subjektivní odpovědností. Ponechává si nespornou výhodu subjektivní odpovědnosti spočívající v účinnějším preventivním působení na chování jednotlivce. I když ve svých účincích se presumpce zavinění blíží konstrukci objektivní odpovědnosti, v žádném případě je nelze ztotožňovat. Presumované zavinění stále vychází z nutnosti zavinění, ale svou konstrukcí ulehčuje situaci poškozeného v případě sporu.²³ Ve světle tohoto neobstojí ani argument, že objektivní odpovědnost lépe splňuje svou kompenzační funkci, neboť i v případě subjektivní odpovědnosti jsou dány předpoklady k jejímu důslednému naplňování.

Naproti tomu se zdůrazňuje, že subjektivní pojetí odpovědnosti lépe odpovídá obecnému přesvědčení společnosti o tom, co je spravedlivé. Postižen je vždy ten, kdo svým zaviněným jednáním porušil povinnost. Působí tedy daleko více preventivně a výchovně na subjekty práva než objektivní odpovědnost, která může stihnout subjekt bez ohledu na to, zda dbal dodržování svých povinností.

Ovšem zavrhnout objektivní odpovědnost jako a priori nespravedlivou a nesprávně působící by znamenalo extrémní přístup. Jsou například oblasti, kde je její uplatnění téměř nezbytné, neboť v případě složitých interakcí lidských činností a přírodních sil, která jsou typická pro rozvinutou postindustriální společnost, právu nezbyvá nic jiného než vázat vznik sekundární sankční povinnosti pouze na existenci určitého stavu – typicky způsobení škody. Není totiž jednoduše možné v tak složitém procesu dohledat zavinění (bylo-li vůbec nějaké) a zároveň je společenský tlak na to, aby vzniklá škoda byla odčiněna tím, kdo z dané činnosti profitoval. Pro subjekt, kterého zatíží sekundární sankční povinnost, je totiž předem takováto možnost

²³ Macur, J: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980, s. 137 a n.

daná v právní normě. Tento subjekt je tedy hypoteticky obeznámen s tím, že ho v případě výkonu určité činnosti může postihnout odpovědnostní povinnost, jinak řečeno může a musí dopředu počítat s jistou mírou rizika.

Naproti tomu ve sféře občanského práva můžeme diskutovat o tom, která zásada má být brána jako vůdčí. Českoslovenští právní teoretici se v občanském právu téměř výhradně stavěli za to, aby občanskoprávní odpovědnost byla vybudována obecně na principu zavinění, byť v odůvodněných případech s odchylkami ve prospěch objektivní odpovědnosti. Oba principy nelze jednoduše stavět proti sobě, neboť se mohou vzájemně doplňovat a každý z nich je vhodnější pro jinou oblast úpravy, jak bylo nastíněno výše. V souladu s tím je u nás i legislativní úprava.

2.4. Přehled současných názorů na pojetí právní odpovědnosti

Z přehledu vývoje koncepcí právní odpovědnosti můžeme téměř bez dalšího vyvodit tvrzení, že vlastní názory na podstatu právní odpovědnosti jsou velmi různorodé. Bohužel je to mnohokrát omílaná věta, nemající v podstatě žádnou informační hodnotu, ale přesto je nutné jí vyslovit. O to více vystupuje do popředí nutnost setřídít a sumarizovat jednotlivé projevené názory. Na první pohled je z nastíněného vývoje patrné, že diskuze na toto téma se u nás ale i v zahraničí objevují především v rámci teorie soukromého práva. Možných vysvětlení je několik. V právu veřejném není možná důvod k vytvoření obecně teoretického abstraktního pojmu, neboť vymezení a chápání zřejmě nečiní větší potíže. Nebo veřejnému právu jako odvětví s menší tradicí teoretického zobecňování není blízká taková míra teoretické abstrakce.

Zatímco u nás je odpovědnost v centru pozornosti právních teoretiků již řadu desetiletí, problémy se základním vymezením právní odpovědnosti se v německé právní vědě téměř nevyskytují. Tento pojem je v teoretické obecné rovině akcentován pouze okrajově a do popředí vystupuje pouze v jednotlivých právních odvětvích – opět zejména v právu občanském. V zásadě se v německé právní teorii opět vychází z retrospektivního pojetí právní odpovědnosti, přičemž jako prostředek k naplnění funkcí odpovědnosti je brána povinnost k náhradě škody a stanovení skutkových podstat v trestním právu. V soukromém právu je dodnes patrný vliv starogermánského dělení rozlišování Schuld (povinnost k plnění) a Haftung (ručení za splnění závazku), kde v zásadě oba instituty existují vedle sebe – nositel povinnosti k plnění zároveň ručí za její splnění, ovšem nemusí tomu tak být bezpodmínečně vždy.

Ovšem za základní je dnes brán názor, od něhož se odvíjí další koncepce, je tvrzení, že právní odpovědnost představuje ve své podstatě sekundární povinnost, která vzniká v důsledku

porušení primární právní povinnosti.²⁴ Tento názor je brán za převládající a je k nalezení ve všech učebnicích teorie práva²⁵. Již z tohoto vymezení je znatelné, že odpovědnost nikdy nemůže vzniknout nepodmíněně přímo ze zákona, vždy je třeba konkrétní porušení právní povinnosti a naplnění podmínek uvedených v právní normě. Je ovšem sporné, zda lze zredukovat pojem odpovědnosti na samotnou sankci nebo ne. Takové ztotožnění je zřejmě nesprávné, neboť jako sankce za porušení povinnosti může být například neplatnost, která ovšem se pod pojem odpovědnosti subsumovat nedá. Z toho plyne poznatek, že sankce je širší pojem než odpovědnost resp., že na odpovědnost na odpovědnost můžeme nahlížet též jako na určitý druh sankce.

Kriticky se k tradičnímu pojetí stavěl především V. Knapp²⁶, neboť dané vymezení údajně dostatečně přesně nevystihuje rozsah pojmu odpovědnost, tak jak je jazykově běžně chápán a zároveň neakcentuje preventivní význam a funkci právní odpovědnosti.

Východiskem je úvaha, že za splnění primární povinnosti se odpovídá a to od počátku vzniku této povinnosti a nikoliv až po jejím porušení. Odpovědnost tedy vzniká současně s právní povinností a latentně trvá až do jejího porušení, kdy se aktivizuje. Lze si tedy představit, že při tomto pojetí tvoří hrozbu sankcí při trvání původní povinnosti. Problémem je ovšem možnost nebezpečí směšování a zaměňování pojmů odpovědnost a povinnost, která je již patrná v běžném jazyku. Odborná mluva však usiluje o exaktní a přesné významy jednotlivých svých termínů. Pojetí V. Knappa je obecně spíše odmítáno a nenalezlo mnoho zastánců.

Z teorie odpovědnosti jako hrozby sankcí, jak byla popsána výše, vychází i názor, který považuje odpovědnost za souhrn objektivních podmínek vyjádřených v právní normě, za kterých dochází k uplatnění sankčních následků. Odpovědnost by pak představovala hypoteticky stanovené podmínky, které hrozí jednak obecně každému, jednak jednotlivě tomu, kdo již právním úkonem individualizoval tuto hrozbu.

Jistou kompromisní teorií je tvrzení²⁷, že odpovědnost prochází dvěma fázemi. V první fázi působí vedle primární povinnosti, a to latentně a její hlavní význam tkví v preventivním působení. Další fáze nastává při porušení primární povinnosti a odpovědnost tu vystupuje jako sekundární sankční povinnost. Zdánlivý rozpor mezi dvěma výše zmíněnými teoriemi pak údajně tkví v tom, že docházelo k terminologickému směšování odpovědnosti jako objektivní či naopak subjektivní povinnosti. Toto pojetí, jak bylo uvedeno v samostatné kapitole, má ovšem ve světle odpovědnosti v případě porušení absolutního práva závažné nedostatky.

²⁴ Luby, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1958

²⁵ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, 2. přepracované vydání, Praha: ASPI Publishing 2004.
Gerloch, A.: Teorie práva, 5., upr. vyd., Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2009.

²⁶ Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo I. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956, s. 69 a n.

²⁷ Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu, Praha: Eurolex Bohemia 2003, s. 246

V oblasti občanského práva bývá právní odpovědnost často ztotožňována s odpovědností za škodu, která tvoří jádro soukromoprávní odpovědnosti. Tedy sekundární povinností nahradit vzniklou škodu. To je případ německé právní teorie, která se tento pojem řeší právě nejvýrazněji v této souvislosti a bere povinnost k náhradě škody jako hlavní prvek právní odpovědnosti. Ovšem i toto pojetí je rozporné, někde se uvádí, že odpovědnost v soukromém právu je ve svém základu totožná s povinností k náhradě škody, ale jinde je popisováno, že povinnost k náhradě škody pouze slouží k naplňování významu odpovědnosti, aniž by se přesně vymezovalo, co odpovědnost vlastně je. Rozpor zřejmě pramení z odlišného chápání odpovědnosti ve smyslu jejího významu, a to buď ve prospěch pasivního či aktivního pojetí odpovědnosti. Uvedené názory lze souhrnně označit jako pozitivistické, protože si nekladou otázku, co je právní odpovědnost ani co je podle práva jejím obsahem, ale jak je seznatelné, že je někdo odpovědný a jaké následky jej postihují. V minulosti byly zřejmě pod vlivem socialistické ideologie pozitivistické názory zavrhovány a neoprávněně jim byla vytýkána neschopnost či neochota řešit teoretické otázky.

Jako další náhled na právní odpovědnost je názor, že jde o míru rozšíření povinností v důsledku porušení primárních povinností subjektu. Toto pojetí je téměř totožné se základním učením o právní odpovědnosti jako o sekundární povinnosti. Vychází také z premisy, že sekundární povinnost nemůže být totožná s povinností primární, tedy nemůže docházet k tzv. perpetuaci povinnosti²⁸. Z těchto důvodů nebývá vyčleňována jako samostatná koncepce, ale je brána jako modifikace sankční teorie odpovědnosti.

Z jazykového chápání však můžeme vyvodit i další koncepci a totiž tu, že odpovědností nazveme samotný souhrn podmínek, za kterých zákonem předvídané následky mohou nastat. Tomu napovídají i názvy jednotlivých nadpisů v textu zákonů. S ohledem na výše zmíněná teoretická pojetí však taková koncepce příliš neobstojí. Na druhou stranu ji také nelze opomíjet.

Pokud výše uvedené názory porovnáme, tak dojdeme k závěru, že mnohé z nich stojí v protikladu a jsou zdánlivě neslučitelné. Je proto třeba pro další účely této práce vymežit, jak je v obecnosti v dalším textu chápán pojem právní odpovědnosti. Jestliže není výslovně uvedeno jinak, tak se v zásadě vychází z pojetí, že odpovědnost je sekundární sankční povinnost, která stíhá subjekt v důsledku porušení právní povinnosti.

Opět při porovnání uvedených teorií vidíme jako společný znak právní povinnost. Nejprve její porušení a následně vznik či aktivizace nové. Právě tato nová povinnost je často brána jako základ pojmu právní odpovědnost, jako její hlavní a nepostradatelný znak jak je dále vysvětleno v samostatné kapitole. Charakter této právní povinnosti stojí za bližší ohlédnutí – bez ohledu na to, zda primární povinnost byla absolutní či relativní, smluvní či mimosmluvní, sekundární povinnost má vždy povahu relativní. Dochází tedy k zajímavému jevu, tedy relativizaci právní povinnosti.

²⁸ Knappová, M., Švestka, J. a kol: Občanské právo hmotné II., 4., aktualiz. a dopl. vyd., Praha, ASPI Publishing, 2006, s. 268.

Nabízí se otázka, zda s novou povinností sankčního charakteru se původní právní vztah modifikuje či zaniká a na jeho místě vzniká nový odpovědnostní. S tím úzce souvisí osud původní právní povinnosti. Nejprve je nutné si určit, zda se vznikem nové sekundární povinnosti má vůbec smysl mluvit o právním vztahu či jeho modifikaci. Vycházíme-li z toho, že odpovědnost je následná subjektivní povinnost, pak tato povinnost musí směřovat vždy vůči určitému subjektu, který má naopak právo tuto povinnost vyžadovat. Jsou pak přítomny všechny nutné prvky právního vztahu – individuálně určené subjekty a obsah, jímž jsou práva a povinnosti. Nic tedy nebrání tomu, aby odpovědnost jako sekundární povinnosti byla chápána i ve smyslu právního vztahu.

V zásadě lze rozeznávat několik případů osudu původního právního vztahu. Trvání primární povinnosti není ve většině případů ovlivněno jejím porušením. Primární povinnost tedy i nadále existuje a jako důsledek jejího porušení či nesplnění je dána možnost vynucovat plnění prostřednictvím státního donucení. Může dojít i k situaci, že nová sekundární povinnost je totožná s primární, ale posiluje se o další právní důvod. Takový případ není však bez výhrad považován za právní odpovědnost, neboť pokud je odpovědnost považována povinnost a to následná, pak nemůže být odpovědností případ, kdy následkem porušení určité povinnosti je zase a pouze tato určitá povinnost. Nic nemůže být následkem sebe samého.

Vedle primární povinnosti může vzniknout a existovat nová sekundární povinnost, která má vždy sankční charakter, neboť jde o důsledek skutečnosti, že se subjekt nechoval v souladu právem. Ojedinele může dojít též k tomu, že primární povinnost jako taková zanikne a je vystřídána novou sekundární povinností.

Jak již bylo napsáno, právní odpovědnost nastupuje jak v případě porušení absolutní tak relativní povinnosti. Pokud vycházíme z názoru, že subjektivní práva a jím odpovídající povinnosti mohou existovat i mimo právní vztah, pak jsou i subjektivní práva působící erga omnes, která mohou být realizována i bez právního vztahu. Opačný názor by vedl k rozlišování právních vztahů na absolutní a relativní, což je dnes v teorii spíše zavržováno.

Z této teze vyplývá, že v případě porušení absolutní povinnosti, mající vždy charakter narušit, se právní vztah nemůže modifikovat, ale vytváří se nový odpovědnostní vztah. Při porušení relativní právní povinnosti musíme rozlišit, zda trvá původní povinnost. V případě, že ano, pak se lze spíše přiklonit k názoru, že právní vztah se pouze modifikuje, ale jako takový nezaniká a na jeho místo nenastupuje nový. V opačném případě opět nastupuje na místo dosavadního právního vztahu nový.

Obvyklé jsou však i tvrzení, že v případě nástupu nové sekundární odpovědnostní povinnosti původní právní vztah zaniká vždy a je vystřídán novým odpovědnostním vztahem. Na druhou stranu tato teoretická otázka, resp. její možná řešení nejsou pro praktickou aplikaci příliš významná a mají spíše akademický charakter.

2.5. Klasifikace deliktu a její význam pro právní odpovědnost

S právní odpovědností je úzce spjat právním deliktem. Ten je totiž podle obecného názoru definován jako zaviněné porušení právní povinnosti.²⁹ I když právě zavinění není vždy nezbytnou součástí deliktu, např. u některých správních deliktů právnických osob. Právě sankce je imanentní součástí právního řádu a představuje pojítka mezi právní odpovědností a deliktem, sankce ovšem nemůže vzniknout sama o sobě a je nutné její stanovení na určitou skutkovou podstatu předpokládanou v objektivním právu. Někdy je dokonce odpovědnost ztotožňována s deliktem jako takovým, k čemuž přispívá i terminologická nesourodost textů zákonů. V rámci této kapitoly je pak odpovědnost považována za sekundární sankční povinnost, která vzniká rušiteli v důsledku porušení primární povinnosti; deliktem je pak označováno samotné jednání a další znaky, se kterými právo spojuje vznik zmíněných sankčních následků, jinak řečeno, na jejichž přítomnost právo váže dané sankce. Z klasifikace právních deliktů vychází též klasifikace právní odpovědnosti v jednotlivých odvětvích, což je i jedním ze základů pro zkoumání odpovědnosti v této práci.

Základním a v naší právní kultuře tradičním rozdělením je rozlišovat delikty na veřejnoprávní a soukromoprávní. Sice je téměř všude zdůrazňováno, že toto rozdělení nebylo a není přesné a rozdíly samotné se stále relativizují, ale judikatura i teorie (a to jak česká tak německá) stále vychází z dělení práva na soukromé a veřejné. Není účelem této práce detailně popisovat rozdělení mezi veřejným a soukromým právem a teorie s tím spojené, neboť pro zde uvedené základní členění by to bylo nadbytečné. Postavení příčinné souvislosti v obou druzích deliktů – veřejnoprávních i soukromoprávních se nijak zásadně neodlišuje.

Soukromoprávní delikty představují poměrně ucelenou skupinu, která je brána jako základ pro zkoumání pojetí právní odpovědnosti. Odpovědnostní vztah tu vzniká pravidelně mezi rušitelem a tím, komu byla porušením právní povinnosti způsobena újma. Jako rušitel a tedy subjekt zatížený sekundární sankční povinností může být označen i subjekt, který sám porušení povinnosti nezavinil (blíže viz objektivní odpovědnost). Typicky se jedná o delikty majetkoprávního charakteru, kde sekundární povinnost směřuje především k obnovení porušených právních vztahů (restituci) nebo k odškodnění (reparaci).

Z rozdílného charakteru a chráněného zájmu soukromoprávních a veřejnoprávních deliktů vyplývá, že je možné, aby určitým jednáním došlo zároveň k deliktu soukromoprávnímu i veřejnoprávnímu, neboť dojde zároveň k naplnění skutkové podstaty normy jak soukromoprávní tak veřejnoprávní. Souběh obou deliktů a odpovědnostních vztahů je možný, protože dochází současně k ohrožení či porušení rozdílných chráněných zájmů.

V literatuře jsou v souvislosti s právním deliktem a odpovědností zmiňovány prvky zaviněného porušení právních povinností. (Vedle zaviněného protiprávního jednání

²⁹ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, 2. přepracované vydání, Praha: ASPI Publishing 2004, Gerloch, A.: Teorie práva, 5., upr. vyd., Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2009.

rozeznáváme jednání nezaviněné, s nímž právo spojuje vznik určitých následků a protiprávní stavy, blíže viz rozlišení subjektivní a objektivní odpovědnosti.) Určení a klasifikace těchto prvků je významná hned z několika hledisek. V prvé řadě je zde obecný princip právní jistoty, nelze tak zatěžovat subjekt nepříznivými následky bez nutné a jasné specifikace podmínek, za kterých k tomuto může dojít. Ze základního vymezení právní odpovědnosti také vyplývá, že odpovědnost je vždy vztahem relativním, který nemůže vzniknout nepodmíněně přímo ze zákona; k jeho vzniku je vždy třeba určitá zákonem předpokládaná právní skutečnost. Proto je nezbytné vymezit předpoklady tedy skutkové podstaty, za kterých jednotlivé odpovědnostní vztahy vznikají a zároveň kritéria, podle kterých se od sebe rozlišují.

V této části udávám pouze základní přehled a nástin prvků. V zásadě rozeznáváme čtyři prvky zaviněného porušení právní odpovědnosti, které tvoří základy skutkové podstaty právní odpovědnosti.

Hodnoty, společenské vztahy a zájmy chráněné právními normami označujeme jako objekt deliktu. Někdy se též hovoří o právním statku (v němčině o Rechtsgüter). Je vždy věcí konkrétního společenského zřízení, kterým zájmu bude propůjčena ochrana právem, ovšem z tradičních zásad, na kterých spočívá právní stát, vyplývá i povinnost státu chránit určité základní společenské vztahy a hodnoty jako například vlastnictví či zdraví. Jde o znak, který zpravidla nebývá explicitně vyjádřen, ovšem lze ho z normy nebo jejího systematického zařazení dovodit. Jeho význam spočívá především v klasifikaci právních deliktů a určení jejich konkrétního druhu či stanovení sankce podle míry jeho porušení či ohrožení.

K tomu abychom mohli někoho považovat za subjekt deliktu, je třeba splnění dvou podmínek. Předně musí jít zásadně o toho, kdo porušil svou právní povinnost a dále tomuto musí právní řád přiznávat způsobilost k právní odpovědnosti. Komu ji právo přizná a za jakých předpokladů, je především otázkou pozitivního práva. Poměrně propracovaně tuto problematiku řeší německá právní věda především v oblasti soukromého práva. Vedle způsobilosti k právům a povinnostem (Rechtsfähigkeit) rozeznává obecný pojem Handlungsfähigkeit, tedy obecně způsobilosti k jednání, v jejímž rámci pak rozlišuje jednak způsobilost k právním úkonům a jednak způsobilost deliktní (Deliktsfähigkeit) – tedy předpoklady pro nesení následků z nedovoleného jednání.

Při zkoumání tohoto prvku deliktu si tak musíme položit určité otázky. Předně zda subjektem deliktu a tedy nositelem právní odpovědnosti může být osoba fyzická či osoba právnická. Kontinentální právní kultura zpravidla ostře rozlišuje jejich způsobilost ke spáchání deliktu. Samozřejmě je také možné a dokonce poměrně časté, že právo stanoví speciální požadavky na subjekt, aby mohl být způsobilý spáchat daný delikt.

Objektivní stránka deliktu je dána určitým jednáním navenek, které způsobilo škodlivý následek. Samotný pojem jednání není tak zřejmý, jak by se na první pohled mohlo zdát a na jeho definici existuje řada teorií, které jsou zastoupeny zejména v německé trestněprávní

nauce³⁰. Podle přirozeně-kauzální teorie (Naturalistisch-kausale Handlungslehre) zastávané Franzem von Lisztem nebo Ernstem von Belingem je jednání každé způsobení změny ve vnějším světě, ze kterého je vyvoditelná lidská vůle. Poněkud odlišný názor zastává tzv. finální teorie (Finale Handlungslehre), která jednání vymezuje jako lidské na cíl zaměřené chování ovládané řídicí lidskou vůlí. Dnes však převládá tzv. sociální teorie jednání (Soziale Handlungslehre), kterou zastává většina z dnešních významných profesorů trestního práva – např. Johannes Wessels, Fritjof Haft³¹ či Udo Ebert³². Jednání je tomto významu sociálně významné jednání, které je lidskou vůlí ovládané a ovladatelné. Při určování toho, zda jde o jednání ve smyslu práva, musíme jev zkoumat v několika krocích podle určitých kritérií. Za prvé zda jde vůbec o lidské jednání, v tomto smyslu má potencionálně každá lidská bytost způsobilost k jednání nezávisle na stáří a duševním stavu, způsobilost k jednání nemá sama o sobě právnická osoba. Jednání může spočívat v aktivním konání či opomenutí. Za druhé jednání musí být lidskou vůlí ovládané či ovladatelné.

Mezi jednáním a následkem musí být příčinná souvislost, tzv. kauzální nexus. Právě příčinná souvislost je ústředním pojmem každého deliktu, neboť představuje prvek, kterým spojujeme určité závadné jednání osoby s určitým negativním následkem. Postavení a významu příčinné souvislosti je věnována celá druhá část této práce

Následkem pak rozumíme porušení či ohrožení hodnot chráněných právem, z toho také vyplývá rozdělení deliktů na poruchové či ohrožovací podle toho, zda k jeho naplnění stačí samotné ohrožení hodnot či je nutná porucha.

Subjektivní stránkou deliktu se rozumí vnitřní duševní znaky rušitele. Vedle pohnutky a motivu je to zejména zavinění, které představuje vnitřní psychický stav rušitele k protiprávnímu jednání a následku. Motívem se rozumí dlouhodobá orientace rušitele, pohnutkou pak momentální podnět k jednání. Zavinění je založeno na kombinaci prvků vědění a vůle. Z toho pak vyplývá základní rozdělení na jednání úmyslné (dolózní) a nedbalostní (kulpózní).

2.6. Obecně k odpovědnosti v soukromém právu

Jak bylo v této práci již mnohokrát zmíněno, soukromé právo stojí v centru pozornosti ohledně zkoumání právní odpovědnosti. Právě v oblasti soukromého práva leží těžiště právní odpovědnosti a jejího chápání. Je to dáno uceleností a propracovaností, která je vlastní tomuto odvětví především díky dlouhé historii. Není ovšem možné vyčerpát nebo dokonce detailně popsat všechny případy, kdy můžeme ve smyslu obecného teoretického vymezení,

³⁰ Wessels, Johannes, Beulke, Werner: Strafrecht, Allgemeiner Teil - die Straftat und ihr Aufbau, 35., neu bearb. Aufl., Heidelberg 2005, str. 45.

³¹ Haft, Fritjof.: Strafrecht Allgemeiner Teil, 9. Aufl., München 2004

³² Ebert, Udo: Strafrecht Allgemeiner Teil, Heidelberg 2001

tak jak je popsáno v předchozí části, mluvit o právní odpovědnosti v oblasti soukromého práva. Skutkových podstat právní odpovědnosti je v soukromém právu skutečně mnoho a není účelné je beze zbytku vypočítat. V zájmu zachování přehlednosti a informační hodnoty je zde zkoumání omezeno na oblast občanského práva jako obecného soukromého práva. Lze jistě namítnout, že takové pojetí je značně zjednodušující a dostatečně nereflektující pozitivní právo. To je do jisté míry pravda, avšak musíme si uvědomit, že všechny konstrukce odpovědnosti v soukromém právu mají tak jako tak svůj základ v občanském právu, byť v některých případech s výraznými odchylkami. Tak je tomu například v českém zákoníku práce či obchodním zákoníku. Navíc lze předpokládat, že s rekodifikací českého soukromého práva opět vzroste význam a centrální úloha občanského práva jako obecného práva soukromého resp. občanského zákoníku, jako jeho legislativního vyjádření. Jedním z hlavních úkolů rekodifikace má totiž být integrace dosavadní roztříštěné úpravy obsažené v jednotlivých zákonech tak, aby došlo k vytvoření funkčního a uceleného základního kodexu. To ve své podstatě znamená postupné odstraňování některých dílčích skutkových podstat odpovědnosti ve prospěch vytvoření obecných skutkových podstat odpovědnosti, které mají být právě obsaženy v novém kodexu

Právě soukromoprávní odpovědnost za škodu bývá označována za těžiště pojmu právní odpovědnosti a některé extrémní názory jí dokonce s odpovědností ztotožňují. V této práci není uvedena koncepce zastávána, přesto však musíme dát zapravdu názorům, které povinnost k náhradě škody považují za důležitou součást fungování práva.

Není účelem této práce vyčerpávajícím způsobem popsat problematiku odpovědnosti za škodu už z toho důvodu, že se jedná o samostatné ucelené a značně obsáhlé téma, jemuž jsou věnovány samostatné práce. Odpovědnost za škodu je zde zkoumána pouze z podstatných hledisek, které jsou nutné pro její pochopení z pohledu obecné teorie právní odpovědnosti.

Kontinentální právní kultura vychází z tradic římského práva a v oblasti odpovědnosti za škodu vychází z *lex Aquilia*.³³ Tento zákon by byl dnes sice již nepoužitelný, ale jeho význam spočívá především v tom, že dal základ nauce o příčinné souvislosti a dále v rozlišování druhů zavinění nebo nastolení otázky komisivního či omisivního porušení práva.

Existence škody je ve společnosti brána jako negativní patologický jev, jehož vzniku je třeba zamezovat. Právo v případě odpovědnosti za škodu chrání především majetkové a jím podobné hodnoty. Postupně se však ochrana rozšiřovala i na další zájmy jako je zdraví. I když je prevence zdůrazňována ve všech prvních rádech, bylo by iluzorní se domnívat, že k porušení práva a vznik škody lze jako společenský jev odstranit. Naopak úlohou práva je sice těmito situacím předcházet, ale zároveň umět patologické stavy účinně řešit. Prostředky, kterými to docílujeme, jsou pak na úvaze zákonodárce a mohou se v jednotlivostech lišit.

³³ Kincl, J., Urfus, V., Škřejpek, M.: Římské právo, 2. dopl. a přeprac. vyd., Praha : Beck, 1995

Základní požadavek na ně však zůstává ve všech právních řádech stejný – rychlé, nekomplikované a úplné řešení.

Přidržíme-li se popsaného schématu a popisu prvků deliktu, pak musíme nejprve vymezit objektivní stránku předpokladu vzniku odpovědnosti za škodu. Jak bylo napsáno, jde především o jednání, následek a vztah mezi nimi.

Klasicky se občanskoprávní odpovědnost za škodu dělí na smluvní a mimosmluvní. Její rozdíly a význam již byly vysvětleny. Je pak tedy legislativně-technickou otázkou, zda upravit smluvní a mimosmluvní odpovědnost společně či naopak odděleně. Zatímco se česká úprava přiklonila ke společné úpravě, německá naopak striktně odlišuje.

Základem české úpravy je legislativní vyjádření zásady *neminem laedere*, nikomu neškodit, ztělesněné v § 415 obč. zák. Tato norma stanovuje obecně povinnost pro všechny subjekty chovat se takovým způsobem, aby ke škodám vůbec nedocházelo, její význam se tak neomezuje pouze na preventivní působení. Její porušení představuje v zásadě protiprávní jednání. Mohlo by se tak zdát, že každé způsobení škody je *ipso facto* protiprávní jednání, ale takový závěr by byl značně zjednodušující. Nezohledňuje totiž další ustanovení o okolnostech vylučujících protiprávnost jako je nutná obrana a krajní nouze.

Nový občanský zákoník³⁴ sice přichází s mírně odlišnou koncepcí právní odpovědnosti. V důvodové zprávě k novému občanskému zákoníku je vytýkáno, že současné ustanovení § 415 obč. zák. o prevenční povinnosti je příliš široké a vágní a navrhuje proto jeho zúžení

Ačkoliv vůči návrhu nového občanského zákoníku je mezi odbornou veřejností mnoho námitek, nelze mu upřít jeden zásadní fakt. Oproti stávající úpravě má jednotnou koncepci a myšlenku. To se projevuje i v terminologickém pojetí, kde se návrh snaží ucelenou terminologií a nezmatečné používání pojmů.

V souvislosti s právní odpovědností a nazíráním na ní je pak zajímavá důvodová zpráva, která uvádí: „...opouští pojetí odpovědnosti jako hrozby sankcí. Tato konstrukce opanovala od 70. let minulého století českou právní doktrínu po dlouhých diskusích v 50. a 60. letech a spojuje nástup odpovědnosti s porušením právní povinnosti. Osnova se naopak přiklání k pojetí odpovědnosti v duchu tradic antické a křesťanské civilizace, podle nichž člověk odpovídá za své jednání v plném rozsahu, a odpovídá tedy především za splnění povinnosti. Vzhledem k tomu se v návrhu slovo »odpovědnost« používá jen velmi zřídka, protože zákonný text vystačí ve většině případů s termínem povinnost. Odstraňuje se tak nedůslednost současných formulací platného občanského zákoníku, který termín »odpovědnost« používá v různých významech a často i zbytečně.“

S uvedenou zprávou lze však souhlasit jen částečně. Předně není vůbec jasné, že by dosavadní občanský zákoník vycházel z odpovědnosti jako hrozby sankcí. Jak bylo napsáno

³⁴ Vycházím z vládního návrhu zákona, sněmovní tisk č. 362. Ke dni tisku této práce prošel nový občanský zákoník legislativním procesem, nebyl však ještě publikován ve Sbírce zákonů.

v předchozích kapitolách této práce, pojem právní odpovědnosti v občanském zákoníku je používán spíše nahodile a bez jednotící myšlenky. Navíc i když názor nad pojetím odpovědnosti jako hrozby sankcí byl jedním z velmi zastávaných, nebyl zdaleka jediný. Ohledně podrobností lze odkázat na kapitolu této práce věnovanou vývoji názorů na právní odpovědnost v československé právní vědě.

Dále nelze přijmout tvrzení, že by se návrh přikláněl k pojetí odpovědnosti „v duchu tradic antické a křesťanské civilizace“, protože pojem odpovědnosti je až termínem novověku a v antice ani středověku nebyl užíván.

Ovšem za významný přínos návrhu musím považovat již nastíněnou terminologickou přesnost. K dobru věci je termín odpovědnost užíván jen velmi zřídka a v jednotném chápání. Spíše je tedy patrné, že návrh se přiklání k pojetí odpovědnosti jako odpovědnosti za splnění povinnosti. Tomu je blízké především aktivní prospektivní pojetí namířené do budoucna na splnění povinností.

Z těchto důvodů návrh již v souvislosti s nároky z vadného plnění neužívá pojmu odpovědnost, což lze hodnotit jako krok správným směrem.

Preventivní působení se ovšem nevyčerpává § 415 obč. zák. Ten, jak bylo napsáno, působí obecně erga omnes. Naproti tomu § 417 stanoví tzv. konkrétní prevenční právní povinnost vůči tomu³⁵, komu již v konkrétním případě hrozí. Stanovuje tak povinnost nikoliv jen zdržet se určitého jednání, ale ukládá tomu, komu již škoda konkrétně hrozí, aby aktivně zakročil k jejímu zabránění.

Ostatně je to pochopitelné. Pokud právo stanoví povinnost dbát cizích hodnot a zájmů, pak je logické, že subjekt je povinen starat se i o vlastní záležitosti a dbát na to, aby mu nevznikla újma.

Univerzální úprava odpovědnosti za škodu je obsažena v §420 obč. zák. a platí pro celé soukromé právo. Je ovšem potřeba si uvědomit zvláštnost české úpravy, že vedle úpravy obecné odpovědnosti za škodu existují i další skutkové podstaty odpovědnosti za škodu, které jsou speciální úpravou ve vztahu k obecné. Vzájemný vztah je tak dán způsobem, že obecná úprava se uplatní pouze v případě, nejedná-li se o speciální případ, na který dopadá zvláštní norma. Při zkoumání budeme tedy vycházet hlavně z obecné odpovědnosti za škodu, která představuje jádro úpravy.

§ 420 je koncipován velmi progresivně a i přes své stáří dokáže plnit svou funkci. Z části je to dáno tím, že je neustále dotvářen judikaturou i teorií. Pokud totiž vyjdeme pouze ze samotné jazykově-gramatického výkladu uvedeného paragrafu, předpoklady pro vznik povinnosti k náhradě škody těžko zjistíme, proto vzrůstá v tomto případě význam teorie.

³⁵ Knappová, M., Švestka, J. a kol: Občanské právo hmotné, díl II., Praha 2002, s. 405 a n., Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966, s. 21

Jak již bylo napsáno, česká úprava v souladu s tradicí zatím nerozlišuje v případě odpovědnosti za škodu mezi porušením smluvní a mimosmluvní povinnosti – stojí tedy na koncepci tzv. generálního deliktu. Každé protiprávní jednání může být totiž za splnění dalších předpokladů deliktem, který je sankcionován. Navazuje tak zřetelně na úpravu, která byla již v Obecném zákoníku občanském z r. 1811. Ten ve svém §1295 (O škodě ze zavinění)³⁶ odstavci prvním stanovil: „Každý jest oprávněn požadovati na škůdci náhradu škody, kterou mu způsobil ze zavinění, ať byla škoda způsobena přestoupením smluvní povinnosti nebo bez vztahu ke smlouvě.“

Podmínky vzniku odpovědnosti za škodu jsou podle § 420 obč. zák. a převládajícího doktrinárního a soudního výkladu následující: protiprávní úkon, existence škody, příčinná souvislost mezi protiprávním úkonem a vznikem škody.³⁷ K těmto objektivním podmínkám pak přistupuje nutnost přítomnosti zavinění, které je ovšem na straně škůdce ve formě nedbalosti presumováno.

Prvním předpokladem vzniku odpovědnosti za škodu je protiprávní úkon spočívající v porušení právní povinnosti, není relevantní, zda porušená povinnost měla svůj základ ve smlouvě nebo šlo o právní povinnost, která nemá vztah se smlouvou a vyplývá ze zákona. Výhody této úpravy jsou zřejmé. Není vždy dost dobře možné rozeznat, zda došlo k porušení smluvní či mimosmluvní povinnosti, a dále tak toto řešení usnadňuje aplikační praxi. Neklade si otázku, jaký byl druh povinnosti, která byla porušena.

Protiprávnost tak představuje jednotnou kategorii pro celou oblast právního řádu, neboť nehraje roli, zda jde o porušení smlouvy či zákona – a to z jakéhokoliv odvětví. Právě v souvislosti s protiprávností se opět zdůrazňuje význam §415, kde je vyjádřena obecná povinnost neškodit. §415 tedy působí subsidiárně v tom smyslu, že označuje za protiprávní každý úkon subjektu, pokud v jeho důsledku došlo ke škodě na zdraví, majetku, přírodě či životním prostředí. Bylo by však chybou směřovat protiprávnost se zaviněním, které je čistě subjektivní kategorií. Protiprávnost je nezávislá na zavinění a i v případě, když subjektu nejde přičíst žádnou formu zavinění, je možné, aby úkon zůstal nadále protiprávní.

V návaznosti na rozlišování, které zavedl již lex Aquilia, protiprávní úkon může spočívat jednak v konání (tzv. komisivní) jednak v nekonání, jinými slovy opomenutí (omisivní). Libovolná nečinnost však nemůže být sama o sobě protiprávní, nekonání totiž musí být vždy v relaci k určité povinnosti konat, která je danému subjektu stanovena zákonem nebo na jeho základě.

O protiprávnosti však nemůžeme hovořit v případě, kdy objektivní právo daný úkon dovoluje, byť se jeho provedením stejně zasahuje do právem chráněných zájmů. Hovoříme pak o tzv. okolnostech vylučujících protiprávnost, tedy okolnostech, při nichž nejde o

³⁶ Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému, Praha 1937, s. 697

³⁷ Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966, s. 64 a n.

protiprávní úkon. Teorií i judikaturou je stanoven katalog takových okolností, ovšem panuje všeobecná shoda nad tím, že takovýto katalog netvoří uzavřený výčet.

Při zkoumání významu a vztahu § 415 a § 420 obč. zák. můžeme dojít k zajímavému zjištění. Podle § 420 obč. zák. je nezbytným předpokladem vzniku odpovědnosti za škodu porušení právní povinnosti, což je objektivní univerzální kategorie, přičemž subsidiárně se uplatňuje § 415 obč. zák., který příkazuje takové chování, aby ke škodě nedošlo. Může tak dojít k situaci, kdy může být chování označeno jako protiprávní až následně. Pokud se subjekt chová způsobem, který není protiprávní v okamžiku jeho provedení, ale přesto v jeho důsledku následně vznikne škoda, musíme dané chování zpětně označit za protiprávní právě pro rozpor s § 415 obč. zák. Tím se ovšem relativizuje požadavek protiprávnosti jednání, neboť jestliže v důsledku libovolného chování vznikne škoda, je takové chování protiprávní. Samozřejmě musíme zohlednit okolnosti vylučující protiprávnost, jak bylo vysvětleno. Objektivní předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu bychom v tomto smyslu mohli omezit na toto schéma: chování subjektu – vznik škody v jeho důsledku. Jak je vidět do popředí nevystupuje kategorie protiprávnosti, ale škoda jako taková, pokud je následkem chování. Určení, jestli je následkem nebo ne, je záležitostí teorie, podle které posuzujeme kauzální nexus. V tomto smyslu nejlépe vyhovuje teorie adekvátní příčinné souvislosti, která operuje s pojmem předvídatelnosti. Mezi právně relevantní příčinou a následkem je vztah příčinné souvislosti, pokud daná příčina obvykle, za normálních podmínek a očekávání způsobuje daný následek; mohl-li subjekt předvídat, že jeho jednání může způsobit škodu. A právě v předvídatelnosti lze spatřovat řešení rozporu, že jednání subjektu nemusí být zpočátku protiprávní, resp. jeho protiprávnost se projeví až ex post se vznikem škody. Pokud subjekt jedná určitým způsobem a shledává možným (předvídatelným), že jeho chování může způsobit škodu, pak již tehdy jedná v rozporu s prevenční povinností vyjádřenou v § 415 obč. zák. Jestli nastoupí sankce v podobě povinnosti k náhradě škody, je pak otázkou splnění i dalších podmínek.

Ačkoliv občanský zákoník a mnohé další předpisy běžně operují s pojmem škody, který je dalším nezbytným předpokladem vzniku odpovědnosti za škodu podle § 420 obč. zák., není tento pojem legálně definován. Proto je důležité vymezení, které je dílem právní teorie i aplikační praxe.³⁸ Za škodu se považuje újma ve formě poruchy buď na majetkovém vztahu samém, nebo na majetkové stránce jiného chráněného zájmu. Z toho vyplývá základní definice, tak jak je dnes sice všeobecně přijímána, ale je jí vytýkáno příliš úzké pojetí zaměřené toliko na materiální újmu.

³⁸ Knappová, M., Švestka, J. a kol: Občanské právo hmotné, díl II., Praha 2002, s. 446 a n.

2.6.1. Nástin německé úpravy odpovědnosti za škodu

Německé právo vnitřně rozlišuje odpovědnost za škodu a rozeznává čtyři typy základních skutkových podstat podle přítomnosti zavinění a protiprávnosti³⁹.

Prvním je ručení ze zaviněného porušení práva, příkladem je odpovědnost za škodu vyjádřená v § 823 BGB, o níž bude dále ještě pojednáno, českým ekvivalentem by byl § 424 obč. zák. Druhým typem je ručení za porušení práva, kde se zavinění presumuje, ale je vyvratitelné (tzv. vyvratitelná domněnka zavinění). Uvedenou konstrukci skutkové podstaty nalezneme v § 831 a § 833 BGB nebo § 420 obč. zák. Dalším typem je ručení z ohrožení bez ohledu na zavinění a protiprávnost, který se uplatňuje zejména v německém atomovém zákoně, zákoně o ochraně životního prostředí či dalších u kterých je silný tlak na úplné a bezproblémové nahrazení případné škody provozovatelem zařízení. U nás nepanuje shoda nad tím, zda tento případ lze ještě zařadit pod pojem právní odpovědnosti, když není rozhodující přítomnost zásadního prvku, jakým je protiprávnost. Proto se mnohdy nehovoří o odpovědnosti za škodu, ale spíše o povinnosti k náhradě škody, což ovšem problém nijak neosvětluje, neboť odpovědnost sama je druhem povinnosti. Posledním typem odpovědnostní skutkové podstaty je podle Medicuse ručení za cizí porušení práva a cizí zavinění, příkladem je § 278 BGB.

Uvedené paragrafy německého BGB budou v následujícím textu dále rozebrány. Použitá terminologie důsledně vychází z pojmu ručení (Haftung) a sleduje tak pro germánské právo typickou dualitu Haftung a Schuld (ručení a dluh).

Na začátek je třeba zdůraznit, že německá právní věda nepoužívá většinou v souvislosti se soukromoprávními delikty pojmu odpovědnost v našem pojetí. Pokud se v textu v souvislosti s nárokem na náhradu škody pojem odpovědnosti užívá, pak jde o názornost a lepší jazykové pochopení, ačkoliv čistě terminologicky neodpovídá německé právní teorii ani pozitivnímu právu.

Ačkoliv již bylo mnohokrát řečeno, že německá právní věda příliš neteoretizuje ohledně konstrukce právní odpovědnosti a nepokládá si otázku ohledně okamžiku jejího vzniku a případného latentního působení a charakteru, přesto tento výrok neplatí beze zbytku.

V souvislosti s nárokem na náhradu škody si někteří němečtí právníci všímají i toho, zda je tento nárok doplňován nárokem jiným, či zda stojí samostatně.

Medicus vychází z toho⁴⁰, že prostřednictvím nároku na náhradu škody se poskytuje ochrana určitým vybraným právním statkům, ale zároveň, že tato ochrana je ryze represivní a vzniká v okamžiku, kdy již vznikla škoda. Oprávněně lze konstatovat, že takové pojetí je blízké

³⁹ Medicus, D.: Bürgerliches Recht, München, Berlin, Köln, Bonn 1999, str. 439 a n.

⁴⁰ Medicus, D.: Bürgerliches Recht, München, Berlin, Köln, Bonn 1999, str. 444.

sankční koncepci právní odpovědnosti a zároveň mu lze vytknout stejný nedostatek – nedostatečnou akcentaci preventivního prvku a důraz na represivní charakter.

I proto německá teorie přichází s konstrukcí, že k nároku na náhradu škody přistupují paralelně i nároky na zanechání daného závadného chování (tzv. Unterlassungsansprüche), které mají svůj význam právě v tom, že působí do budoucna proti zanechání porušení práva, ačkoliv ještě nedošlo ke škodě.

Ochrana prostřednictvím uvedeného nároku je možná podle BGB zásadně u absolutních práv – například u vlastnického práva (§ 1004 BGB, nároky na zanechání a odstranění zásahů do práv vlastníka). Obdobně jsou však prostřednictvím těchto nároků chráněny i další hodnoty jako například držba (§ 862 BGB). Vzhledem k provázanosti hmotněprávního institutu nároku a procesního institutu žaloby můžeme mluvit o období zápůrčích (negatorních) žalob, tak jak je známe již z římského práva, tzv. kvazinegatorních žalobách.

Tato jistě zajímavá konstrukce je zvláštní i z toho důvodu, že ačkoliv naráží na rozpor mezi preventivním a represivním pojetím právní odpovědnosti, což je jádro sporu u nás, tak se otázkou samotného charakteru právní odpovědnosti resp. deliktu nezabývá a dokáže se s ní vyrovnat téměř výhradně na úrovni pozitivního práva. Zdůraznění prvku prevence je v německém právu o to důležitější, že německé právo – alespoň formálně – nevychází ze zásady *neminem laedere*. Právní ochrana je poskytnuta pouze vybraným hodnotám, ale nikoliv všeobecně. Taktéž není stanovena obecná prevenční povinnost, jejíž porušení by bylo sankcionováno, tak jak ji známe z § 415 občanského zákoníku. Proto je nutné koncipovat možnost vzniku nároku na náhradu škody poměrně široce.

Německé právo řeší stejné úkoly jako kterékoliv jiné – poskytnou nápravu v případech, kdy podle obecného vnímání práva a spravedlnosti by měla být poskytnuta. Prostředky, které k tomu volí, jsou sice v některých ohledech podobné jako u českého právního řádu, přesto se však v mnohých ohledech liší.

Pro pochopení německé právní konstrukce je nutné vymezit nejdříve několik základních pojmů, které nemají český ekvivalent. Německá teorie především vychází z kategorického třídění na práva relativní a absolutní⁴¹, přičemž v případě absolutních práv odmítá představu toho, že i absolutní práva se realizují výlučně prostřednictvím právních vztahů, nepřipouští tak neomezené množství právních vztahů *erga omnes* s blíže neurčenými subjekty.

Relativní práva se třídí do dvou základních kategorií, kde první tvoří tzv. *Gestaltungsrecht*, což je obtížně přeložitelný pojem, těmito právy se rozumí možnost jednostranným projevem vůle změnit či ukončit již existující právní vztah – typicky je to výpověď, odstoupení od smlouvy, atd. Druhou kategorií jsou nároky (*Ansprüche*) – tedy možnost od jiného subjektu požadovat určité plnění. Tudíž u nás chápáno spíše ve smyslu hmotněprávní pohledávky.

⁴¹ Dieter Schwab, Einführung in das Zivilrecht, 16. Aufl., C.F.Müller Verlag Heidelberg 2005: str.85 a n.

Nárok vzniká buď ze smlouvy, nebo z nedovoleného jednání, podle toho jsou také nároky kategorizovány; je tak znát vliv klasického římskoprávního dělení obligací na ex contractu a ex deliktu.

Po tomto vymezení můžeme přikročit k tomu, jaký význam má dané třídění pro zkoumání právní odpovědnosti. Především je důležitý charakter absolutního práva, ve kterém z jeho podstaty nemohou být obsaženy žádné nároky, vyjma oprávnění k výkonu absolutního práva s ním souvisejícím a povinnosti ostatních subjektů toto nerušit. Německá teorie hovoří též o tzv. latentním stavu, neboť vztahy a případné nároky mohou vznikat až porušením – zásahem do absolutního práva.

To může dát vzniknout jednak klasickému nároku na náhradu škody či tzv. kvazinegativnímu nároku, jak je popsán výše. Opět vidíme jistý deficit v preventivním působení odpovědnosti za škodu. Z uvedeného vyplývá, že německé právo spatřuje prevenci především v obecné hrozbě sankcí vyjádřené možným nárokem na náhradu škody. Tedy v tom, že předem avizuje všem svým adresátům možné následky jejich závadného chování, ovšem pouze obecně bez vztahu ke konkrétnímu jednání.

V tomto smyslu pak nároky z nedovoleného jednání tvoří reakci na protiprávní jednání subjektu vůči jinému. Všem skutkovým podstatám deliktního práva je společné, že v zásadě předpokládají protiprávní (nedovolené) jednání. Při určení protiprávnosti jednání je měřítko spatřováno v tom, že právní řád chce chránit nabytá práva a zájmy. Každý má dbát na to, aby nenarušil práva jiného; kdo je poruší jedná protiprávně a je nucen nést následky spočívající mimo jiné i v nároku na náhradu škody. Takové vymezení je však při bližším pohledu tautologií a říká jen to, že protiprávně jedná ten, kdo poruší právo. Navíc se spíše podobá obecné prevenční zásadě, která je však německému právu neznámá, neboť sankcionuje jen vymezená porušení práva ale rozhodně ne všechna. Lépe by bylo definovat protiprávnost jako atribut jednání, který vychází z toho, zda je dané jednání pozitivním právem schvalováno či nikoliv, jinak řečeno, zda je s ním v souladu nebo v rozporu.

V případě porušení práva je nutné v zájmu právní jistoty specifikovat, za kterých okolností dané nároky, spočívající ve vzniku nového nároku, vznikají. Pro názornost Schwab uvádí principy⁴², na kterých je vystavěna odpovědnost za škodu.

Základním principem, který je společný kontinentální právní kultuře, je stanovení funkce odpovědnosti za škodu. V soukromém právu má výlučně reparační funkci, v žádném případě nesleduje účel trestu či pomsty. Další důležitou zásadou je to, že ke vzniku odpovědnosti za škodu nestačí samotný vznik škody. Oprávněnost tohoto tvrzení dokládá na poměrně jednoduchém příkladu. V případě konkurenčního boje obchodníků také jeden druhému způsobuje škodu tím, že nabízí lepší zboží či služby, a tím mu odčerpává zákazníky a možný zisk, ergo způsobuje škodu. Zároveň však podle obecného chápání nejde o jev patologický,

⁴² Dieter Schwab, Einführung in das Zivilrecht, 16. Aufl., C.F.Müller Verlag Heidelberg 2005: str. 117 a n.

ale naprosto žádoucí a potřebný. Proto podle Schwaba nelze každé jednání, které způsobuje škodu považovat za automaticky protiprávní a vyvolávající vznik nároku na náhradu škody.

V této souvislosti se vynořuje otázka konstrukce odpovědnosti za škodu v českém občanském zákoníku v případě porušení obecné prevenční povinnosti vyjádřené v § 415. Na první pohled může dikce uvedeného paragrafu v kontextu s dalšími ustanoveními působit zčásti nelogicky a zčásti jako tautologie, neboť §415 zdánlivě prohlašuje všechna jednání, jejichž následkem vznikla škoda, za protiprávní. Při důsledném uplatnění této teze by však kategorie protiprávnosti v odpovědnosti za škodu ztratila smysl, neboť množina jednání vedoucích ke škodě by byla podmnožinou protiprávních jednání, což je nepřijatelný závěr již s ohledem na uvedený příklad. Pokud prozkoumáme vztah uvedených dvou množin, pak musíme vyloučit možnost, že by byly shodné či jedna byla podmnožinou druhé. Spíše se jedná o situaci, kdy obě mají společný průnik. A právě kategorie jednání, které zároveň splňuje požadavek na protiprávnost a na to, že vedlo ke vzniku škody, je podmínkou pro vznik nároku na náhradu škody. Správný výklad § 415 obč. zák. je tedy takový, že za protiprávní lze sice označit jednání, která vedla ke vzniku škody, ale zároveň že nelze takové jednání pod některou z okolností vylučujících protiprávnost, jejichž výčet není uzavřený. Zhodnotíme-li uvedený příklad konkurenčního boje obchodníků podle českého práva, pak dojdeme k závěru, že sice došlo ke vzniku škody, ale současně jednáním, které lze zařadit pod okolnost vylučující protiprávnost – totiž výkon práva.

Prvek zavinění bývá nazýván jako subjektivní prvek přičitatelnosti (subjektives Zurechnungselement), naproti tomu jako objektivní prvek přičitatelnosti se označuje příčinná souvislost neboli kauzální nexus (objektives Zurechnungselement).

Obdobně jako v každém právním systému vycházejícím z římskoprávních tradic (lex Aquilia) je konstrukce odpovědnosti za škodu založena na principu kauzality. Tu lze chápat ve dvou rovinách. Jednak je chování škůdce příčinou pro porušení práva (hafungsbegründende Kausalität) a dále musí být porušení práva příčinou pro vznik škody (tzv. hafungsfüllende Kausalität). Právo při této konstrukci nemůže být porušeno samo osobě, ale zásadně prostřednictvím jednání subjektu, které může, ale nemusí vyústit v porušení práva. U nás se na rozdíl o uvedeného pojetí prvně izoluje právně relevantní chování, které se hodnotí jako protiprávní či po právu a následně se zkoumá, zda bylo příčinou pro škodný následek. Hodnotí se tak jednání a posteriori jako celek. Nicméně určení protiprávnosti jednání a toho, zda bylo jednání příčinou porušení práva, se bude obsahově shodovat. Nedostatkem našeho pojetí je okolnost, že protiprávnost jednání může být v některých případech seznatelná teprve ex post spolu se vznikem škody. Takový by byl případ jednání, které by bylo pouze v rozporu s § 415 obč. zák. zakotvujícím obecnou prevenční povinnost.

I v německé teorii se setkáme s termínem, který se dá přeložit jako odpovědnost (Verantwortlichkeit), ale v poměrně jiném chápání než u nás. Verantwortlichkeit se ztotožňuje s pojmem Verschuldensfähigkeit – tedy se stavem osoby škůdce, zda je vůbec způsobilý nést následky svého zaviněného jednání.

Systematika a koncepce BGB vychází jak celkově tak v případě závazků z římskoprávních zásad. Závazkový vztah může vzniknout zpravidla pouze ze smlouvy nebo ze zákona – resp. jeho porušení. Této linie se drží i odpovědnost za škodu, kde se striktně rozlišuje, zda došlo ke škodě porušením smluvní smlouvy (smluvní povinnosti) či porušením zákona (zákonné povinnosti). Proto i v případě porušení smlouvy či zákona a vzniku škody jsou rozdílné úpravy a jiné normativní základy pro případný nárok na náhradu škody. Právě v tomto pojetí lze spatřovat největší rozdíl mezi českou a německou koncepcí odpovědnosti za škodu, neboť české právo zatím nerozlišuje, zda došlo k porušení smluvní či zákonné povinnosti a obě tyto kategorie upravuje shodně. Návrh nového českého občanského zákoníku však opouští dosavadní monistické pojetí a přiklání se obdobně jako BGB k duální koncepci odpovědnosti za škody v závislosti na tom, zda je porušena smluvní či zákonná povinnost.

V případě nároku na náhradu škody vzniklého porušením zákonné povinnosti, tedy nárok vzniklý ze zákona jeho porušením, BGB explicitně chrání vybrané hodnoty v § 823 jako je život, zdraví, lidské tělo, svobodu vlastnictví a jiná podobná práva. Pokud prozkoumáme charakter uvedených hodnot, pak zjistíme, že jsou chráněna pouze ta práva, která bychom mohli v naší terminologii označit jako absolutní, tj. působící erga omnes. Výčet chráněných hodnot není sice uzavřený, ale z formulace vyplývá, že ochrana je poskytnuta pouze podobným právům, tedy takovým, které splňují požadavek na absolutní charakter. Příkladem takové hodnoty, která sice není přímo uvedena, ale je zároveň chráněna, by mohla být lidská důstojnost.

Vedle jednání a objektivního i subjektivního prvku přičitatelnosti je třeba též splnění deliktní způsobilosti na straně škůdce, resp. aby jeho odpovědnost nebyla vyloučena podle § 827 nebo §828 BGB. Problematika deliktní způsobilosti nezletilců již byla výše popsána. Neodpovědný je také podle § 827 BGB subjekt, který jednal ve stavu bezvědomí nebo ve stavu vylučujícím svobodné utváření vůle vyvolaném chorobnou poruchou duševní činnosti.

Do párové kategorie nároku na náhradu škody vzniklé z porušení zákona se dává nárok vzniklý porušením smluvní povinnosti. Právě tato oblast úpravy byla výrazně dotčena Schuldrechtmodernisierungsgesetz. Pro další pochopení je nutné osvětlit některé zvláštnosti německého závazkového práva.

Především jde o kategorizaci povinností, které vznikají z případného závazkového vztahu. První skupinou jsou povinnosti, které jsou závazkovému vztahu vlastní a určují jeho obsah. Klasicky jde o oprávnění věřitele požadovat na dlužníkovi určité plnění, které však může spočívat i v opominutí. Tato skupina povinností se nazývá Leistungspflichten.

Co však je odlišné od právní konstrukce u nás je skupina tzv. Rücksichtspflichten – tedy povinností účastníka závazkového vztahu brát ohled na práva, právní hodnoty a zájmy druhé strany. Novum je, že ačkoliv tato kategorie povinností byla teorií vytvořena již od počátku BGB, své explicitní legislativní vyjádření našla až se Schuldrechtmodernisierungsgesetz.

Obě výše zmíněné kategorie povinností v závazkovém vztahu jsou uvedeny v § 241 BGB. Při bližším zkoumání musíme konstatovat, že skupina Rücksichtpflichten je nezbytným teoretickým a dnes již i legislativním doplněním základní povinnosti ke splnění. Dotváří a rozšiřuje podmínky jinak úzkého vymezení předpokladů pro vznik nároku na náhradu škody.

Pokud by totiž bylo sankcionováno jen porušení hodnot uvedených v § 823 BGB a samotných Leistungspflichten, pak by míra ochrany subjektu prostřednictvím náhrady škody byla. Zbývala by totiž poměrně široká skupina práv, které svou povahou neodpovídají absolutním právům podle §823 BGB, a zároveň netvoří vlastní obsah závazkového vztahu. Proto můžeme brát skupinu Rücksichtpflichten i jako vyvážení k principu neminem leadere, který není v německém právu formálně vyjádřen. Tato konstrukce jistě není bez závad a bývá častým terčem kritiky pro svou komplikovanost a nepřehlednost. Navíc bývá vytýkáno, že ani široké pojetí Rücksichtpflichten nedokáže pokrýt všechna práva a hodnoty, která by měla být podle představ spravedlnosti chráněna.

Charakteristické pro Rücksichtpflichten je to, že v nich sám o sobě není obsažen žádný žalovatelný a vynutitelný nárok na plnění. Ten se aktivizuje až samotným porušením této povinnosti. Dalo by se říci, že v této kategorii povinností lze nalézt oporu pro tvrzení, že určitá skupina povinností obsažená v závazkovém vztahu má latentní charakter a i když není bezprostředně vynutitelná, působí preventivně na své adresáty a dává jim příkaz (povinnost) k určitému chování, který dokáže sankcionovat stejně jako porušení vlastní povinnosti k plnění. V tomto lze spatřovat analogii pro názory v české právní vědě, které chápou odpovědnost jako hrozbu sankcí. Lze si položit otázku, zda je touto konstrukcí fakticky vyjádřen princip neminem laedere. Odpověď není jednoznačná. V oblasti závazkových vztahů, tedy jinak řečeno relativních práv směřujících vždy vůči někomu, se s tím dá souhlasit neboť Rücksichtpflichten jsou vlastně obsahovým vyjádřením uvedeného principu. Na druhé straně v oblasti absolutních práv takové obecné povinnosti nedovodíme, resp. jsou dány jen pro vybraná práva, jak vyplývá z dikce §823 BGB. Můžeme však namítnout, že okruh chráněných práv přeci není uzavřen, a lze ho automaticky rozšířit na všechna absolutní práva. Tudíž pokud existují jen práva relativní a absolutní, pak princip neminem laedere nemá sice pro obě skupiny práv stejný základ, ale obsahově je dán. Problematické je však to, zda chráněná práva a hodnoty uvedené v §823 BGB jde bez dalšího rozšiřovat i na další.

Za povšimnutí stojí i další rozdíly oproti zákonné odpovědnosti za škodu podle § 823 BGB. § 280 BGB jako základ případného nároku nepoužívá obrat protiprávní (widerrechtlich) ale pouze porušení vinnosti ze závazkového vztahu. Německé právo ostře rozlišuje mezi widerrechtlich, což je rozpor s objektivním právem, a porušením smluvní povinnosti – to však můžeme v širším slova smyslu považovat také za protiprávní, neboť se jedná o situaci, kterou právo neaprobuje, ale spojuje s ním škodlivé následky. Přesto v teoretické rovině je nutné tyto atributy rozlišovat. S tím se však vynořuje další problém – dikce ustanovení upravujících v BGB a jiných předpisech okolnosti vylučující protiprávnost důsledně používají výrazu

„nejedná protiprávně“ (widerrechtlich) a nehovoří na rozdíl od našeho občanského zákoníku o vyloučení povinnosti k náhradě škody.

3. Význam příčinné souvislosti pro právní odpovědnost

Ať již nahlížíme na právní odpovědnost a její teoretický koncept jakkoliv, můžeme najít určitého „společného jmenovatele“ všem pojetím právní odpovědnosti. S jistou dávkou zobecnění tak právní odpovědnost můžeme chápat jako povinnost subjektu práva strpět trest, být přinucen k náhradě škody (kompenzaci), nebo jiným způsobem být subjektem sankce.

Ve všech případech takto vymezené právní odpovědnosti si však v právu pokládáme otázky: (i) je daná osoba odpovědná na základě svého jednání nebo odpovědnost ve formě sekundární povinnosti nastupuje bez ohledu na příslušné jednání, (ii) musí být pro vznik právní odpovědnosti přítomno porušení právní povinnosti, (iii) je nutné, aby došlo ke skutečnému vzniku škody⁴³ (tj. ke skutečné újmě, nikoliv jen ke zvýšení rizika či možnosti). Bez ohledu na to, jak odpovíme na předchozí otázky, vždy se vynořuje otázka příčinné souvislosti. V případě kladné odpovědi na předchozí otázky se ptáme na to, zda jednání příslušné osoby způsobilo škodu, tj. ptáme se na příčinnou souvislost. Ale ani v dalších případech se obdobné otázce nevyhneme. Jako příklad z pozitivního práva si vezmeme odpovědnost za škodu způsobenou provozem zvláště nebezpečným podle ust. § 432 občanského zákoníku. V tomto případě není porušení právní povinnosti ani jednání subjektu nutné pro vznik jeho odpovědnosti, nicméně předpoklady pro vznik tohoto druhu odpovědnosti je škoda způsobená provozem zvláště nebezpečným, tj. příčinná souvislost mezi provozem zvláště nebezpečným a vznikem škody.

Z tohoto stručného nastínění vyplývá, že příčinná souvislost má v konceptu právní odpovědnosti zásadní postavení, neboť i přes různorodost pojetí právní odpovědnosti, se otázka příčinné souvislosti objevuje stále. Příčinná souvislost představuje určitý prvek přičitatelnosti, který nám odpovídá na otázku, komu lze přičítat negativní následky na základě právem presumované události. Právo určuje, ať již výslovně nebo implicitně, co považuje za ohrožení svých hodnot, za které má být „udělen“ test nebo povinnost k náhradě, a jak musí být toto ohrožení hodnot propojeno s jednáním škůdce⁴⁴, aby mohla nastat právní odpovědnost.

Ačkoliv je právo vnitřně úplný a bezmezerovitý systém (alespoň podle převažujících názorů), nejsou limity právní odpovědnosti a jejího prvku přičitatelnosti (tj. příčinné souvislosti) dány

⁴³ Pro účely této práce je v následujícím textu škoda chápána široce jako skutečné narušení hodnot chráněných právem, ať již ve formě materiální či nemateriální újmy.

⁴⁴ Škůdce je na tomto místě chápán jako osoba, která je subjektem odpovědnostního vztahu. Zahrnuje tudíž jak škůdce v užším smyslu civilního práva, tak i např. pachatele podle trestního práva.

toliko právem. Jako téměř ve všech oblastech práva přistupuje, a v těchto případech zvláště silně, obecné chápání spravedlnosti práva a odpovědnosti. V některých oborech práva je možnost uvážení a vstupu mimoprávních hodnotících faktorů značně omezena – typicky u práva trestního, kde jsou zevrubně a úplně uvedeny podmínky, za kterých sankce nastává. Naproti tomu ve sféře civilního práva je „mimoprávní prostor“ poměrně širší a nejzřetelněji právě v případě příčinné souvislosti. V klasickém případě obecné občanskoprávní odpovědnosti za škodu totiž nebývá větší potíží s prokázáním porušení právní povinnosti škůdcem ani se vznikem škody (odhlédneme od problému její kvantifikace). Stěžejní otázkou a největší potíží poškozených však bývá právě přičitatelnost této škody konkrétnímu škůdci – tj. příčinná souvislost. Pozitivní právo totiž nedává odpověď na otázku, jak příčinnou souvislost a podle jakých kritérií posuzovat a nechává tak tuto úlohu doktríně a judikatuře. To právě umožňuje soudci zúžit nebo naopak rozšířit zdánlivě pevně dané limity právní odpovědnosti a to s ohledem na obecné chápání běhu věcí, jak bude podrobněji uvedeno v dalších kapitolách této práce. Uvedená úvaha o pojetí příčinné souvislosti jako ústředního prvku právní odpovědnosti jako prvku přičitatelnosti vychází ze základní otázky, proč činit osoby odpovědné za porušení nebo ohrožení hodnot chráněných právem, které způsobí. Odpovědí je zcela jasné morální hledisko, které je transponováno do práva. Na úvahu o morálním hledisku odpovědnosti a její přičitatelnosti však můžeme navázat další otázkou⁴⁵: proč rozšiřovat právní odpovědnost za výsledek jednání jedince, která je morálně ospravedlnitelná a žádoucí, takovým způsobem, že činíme odpovědným a přičítáme výsledky, které nevychází z volního jednání jedince. Dnes již tradičně to bývá zdůvodňováno zájmem na tom, aby poškozený došel příslušné náhrady. Na druhou stranu tím nabývá na významu limitace právní odpovědnosti a přesné určení podmínek, kdy nastává, a to zejména v případě příčinné souvislosti, která je v právní teorii i praxi obtížně uchopitelným pojmem, byť intuitivně chápaným.

Na tomto místě je možné učinit námitku, že právní teorie i praxe je ustálená co se týče zjišťování příčinné souvislosti, a to zejména bohaté zkušenosti s tzv. teorií podmínky „*conditio sine qua non*“. Ovšem žádná teorie není prosta aplikačních problémů a zužovat problematiku příčinné souvislosti na *sine qua non* by bylo nežádoucí a i z hlediska obecného chápání světa neudržitelné.

Vycházíme z obecné zkušenosti, že současný stav světa je dán předchozími přírodními událostmi a lidským počínáním. Představme si proto jednoduchý příklad, který ilustruje nemožnost mechanické aplikace *sine qua non*. Není nikterak neobvyklé, že osoba A svým dřívějším chováním vytvoří podmínky pro jinou osobu B, která bez srozumění s A tyto podmínky využije k učinění následku X. Jedná se tedy o běžný řetěz událostí, ve kterém je jednání A *conditio sine qua non* výsledku X. Jenže nemůžeme říci, že jednání osoby B je částí jednání A. Jednání A totiž končí tam, kde jednání B začíná.

⁴⁵ Viz Epstein, R.A.: A Theory of Strict Liability, 1973, Oxford Journal of Legal Studies 151, a Posner, R.A.: Epsteins Tort Theory: a Critique, 1979, Oxford Journal of Legal Studies 457

Pokud by byl nastíněný výsledek X negativní a představoval porušení nebo ohrožení právních hodnot, musí právo umět přičíst výsledek X některému subjektu. V intencích morálního hlediska však není žádoucí, aby takový výsledek byl připočten A, byť vytvořil podmínky a bez jeho jednání by k následku X nebylo došlo. Proto samotná aplikace sine qua non bez dalších korektivů neobstojí v morálním hledisku limitu právní odpovědnosti. Ostatně otázka řetězení událostí a zhodnocení toho, která je z hlediska právní odpovědnosti pro přičitatelnost relevantní a která přerušuje řetězec událostí (*novus actus interveniens*), je stěžejním problémem celého konceptu příčinné souvislosti.

Právě vztah mezi obecným chápáním spravedlnosti (a morální povinnosti ke kompenzaci či trestu na straně škůdce) a konceptem příčinné souvislosti, které se navzájem ovlivňují, nabývá na důležitosti. Na jednu stranu je účelem, aby koncept příčinné souvislosti a přičítání odpovědnosti škůdci nevycházel z obecného chápání a zkušeností – tj. aby tzv. nebyl odtržený od reality. Na druhou stranu musíme zohlednit, že správně zformulovaná teorie příčinné souvislosti nabývá na důležitosti zejména ve složitých případech, které nejsou na první pohled jednoduše řešitelné prostou úvahou založenou na zkušenosti a obecném chápání spravedlnosti, a tím přispějí svou vahou přesvědčivosti k naplnění výše uvedeného morálního principu o nutnosti kompenzaci či potrestání škůdce.

Jak již bylo uvedeno, tak typickou kauzální otázkou, kterou si při aplikaci práva soud pokládáme, je, zda lidské jednání či opominutí způsobilo dané porušení či ohrožení právních hodnot. Ale i tato forma otázky může být relevantní pro právní odpovědnost různými způsoby. Například v oboru trestního práva je otázka příčinné souvislosti mezi jednáním člověka a příslušným porušením či ohrožením hodnot nutná k zodpovězení, zda vůbec existuje trestněprávní odpovědnost. Zjednodušeně řečeno se v případě vraždy pokládáme otázku, zda jednání pachatele vedlo ke smrti člověka, a pokud ano, pak existuje trestněprávní odpovědnost pachatele za vraždu. Na druhou stranu např. v rámci soukromého práva je otázka vztahu příčinné souvislosti a porušení nebo ohrožení právních hodnot relevantní i v určení rozsahu odpovědnosti. V případě prodlení s dodáním zboží podle kupní smlouvy není zpravidla nutné zkoumat problematiku příčinné souvislosti. Ovšem otázka příčinné souvislosti v tomto nabývá na významu pro určení rozsahu škody na straně kupujícího v důsledku prodlení s dodáním zboží.

Dále musíme zdůraznit, že ačkoliv ve většině případů zkoumáme příčinnou souvislost ve vztahu k lidskému jednání, konání, či opominutí, není to jediný případ. V případě tzv. objektivní neboli přísné odpovědnosti není jednání člověka relevantním faktorem, i když problematika příčinné souvislosti zůstává nadále. Pokud vezmeme výše zmiňovaný příklad odpovědnosti za škodu způsobenou provozem zvláště nebezpečným a dojde např. k úniku nebezpečné látky, pak v případě zranění na straně poškozeného zkoumáme nikoliv otázku jednání týkající se nebezpečné látky a její obsluhu, ale toliko, zda zranění poškozeného bylo způsobeno povahou zvláště nebezpečného provozu nebo jiným faktorem (např. zásahem vyšší moci, jednáním třetí osoby).

Z uvedeného je zřejmé, že příčinná souvislost je rozhodujícím prvkem právní odpovědnosti, bez jehož správného pochopení nemůže institut právní odpovědnosti řádně fungovat, tudíž tuto problematiku nelze podceňovat. Starší literatura v anglosaském právu například přistupovala k problematice příčinné souvislosti jako k ryzí skutkové otázce, která mohla být vyřešena na základě obecných principů a zkušeností. Tento přístup však byl podroben kritice zejména s ohledem na to, že není možné spolehlivě určit, co jsou obecné principy, na jejichž základě lze problematiku příčinné souvislosti jako skutkové otázky řešit⁴⁶. Pokusy o zformulování obecných principů na základě teorie relevantnosti bezprostřední nejbližší příčiny (*proxima causa*) se však ukázaly jako nedostatečné, což vyniklo zejména na následujících případech, které zároveň ilustrují složitost problematiky příčinné souvislosti i ve zdánlivě běžných případech života, které by měly tedy být řešeny na základě obecných zkušeností.

V případě *Henningsen v. Markowitz* (1928, *New York Supplement* 313) došlo k situaci, kdy prodáváč prodal v rozporu se zákonem vzduchovku třináctiletému chlapci. Chlapcova matka však vzduchovku objevila a přikázala chlapci, aby zbraň vrátil do obchodu, prodáváč však zbraň odmítl přijmout zpět a vrátit peníze. Proto matka zbraň schovala. O šest měsíců později však chlapec vzduchovku našel a hrál si s ní s kamarádem. Kamarád však náhodně ze zbraně vystřelil a těžce poranil chlapci oko.

V tomto případě se ptáme, komu přičítat škodlivý následek ve formě ztráty chlapcova oka, resp. jaké jednání bylo příčinou úrazu. V úvahu připadá jednání prodavače, který vzduchovku prodal a odmítl ji vzít zpět, dále jednání matky, která vzduchovku (zřejmě nepříliš dobře) ukryla a konečně jednání chlapcova kamaráda, které bylo bezprostřední příčinou zranění. V intencích běžného chápání obecných zkušeností a spravedlnosti není možné dojít k přesvědčivému závěru, jaké jednání bylo z hlediska práva relevantní příčinou.

Obdobná situace byla v případě, kdy žalovaný porušil svou povinnost udržet pozemní komunikaci v řádném a sjízdném stavu⁴⁷. Řidič nákladáku zapadl do díry v silnici. Poškozený pomáhal se svým autem vyprostit nákladák z díry, při vyprošťování však došlo k nehodě a tažné lano poranilo poškozenému nohu. Opět se vynořuje otázka, na kterou lze velice těžko odpovědět, zda porušení povinnosti udržovat silnici v řádném stavu bylo příčinou úrazu a zda odpovědnost za zranění lze přičítat správci komunikace.

Ani v poměrně běžných situacích si tedy pro posouzení příčinné souvislosti nevystačíme pouze s obecným intuitivním chápáním tohoto pojmu. Tím méně v případech, které jsou po skutkové stránce mnohem složitější. Proto je úkolem doktríny poskytnout „návod“ na posuzování příčinné souvislosti v rámci právní odpovědnosti.

⁴⁶ Blíže Hart, H.L.A., Honoré, T.: *Causation in the Law*. Second edition. Oxford University Press, New York 1985, str. 88 a n.

⁴⁷ *Hinnes v. Morrow* (1921, *South Western Reporter*, *Texas Civil Appeals*)

3.1. Obecné chápání příčinné souvislosti a její význam ve vědě

Příčinná souvislost neboli kauzalita je důležitým pojmem lidského poznání, se kterým se setkáváme takřka na každém kroku. Na významu nabývá zejména v přírodních vědách, kde je základem poznání a formulování přírodních zákonů, ale i ve vědách společenských – kromě práva též v ekonomii při utváření ekonomických modelů. Pro lepší pochopení pojmu příčinné souvislosti v právu jako společenské vědě je vhodné alespoň ve stručnosti v obecné rovině nastínit její základy, které mají univerzální platnost.

Příčinná souvislost⁴⁸ bývá nejčastěji chápána jako nutný vztah mezi příčinou a následkem. Z toho vyplývá také pevná časová souslednost příčiny a následku; ve vztahu příčinné souvislosti nemůže příčina B časově následovat následku A. Stranou ponechme pro účel této práce relativistické teorie, které se zabývají jevy ve vztažných soustavách pohybujících se rychlostmi blízkými rychlosti světla. Chápání příčiny jako jevu předcházejícího následku je neoddelitelnou součástí vztahu příčinné souvislosti.

Ačkoliv panuje shoda na tom, že na příčinnou souvislost je třeba nahlížet jako na vztah (relaci) příčiny a následku⁴⁹, jednotlivé přístupy ke zkoumání podstaty příčinné souvislosti a její zkoumání se značně liší. Z teorií zaměřených na analýzu kauzality lze ve stručnosti jmenovat následující nejvýznamnější:

1. Redukcionalistické a singularistické teorie
2. Pravděpodobnostní teorie
3. Kontrafaktuální teorie

Ad 1. Redukcionistická teorie se snaží definovat příčinnou souvislost jako odvozený vztah, který je možné definovat pomocí abstraktních pojmů, které se nevztahují ke vztahu příčinné souvislosti. Proto se redukcionalistické teorie omezují na definování kauzality prostřednictvím logických pojmů, pojmů podmínky, apod.⁵⁰

Významným představitelem redukcionalistické teorie byl z moderních autorů filozof John Leslie Mackie, který se pokusil objasnit blíže pojem příčiny v kauzálním vztahu⁵¹. Zformuloval proto tzv. INUS teorii, kterou je možno ve stručnosti definovat právě zkratkou INUS, což znamená „insufficient, but nesecary part of an unessecary but sufficient condition“. Český se dá přeložit jako nedostatečná, ale nutná část nikoliv nutné, ale dostatečné podmínky. Teorie příčiny INUS je blíže vysvětlena spolu s možnou aplikací v právní vědě v samostatné části této práce.

⁴⁸ Pojmy příčinná souvislost a kauzalita jsou v rámci této práce chápány jako identické, pokud není uvedeno jinak.

⁴⁹ Poměrně dlouhou dobu (až do 20. století) převládal názor, že kauzální vztah je jednoznačný a nutný a že příčinu lze definovat pomocí nutných a dostatečných podmínek. Tento přístup však neobstál ve světle moderních teorií, zejména kvantové fyziky, teorie relativity, teorii otevřených nelineárních systémů, apod.

⁵⁰ Kolektiv autorů: Filosofický slovník, Fin, Olomouc 1995, s. 217

⁵¹ Mackie, J.: Causes and Conditionals, publ. in American Philosophical Quarterly, Band 2, 1965

Singularistické teorie se zaměřuje na kauzalitu jako na lokální relaci mezi jedinečnými událostmi. „Singularistická koncepce přihlíží při určení příčiny jen k aktuální individuální situaci a vymezuje příčinu jako souhrn všech událostí, které předcházejí jinou událost, a to tak, že mezi oběma není časová ani prostorová mezera“.⁵²

Oba přístupy jsou právní teorii blízké a právní věda z nich, mnohdy nevědomky, vychází. V právu totiž při analýze příčinné souvislosti izolujeme určité právně relevantní jevy, u nichž zkoumáme vzájemný vztah, a to v intencích logických pojmů. Nelze však přijmout bez výhrad singularistickou teorii, podle které nesmí být mezi příčinou a následkem časová a prostorová mezera. Bývá spíše pravidlem, že mezi právně relevantním hodnoceným jevem (na který nahlížíme jako na možnou příčinu) a následkem existuje časová i prostorová mezera.

Ad 2. Pravděpodobnostní teorie kauzalita vychází z předpokladu, že příčinu lze chápat jako faktor, který ovlivňuje (zvyšuje nebo snižuje) pravděpodobnost výskytu svého následku. Pro zkoumání využívá pravděpodobnostních a statistických modelů.⁵³

Ačkoliv se tato teorie zdá velice slibná - zejména ve světle generální teorie příčinné souvislosti v právu⁵⁴ (např. adekvátní teorie), nenašla zatím v právu větší reflexi. Proto je této problematice věnována samostatná část této práce.

Ad 3. Kontrafaktuální teorie analyzuje kauzální vztah pomocí kontrafaktuálních podmínek. Je tak zřejmá souvislost s redukcionalistickými teoriemi, které se snaží popsat kauzálních vztah pomocí abstraktních nekauzálních logických pojmů. Významný zastávce této teorie David Lewis tvrdí, že událost A je kauzálně závislá na události B pouze tehdy, pokud by událost B nenastala, kdyby nenastala událost A⁵⁵. Proto je možné všechna tvrzení o kauzalitě vyjádřit tvrzením kountrafaktuálním. Např. tvrzení „srážka cyklisty s autem (událost B) způsobila předčasnou smrt cyklisty (událost A)“ považuje David Lewis za ekvivalentní k tvrzení „kdyby se cyklista nesrazil s autem (non A), nezemřel by cyklista předčasně (non B)“.

Na první pohled je zřejmé, že kontrafaktuální analýza kauzality se téměř kryje s teorií podmínky v právní vědě. Proto na její úskalí při aplikaci bude upozorněno v rámci kapitoly věnované teorii podmínky.

Jelikož vztah příčinné souvislosti je vztahem mezi určitými jevy (příčinou a následkem) dochází často k zaměňování kauzality s korelací – souvztažnost. Často bývá korelace definována jako stav, kdy změna hodnoty jedné proměnné souvisí se změnou druhé proměnné. Příkladem může být vztah dosaženého vzdělání jedince a jeho průměrné výdělku; často se setkáváme s korelací též v humánní medicíně. Zejména za situace kdy jsou dvě proměnné (dva jevy) ve vztahu úplné korelace (tj. hodnota korelace je rovna jedné⁵⁶) existují tendence prohlašovat vztah těchto dvou jevů za kauzální. Zjištěná korelace sice ukazuje na

⁵² Tamtéž, s. 217

⁵³ Jastrzemska, Z.: Pravděpodobnostní teorie kauzality. ProFil 6, 2005

⁵⁴ Např. adekvátní teorie příčinné souvislosti.

⁵⁵ Blíže Lewis, D.: Philosophical Papers, Vol. II, 1986

⁵⁶ Korelace může nabývat hodnoty v intervalu od -1 (naprostá negativní korelace) do +1 (naprostá pozitivní korelace).

určitý vztah mezi danými jevy a bývá předběžným ukazatelem kauzality, nicméně tento vztah nemusí být nutně vztahem kauzálním, kde jev A je příčinou jevu B.

Daleko častěji totiž dochází k tomu, že dána buď kauzalita opačná (jev B je příčinou jevu A) nebo (a to je zřejmě nejobvyklejší případ) existuje další skrytý jev, který je společnou příčinou jevů A a B. Učebnicovým příkladem je vztah korelace mezi počtem much u moře (jev A) a počtem turistů tamtéž (jev B). Pokud budeme chápat oba jevy jako proměnné, jejichž hodnoty dosadíme do grafu v závislosti na čase, dojdeme k závěru o korelaci. Nicméně snadnou úvahou zjistíme, že oba jevy A i B mají společnou příčinu C⁵⁷, kterou je teplota u moře.

Zhodnocení, zda vztah korelujících jevů je i vztahem kauzálním je možný kategoricky učinit teprve tehdy, pokud eliminujeme působení všech ostatních jevů. Takovýto přístup je snad myslitelný v přírodních vědách v rámci laboratorních podmínek nikoliv však v právní vědě. Proto si musíme vystačit s myšlenkovou úvahou a „odmyšlením“ dalších „rušivých“ jevů. Problematické však je, že tento myšlenkový postup bude založen na naší percepci a zkušenosti, tudíž v něm bude přítomno subjektivní hledisko.

Při zkoumání vztahu příčinné souvislosti se setkáváme i s jinými pojmy, které jsou blízké pojmům příčina a následek, je však vhodné mezi nimi odlišovat. Pojem podmínka je pojem širší než příčina, neboť každá příčina je podmínkou, ale nikoliv naopak. Jak již bylo řečeno, příčina časově předchází určité události; příčina je takovou podmínkou, která má určitou vlastnost, kterou považujeme za určující pro vznik následku. Jako důvod určitého následku chápeme výsledek určité rozumové úvahy, zobecnění a vysvětlení, proč se daný následek stal, což se však nemusí krýt s příčinou ve výše uvedeném smyslu.

Pokud uvažujeme kauzální vztah omezeně na dva jevy A a B, kde jev B je příčinou jevu A, pak hovoříme o tzv. monokauzalitě⁵⁸. V reálném životě se však s monokauzalitou a jejím zkoumáním nesetkáme tak často, resp. monokauzalita je jen umělá abstrakce dvou jevů záviselých na osobě pozorovatele. Méně často se setkáváme s monokauzalitou, kde příčina B dá vzniknout současně vícero následkům A1, A2, ..., An. Takový případ musíme odlišit od níže uvedeného kauzálního řetězce, neboť následky A1, A2, ..., An nejsou vzájemně ve vztahu příčinné souvislosti. Příklad najdeme i v klasické literatuře.⁵⁹

Představme si běžný případ, že ze střechy se uvolní střešní taška a spadne na vozidlo zaparkované dole na silnici a rozbije okno. Uvolnění tašky můžeme označit jako jev B – příčinu následku v monokauzálním vztahu, kde následkem je událost A spočívající v rozbití

⁵⁷ Nalezení společné příčiny korelujících jevů k vyvrácení tvrzení o jejich příčinné souvislosti je užitečným nástrojem právní argumentace.

⁵⁸ Meixner, U.: *Theorie der Kausalität. Ein Leitfaden zum Kausalbegriff in zwei Teilen*, Mentis Verlag, 2001.

⁵⁹ Hašek, J., *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, díl první, kapitola první: „Když jsem byl na vojně, tak tam jeden infanterista zastřelil hejtmana. Naládoval flintu a šel do kanceláře. Tam mu řekli, že tam nemá co dělat, ale on pořád vedl svou, že musí s panem hejtmanem mluvit. Ten hejtman vyšel ven a hned mu napařil kasárníka. Von vzal flintu a bouch ho přímo do srdce. Kulka vyletěla panu hejtmanovi ze zad a ještě udělal škodu v kanceláři. Rozbila flašku inkoustu a ten polil úřední akta.“

okna auta. V úvaze však nutně jdeme dále a ptáme se, co bylo příčinou uvolnění střešní tašky (jevu B). Zkoumáním dojdeme k závěru, že příčinou uvolnění tašky byla chůze kominíka po střeše (jev C). Hovoříme tak v tomto případě o tzv. kauzálním řetězci, kde každý následek je sám příčinou v novém vztahu příčinné souvislosti. Taková úvaha vyvolává otázky o tranzitivnosti kauzálního řetězce, jak bude uvedeno níže. Všimněme si však zajímavého jevu. Bez dalšího jsme vymezili jev „rozbití okna auta“, ale i tento jev, jakkoliv se nám zdá v obecném chápání jako jednotný, můžeme při bližším nazírání dále štěpit na jednotlivé jevy. Kupříkladu průběh rozbití okna auta je v časové souslednosti následující – působení tlaku na určitou plochu okna, porušení vnitřní struktury skla, vznik trhlin, uvolnění jednotlivých částí skla z rámu. Ačkoliv tyto jednotlivé „malé“ jevy tvoří kauzální řetězec, přesto jsme na ně nazírali jako na jednotnou množinu a jev jediný. Jak bude uvedeno dále v kapitole pojednávající o teoriích příčinné souvislosti v právu, představuje právě izolace jevů klíčové hledisko pro stanovení a posouzení existence příčinné souvislosti. Při hodnocení jevů ve vnějším světě v rámci zkoumání příčinné souvislosti jako prvku právní odpovědnosti se totiž nikdy neubráníme určitému zobecnění určitých jevů a jejich „sdružení“ do jediného, neboť opačný přístup by vedl k uspokojujícím výsledkům.

Od kauzálního řetězce odlišujeme výše uvedenou monokausalitu, kde jedna příčina dává vzniknout vícero následkům a multikausalitu, kde je nutné společné působení více příčin (B, C, D, ...) k tomu, aby nastal následek A. Rozlišujícím kritériem je jednak časové hledisko, kdy příčiny B, C, D, ... působí naráz, nikoliv v časové souslednosti a dále vztah těchto jevů B, C, D, ..., které nejsou navzájem ve vztahu příčinné souvislosti. Jako příklad lze uvést následek A ve formě hoření látky, kde příčinou jsou nezávislé jevy B – zápalná teplota a C – přísun vzduchu.

Jestliže chápeme příčinnou souvislost jako vztah událostí (jevů), pak nutně lze takové jevy uspořádat. Představme si množinu všech událostí a uspořádejme v nich její obsah s ohledem na vzájemný vztah těchto událostí z hlediska příčinné souvislosti. Izolujme jevy A a B a nahlížejme na nich z hlediska vztahu příčinné souvislosti. Jev A může být příčinou jevu B ($A > B$) nebo obráceně ($A < B$), nebo také jevy A a B se vzájemně nijak neovlivňují ($A || B$), tudíž jsou kauzálně nezávislé. Jestliže v rámci definované množiny jevů dojdeme k závěru, že jevy A, B, C jsou ve vztahu kauzálního řetězce a platí, že ($A > B > C$), tj. ($A > B$) a současně ($A > C$), pak by měl platit s ohledem na pravidlo tranzitivnosti závěr, že ($A > C$). Ačkoliv se z čistě logického hlediska tento závěr zdá správný, resp. nelze nalézt nic, co by takový výrok z formálního hlediska vyvracelo (pokud jsou platné výchozí premisy $A > B$ a současně $A > C$), přesto při konfrontaci s reálným světem narážíme na překážky.

Vraťme se zpět k výše uvedenému příkladu kauzálního řetězce o spadlé střešní tašce. Sice zřejmě není takový problém chápat jako příčinu rozbitého okna (jev A) pohyb kominíka po střeše (jev C). Ale i pohyb kominíka po střeše má nějakou příčinu, kterou je například zanesený komín (jev D), tudíž $D > C$. Proto se s ohledem na tranzitivnost kauzálního vztahu jeví jako správný výrok, že ucpaný komín (jev D) je příčinou rozbití okna auta (jev A). Intuitivně se však naše vědomí brání takovému závěru a chápe, že úvaha o tranzitivnosti je

možná jen u uzavřených systémů, kde lze přesně izolovat a popsat jednotlivé jevy. V reálném životě vstupuje do hry mnoho událostí, a proto v rámci běžného chápání (na kterém je právní věda založena) není tranzitivnost v rámci kauzálního řetězce přijímána bez výhrad a jako příčinu chápeme bezprostředně působící předcházející jev⁶⁰.

Naproti tomu ve fyzice je příčina (P1) příčiny (P2) následku (N) považována také za příčinu (byť nepřímou) následku N. Tranzitivnost kauzálního řetězce je tak ve fyzice v rámci uzavřených systémů obecně přijímána na rozdíl od práva. Platí však podmínka, že následek však nesmí být přímou nebo nepřímou příčinou sebe samotného. S časovým rozlišením událostí v rámci kauzálního vztahu souvisí i rozdělení jevů v rámci zkoumané množiny jevů. Pokud určité jevy mohou kauzálně ovlivnit jiný jev N, pak tyto jevy tvoří absolutní minulost jevu N. Naproti tomu, pokud jevy nemohou kauzálně ovlivnit jev N, pak tyto jevy tvoří absolutní budoucnost jevu N. Je sice zřejmé, že v případě zkoumání příčinné souvislosti budou zkoumány jevy tvořící absolutní minulost, nicméně stranou nemohou zůstat ani jevy tvořící absolutní budoucnost, neboť jejich identifikace umožňuje řádně identifikovat kauzálně relevantní jevy.

Uspořádání jevů v závislosti na jejich kauzálním vztahu do množiny je však možné především v rámci uzavřených systémů, kde jednotlivé jevy lze přesně izolovat. Na druhou stranu ovšem vztah příčinné souvislosti v právu se nikdy neděje v uzavřeném systému, ale výhradně v realitě vnějšího světa, který představuje otevřený dynamický systém, na kterém se podílí množství mnohdy neidentifikovatelných jevů⁶¹. Právě zkoumáním dynamických systémů, které vykazují mimořádnou citlivost na počáteční podmínky a dlouhodobou obtížnou předvídatelnost jejich chování, se zabývá tzv. teorie chaosu, jejíž popis by překračoval meze této práce⁶². Ačkoliv při vzestupu této teorie v 60. letech minulého století panoval značný optimismus ohledně její aplikace a praktického užití, ve společenských vědách došlo jen k malé reflexi např. v ekonomii nebo psychologii. V právní vědě nezažila teorie chaosu žádný odraz.

3.2. Filozofické kořeny příčinné souvislosti

V minulé kapitole jsme popsali současné přístupy a nazírání na příčinnou souvislost z hlediska obecného lidského poznání. Pojem příčinné souvislosti však byl v čase chápán různě a každý

⁶⁰ Blíže např. Keil, G.: Handeln und Verursachen. Frankfurt: Klostermann, 2000; Lewis, D.: „Kausalität“ (1978), publ. in: Kausalität, neue Texte, Hg. G. Posch, Stuttgart: Reclam, 1981, 102 -106.

⁶¹ Wehr, M.: Der Schmetterlingsdefekt. Turbulenzen in der Chaostheorie. Klett-Cotta, Stuttgart 2002.

⁶² Malá změna počátečního stavu v dynamických systémech způsobuje velké rozdíly v chování systému. Dynamické otevřené systémy se vzhledem k neohraničenému vzájemnému působení jevů zdají jako nahodilé, nepředvídatelné, chaotické. Ve skutečnosti tomu tak ovšem není, neboť v teorii chaosu náhoda nehraje roli, problém je, zjednodušeně řečeno, v tom, že neumíme většinu čísel vyjádřit naprosto přesně. Chaotické systémy jsou nicméně předvídatelné, deterministické. Proto často hovoříme o deterministickém chaosu a uspořádané neuspořádanosti.

filozofický směr se snažil kauzalitu popsat jinak. Pro pochopení pojmu kauzality a promítnutí do právní vědy je proto nutné sledovat tento historický vývoj na poli filozofie.

Ačkoliv filozofové mají kauzalitu již po několik set let v centru zájmu, je zajímavé upozornit na fakt, že právníci odmítali filozofické teorie kauzality s odkazem, že problematika kauzality v právu není předmětem vědecké analýzy z filozofického hlediska (jako např. v přírodních vědách), ale je postavena na základě „zdravého rozumu“⁶³. Neexistuje však vysvětlení, proč by v právu neměl být relevantní filozofický náhled na kauzalitu uplatňovaný v jiných vědách. Obecně můžeme konstatovat, že právní věda splňuje stejné atributy vědy jako vědy přírodní. Jde o část společenského vědomí, která má základní prvky, subjekt, objekt, metody a historii.

Na úvod bychom měli nejprve ukázat, že kauzalitu a filozofické nazírání na ní se odehrává v zásadě ve třech rovinách. Právě slabinou některých filozofických přístupů je (jak si ukážeme později) akcentace jedné jediné roviny a opominutí ostatních. Ve filozofickém pojetí kauzality rozeznáváme tyto tři roviny⁶⁴:

1. Základní chápání kauzality jako zaznamenání změny v průběhu času a snaha o pochopení toho, co danou změnu způsobilo. Tato rovina vychází z naší základní zkušenosti, že žádná věc se nemění sama od sebe.
2. Druhá rovina již kauzalitu chápe z racionálního hlediska a zkoumá jednotlivé události a snaží se objevit souvislost s událostmi pozdějšími. Tento přístup je vlastní přírodním vědám, experimentu a pozorování. Právě v této rovině je v oblasti filozofie věnována největší pozornost, ačkoliv je některými autory vytýkáno, že takové zúžené pojetí hrozí nebezpečím výkladových deformací a zdrojem neúplných řešení problémů kauzality⁶⁵.
3. Třetí rovina představuje nejobecnější pojetí, které se snaží popsat kauzalitu jako obecný metafyzický princip.

Právě počátky naší moderní filozofie, které sahají až do antiky, se věnovaly metafyzickému chápání kauzality. Již před Sókratovci si pokládali ontologické otázky zaměřené na základ všeho bytí. V tomto přístupu však ještě nemůžeme chápat hledaný základ jako příčinu v dnešním pojetí kauzality. Jejich otázky směřovaly k nalezení základního původního principu či pralátky, důvodu existence jsoucna.

Za jednoho z prvních filozofů, který si již pokládal otázku kauzality v dnešním pojetí, je možné považovat Demokrita z Abdér. Demokritos jako představitel atomismu zastával názor založený na materialistickém pojetí světa⁶⁶, že svět kolem nás se skládá z malých nedělitelných částí atomů, jejichž vzájemným spojováním a střetem dochází ke vzniku věcí, které se od sebe odlišují právě tím, jak jsou uspořádány atomy těchto věcí.

⁶³ Např. kauza *Weld-Blundell v. Stephens*, 1920, Appeal Cases 956, či případ *Leyland Shipping Co. V. Norwich Union Fire Insurance Society*, 1918, Appeal Cases 350, kde lord Dunedin vyslovil názor: „myslím, že případ směřuje k čisté skutkové otázce posouditelné na základě zdravého rozumu. Co je příčina ztráty?“

⁶⁴ Fuchs, J.: *Filosofie* (4.díl - Bůh filosofů), Krystal OP, Praha 1997, str. 77

⁶⁵ Např. Letoš, R.: *Hume a kauzalita*, publ. in *Distance Revue pro kritické myšlení* 4/2005

⁶⁶ Svoboda, K. *Řečtí atomisté*. Praha: Svoboda, 1980

A právě s ohledem na atomistické nahlížení na materiální podstatu světa Demokritos konstatuje, že žádná změna se v uspořádání atomů neděje bez nějaké vnější síly, sama od sebe se struktura atomů měnit nemůže. Demokritos se proto ptá otázkou proč, po důvodu této změny, po příčině. Vnímá tak stejnou otázku, s jakou si kauzalitu spojujeme dnes. Demokritos však úvahu o příčinách změn v uspořádání atomů nerozvinul a omezil se na konstatování, že bez vnější síly příčiny by ke změně v rámci atomů nedošlo. Samotný vztah mezi silou a změnou však zůstal stranou.

Významná osobnost starověku, filozof Aristoteles se ve svém díle již zabýval podstatou změn⁶⁷, příčinou – causou. Ačkoliv dnes se zdá Aristotelovo pojetí kauzality přinejmenším velmi nezvyklé, nelze podceňovat jeho přínos pro další rozvoj hledání filozofických kořenů kauzality.

Aristoteles se zabývá ve významné části své Fyziky příčinami a přichází se základním postulátem, že „všechno pohybované je nutně pohybováno něčím“⁶⁸. Tento výrok sice vztáhl k příčinám pohybu, ale ve druhé knize Fyziky již Aristoteles v obecnosti formuluje nauku o příčinách. Podle něj existují čtyři druhy příčin (aitias) - materiální, formální, účinnou a cílovou (causa materialis, formalis, efficiens, finalis). Tyto příčiny však podle Aristotela nepůsobí izolovaně, ale jedná se o jednotlivé aspekty celkového pojmu příčina, které působí neoddělitelně spolu.

Učebnicovým příkladem působení těchto druhů příčiny bývá bronzová socha⁶⁹. Causa materialis – ptáme se, z čeho socha byla vyrobena – odpovědí je látka, bronz. Causa formalis – otázka jakého tvaru - formy nabude látka; tj. tvar sochy. Causa efficiens – zdroj a hybatel změny látky v daný tvar, což je zjednodušeně působení umělce. Causa finalis – cíl, účel, pro který jsou změny prováděny, čímž je zhotovení sochy.

Uvedené „čtyřnásobné“ pojetí kauzality působí z dnešního pohledu velice nezvykle. Proto je vhodné je alespoň ve stručnosti vysvětlit na příkladu bronzové sochy. Všimněme si, že bronz jako materiální kauza nepředstavuje pouze materiál, ale je též sám o sobě předmětem dané změny. Bronz je roztaven a získává po odlití do formy nový tvar (čímž vysvětlujeme formální kauzu). Ovšem vysvětlení causy efficiens je již podstatně komplikovanější. Nabízí se výrok, že touto kauzou bude samotné působení umělce. Jenže Aristoteles chápal pod kauzou efficiens něco jiného a soustředil se nikoliv na materiální, ale na idealistický základ, proto za ni označil princip, který změnil bronz v sochu daného tvaru. Výroba bronzové sochy totiž vyžaduje působení umělce, který má určité znalosti, jak danou sochu zhotovit. Při výrobě sochy umělec vyjadřuje své zvláštní znalosti – umění zhotovit sochu. A právě toto umění představuje podle Aristotela causu efficiens, čímž zároveň Aristoteles odhlíží od osoby daného umělce, jeho subjektivních charakteristik. Právě umění zhotovit sochu, causa efficiens, nám odpovídá na otázku, co obnáší zhotovení bronzové sochy a jaké kroky je nutné

⁶⁷ Blíže: Patočka, J.: Aristotelés: Praha 1994, Patočka, J.: Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové. Praha 1964

⁶⁸ Aristoteles: Fyzika, Petr Rezek, Praha 1996, s. 241

⁶⁹ Falcon, A.: Aristotle on Causality, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition)

učinit, což ovšem není představitelné, aniž bychom znali účel, za kterým jsou dané změny prováděny – *causu finalis*. Je tak možné konstatovat, že se jedná o zřetelně teleologické pojetí kauzality⁷⁰.

Nespornou výhodou Aristotelova pojetí je okolnost, že zahrnuje všechny výše uvedené roviny zkoumání kauzality a nezaměřuje se izolovaně na jedno. Zároveň však tato míra obecnosti a metafyzičnosti byla vytýkána ze strany novověkých filozofů, jako byl David Hume či Immanuel Kant, když tvrdí že příčinou v pravém smyslu je pouze kauza *efficiens* a ostatní aspekty příčiny jsou pouze odvozeny. Zejména pod vlivem Davida Huma, jehož náhled na kauzalitu bude následovat, došlo k redukci původního širokého pojetí kauzality, přičemž moderní filozofie se již téměř výhradně zaměřuje na *causu efficiens*. Takový přístup je vcelku pochopitelný, neboť pojem kauzality v přírodních vědách, si vystačil pouze s touto stránkou.

Na první pohled je však zřejmé, že Aristotelův „mnohvrstevný“ přístup ke kauzalitě je jen obtížně aplikovatelný v právní vědě a institutu právní odpovědnosti, kde příčinná souvislost působí jako prvek přičitatelnosti negativního následku. Bylo by asi neproveditelné zkoumat vztah protiprávního jednání subjektu a vznikem škody z hlediska jiných kazu než *causy efficiens*. Dalo by se možná ještě uvažovat o *causa finalis*, která by nám mohla odpovědět na otázku záměru (zavinění) daného subjektu, nicméně problematika zavinění je primárně subjektivní kategorií narozdíl od příčinné souvislosti.

Aristotelův přístup však měl velice dlouhého trvání, zesílený zejména tím, že Tomáš Akvinský na jeho učení navázal a spojil jej s křesťanskou naukou. S příchodem novověku však již byl teleologický přístup ke kauzalitě čím dál více kritizován. Například Isaac Newton považoval Aristotelovo pojetí čtyř aspektů příčiny za neudržitelné v přírodních vědách a zdůrazňoval toliko *causu efficiens*, neboť ostatní kauzy jsou pro pozorování fyzikálních dějů nepoužitelné z důvodu jejich neprokazatelnosti rozumovou úvahou. Newton se postavil skepticky k metafyzickým úvahám o směřování k určitému cíli, které považoval pro vědecké bádání za neužitečné⁷¹. Obdobně Galileo Galilei kritizoval teleologické pojetí kauzality, když zdůraznil, že za příčinu je možné považovat je takovou událost, po které následuje účinek a bez níž by účinek nenastal. Takovému pojetí však odpovídá jen *causa efficiens*, ale v žádném případě *causa finalis*.

Již v na počátku novověku tak dochází ke střetu mezi teleologickým metafyzickým pojetím kauzality zaměřeným na svět idejí a materialistickým pojetím založeným na rozumové úvaze a pozorování přírodních dějů. Přelomem v nazírání na kauzalitu se však stalo až dílo Davida Huma⁷². Jeho pojetí kauzality ovlivnilo veškeré vědy, právní nevyjímaje.

Hume předně vychází z toho, že naše úvahy jsou založeny na různých druzích vnímání - percepce: „Všechny percepce myslí můžeme tedy rozdělit do dvou tříd nebo druhů, které se

⁷⁰ Špůr, J.: Úvod do systematické filosofie : filosofie přírody, 1. vyd., Plzeň 2006

⁷¹ Ardon, L.: Causality, publ. In The British Journal for the Philosophy of Science, Vol 18, No 1, 1967

⁷² Hume, D.: Zkoumání lidského rozumu, Svoboda, Praha 1996

liší různým stupněm síly a živosti. Těm méně silným a živým se běžně říká Myšlenky či Ideje. [...] Výrazem *imprese* míním tedy všechny naše živější percepce, když slyšíme, vidíme, pociťujeme, milujeme, nenávidíme, toužíme nebo volíme. *Imprese* jsou tedy odlišné od idejí, méně živých percepací, jichž jsme si vědomi, když reflektujeme na kterékoli z výše uvedených počitků či duševních hnutí.⁷³

Hume však jde dál a tvrdí, že naše ideje jsou jen kopie *impresí* – našeho přímého smyslového poznání světa. Zároveň však přiznává idejím zásadní postavení a tvrdí, že vztahy mezi idejemi jsou na rozdíl od vztahů mezi faktickými okolnostmi zkoumatelné na základě principu sporu a nevznikají problémy s jejich porozuměním⁷⁴.

Hume přiznává proto zásadní postavení našim zkušenostem: „Krátce, veškerý materiál myšlení je odvozen buď z vnějšího, nebo z vnitřního prožitku; pouze jejich smíšení a skladba náleží mysli a vůli. Nebo abych se vyjádřil filosofickým jazykem, všechny naše ideje čili slabší percepce jsou kopiemi našich *impresí* čili percepací silnějších.“

Důležitým a hmatatelným výsledkem Humovo zkoumání je okolnost, že pod vlivem jeho filozofie máme tendenci k zobecňování na základě vnímání jednotlivých partikulárních událostí, což je ostatně přístup vlastní přírodním vědám založeným na pozorování a experimentu. Zobecnění představuje samotné jádro naší představy o kauzalitě. Pod vlivem Huma totiž na partikulární kauzální vztah dvou událostí nahlížíme jako na základ obecného vztahu, když partikulární vztah událostí A a B je odvozený. Podle Huma máme za to, že určité partikulární události jsou příkladem zobecňujícího tvrzení, že dané druhy událostí jsou neměně spojeny. Hume nevidí zásadní rozdíl mezi tvrzením (výstřel osoby A byl následován smrtí B) a (výstřel A způsobil smrt B). Oba výroky jsou postaveny jako výroky *ex post*, přičemž první výrok je toliko deskriptivní s ohledem na časové hledisko, druhý výrok však implicitně obsahuje soud pozorovatele o příčině a následku, který je založen na zkušenosti, pozorování a zobecnění podobných událostí, přičemž uváděný výrok je toho příkladem. Pozdější událost B totiž implikuje jeden nebo více zobecňujících výroků vztažených k daným událostem.

Analýza kauzality v intencích zobecnění založeného na neměnném spojení mezi určitými druhy událostí přináší pro právo řadu výhod. Předně je takový přístup v souladu s obecným chápáním kauzality založeným na zdravém rozumu. Důležitější však podle některých autorů⁷⁵ je, že se dokáže vypořádat s problematikou nepředvídatelných událostí, nezvykle působícími okolnostmi, které narušují řádný běh věcí. Pokud nějaká taková událost přistupuje do vztahu příčinné souvislosti, pak v tomto pojetí můžeme na základě našich zkušeností a zobecnění konstatovat, zda daná nezvyklá událost mohla kauzální vztah ovlivnit či nikoliv. Toto pojetí však nechává stranou problematiku získání dané zkušenosti a zobecnění, které by bylo relevantní pro daný případ.

⁷³ Tamtéž, str. 38 - 39

⁷⁴ Letoš, R.: Hume a kauzalita, publ. in *Distance Revue pro kritické myšlení* 4/2005.

⁷⁵ Hart, H.L.A., Honoré, T.: *Causation in the law*. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 11.

Zobecnění tak právníci používají k možnosti učinit výrok, že mezi určitými událostmi existuje vztah příčinné souvislosti. Ovšem ani tato aplikace zobecnění na jednotlivých případech není prosta problémů. Pokud zobecnění použijeme k nalezení příčiny jednotlivé události, pak může být nahlíženo na danou událost buď jako na příčinu, náhodu, podmínku, část okolností, atd. Vhodné je na tomto místě učinit příklad. Představme si vznik požáru. Standardně nepovažujeme za příčinu požáru přítomnost kyslíku, ačkoliv bez kyslíku by k požáru nebylo došlo, ale toliko zkrat elektrického vedení, odhození nedopalku, jiskru, atd. Můžeme sice namítnout, že v některých případech bychom přítomnost kyslíku za příčinu vzniku požáru považovali, např. v určitých chemických provozech, kde přítomnost kyslíku není standardní a jeho uvolnění bylo výsledkem špatného nakládání, neopatrnosti, apod. Máme tak dva různé druhy situací se společným následkem – vznikem požáru. V jednom případě bychom konstatovali, že příčinou vzniku požáru nebyla přítomnost kyslíku, v druhém ano. Ovšem kde spatřujeme rozdíl? Jaké principy vedou naše myšlení při hodnotovém úsudku, co je pouhá podmínka a co je příčina. Slabinou Huma (jak bude dále ještě podrobněji uvedeno) je, že tento úsudek bude vždy založen na subjektivním vnímání pozorovatele.

Dalším příkladem problémů spojených s daným nazíráním kauzality je otázka časového hlediska při označení příčiny. Hume sice standardně tvrdí, že příčina musí předcházet následku, ale opět je otázkou, jak moc. Nabízí se sice obecná odpověď, že časově bližší událost je příčinou podle obecných zkušeností a zobecnění. Jenže takto jednoduchá odpověď zdaleka není. Opět si představme smrt člověka zastřelením. V běžném chápání považujeme za příčinu smrti výstřel z pistole, jenže pokud časově rozebereme sled událostí, pak bezprostřední událostí, která předcházela smrti člověka (a kterou lze, jakkoliv to zní divně, považovat též za příčinu), je například hydrodynamický šok vyvolaný vysokorychlostním projektil⁷⁶. Proto chtě nechtě musíme i v Humově pojetí příčinné souvislosti rozlišovat podmínky a příčiny, a to opět na základě hodnotového soudu získaného zobecněním našeho vnímání a zkušeností.

Hume sám sice označoval kauzalitu za spolehlivý pravidelný vztah událostí, ovšem okolnost, že v minulosti událost A byla vždy následována událostí B a bylo tak na daný vztah s určitostí nahlíženo, neznamená s určitostí, že by to tak platilo pro všechny události budoucí. Hume totiž se skepticismem obě vlastním hovoří spíše o pravděpodobnosti, že určitá událost bude následovat jinou a nikoliv o nutnosti. Proto se též přiklání k tomu, aby pojem kauzalita byl spíše nahrazen pojmem pravděpodobnost⁷⁷. Přísně vzato by tak nešly definovat ani přírodní zákony, neboť z uvedených důvodů nemůžeme hovořit o pevném sepejetí všech daných událostí. Proto také nemůžeme hovořit o objektivním světě jako takovém, protože svět vnímáme pouze na základě našich vlastních percepce, které se mohou měnit. Proto se Hume kriticky staví k pojmu kauzalita, neboť na základě několika pozorování a vnímání je nemožné učinit induktivní úvahu, jejímž výsledkem by byl obecně a vždy platící princip – zákon. Naším

⁷⁶ Stojí za povšimnutí, že uváděná úvaha má v sobě též kauzální soud: „hydrodynamický šok vyvolaný projektil⁷⁶“.

⁷⁷ Povšimněme si, jak se tato úvaha podobá pravděpodobnostním pojetím kauzality, která vychází z premisy, že příčina zvyšuje pravděpodobnost následku.

vnímáním jsme schopni učinit soud toliko o pravidelnosti nikoliv o zákonitosti určitých událostí.

Vysvětlení nabízející se otázky, z čeho vychází náš předpoklad a očekávání, že podobné příčiny budou mít podobné následky, shledává Hume ve zvyku „...činí naši zkušenost užitečnou a vede nás k tomu, že v budoucnosti očekáváme podobný sled událostí jako ten, který se odehrál v minulosti.“ Proto i nutnost kauzálního vztahu je zdání založené na zvyku: „V souladu s touto zkušeností tedy můžeme definovat příčinu jako předmět následovaný druhým, když všechny předměty podobné prvnímu jsou následovány předměty podobnými druhému.“⁷⁸

Ačkoliv se Hume vyslovoval proti kategorickým závěrům o kauzalitě a její neseznatelnosti pouhým logickým úsudkem, přesto se Hume vyslovil k testu kauzálních vztahů prostřednictvím nutných a dostatečných podmínek. Aby podle Huma mohly být událost A a B nahlíženy jako příčina a následek, je nutné splnit dvě základní podmínky:

- událost A leží časově bezprostředně před událostí B,
- událost A leží prostorově bezprostředně před událostí B⁷⁹,

Tento „test kauzality“ je nutným výsledkem toho, že Hume nechápal kauzalitu primárně jako nutný vztah příčiny a následku, neboť můžeme pozorovat toliko souměstné události v daném časovém sledu. Právě pod vlivem Hume začala být v právu blíže zkoumána kauzalita. Humovo pojetí založené na empirismu bylo základem pro generální teorie příčinné souvislosti – tj. pro adekvátní teorii příčinné souvislosti užívané zejména v oblasti soukromého práva. Humovy úvahy rozvinul dále John Stuart Mill a položil tak základy chápání kauzality jako nutné a dostačující podmínky, jak bude uvedeno dále, což vyústilo ve formulaci teorie podmínky (Bedingungstheorie, *conditio sine qua non*).

Pokusme se vystihnout nejdůležitější rysy Humova přístupu ke kauzalitě, kterými se odlišuje od jiných filozofů. V zásadě můžeme konstatovat, že Hume se zabývá dvěma okruhy problémů. První se týká pravdivosti principu, zda každá událost má svou příčinu. Ačkoliv tato otázka trápí filozofy poměrně dlouho, Hume ve shodě s praktickým právním nazíráním v tomto problému nevidí. Hume seznává příčinu pomocí všeobecně akceptovaného zobecnění na základě zkušeností a problém připouští právě v aplikaci zobecnění na konkrétní případy. Proto otázku, zda existují události bez příčiny, podkládá v tomto ohledu za nedůležitou a nemající relevanci pro zkoumání kauzálních vztahů. Hume tak rezignuje na řešení otázky a nabízí vlastní pohled oproštěný od metafyzických úvah. Jak však uvidíme později, není tento přístup, jakkoliv se nám může zdát praktický, prostý logických rozporů.

⁷⁸ Hume, D.: Zkoumání lidského rozumu, Svoboda, Praha 1996, str. 75 a 114.

⁷⁹ Uvedené pojetí už bylo kritizováno v předchozím textu na příkladě smrti zastřelením. Ačkoliv je podle Homova testu vhodnější mluvit o příčině smrti v tomto případě jako např. hydrodynamickém šoku či vykrvácení, odporuje takový úsudek našemu poznání a chápání světa.

Dále stojí v centru Humeovy pozornosti analýza platnosti principu, zda mezi příčinou a následkem je nutný vztah. Tj. zda vždy daná událost – příčina vyvolá konkrétní následek a zda má tedy takovou „sílu“. Na tuto otázku už bylo částečně odpovězeno výše. Podle Huma taková zobecnění striktně vzato není možné, neboť vycházíme z našich nutně omezených percepčí. Zároveň však Hume poměrně zastává názor, že ona nutnost („po události A musí se stát událost B“) je v našem vědomí zakořeněna jako esenciální základ kauzality. Jde však o spojení odlišné od druhu nutnosti, který je seznatelný deduktivní úvahou. Podle Huma se máme zaměřit na dva základní aspekty v tomto vnímání nutnosti.

První je základní premisa, že kauzální výroky činíme jen na základě zkušeností s konstantní konjunkcí určitých druhů událostí nebo řádným standardním sledem událostí. Jinými slovy vnímáme a máme zkušenost s tím, že $A_1 > B_1$, $A_2 > B_2$, $A_3 > B_3$, pak činíme závěr, že pro všechny události A způsobují B ($A_n > B_n$). Tento náš závěr o nutnosti však vyplývá pouze z omezených percepčí a nelze striktně vzato vyvozovat jeho obecnou platnost.

V druhém sledu se podle Huma máme zaměřit na to, po zkušenostech s konstantní konjunkcí událostí či standardním sledem událostí (jak je uvedeno v předchozím odstavci) cítíme „determinaci naší mysli vedoucí od jednoho druhu objektu k jeho obvyklému doprovodu“. Tento pocit determinace pramenící z naší mysli (jako výsledkem percepce) pak přenášíme na okolní svět a jeho objekty. Pokud tedy chápeme události jako následky, které nutně nastávají v důsledku příčiny, pak sice předpokládáme, že tento nutný vztah leží v objektech a událostech samých. Takový závěr je však dle Huma chybný, neboť tento vztah nutnosti neleží v objektech a událostech, ale pramení z naší mysli a jako takový je subjektivní. Proto základem našeho vnímání nutnosti kauzality je konstantní kondukce.

Hume však dostatečně neupozorňuje, že nelze každý obecný výrok o sledu událostí považovat za kauzální pravidlo. Pokud činíme kauzální soud o jednotlivých událostech, pak logicky vycházíme z jednoho či několika obecných výroků o univerzálním spojení daných druhů událostí. Jenže praktický přístup právníka je poměrně odlišný. Představme si událost A a domnělý následek B. V běžné představě lidé vychází z obecné zkušenosti, zda podobné události A a B jsou kauzálně spojeny. Právníkova otázka však kromě toho směřuje i jiným směrem. Pokládáme si otázku, zda by nastala událost B, pokud by nebyla událost A. Tento soud sice činíme na základě našich obecných znalostí, vědění a vytvořených principů, jenže tyto úvahy jsou již jiné než základní úvaha o kauzálním spojení událostí A a B. V tomto pohledu se tak naše vědění jeví jako část důkazu o kauzálním spojení určitých událostí, nikoliv jako konstituování samotného významu kauzálního vztahu. Kauzální vztah poznáváme nepřímou přes naše vědomí, které nám zároveň slouží jako důkaz. Jakkoliv zní tato konstrukce podivně, při praktické aplikaci je dostačující.

Zkoumáním kauzality se zabývala i jedna z největších osobností filozofie – Immanuel Kant. Kant nahlíží na kauzality jako na nutnost. Kauzální myšlenky náležejí k vnitřní struktuře poznání, když každé kauzální pravidlo vychází ze zkušenosti. Pro Kanta je důkazem nutnosti

kauzalitu současně logický a chronologický plynutí času. Příklad v Kritice čistého rozumu⁸⁰ – koule na polštáři. Logický závěr je, že koule je příčinou prohlubeniny. Opačný závěr by byl absurdní. Opět ve shodě s Hudem zdůraznil, příčina musí časově předcházet následku. Na tom nic nezměnila ani teorie relativita připouštějící dilataci času.

Ne všechny pojmy myšlení dle Kanta vycházejí ze zkušenosti. Člověk musí předpokládat pojmy, aby mohl abstrahovat myšlenky ze zkušenosti. Jedním z pojmů, který je dán a priori je právě kauzalita. Kauzalita nevychází post ze zkušenosti, ale naopak je dána před. Je nutným předpokladem pro sbírání zkušeností a poznatků. Bez kauzality by se jednalo jen o vjemy bez toho, abychom jim mohli přiřadit smysl. Na Kanta v jistém smyslu navázal i fyzik Ernst Mach, podle nějž nejsou reálné příčiny ani kauzální vztahy, ale pouze funkční vztahy. Obdobně jako Mill chápe příčinu jako sumu podmínek, ovšem příčinu považuje za pozůstatek předvědeckého chápání.

Právě Kantovo vnímání významně ovlivnilo materialistický náhled na svět. V dialektickém materialismu při každé změně či vývoji materiálních věcí (ale i společnosti) působí vnější a vnitřní příčiny dohromady. Vnějšími příčinami se rozumí vzájemné působení materiálních věcí vycházející z jejich univerzální souvislosti. Vnitřní příčiny jsou materiálním věcem vlastní rozpory, které způsobují změny a vývoj. Vnější a vnitřní příčiny tvoří dialektickou jednotu. Vztah vnějších a vnitřních příčin je relativní, co je pro jeden systém vnitřní příčina, může být pro jiné vnější.

Humovo vysvětlení kauzalitu můžeme napadnout hned z několika hledisek. První hledisko, které nás napadne, je okolnost, že Hume nahlíží na kauzalitu pouze na úrovni kauzálního vztahu mezi partikulárními událostmi. Nezbyvá se vyšší metafyzickou rovinou pojmu kauzalita. Ačkoliv by tento „nedostatek“ mnoho filozofů vyzdvihlo, pro potřeby právní vědy sám o sobě však neznamená negativum. A to ani konsekvence tohoto zúženého pojetí, tudíž nemožnost najít spolehlivé vysvětlení obecné problematiky nutnosti kauzálního vztahu. Hume cíleně odmítá metafyzický základ kauzalitu založené na nutném spojení a omezuje se pouze na empiricky zjištěný sled událostí.

Mnohem větší kritiku s však z pohledu právní vědy zaslouží čistě empirický a nedostatečně odůvodněný přístup. Hume pravidelně odkazuje na percepce a pomocí nich se dovolává určitých závěrů, zároveň mu však není ani cizí odkaz na lidskou přirozenost či zvyk, aniž by vysvětloval, z jakých impresí může být odvození.

R. Letoš ovšem upozorňuje na vážnou logickou chybu v Humově úsudku o nemožnosti nalezení příčiny ze samotného následku.⁸¹ Jak již bylo uvedeno výše, Hume vyřkl výrok: „Každý účinek je děj odlišný od své příčiny. Nemůže v ní tedy být nalezen...“ Pokud rozebereme tuto úvahu, pak se dostáváme k sylogismu tvořenému následujícími výroky:

⁸⁰ Blíže Kant, I: Kritika čistého rozumu. Praha 2001.

⁸¹ Letoš, R.: Hume a kauzalita, publ. in Distance Revue pro kritické myšlení 4/2005.

Premisa minor: každý účinek je děj odlišný od příčiny (toto explicitní rozlišení můžeme považovat za správné).

Premisa maior: co je odlišné od druhého, nemůže v něm být nalezeno. (Jenže právě tuto premisu Hume nikterak neuvádí a nevysvětluje.)

Závěr: účinek nemůže být nalezen v příčině.

Uvedený závěr lze považovat za největší logickou chybu, a tím pádem vadu dalších úvah - Hume zásadní premisu zamlčuje a používá k učinění výroku, ze kterého dále vychází. Hume bere za bernou minci neseznatelnost příčiny v následku samém a místo toho nabízí vysvětlení pomocí zažitého (smysly vnímaného) sledu událostí, ze kterého naší postupnou zkušeností dovozujeme kauzalitu podobných dějů. Právě subjektivní přístup založený na zvyku je zřejmě největší slabinou Humova vysvětlení. Vždyť co je onen zvyk, jak je získáván, existuje nějaký obecně platný a přijímaný. Hume však tento zvyk, jakkoliv získaný subjektivní percepcí dále požívá jako objektivní měřítko pro posuzování kauzálních dějů. Humovo zaslepení subjektivním vnímáním světa je předmětem kritiky ze strany moderní filozofie: „Přitom se (Hume) zapomíná tak dalece, že dokonce při vysvětlování toliko subjektivní povahy kauzality zavádí zvyk jako obecnou, objektivní příčinu údajně klamné představy jakéhokoliv objektivního kauzálního spojení.“⁸²

Na další úskalí Humova přístupu jsme narazili výše při objasnění principu konstantní konjunkce jako pravidla posouzení kauzality. Pokud bychom se striktně drželi Humova pravidla, pak bychom mohli konstatovat, že každý pravidelný opakující se sled událostí vytváří kauzální pravidlo, neboť přes naší percepci konstituuje zvyk, přes který ztotožňujeme kauzální vztahy. Jenže tak tomu není. I v případě, že vnímáme uvedený sled událostí, přesto podvědomě chápeme, že se v daném případě nejedná o kauzalitu. To bychom mohli dojít na základě našeho pozorování, že každé ráno projede nejdřív pekařské auto a poté pravidelně auto pošty, k absurdnímu závěru, že mezi průjezdem pekaře a poláka je kauzální vztah. V tomto světle pak tedy můžeme spíše konstatovat, že Hume se nezabýval ani tak kauzalitou, jako spíš neúplnou indukci na základě našich percepcí a následnou aplikací vyvozených principů na partikulární události.

Hume se sice kauzalitu snažil zpřístupnit běžnému chápání, jenže odsunutím a neřešením základních otázek a jejich nahrazením ryze subjektivním hlediskem nedošel ke zcela přesvědčivému výsledku. Přesto je Humův přínos nesporný, a to zejména v oblasti právní vědy. Učinil kauzalitu středem pozornosti, a to takovým způsobem, který byl uchopitelný i pro právní vědu, tj. bez neplodných metafyzických úvah. Právě díky němu byly odsunuty tradiční metafyzické roviny kauzality vyjádřené Aristotelem – tj. formální, materiální a finální kauza na vedlejší kolej a zasloužené pozornosti se dále dostává pouze kauza účinná. Hume položil základ dodnes používané teorii adekvátní příčinné souvislosti, která staví právě na řádném standardním běhu věcí, jinak řečeno konstantní konjunkci a sledu událostí, které

⁸² Fuchs, J.: *Filosofie (4.díl - Bůh filosofů)*, Krystal OP, Praha 1997, str. 80

máme smyslovými vjemy zafixovány v našem vědomí jako principy průběhu kauzálních vztahů.

Humovy úvahy dále rozvinul John Stuart Mill, který si již všímal detailněji vztahu podmínek a příčin a postavení podmínky jako dostatečné a nutné. Zasadil se tak i o rozvoj výrokové logiky. Právě chápání podmínky jako nutné či dostatečné je výchozí úvahou pro zformulování teorie podmínky (Bedingungstheorie). Na tomto místě je důležité si uvědomit, že ačkoliv bývají současné převládající teorie příčinné souvislosti v právní vědě – teorie podmínky a adekvátní teorie dávány do zdánlivého protikladu, jejich základ leží právě v Humově pojetí kauzality založeném na empirismu. V základu totiž obě teorie vychází ze zkušenosti a získaného hodnotového rámce.

Za Humova přímého pokračovatele lze v mnohém chápat filozofa Johna Stuarta Milla, který vychází z obdobných předpokladů jako Hume a dále je rozvíjí. Mill se opět zabývá kauzalitou jenom v úzkém pojetí, jak bylo uvedeno výše, tj. ve smyslu aristotelské causa efficiens.

Mill se především zabývá teorií jazyka, výrokovou logikou, myšlenkovými operacemi indukce a dedukce, přičemž věnuje v rámci uvedených jevů velký důraz na kauzální vztahy. Základem Millova zkoumání je jazyk, lépe řečeno věta – výrok v subjekt-predikátové formě. Nejde jen o bezobsažnou teorii, Mill položil základy výrokové logiky tak, jak ji známe dnes, a která je využívána v právní logice ve všech oblastech aplikace práva. Pokud tedy dnes hovoříme o predikátech, kvantifikátorech, apod. vycházíme tak z učení Milla. Jeho učení je také základem výrokové logiky a pojetí kauzality stojící na podmínce nutné a dostatečné.

Podle Milla může mít výrok s ohledem na obsažený subjekt a predikát jednu z forem, kterými jsou vyjádření koexistence, existence, sekvence, kauzality či podobnosti. Důležité je, že Mill se na rozdíl od Huma již všímá problematiky rozdílu koexistence, sekvence a kauzality. Podle Milla samotná okolnost, že jsou dvě události časově sousledné, neznamena v žádném případě kauzalitu. Ani fakt, že mezi událostmi funguje vztah korelace, není dle Milla rozhodující. Proto Mill ostře rozlišuje výroky typu „kohout zakokrhal a pak vyšlo slunce“ (vyjádření sekvence) a „kohout zakokrhal, a proto jsem se vzbudil“ (vyjádření kauzality).

Již v předchozí část věnované Humovi jsme uvedli, že Hume pro vytvoření obecné zkušenosti či pravidelného sledu událostí, která je měřítkem posuzování kauzálních vztahů využívá induktivní metody. Zároveň jsme uvedli, že striktně vzato se Hume nezabývá kauzalitou, ale toliko indukci. Stejně východisko nalézáme i u Milla, který však učení o indukci postavil do středu své pozornosti a rozvinul jej. U Huma však metoda indukce z pozorovaného na nepozorované zůstává jako vědecká metoda neodůvodněná, ovšem Mill indukci a princip příčinnosti odůvodnil.

Mill si všímá toho, že všechny přírodní jevy se vyskytují ve dvou různých vztazích. Mohou být vzájemně buď ve vztahu současnosti, nebo ve vztahu posloupnosti. U každého jevu můžeme podle Milla konstatovat jeho vztah k nějakému současně existujícímu jevu, jevu předcházejícímu, ale i jevu následujícímu.

Z toho plyne důležité východisko Millových kauzálních úvah, totiž časové hledisko a důležitost posloupnosti. Právě Mill explicitně konstatoval (byť dnes relativizovaný) princip, že příčina musí vždy časově předcházet své události. Zároveň Mill neodmítá myšlenku, kauzálního řetězce, kdy následek působí zároveň jako příčina jiného následku. Pokud zkoumáme určité pravidelné sledy událostí, neznamená to, že by takový sled byl přísně nezrušitelný a daný; takových přísně nezrušitelných sledů je podle Milla jen část z celkové množiny sledu jevů. A právě kauzalita je podle Milla oním zákonem, který nám dovoluje o daném sledu událostí prohlásit, že následují nutně a přísně po sobě.

Pojem příčiny je v Millově pojetí středem a základem celé teorie indukce, a proto mu Mill věnuje pozornost. Jak již bylo uvedeno, odmítá se Mill zabývat kauzalitou na ontologické metafyzické úrovni a všímá si pouze vztahu mezi reálně existujícími událostmi⁸³. Mezi událostmi existujícími nyní v daném konkrétním čase a událostmi existujícími v následujícím časovém bodu můžeme nalézt stálý sled událostí. Hromadný sled událostí je tvořen jednotlivými partikulárními sledy. V tomto smyslu je stálý předchůdce určité události vymezen jako příčina, stálý účinek jako následek. Mill tvrdil, že univerzální platnost pravidla o nutné propojenosti daných událostí – kauzalita, je tudíž seznatelná induktivním postupem, kdy z posloupností jednotlivých událostí získaných našim pozorováním dojdeme k závěru o obecné platnosti pro všechny další podobné jevy. Teprve po završení induktivního procesu můžeme podle Milla hovořit o nutné posloupnosti události, tj. jejich kauzalitě:

„Mezi jevy existujícími v nějakém okamžiku a jevy existujícími v následujícím okamžiku je tedy stálý pořad posloupnosti; a jak jsme řekli při hovoru o všeobecné jednotvárnosti běhu přírody, toto tkanivo je složeno z oddělených vláken; tento hromadný pořad je tvořen částečnými posloupnostmi, získanými stále mezi oddělenými částmi. Po jistých faktech vždycky následují jistá fakta a, jak jsme přesvědčeni, také následovat budou. Stálý předchůdce je vymezen jako příčina; stálý následek jako účinek. Universalita zákona příčinnosti spočívá v tom, že každý následek je tímto způsobem spojen s některým jednotlivým předchůdcem nebo souborem předchůdců [...] Na universalitě této pravdy je závislá možnost převést postup indukce na pravidla.“

Mill proto definoval následující pravidla, tzv. kánony, indukce a kauzality, představující test, abychom události označili za příčinu a následek. Použitý přístup je silně empirický, neboť vychází ze stálého pozorování určitých sledů událostí. Millovy kánony mají naprosto stěžejní postavení pro formulování teorie příčinné souvislosti v právu.

První kánon – metoda shody. Jestliže nějaký jev A stále předchází jev B. Současně jev B nastává nezávisle na přítomnosti dalších jevů C, D, E, ... Pak můžeme jev A považovat za příčinu jevu B.

Druhý kánon – metoda rozdílu. Jestliže nějaký jev A stále předchází jev B. Současně, pokud nepředchází jev A, pak jev B nenastane, a všechny ostatní okolnosti jsou beze změny, pak

⁸³ Mill, J.S.: *Gesammelte Werke. System der deductiven und inductiven Logik*, Fues/Reisland, Leipzig, digitalizované vydání Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf, kniha III, kap. V. „Pokud jde o účinné příčiny jevů nebo zda vůbec jakékoli takové příčiny existují, o tom na mně nevymáhejte žádné mínění.“

můžeme jev A považovat za příčinu jevu B.

Třetí kánon – metoda shody a rozdílu. Jestliže nějaký jev A předchází jev B a ten po ní nastává nezávisle na přítomnosti ostatních okolností a jestliže jev A nenastane, nenastane i jev B, a to nezávisle na přítomnosti ostatních okolností, můžeme onu jev A považovat za příčinu jevu B.

Čtvrtý kánon – metoda sdružených změn. Mění-li se jeden jev spolu se změnami druhého, zatímco se

ostatní okolnosti nemění, je mezi těmito jevy kauzální

Pátý kánon – metoda zbytků. Odejmeme-li z jevu část známou na základě dřívějších induktivních závěrů jako účinek předchozích jevů, je zbytek tohoto jevu účinkem zbývajících předchozích jevů.

Pouhý letmý náhled na první tři kánony musí v každém právníkovi vzbudit pocity známého. Jsou totiž vědomě používány při aplikaci teorie podmínky. V teorii podmínky jde právě o umělou eliminaci jevu, bez něhož by k dané události nenastalo. Postupem dle prvního kánonu eliminujeme příčinu z množiny všech předcházejících událostí a kánonem druhým pak dostáváme potvrzení naší domněnky o kauzálním spojení. Detailní popis teorie podmínky a slabin její aplikace je uveden v samostatné kapitole, Millovi však patří zásluha na tom, že dokázal přenést kauzalitu z metafyzické roviny do roviny prakticky využitelné pro právní vědu, a to přesvědčivějším způsobem než pouhou subjektivní percepcí, jak je tomu v případě Huma.

Uváděli jsme, že výchozí empirická úvaha Milla je stejná jako v případě Huma. Na rozdíl od Huma však Mill konstatuje, že jen zřídka leží pravidelný sled mezi jednotlivou dvojitou událostí příčiny a následku. Daleko častěji jde totiž o pravidelný sled událostí mezi souborem příčin a následkem. Podle Milla je právě přítomnost všech těchto předcházejících událostí nutná, aby s jistotou následoval účinek. V rozšíření Humovo statického pojetí tak shledáváme přesun pozornosti od monokauzality jako vztahu dvou událostí k multikauzalitě jako vztahu mezi vícero příčinami a daným následkem.

Mill zároveň hovoří o rovnosti podmínek tvořících soubor událostí, které pravidelně následuje účinek.; připomíná však problematiku umělé izolace jednoho jevu ze souboru událostí a označení tohoto jevu za příčinu. Pokud znovu připomeneme příklad se vznikem požáru jako následkem, pak příčinou je soubor jevů – přítomnost kyslíku, hořlavý materiál, zápalná teplota, atd. Ačkoliv sice hovoříme v běžné řeči o příčině požáru např. o odhozeném nedopalku, nelze tuto událost uměle izolovat, neboť sama o sobě je nezpůsobitá ke vzniku následku.

V této souvislosti se právník nutně musí ptát, čím se řídí výběr podmínky, o které hovoříme jako o příčině. Jakými pravidly se daný výběr řídí a jak jsou tato pravidla nastavena. Hume má na to odpověď spočívající ve zvyku na základě našich dosavadních percepcí. Mill však rozlišuje chápání příčiny ve filozofickém, vědeckém a obecném smyslu. Mill tvrdí, že například příčina ve filozofickém chápání je soubor všech podmínek (ať již pozitivních, negativních, či neměnných stavů). Z filozofického hlediska nemáme právo vytrhnout jednu událost z daného souboru podmínek a označit ji jak příčinu. Mill si však nechává otevřenou

cestu pro chápání příčiny v ostatních oblastech vědění a připouští, že v oblasti vědy a obecného chápání je běžné považovat za příčinu nejrelevantnější událost z daného souboru podmínek.

Mill tedy neodpovídá ve shodě s Hume explicitně na otázku „Co je podstata příčiny?“ nebo „Co je kauzalita?“. Místo toho nabízí jinou otázku – za jakých podmínek (a k jakým účelům) je daná událost považována za příčinu. Hume vycházel z představy, že příčina je dostatečnou a současně nutnou podmínkou následku. Proto podle Huma platí v případě kauzálního vztahu událostí A a B, že $A \rightarrow B$ je platné tehdy a jen tehdy, pokud A je vždy následována B (tj. podmínka dostatečnosti), a současně pokud by bez A událost B nebyla nastala (podmínka nutnosti). Mill však podmínku nutnosti příčiny opouští a tvrdí, že příčinou je toliko podmínka dostatečná, resp. soubor daných podmínek společně dostatečných ke vzniku následku, ačkoliv jako jednotlivé jsou dané podmínky nedostatečné.

Poměrně častým chybným závěrem, který právníci z Millovy teorie vyvozují, že vzhledem k ekvivalenci podmínek je možné veškeré sine-qua-non podmínky určité události považovat stejnou měrou za příčinu. Ovšem Mill k takovému tvrzení nedochází, neboť definuje příčinu jakou soubor dostatečných podmínek.

Millovo pojetí lze v první řadě vytknout, že v běžném chápání je příčina vnímána nikoliv jako soubor podmínek, ale událost jediná. Tento rozpor však není možné považovat za zásadní výtka, neboť obdobně například metafyzické vysvětlení kauzality je od běžného vnímání příčiny mnohem více vzdáleno.

Někteří autoři⁸⁴ upozorňují, že Millovo pojetí nepokrývá lidskou interakci a je založeno toliko na kauzálním vztahu fyzicky existujících událostí. Mill se nezabývá častými případy, kdy například jedna osoba A přinutí osobu B k určitému jednání X. V běžném chápání kauzality rozumíme, že přinucení bylo příčinou X. Ovšem v případě mezilidské interakce (tj. např. pro výrok, že osoba A jednala v důsledku přinucení osobou B) není potřeba induktivní úvahy založené na řádném sledu událostí a zobecnění daných druhů událostí. Ovšem Mill se vztahem lidského vědomí ke kauzalitě a vzájemné interakci nevěnuje úmyslně a konstatuje, že se zabývá vztahy mezi událostmi na fyzické úrovni.

Millovo nahlížení na kauzalitu je vědecké a racionální, proto je zaměřen na objasnění určitého stavu. Prostřednictvím kauzality a otázky proč se snaží objasnit, jak k dané události došlo. Kauzalita tak slouží Millovi jako nástroj poznání prostřednictvím našich percepce. Právníkové pojetí kauzality je však poněkud odlišné. Pro řešení právního případu se sice ptáme, jak se daná událost stala (a k tomu nám poslouží pojetí kauzality podle Milla a Huma), ovšem primární otázka právníka směřuje k tomu, kdo nese odpovědnost za daný stav (porušení či ohrožení právních hodnot). Proto se odlišně od Milla ptáme na samotný kauzální vztah a spojení dvou událostí – jednání škůdce a porušení či ohrožení právních hodnot.

Milllem však zkoumání kauzality ze strany filozofů nekončí, ačkoliv Millův vliv na právní vědu byl zdaleka největší. Millův přístup byl však na svou dobu velice progresivní, o čemž svědčí i vliv jeho díla na současnou právní vědu. Filozofové Thomas D. Cook a Donald T. Campbell formulovali v návaznosti na Milla tři podmínky, které jsou pro vztah příčinné souvislosti nutné.

⁸⁴ Např. Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 24.

1. Kovariance. Změny v předpokládané příčině musí být v systematické souvislosti s předpokládaným následkem.
2. Časová souslednost. Příčina musí předcházet následek.
3. Žádné alternativní vysvětlení. Předpokládaná příčina musí být jediné srozumitelné vysvětlení následku.

Ani moderní filozofie se nevzdala snah o vysvětlení pojmu kauzality, ovšem téměř výhradně v rovině účinné příčiny při odmítnutí metafyzických úvah. Nové filozofické přístupy však právní teorii ovlivnily velice omezeně, což může být vnímáno jako nedostatek.

Mezi nejdůležitější filozofy moderní doby patřil bezesporu australský filozof John Leslie Mackie, který zavedl pojem podmínky INUS (insufficient, but nessecary part of an unessecary but sufficient condition), jehož teorie bude přiblížena v samostatné kapitole věnované teorii podmínky.

Povědomě bude každému právníkovi znít pojetí kauzality Davida Lewise, který se pokoušel vysvětlit pojem kauzality prostřednictvím kontrafaktuální teorie. Podle Davida Lewise lze každý kauzální vztah A-B, převést do vyjádření jestliže není A, pak není B. Takovýto přístup je obměnou hledání nutné podmínky z hlediska práva – *conditio sine qua non*. Jak však bude uvedeno v následující kapitole, bylo by velmi hrubou chybou považovat každou nutnou podmínku pro vznik určitého následku za kauzálně relevantní z hlediska práva.

3.3. Korelace a příčinná souvislost

Jak jsme již upozorňovali v kapitole věnované obecně problematice příčinné souvislosti, častou chybou bývá zaměňování kauzality a korelace. Jedná se v zásadě o logickou chybu založenou na zjednodušené úvaze „s tímto, tudíž proto“ (*cum hoc ergo propter hoc*), když dvě současně existující události bývají vysvětlovány jako příčina a následek. V naší mysli však existuje silný pud vytvářet vztah příčinné souvislosti právě na základě současného výskytu dvou událostí. Kauzální vztah je však pouze jednou z možností.

Představme si dvě události A a B, které se vyskytnou současně. V takovém případě jsou myslitelné následující vztahy mezi událostmi A a B.

- 1) událost A způsobuje (je příčinou) události B,
- 2) událost B způsobuje (je příčinou) události A,
- 3) události A a B mají společnou příčinu – událost C,
- 4) každá z událostí A i B se vyskytuje nezávisle na té druhé.

Pokud tedy izolujeme dvě současně existující události A a B, nemůžeme automaticky konstatovat jejich příčinnou souvislost. Při určení jejich vzájemného vztahu se může uplatnit vylučovací metoda. Nejsnáze je to představitelné v přírodních vědách, kde převládají metody

založené na experimentu a pozorování a postupného měnění podmínek. V takovém případě by bylo možné odhalit pouhou nezávislou koexistenci dvou událostí prostřednictvím většího množství experimentů s dostatečně reprezentativním vzorkem.

Zřejmě nejběžnější případ bude představovat společná (dosud neznámá) příčina. Jak uvádíme níže, nalezení této společné příčiny bývá mnohdy obtížné.

Kategorický výrok o tom, zda existuje společná příčina či nikoliv můžeme učinit teprve tehdy, pokud eliminujeme působení všech ostatních jevů. Takovýto přístup je snad myslitelný v přírodních vědách v rámci laboratorních podmínek nikoliv však v právní vědě. Proto si v právu musíme vystačit s myšlenkovou úvahou a „odmyšlením“ dalších „rušivých“ jevů.

Z uvedených možností vztahu dvou událostí se odvíjí i nejčastější chyby, kterých se můžeme při zjištění vztahu příčinné souvislosti dopustit.

Poměrně častá chyba je ta, když zaměníme první dvě kategorie. V takovém případě hovoříme o obrácené (reversní) kauzalitě. Příkladem může být současná existence události A – přítomnost hasičů a události B – požáru. Zřejmě by nikdo neřekl, že přítomnost hasičů (A) je příčinou požáru (B), ale jde o ilustraci obrácené kauzality.

Případ společné nezjištěné příčiny dvou koexistujících událostí je velmi častý v lékařských vědách. Abychom proto vyloučili třetí událost, musíme ji nejprve identifikovat. Příkladem špatného závěru a logické chyby je známý případ studie University of Pennsylvania Medical Center.⁸⁵ V této studii předložili vědci názor, že událost A – rozsvícené světlo při spánku dětí je příčinou události B – krátkozrakosti dětí v pozdějším věku. Vědci opírali svůj závěr o zjištění, že mezi oběma událostmi je silný vztah korelace. Tato studie však byla později vyvrácena zjištěním, že existuje velice silná korelace mezi krátkozrakostí rodičů a dětí. A právě krátkozrací rodiče mají vzhledem k vlastní zrakové vadě sklony nechávat dětem rozsvícené světlo během spánku. Obě události – tedy svícení při spánku i krátkozrakost dětí v pozdějším věku mají společnou příčinu, kterou je krátkozrakost rodičů.

Jiným příkladem společné (neznámé) příčiny může být výskyt much a turistů. V některých přímořských oblastech můžeme nalézt značnou korelaci mezi počtem much a turistů. To by nás však nemělo vést k domněnce, že přítomnost much způsobuje přítomnost turistů. Logické vysvětlení je společná příčina obou událostí, kterou mohou být vysoké teploty.

Příkladem poslední chyby při posuzování vztahu dvou přítomných událostí je pouhá koexistence – koincidence. Příkladem, který je často uváděn, aby zesměšnil zjednodušující úvahy, je vztah počtu pirátů (událost A) a globálního oteplování (událost B). Se snižujícím se počtem pirátů rostly průměrné teploty na zemi. Proto by mohl platit výrok, že úbytek pirátů je příčinou globálního oteplování.

⁸⁵ Quinn, G., Shin, C.H., Maguire, M.G.: Myopia and ambient lighting at night. Publ. in Nature 5/1999, s. 399.

3.4. Kauzalita, nutná podmínka a kauzálně relevantní faktory

Jedním z úkolů této dizertační práce je analyzovat problematiku současného přístupu k příčinné souvislosti z hlediska práva a identifikovat slabiny tohoto přístupu. V následujícím textu této práce poukážeme na některé slabiny, které pramení zejména ze ztotožňování podmínky nutné a kauzálně relevantních okolností.

V právu jsme více než často podstaveni tváří v tvář případům, kdy si s ohledem na zkoumaný kauzální vztah a přičitatelnost určité škody danému škůdci pokládáme otázku, jaký je účel právní normy. Představme si případy, kdy daná norma, která byla škůdцем porušena, není určena ochraně před tím druhem škodlivého následku, který skutečně nastal.

Odhlédněme od pozitivního práva v České republice stojící na zásadě *neminem laedere*, která zapovídá veškerá jednání ústící ve škodlivý následek generálně. (Ostatně jde o úpravu, která není běžná ani v kontinentálním právu, neboť např. v Německu tento koncept neexistuje). Proto si vezměme hypotetický příklad existence partikulární právní normy, která zakazuje prodejcům prodávat zboží v neděli. Přes tento zákaz dojde k tomu, že prodejce prodá poškozenému zboží. Dojde však k tomu, že zboží kvůli své vadě poškodí na zdraví poškozeného. Pokud bychom přijali koncept Millův a považovali za příčinu soubor všech podmínky společně dostatečných pro vznik následku, pak i porušení zákazu nedělního prodeje je spolehlivě jednou z daných podmínek. Nemusíme se ani složitě ptát na příčinu škodlivého následku a hledat jeho hlubší kořeny, neboť sled událostí, kde „na počátku“ stálo protiprávní jednání je zřejmý. Intuitivně však cítíme, že i přes to, že porušení zákazu nedělního prodeje bylo jednou z podmínek vzniku škodlivého následku, není možné spravedlivě přičítat prodejci následky pramenící ze zranění poškozeného.

Důvodem proč odmítáme přičíst prodejci odpovědnost za škodu je právě v tom, že zákaz nedělního prodeje jistě nesměřuje k tomu, aby chránil lidi před nebezpečnými výrobky.

Podobných případů je možné nalézt více. Obvyklá situace může být jízda v autě rychlostí na povolený limit. Pokud dojde k nehodě, která na první pohled nemá nic společné s překročením rychlosti (např. pád stromu přímo na auto, zásah bleskem, požár v autě, atd.), pak sice můžeme dojít k závěru s odkazem na účel normy, že překročení rychlosti nebylo v tomto případě kauzálně relevantním faktorem, ovšem otázek spojených s kauzalitou se tak jako tak nevyhneme. Nabízí se totiž nepříjemná otázka, zda můžeme říci, „kolik škody“ vzniklo v důsledku původního porušení právní povinnosti – tj. v důsledku překročení povolené rychlosti. Nebo jinými slovy jakým způsobem musí překročení povolené rychlosti vyústit do dopravní nehody, abychom mohli shledat překročení rychlosti jako příčinu přiřaditelnou škodlivému následku ve formě nehody.

Účel normy je sice významným vodítkem, nikoliv však jediným. Navíc nemůžeme odhlédnout od faktu, že účel normy nemusí být zdaleka vždy bezproblémově seznatelný. Nezbyvá nám proto zdánlivě mnohdy nic jiného, než použít kritizovanou metodu Huma a použít obecné

principy na základě našich percepce. Proto se neubráníme často aplikaci námi subjektivně vytvořeného arbitrárního výroku, abychom mohli rozlišit, kdy je nalezené porušení práva kauzálně relevantním faktorem a kdy ne, popřípadě jakou roli hrají další přístupivší okolnosti.

Uvedené příklady dotýkající se příčinné souvislosti nám posloužily jako úvod pro popis běžných problému při aplikaci práva, které si soud klade. Nejčastěji si totiž soud pokládá v souvislosti s případy právní odpovědnosti otázku, zda daný škodlivý výsledek B byl následkem jednání A. Jakkoliv tato otázka zní velice jednoduše, její zodpovězení je velice obtížné.

Podle některých autorů se totiž tato otázka rozdojuje na dva okruhy problémů⁸⁶. První m je otázka všem důvěrně známá, totiž nastal by následek B, kdyby nebylo jednání A. Jaký je původ této otázky? Jde o důsledek Humova nazírání na příčinu jako podmínku nutnou a dostatečnou? Na tuto problematiku se zaměříme níže.

Druhým vznikajícím okruhem problémů je řešení otázky, zda existuje nějaké pravidlo, které by vylučovalo, aby účinek B byl z právního pohledu nahlížen jako následek A. Zajímavé na tomto rozlišení je, že první otázka směřuje do skutkových okolností a je možné ji považovat za otázku objektivní skutkovou, nezávislou na právním posouzení, druhá otázka již představuje čirou *questione iuris*.

Vraťme se k otázce, zda by se následek B stal, pokud by nebylo A. Je zřejmé, že touto otázkou se vlastně ptáme, zda událost B představuje kauzálně relevantní nutnou podmínku pro to, aby následek B nastal. Tuto otázku, kde vlastně prostřednictvím kontrafaktu řešíme nutnost události B, dnes chápeme jako běžnou a standardní pro určení příčinné souvislosti⁸⁷. Ovšem pro pochopení příčinné souvislosti se s pouhým konstatováním této otázky bez dalšího nemůžeme spokojit.

Pro úplnost než přikročíme k objasnění smyslu hledání příčiny jako nutné podmínky je důležité připomenout, že nalezení nutné podmínky nelze ztotožňovat s teorií podmínky, která je sice na tomto základním konceptu postavena, nicméně teorie podmínky obsahuje řadu dalších korektivů pro to, aby byl učiněn výrok o existenci příčinné souvislosti mezi protiprávním jednáním a škodlivým následkem.

Onou základní otázkou se tedy ptáme na to, zda příčina představuje nutnou podmínku pro vznik následku; zároveň příčinu vybíráme od ostatních faktorů působících na vznik následku. Při posouzení nutnosti příčiny činíme vnitřní kauzální výrok a naše vědění konfrontujeme s obecným sledem událostí. Znovu se tímto způsobem dostáváme k problematice, za jakých druhů událostí nastává daný druh následku, což je postup, který jsme vyložili v souvislosti s Humovým pojetím. Pro účely právní vědy však musíme jít dál a rozlišit mezi příčinou,

⁸⁶ Hart, H.L.A., Honoré, T.: *Causation in the law*. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 110

⁸⁷ Běžné právnické učebnice předkládají studentům tento postup při hledání vztahu příčinné souvislosti, ovšem bez hlubšího teoretického vysvětlení – např. Švestka, J. a kol.: *Občanské právo hmotné II*. 5. vydání, ASPI Praha 2009, Novotný, O. a kol. *Trestní právo hmotné. Obecná část*. 5. vydání, ASPI Praha 2009.

podmínkou, přerušením kauzálního řetězce. Proto se zároveň ptáme nikoliv primárně, zda se stala příčina A, ale spíše, zda to, co se stalo, je pro právní účely dostatečné a klasifikovatelné jako standardní případ události A.

Je však vždy nutné ptát se onou obvyklou otázkou (stalo by se A, nebýt B?). Je každá nutná podmínka kauzálně relevantním faktorem a naopak? Odpověď na tuto otázku je zároveň odpovědí na výše uvedené zamyšlení, proč a z jakého důvodu se ptáme (stalo by se A, nebýt B?).

Ačkoliv to zní již ohraně, vycházíme opět z Millova pojetí kauzality. Připomeňme, že Mill postavil kauzalitu na několika předpokladech. Předně Mill zdůrazňuje, že příčina je soubor podmínek dostatečných ke vzniku následku, ačkoliv je tomu tak ve striktně filozofickém pojetí a v obecném chápání tomu může být jinak a za příčinu lze pak považovat i jednotlivou podmínku z daného souboru. Další premisou je, že každá událost má svou příčinu, přičemž je možné, aby určité druhy událostí měly různé nezávislé druhy příčin – souborů dostatečných podmínek, ačkoliv ve standardních případech bude dána pouze jedna příčina – jeden soubor dostatečných podmínek⁸⁸.

Na tomto místě je však možné zcela oprávněně namítnout, proč tedy vlastně v naší otázce zjišťujeme, zda událost A je podmínkou nutnou pro událost B (stalo by se A, nebýt B?), když Mill ve svém pojetí kauzality opustil Humovo pojetí příčiny jako podmínky nutné? Řešení je poměrně jednoduché a vychází právě ze spojení obou Millových premis, nikoliv z jeho popření, jak by se mohlo zdát. Jestliže totiž každá událost má příčinu – souhrn dostatečných podmínek, pak jen tento úplný souhrn dostatečných podmínek ji dává vzniknout. Představme si události A1, A2 a A3 jako události, které ve svém souboru tvoří dostatečnou podmínku A (tj. příčinu) pro vznik události B – následku. Z toho však zároveň plyne, že je nutné, aby všechny události A1, A2 a A3 byly přítomny, abychom mohli konstatovat existenci B – příčiny. Partikulární události (podmínky) A1, A2, A3 jsou tak nutným předpokladem pro událost B (existence všech podmínek A1, A2, A3 naráz). Každá podmínka z uvedeného souboru je nutná k naplnění dostatečné souboru dostatečných podmínek a v tomto kontextu je tak zároveň i nutná pro vznik následku!

Uvedenou nutnost podmínky pro vznik následku můžeme v běžném životě chápat dvojitým způsobem. V širším smyslu můžeme za nutnou podmínku považovat, když událost A1 je kontextu daného konkrétního případu „posledním kamínkem do mozaiky“ souboru podmínek (tj. za předpokladu, že by podmínky A2 a A3 byly dány. To je zřejmě nejběžnější chápání podmínky nutné v oblasti příčinné souvislosti v právu. Znovu si to můžeme ukázat na zmiňovaném případě požáru. Pokud budeme mít situaci, kdy bude dána přítomnost kyslíku (A2), suché seno (A3), pak posledním podmínkou, aby vznikl soubor podmínek pro vznik požáru (B) bude podmínka A1 – odhozený nedopalek.

⁸⁸ Představme si třeba situaci, kdy dva střelci nezávisle na sobě střílí člověka v ten samý okamžik do hlavy. Každý výstřel sám o sobě tvoří nezávislý soubor podmínek dostatečných ke smrti člověka – a tedy příčinu.

V užším smyslu můžeme podmínku chápat jako nutnou v, pokud je v každém souboru podmínek daná podmínka nutná k tomu, aby byl soubor podmínek úplný a dostatečný ke vzniku následku. Tím by byla například přítomnost kyslíku A2, neboť bez této podmínky nemůže nikdy dojít ke vzniku požáru, ať jsou zbývající podmínky v daném souboru jakémkoliv.

Jak v širším tak užším pojetí nutné podmínky jsou zásadně všechny části daného souboru podmínek (tj. jednotlivé partikulární podmínky) kauzálně relevantním faktorem bez ohledu na to, zda jsou označeny jako podmínka či příčina. V praxi se nejběžněji setkáme právě s případy, kdy pro daný následek přichází do úvahy pouze jediná příčina – jediný soubor podmínek. V takovém případě je každý kauzálně relevantní faktor zároveň nutnou podmínkou pro vznik následku. A právě v těchto obvyklých případech nám otázka „nastalo by B, nebýt A?“ pomáhá zjistit kauzálně relevantní faktory.

Jenže v abnormálních případech, kde je dán více než jeden soubor (příčina) dostatečných podmínek (jako např. ve zmiňovaném případě střelců) uvedený test prostřednictvím oné zdánlivě vše objasňující otázky nastalo by B, nebýt A?“ nevede k uspokojivým řešením a nalezení kauzálně relevantního faktoru.

Honoré s Hartem⁸⁹ navíc upozorňují, že ostatně sám výraz „nutná podmínka“ resp. „conditio sine qua non“, na kterou se ptáme uvedenou otázkou, může být v běžné řeči zavádějící. Tvrdí, že odpověď na otázku zjišťující nutnou příčinu „stalo by A, nebýt B?“ může být kladná i v případě, že neexistuje kauzální spojení ani v tom nejširším slova smyslu. Takové „sine qua non“ spojení dvou událostí, které nemají vůbec žádný kauzální vztah, může existovat kvůli ambivalentnímu smyslu výrazů užívaných k popisu událostí.

Na tomto místě se však budeme zabývat situacemi, kdy sice dokážeme najít a identifikovat nutnou podmínku pro to, aby došlo k následku, ovšem v právním slova smyslu nemůžeme hovořit o kauzálně relevantním faktoru. Podle autorů Honorého a Harta existují dva základní okruhy okolností, které ač jsou nutnou podmínkou, nepředstavují kauzálně relevantní faktor: (i) analytické spojení událostí a (ii) vedlejší spojení událostí.

Ad (i) analytické spojení událostí. Pokud neurčitá událost popsána prostřednictvím logicky spojených objektů, pak výrok „nebýt A, nestalo by se B“ je vždy pravdivý. Jeho pravdivost je však samoučelná, neboť nám takový výrok nikterak nepřibližuje, jak zkoumaná událost nastala. Jinými slovy takový výrok nám nic neříká a nemůže říkat, jak jsou dané události. Proto musíme rozlišovat (i) faktické výroky „nebýt A, nestalo by se B“, posuzováním jejichž pravdivosti se dosahujeme nalezení právně relevantní příčiny⁹⁰ a které vlastně popisují určité události, a (ii) výroky pouhého logického nebo lingvistického charakteru, které jsou sice pravdivé vždy, ale nijak nám faktický průběh událostí neosvětlují.

⁸⁹ Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 112

⁹⁰ Příkladem je třeba výrok „nebýt pádu na zem, zraněný by nezemřel“. Zkoumání jeho pravdivosti je pro analýzu daného případu přínosné.

Vhodným příkladem je výrok: „Pokud by se nestal hasičem, nedostal by hasičské vyznamenání.“⁹¹ Proti pravdivosti takového výroku nemůžeme vůbec nic namítat. Nemůžeme ani říct, že událost (A1) „stal se hasičem“ není nutnou podmínkou pro událost (B) „udělení hasičského vyznamenání“. Událost A1 podle Millova pojetí tvoří jednu z podmínek v souboru událostí, který je dostatečný pro vznik následku B, tudíž i podmínkou nutnou pro následek B. Jenže pravdivost uvedeného výroku a konstatování nutné podmínky nám nijak neosvětlí faktický stav, proč daný člověk hasičské vyznamenání obdržel. Událost A1, že se daný člověk stal hasičem, totiž chápeme jako nutný vnitřní předpoklad – inherentní logickou vlastnost následku B.

Bylo by zřejmě absurdní pro právní úvahy o kauzálním spojení zahrnovat podmínku A1 do seznamu událostí, z nichž podle právních teorií vybíráme relevantní událost. Potřebujeme však nějaké arbitrární pravidlo, které by nás opravňovalo vypustit podmínku A1 jako kauzálně nerelevantní, která je z přísně logického pohledu podmínkou nutnou? Odpověď je (překvapivě) dvojí, ovšem názor, že taková pravidla potřebujeme vymezit je spíše menšinový.

Zaměřme tedy nejprve pozornost na názor, že je třeba arbitrárně vymezit limity, jaké podmínky mohou být zkoumány jako možná příčina. Takový názor je v kontinentálním právu naprosto ojedinělý a i v zemích common law se s ním lze setkat poměrně zřídka. Příkladem budiž dopravní nehoda, při které dojde ke zranění člověka⁹². V tomto případě soudce konstatoval, že příčina a následek mají bezbřehé začátky a konce, proto je nutné stanovit arbitrární limity a slova jako „nejbližší“ a „přirozený“ by měla tyto limity nastavit. Soud se snažil zabránit úvahám typu – pokud by se poškozený nikdy nenarodil, pak by ke zranění nedošlo, což by ztěžovalo pozici poškozeného při vymáhání nároku na náhradu škody. Jistou „omluvu“ pro uvedený náhled představuje vysvětlení, že pokud tvrdíme „on byl zabit“, pak nekonstatujeme, ale pouze předpokládáme, že „on je člověk“, což zahrnuje i okolnost, že „on“ se narodil.

Převažující názor však je, že uvedené arbitrárně stanovené limity v případě logického propojení objektů nepotřebujeme. Tento názor implicitně zastává i kontinentální doktrína, která se nenechává „vtáhnout“ do výše nastíněné hry o tom, které logicky vyplývající podmínky je nutné zkoumat pro určení vztahu příčinné souvislosti. Opět si vezmeme za příklad situaci, kdy dojde ke zranění osoby (událost B), řekněme autem. V tomto případě je okolnost, že zraněný je člověk (okolnost A1) a má zranitelné tělo (okolnost A2) něco, co je logicky implicitně zahrnuto do popisu události B. Proto můžeme pravdivě konstatovat, že bez zranitelného těla A1 (či toho, aby zraněný byl člověk a narodil se – A2) by k danému následku B nebylo došlo. Zároveň události A1 a A2 představují nutnou podmínku.

V tomto pohledu pak arbitrárně stanovené limity nepotřebujeme, neboť uvedené nutné podmínky (ať již příklad s hasičským vyznamenáním či zraněním člověka) jsou vyloučeny jako

⁹¹ Vycházím z neověřeného předpokladu, že jenom hasiči mohou obdržet takové vyznamenání. (V případě nepravdy se hasičům omlouvám.)

⁹² Atlantic Coast Line Railway Company v. Daniels, 1911, Georgia Superior Court, South Eastern Reporter 203.

kauzálně relevantní faktor již z toho důvodu, že kauzální spojení je spojení logicky odlišných objektů. Jenže právě v uvedených případech o logicky odlišné objekty nejde, když platí, že jen hasiči mohou obdržet hasičské vyznamenání, zraněný musí být člověk a narodit se, apod. Takové podmínky nemají z hlediska práva kauzální relevanci a jako logicky vlastní popisu zkoumané události by se jimi soudy neměli zabývat.

Ad (ii) vedlejší spojení událostí. V předchozích částech této práce jsme se již dotkli, jak a jakým způsobem popisovat určitou událost. Jinými slovy jako míru zobecnění (a detailnosti) máme použít, abychom vhodně vystihli událost, kterou podrobíme zkoumání z hlediska příčinné souvislosti, resp. co všechno do popisu zahrnout. Na příkladu s pádem střešní tašky na čelní sklo zaparkovaného vozidla jsme konstatovali, že i samotná událost souhrnně označená jako „rozbití okna“ představuje sled partikulárních („drobnějších“) událostí jako působení tlaku na plochu skla, vznik trhlin, ztráta soudržnosti skla, atd.

Právě s popisem událostí a jejich výběrem souvisí další okruh podmínek klasifikovatelných jako nutné pro vznik určitého následku. Uvedeným popisem průběhu rozbití autoskla jsme však jednu zobecněnou událost přiblížili, tedy zaměřili se na detaily, primárně z hlediska časového průběhu. Zkusme však prozkoumat detaily této události jiným způsobem. Můžeme říci, že spadla střešní taška a rozbila sklo zaparkovaného vozu (následek B). V tom případě nebudeme mít problém s konstatováním, že pád tašky byl nutnou podmínkou pro následek B a zároveň i podmínkou kauzálně relevantní. Zároveň však můžeme konstatovat, za kterých dalších podmínek následek B nastal. Střešní taška měla na sobě vrstvu mechu, svítilo slunce, kominík, který se pohyboval na střeše, měl bílou čapku, apod.

Na první pohled tyto podmínky vůbec nepřipouštíme jako možné příčiny v právním smyslu. Jsme ochotni jim přiznat statut pouhé podmínky či okolnosti bez kauzální relevance. Ovšem poměrně nezvyklý je závěr, že i tyto vedlejší podmínky, které vlastně jen blíže osvětlují průběh událostí, jsou podmínkami nutnými. Co nás opravňuje k takovému závěru? Odpověď je stejná jako v případě předchozího okru kauzálně nerelevantních nutných podmínek. Vycházíme z Millova pojetí, že příčina je soubor podmínek společně dostatečných pro vznik daného následku. Pouze v případě existence všech podmínek je podle Milla jisté, že daný následek nastane. I tyto vedlejší podmínky však patří do skládačky daného souboru podmínek tvořícího společně dostatečnou příčinu. Na tomto místě není třeba opakovat výše uvedené, proč každý „díl skládačky“ striktně vzato tvoří nutnou podmínku pro vznik následku. Úvahy o vedlejších podmínkách můžeme sice odmítnout jako neopodstatněné, ale musíme si uvědomit, že uvedený příklad byl poměrně očividný. V praxi však bývá situace mnohem složitější.

Pro samotné určení kauzálního vztahu sice vedlejší podmínky přímý význam nemají, ale jejich postavení tkví právě v tom, že prostřednictvím nich zjišťujeme podrobněji zkoumaný průběh událostí a jejich rekonstrukci.

Co nás však opět napadne je otázka, kde leží hranice mezi vedlejší podmínkou, která vlastně jen blíže charakterizuje danou událost, podmínkou, která má kauzální relevanci. Na rozdíl od analytického spojení, kde můžeme rozdíl spatřovat přímo ve vlastnostech zkoumaných objektů – jejich logického či jazykového spojení, v tomto případě tomu tak není. Proto potřebujeme nějaké pravidlo pro nastíněné rozlišení. Tím může být jednak pozitivní právo, které zakazuje určité chování a přiznává ochranu určitým hodnotám, nebo přirozenoprávní zásada, že každý by měl nést následky ve formě sankce, pokud svým jednáním poruší nebo ohrozí přirozené lidské hodnoty.

Pokud bychom uvedené pravidlo bezmyšlenkovitě aplikovali, pak bychom mohli dojít k závěru, že každá podmínka nutná pro vznik škodlivého následku, a která zároveň představuje porušení práva, je kauzálně relevantní a jako taková představuje základ pro přičitatelnost sankčního následku škůdci. Tak jednoduchý závěr však učinit nemůžeme. Opět odhlédneme od pozitivního práva a představme si, že existuje norma zakazující řídit automobil bez řidičského oprávnění. Řidič, který řidičské oprávnění nemá, způsobí dopravní nehodu, při které dojde ke zranění poškozeného. Je v právním smyslu porušení povinnosti řídit jen s oprávněním příčinou vzniku škodlivého následku – zranění poškozeného? Jak jsem uvedli, pro odlišení vedlejších podmínek musíme zkoumat příslušnou normu a její účel.

Nejprve si tedy musíme odpovědět na otázku, zda daná norma zapovídající řízení bez řidičského oprávnění má za účel chránit lidi před úrazy. Pokud bychom odpověděli ne, pak takovou podmínku bychom mohli vyloučit jako podmínku vedlejší a kauzálně nerelevantní. Jenže v našem případě zní odpověď ano, a proto můžeme přistoupit k další otázce, zda zranění bylo následkem řízení bez řidičského oprávnění⁹³. Zřejmě většina právníků by konstatovala, že jízda bez řidičského oprávnění by byla kauzálně nerelevantní událostí, pokud by byl pravdivý následující výrok (V): „Pokud by měl řidič příslušné oprávnění, ale všechny ostatní okolnosti by zůstaly stejné, pak by ke zranění poškozeného došlo stejně.“

Tímto se dostáváme právě k pojmu vedlejší události. Pokud by byl pravdivý výše citovaný výrok (V), pak bychom mohli říci, že podmínka, že řidič řídil bez řidičského oprávnění, toliko blíže specifikovala okolnosti daného partikulárního případu obdobně jako výše uvedený případ vedlejších podmínek vztažený k okolnosti, že na padající střešní tašce byl mech. Čím se však řídí naše úvaha, kterou se řídíme při posuzování pravdivosti výroku V. Opět kauzálním testem s ohledem na Millovo pojetí ovšem upravený v chápání zdravého rozumu, jak nabízí Hume. Příčina v tomto pojetí musí být nutná část v souboru podmínek obecně spojených s výstupem daného druhu a nikoliv pouze spojená s daným partikulárním výstupem jako pouhý rys charakterizující danou příčinu. V našem případě si tak pokládáme otázku, zda jízda bez řidičského oprávnění je obecně spojená podle našich zkušeností a zdravého úsudku obecně spojená se zraněním člověka. Opět se nevyhneme jistému subjektivnímu generalizování. Nabízí se však odpověď, že nikoliv, neboť příčin, proč člověk

⁹³ Zde je možné, že narážíme na odlišné vnímání spravedlnosti. Někdo by totiž mohl považovat za spravedlivé, aby v tomto případě osoba jedoucí bez řidičského oprávnění nesla následky za veškeré události, které se přihodily během její jízdy bez ohledu na to, zda byly následkem řidičova jednání či nikoliv.

nemá řidičské oprávnění může být více (např. odebrán, čeká pouze na jeho zaslání, apod.), a současně neplatí, že každý, kdo nemá řidičské oprávnění, neumí zároveň řídit. Panuje jistě obecná shoda nad tím, že mnohý „amatérský“ řidič bez oprávnění řídí lépe než leckterý řidič s oprávněním.

Podobné případy s provozováním činnosti bez příslušného oprávnění nalezneme nejenom v automobilové dopravě. Obdobný případ *Empire Jamaica* (1955, Probate, Divorce and Admiralty Reports) je možné najít i v lodní dopravě. Situace byla následující. Loď plující pod hongkongskou registrací musela dodržet dodržovat hongkongské pravidla, že loď může vyplout pouze s certifikovanými důstojníky. Majitel lodi *Empire Jamaica* však loď vyslal na moře bez certifikovaných důstojníků, ačkoliv posádka byla zkušená a odborně zdatná. Strážní důstojník *Sinon* (sice bez příslušného certifikátu, ale jinak zkušený mořský vlk) při hlídce zanedbal své navigační povinnosti a došlo ke kolizi lodí. U soudu admirality pak byla řešena otázka, zda existuje kauzální souvislost mezi „porušením hongkongských norem o vyslání lodí bez certifikovaných důstojníků“ a kolizí lodí. Pokud by taková souvislost byla prokázána, nesl by odpovědnost za kolizi majitel lodi. K tomu soudce *Willmer* uved následující:

„Zahrnuje to otázku, zda mě majitelé lodi přesvědčili, že toto porušení hongkongských pravidel nemělo žádnou kauzální souvislost s kolizí lodí. Že se jednalo o „*conditio sine qua non*“ není pochyb, neboť víme, že *Sinon*, necertifikovaný důstojník, byl ve skutečnosti strážním důstojníkem v čase kolize, a současně důstojník, jehož nedbalá navigace podle tvrzení žalobce zakládá odpovědnost. Z toho však nevyvozují žádný závěr. Žalobce sám předložil důkaz, že *Sinon*, i když necertifikován, byl plně kompetentní člověk. Jediným nedostatkem žalovaného v tomto ohledu bylo, že *Sinon* neměl příslušný certifikát. S ohledem na tento důkaz se mi zdá nemožné říci, že existuje kauzální spojení mezi okolnostmi, že *Sinon* neměl certifikát, a okolnostmi spočívajícími v jeho nedbalé navigaci vedoucí ke kolizi.“

Soudce v tomto případě intuitivně správně zhodnotil vedlejší podmínku bez kauzální relevance a zdůraznil nutnost jejich odlišení od kauzálně relevantních událostí⁹⁴. Soudce sice nepostupoval přes nějakou hlubokou právně teoretickou analýzu, ale i pomocí zdravého rozumu a obecného chápání se dokázal přesvědčivě vypořádat s poměrně náročnou problematikou.

V jiném případě⁹⁵ došlo k poněkud obrácené situaci. Žalobce řídil bez řidičského oprávnění a byl zraněn při střetu s nákladním vozidlem žalovaného. Žalovaný však na svou obranu uváděl, že absence řidičského oprávnění je vzhledem k platným zákonům zapovídajícím jízdu bez takového oprávnění v první řadě důkazem o neschopnosti žalobce řídit vozidlo. Většina soudu však zastala názor, že absence řidičského oprávnění byla nerelevantní, ledaže by neschopnost řídit byla ve skutečnosti část příčiny nehody.

⁹⁴ V našem případě samozřejmě soudcová úvaha nad soukromoprávní odpovědností nevyklučuje veřejnoprávní postih a uložení sankce za naplnění skutkové podstaty deliktu, který zapovídá vyslat loď bez certifikovaných důstojníků.

⁹⁵ *Mandel v. Dodge-Freedman Pou try Co.*, 1946, *New Hampshire Supreme Court Reports*

Honoré s Hartem dále připomínají, že přístup soudů se v této problematice významně liší⁹⁶. Například v USA některé soudy považují porušení práva (i když nebylo kauzálně relevantní příčinou ve vyloženém smyslu) za natolik závažné, že je spravedlivé přičíst narušiteli škodlivý následek. Proto jdou soudy v těchto případech mnohdy tak daleko, že vyvozují závěr, že není vůbec potřeba se zabývat kauzálním spojením mezi protiprávním jednáním žalovaného a žalobcovým zraněním, ale činí žalovaného (obzvláště v případech porušení povinností v dopravě) pojistitelem zranění utrpěných žalobcem, čímž žalovaného zařazují do zcela jiné kategorie. V obdobných případech jsou však soudy často vedeny snahou přiznat poškozenému odškodnění a nechají se „svést“ tím, že na straně škůdce existuje porušení právní povinnosti, které je však kauzálně k danému následku nerelevantní.

Příkladem může být normy státu Illinois, které umožňují poškozenému, který byl zraněn opilou osobou, aby žaloval osobu, která opilost opilé osoby způsobila ať již prodejem či podáním alkoholu. V případě *Martin v. Blackburn*⁹⁷ však soud přiznal poškozenému, který byl napaden opilcem, nárok vůči prodejci alkoholu, ačkoliv útok opilce nikterak nesouvisel s opilostí. (Opilost tak byla typickým případem vedlejší kauzálně nerelevantní podmínky.)

Pokud už jsme se dotkli dopravy a problematiky kauzálně nerelevantních událostí, nabízí se další obvyklý problém při posuzování příčinné souvislosti při vzniku dopravních nehod. Tím je překročení nejvyšší povolené rychlosti. Je známo, že tato okolnost bývá zejména v České republice demonizována a je jí připisováno centrální postavení mezi všemi příčinami dopravních nehod⁹⁸.

Poměrně běžně se setkáváme s tvrzením, že porušení řidičovy povinnosti nepřekročit rychlostní limit⁹⁹ způsobilo dopravní nehodu a např. zranění osob. Výrok o kauzálním spojení mezi překročením nejvyšší povolené rychlosti a dopravní nehodou bude bez větších problémů jistě řešitelný v případech, kdy řidič nezabránil srážce s chodcem, protože brzdná dráha byla vzhledem k vysoké rychlosti vozidla příliš dlouhá, řidič ve vysoké rychlosti ztratil kontrolu nad vozidlem, apod.

Zkusme si však představit poměrně zajímavou, ale nikoliv neobvyklou situaci, kdy řidič sice překročí nejvyšší povolenou rychlost, pak ovšem jede podle zákonných limitů a teprve potom dojde k nehodě. Překročení povolené rychlosti je v tomto případě jistě nutnou podmínkou pro vznik následku ve formě dopravní nehody. Pokud by řidič předtím rychle nejel, k nehodě by nebylo došlo. Můžeme však hovořit o kauzálním spojení? Pro zjištění kauzální relevance můžeme opět přikročit k výše uváděnému testu, jehož první otázka vychází z účelu normy. Smyslem normy zapovídající překročení nejvyšší povolené rychlosti je právě zabránit

⁹⁶ Hart, H.L.A., Honoré, T.: *Causation in the law*. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 122

⁹⁷ *Martin v. Blackburn*, 1942 Illinois Supreme Court Reports

⁹⁸ Podle statistiky Policie ČR byla za rok 2008 nepřiměřená rychlost příčinou nehod ve 14,92% všech případů (zdroj webové stránky MV ČR)

⁹⁹ Pro zjednodušení používáme pojem překročení rychlostního limitu, i když zákon o provozu na pozemních komunikacích kromě nejvyšší povolené rychlosti stanoví i povinnost, že rychlost jízdy musí řidič přizpůsobit zejména svým schopnostem, vlastnostem vozidla a nákladu, předpokládanému stavebnímu a dopravně technickému stavu pozemní komunikace, její kategorii a třídě, povětrnostním podmínkám a jiným okolnostem, které je možno předvídat.

dopravním nehodám a škodám na majetku a zdraví účastníků silničního provozu. Proto musíme přikročit k druhé části testu a ptát se, zda překročení rychlosti je nutná část souboru podmínek obecně spojených s následkem daného druhu či zda se jedná pouze o spojení s daným partikulárním výstupem jako pouhý rys charakterizující danou příčinu. Právě druhou částí testu v tomto případě předchází vyšší rychlost neprojde jako okolnost obecně spojená s následkem daného druhu.

Nabízí se však i jiné řešení, jak odmítnou tuto podmínku jako kauzálně nerelevantní. Můžeme totiž říct, že účelem normy je zabránit vysoké rychlosti, které bezprostředně předchází vniknutí škodlivého následku.

Poměrně zajímavý přístup zvolil soud v případě *Draxton v. Katzmarek*¹⁰⁰, když odmítl dřívější překročení povolené rychlosti jako příčinu s odkazem, že pokud by žalovaný jel vyšší než povolenou rychlostí stále, (a nejen v určitém předcházejícím úseku), pak by k dané nehodě také nedošlo.

V českém prostředí však byly svého času poměrně často probírány případy, kdy po hlavní silnici jede auto vyšší než povolenou rychlostí a srazí se s autem přijíždějícím z vedlejší silnice. Jaká událost je v tomto případě příčinou dopravní nehody? Je tím překročení nejvyšší povolené rychlosti? Nebo je překročení povolené rychlosti pouhou vedlejší podmínkou a příčinou v právním smyslu je nedání přednosti v jízdě? Nejvyšší soud České republiky se k těmto otázkám vyjádřil ve svých rozhodnutích ze dne 24.3.2010, sp. zn. 7 Tdo 214/2010, a ze dne 4.2.2009, sp. zn. 7 Tdo 38/2009. Nejvyšší soud výslovně konstatoval:

„Obecně vzato, je za takový střet zásadně odpovědný řidič, který do křižovatky vjede z vedlejší silnice, neboť jeho povinností je dát přednost v jízdě vozidlům přijíždějícím po hlavní silnici. Samotná okolnost, že řidič, který má přednost v jízdě, jede rychlostí přesahující stanovený limit, nic nemění na povinnosti řidiče přijíždějícího z vedlejší silnice dát přednost v jízdě řidiči přijíždějícímu po hlavní silnici. Přednost řidiče jedoucího po hlavní silnici tedy nezaniká jen v důsledku toho, že tento řidič jede nedovolenou rychlostí. Příčinou střetu pak je skutečnost, že řidič přijíždějící po vedlejší silnici nedal přednost. Překročení dovolené rychlosti řidičem jedoucím po hlavní silnici může mít pouze omezený význam, a to v podstatě jen z hlediska míry následku vzniklého ze střetu, za který ovšem primárně odpovídá řidič vozidla přijíždějícího z vedlejší silnice. Tyto zásady vyplývají z toho, že porovná-li se povinnosti obou řidičů, je povinnost dát přednost v jízdě kvalitativně vyšším stupněm povinnosti, než je povinnost dodržet limit dovolené rychlosti. Porušení povinnosti dát přednost v jízdě bez dalšího již samo o sobě vede ke zcela bezprostřednímu a reálnému nebezpečí střetu vozidel, protože se vždy týká situace, v níž jde o vztah nejméně dvou vozidel s protínajícím se směrem jízdy. Porušení povinnosti dodržet stanovený rychlostní limit samo o sobě nevede ke vzniku takového nebezpečí a

¹⁰⁰ *Draxton v. Katzmarek*, 1938, North Western Reporter

zakládá ho teprve ve spojení s dalšími podmínkami a okolnostmi konkrétní situace v silničním provozu, jakými jsou např. přítomnost dalších účastníků provozu, hustota provozu, viditelnost, přehlednost daného místa či úseku apod.“

Nejvyšší soud nejprve posuzoval význam porušení obou povinností – překročení povolení rychlosti a nedání přednosti v jízdě; došel k závěru, že právě nedání přednosti v jízdě je povinností na „vyšším kvalitativním stupni“. Jenže co uvedená úvaha soudu znamená. Totiž nic jiného než popisovaný test pro určení kauzálně nerelevantní vedlejší podmínky. Soud si totiž implicitně položil dvě otázky, (i) zda překročení rychlosti je obecně nutná část souboru podmínek spojených s následkem ve formě dopravní nehody, a (ii) zda je nedání přednosti v jízdě obecně nutná část souboru podmínek spojených s následkem ve formě dopravní nehody. Soud tak podle svých zkušeností a obecného vnímání dospěl porovnáním porušení obou povinností k závěru, že právě nedání přednosti v jízdě bývá obecně spojeno s následkem, resp. častěji než v případě překročení rychlosti. Soud zároveň správně rozlišil, že překročení rychlosti může nabýt takové intenzity, že dání přednosti v jízdě je fakticky nemožné:

„Od těchto zásad se lze výjimečně odchýlit, pokud to je odůvodněno jednak extrémní mírou porušení povinnosti řidiče jedoucího po hlavní silnici dodržet stanovený rychlostní limit a jednak tím, že rychlost jízdy řidiče jedoucího po hlavní silnici fakticky znemožní řidiči přijíždějícímu po vedlejší silnici splnění povinnosti dát přednost. Jde o to, že jen v důsledku vysoké rychlosti vozidla jedoucího po hlavní silnici řidič vozidla přijíždějícího po vedlejší silnici i při snaze dát přednost objektivně nemůže bezpečně provést jízdni manévr spočívající v projetí křižovatky. Typickým rysem takové situace je to, že řidič, který jinak je povinen dát přednost v jízdě, jen v důsledku vysoké rychlosti jízdy vozidla, jemuž má dát přednost, uvidí toto vozidlo až v době, kdy již není reálné, aby mu přednost skutečně dal.“

Soud tímto dospěl k úvaze, že taková rychlost, která znemožňuje dání přednosti v jízdě, je obecně součástí souboru podmínek vedoucích k dopravním nehodám. Ve zkoumaných případech soud sice nevyřknul kategorický výrok o příčině daných dopravních nehod, ale poskytl soudům návod, jak se mají s danou situací vypořádat a že je nutné, aby byly zváženy okolnosti, zda rychlost byla natolik vysoká, že znemožňovala manévr spočívající v dání přednosti v jízdě.

V předcházejícím textu jsme se zabývali situacemi, kdy podmínka (ač nutná) nemá z hlediska práva kauzální relevanci pro zjištění vztahu příčinné souvislosti. Již tyto uvedené příklady poměrně zřetelně relativizovaly otázku „nastalo by A, pokud by nenastalo B?“ – tedy otázkou, kterou mají všichni právníci zarytou pod kůži jako test kauzální relevance zkoumaných událostí.

Zkusme však jít v úvaze dále, res. podívat se na problematiku z jiného konce, a zeptejme se, zda existují nějaké kauzálně relevantní události, které však současně nepředstavují nutnou podmínku – *conditio sine qua non*.

Ačkoliv uvedená otázka zní poměrně zvláště a první reakcí bude, že takový případ nemůže nastat, ve skutečnosti je tomu jinak. Již jsme se dotkli okrajově abnormální situace, kdy teoreticky současně existují dvě příčiny (soubory podmínek) dostatečné k tomu, aby nastalo porušení nebo ohrožení hodnot chráněných právem. Skutečně existujícím příkladem může být případ žháře, který založil požár, ovšem předtím než došlo ke zničení majetku, se požár spojil s jiným požárem vyvolaným třetí osobou¹⁰¹. Hypotetickým příkladem je, pokud dva střelci nezávisle na sobě vystřelí a zasáhnou oběť do hlavy.

Připuštěním toho, že existují dva či více nezávislých souborů podmínek však současně popíráme Millovu teorii, která pro každou událost počítá právě s jedním souborem podmínek, které jsou souhrnně dostatečné ke vzniku následku. Můžeme tak omezit Millovu teorii pouze na běžné jednoduché případy monokauzality. Důvodem je, že v uvedených případech nemůžeme říct, že jedna z událostí byla nutnou podmínkou pro vznik následku, neboť další soubor podmínek byl taktéž sám o sobě dostatečný pro vznik téhož následku. Jak se ovšem vypořádat s podobnými problémy. Bohužel v právu neexistuje v tomto ohledu univerzálně platný přístup. Důležité však je si uvědomit, že test prostřednictvím otázky, kterou se ptáme na nutnou podmínku, nemusí být vždy relevantní.

Profesor Glenville Williams zastává názor¹⁰², že definice faktické příčiny v termínech nutné podmínky musí být z tohoto důvodu nahrazena předpokladem, že podmínka může být považována za příčinu, pokud je to buď *conditio sine qua non*, anebo pokud by byla *conditio sine qua non*, pokud by neexistovaly žádné další dostatečné podmínky pro vznik následku.

Ovšem ani toto vysvětlení nebo spíše definice naši situaci nijak nezlepší. V uvedených případech máme alespoň dvě dostatečné příčiny určitého následku a jakkoliv správně či podrobně popisujeme daný sled událostí, není v našich možnostech, abychom kategoricky vyslovili závěr, že následek byl způsoben spíše jednou událostí než druhou. Test *sine qua non* prostřednictvím otázky „nastalo by A, pokud by nenastalo B?“ nám nijak nepomáhá. Škodlivá událost by totiž tak jako tak nastala nebýt zkoumaného protiprávního jednání. To může být problém, pokud by právo uznávalo jako přičitatelné jednání, které představuje ve vztahu ke škodlivému následku toliko podmínku nutnou. Jako spravedlivější se totiž jeví lepší postihnout obě příčiny než žádnou z nich. Tento spravedlivý požadavek sice má průmět ve sféře trestního práva, které počítá se stadiem pokusu, který je v zásadě stejně trestný jako dokonaný trestný čin, ovšem ve sféře soukromého práva nic takového nemáme. Představme si totiž omezený civilistický pohled na obdobné případy uvedené výše. Aplikací teorie podmínky dojdeme k závěru, že škodlivý následek by nastal tak jako tak, a proto by škůdce č. 1 neměl být ve smyslu teorie podmínky povinen k náhradě škody. Takový závěr je však pro

¹⁰¹ Anderson v. Minneapolis St. P. and S. St. M. R. Co., 1920, North Western Reporter

¹⁰² Williams, G.: Causation in the Law, 1961, Cambridge Law Journal

poškozeného neudržitelný a jako spravedlivější se jeví, aby oba škůdci odpovídali za škodu společně i nerozdílně, a to i v případě, že jejich jednání nebude vyhodnoceno jako podmínka nutná.

Uvedme si další případy, kdy s testem *conditio sine qua non* jednoduše nemůžeme vystačit. Jde též o případy, kdy je kauzální průběh přerušen jiným dostatečným souborem podmínek. Příkladem z učebnic trestního práva bývá¹⁰³, že osoba A podá osobě B smrtelný jed s delším účinek, než však jed začne působit, B zemře v letadle, které odpálil terorista C. Nebo osoba A založí požár v domě B, než se však oheň rozhoří, přijde povodeň vyvolaná odstřelem přehrady ze strany teroristy C, oheň uhasí a dům zničí. V obvyklém chápání bychom konstatovali, že následek počínání osob A a C je vždy stejný – smrt člověka či zničení domu. Při takto definovaném následku by test *conditio sine qua non* byl opět k ničemu, neboť by nedokázal odhalit nutnou podmínku, následek v definovaném smyslu by nastal i v případě, pokud by k danému jednání (ať již A nebo C) nebylo došlo. Jednání teroristy C by mohlo být nutnou podmínkou pouze v tom případě, když by škodlivý následek B byl definován jako „smrt odpálením v letadle“ nebo „škoda způsobená povodní“. Jenže takto definovaný následek v sobě již implicitně obsahuje příčinu, kterou právě chceme zjišťovat a dostáváme se tak do kruhu, resp. Docházíme k analytickému spojení událostí příčiny a následku do jednoho, neboť v samotné označení následku „smrt odpálením v letadle“ v sobě obsahuje výrok o příčině a není třeba ji hledat.

V tomto případě taktéž dochází k tomu, že ve sféře civilního práva při striktním uvažování o příčině jako podmínce nutné bychom mohli dojít k závěru, že A ani C nebudou odpovědní za škodu B – např. zničený dům. Jednání A nevedlo ke škodlivému následku (i když přesto nastal); současně však platí, že kdyby nebylo jednání C, pak by ke škodě B tak jako tak došlo.

Obdobný případ jako výše uvedený je též alternativní kauzalita. Pokud A zničí zboží B tím, že jej přemístí na místo požáru, ačkoliv zboží by na původním místě bylo požárem zničeno stejně. Následek je tu definovatelný jako „shoření zboží B“. Opět by jednání A neprošlo testem *conditio sine qua non*, o podmínku nutnou se tak jednat nemůže. Řešením by sice mohlo být definovat jinak události jako ve výše uvedeném případě (tj. jako „shoření zboží B požárem č. 1“ nebo „shoření zboží na místě X“), ovšem stejně náš problém tím řešen nebude.

Abychom nastíněné příklady učinili ještě komplikovanější, zakomponujeme do nich prvek lidské interakce. Jak již bylo uvedeno v kritice Millova pojetí, jednou ze zásadních výtek je, že se nevypořádává s mezilidským působením. Změňme tedy výše uvedené příklady s tím, že osoba A přinutí osobu B učinit škodlivý následek C, ovšem současně existuje samostatná příčina D (či alternativní příčina) Na první pohled se takto modifikovaný případ nijak neliší. Ovšem jaké je postavení podmínky nutné v mezilidských vztazích? Znamená výrok, že A

¹⁰³ Např. Schmidt;R.: *Strafrecht Allgemeiner Teil, Grundlagen der Strafbarkeit*, 6. Auflage, 2007

přinutil B výhružkou, úplatkem, apod. něco udělat, že zároveň platí, že by bez výhružek, úplatků, apod. ze strany B by A dané jednání neučinil?

Pokud si odpovíme, že ano (tj. A udělal něco, protože byl cílem výhružek, úplatků, apod. ze strany B) musíme být přesvědčeni, že A se již pro dané jednání nerozhodl před tím, než čelil výhružkám ze strany B. Jednání B by muselo být částečně důvodů, proč A jedná. Ve většině případů pro nás bývá dostatečné zjištění, že A je slušný člověk, a proto nepředpokládáme, že by závadné jednání činil bez výhružky ze strany B. Jenže v lidské mysli zřejmě nebude neobvyklá situace, že osoba, která se pro něco rozhodla, má pro jednání dva nezávislé důvody. Například voják dostane příkaz od důstojníka, aby zabil jiného člověka. Voják má však silnou osobní averzi vůči tomuto člověku a zabil by jej i bez rozkazu svého důstojníka. Ovšem ve většině případů můžeme říct, že dostatečným důvodem by byl pouze jediný. Potíž je však takový závěr ověřit. V případě vojáka můžeme buď říct, že důvodem pro zabití člověka ve vojákově mysli byl buď příkaz důstojníka, osobní antipatie či až kombinace obojího. Je totiž možné uvažovat, že voják by důstojnický příkaz neprovedl, pokud by neměl vůči dané osobě osobní averzi.

Proč však na uvedené upozorňujeme. Důvodem je opět relativizace testu *conditio sine qua non*. Zabil by voják onoho člověka, pokud by mu to důstojník nepřikázal? Těžko říct, a právě proto nemůžeme označit jednání důstojníka za podmínku nutnou; zároveň však cítíme, že odpovědnost za zabití člověka by měl nést též důstojník, a to i v případě, že voják měl vůči zabitému velké antipatie. Můžeme samozřejmě zvolit přístup, že mezilidské vztahy (např. výhružky, úplatky, apod.) nemají z hlediska práva relevanci, ledaže by šlo o jediný důvod daného závadného jednání, ovšem opět nebudeme zřejmě s to, abychom takový kategorický závěr učinili.

Podobná situace nastává i v případech, že jedna osoba poskytne jiné příležitost k učinění jednání, které vyústí ve škodlivý následek¹⁰⁴. Například A opustí dům B a nechá jej odemčený, čehož využije zloděj C a vyloupí dům. Je jednání A podmínkou nutnou? V tom případě se musíme ptát, zda má nějakou relevanci, že zloděj by dům B stejně vyloupil, i kdyby opominutí A nebylo. Jen v případě když si s jistotou odpovíme na to, že zloděj C byl odhodlán vyloupit dům za každých okolností, pak teprve s jistotou můžeme tvrdit, že jednání A nebylo podmínkou nutnou ani kauzálně relevantní okolností. Problém je stejný jako u výše uvedených mezilidských interakcí – do odhodlání člověka učinit určité jednání nevidíme a pohnutky můžeme zjišťovat jen zprostředkovaně. Kategorický soud o tom, zda bylo jednání A podmínkou nutnou tak nemůžeme učinit, ačkoliv se jistě jedná o kauzálně relevantní okolnost.

Pro velice zajímavý případ nemusíme chodit daleko. Maskování a ozbrojení lupiči přepadli poštu v Praze 6 v říjnu 1997. Přistavili tehdy večer pod otevřené okno pokladny v prvním patře pobočky nákladní vůz a po žebříku vlezli do místnosti. Tam oba pracovníky pošty, kteří

¹⁰⁴ Hart, H.L.A., Honoré, T.: *Causation in the law*. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 126

právě přepočítávali peníze, spoutali. Peníze z trezoru pak naskládali do pytlů, z okna seskočili na plachtu nákladního vozu a ujeli.

Nechme stranou trestněprávní rovinu dané události. Pošta poškozená přepadením totiž žalovala zaměstnance pošty s tím, že porušili bezpečnostní předpisy, nechali otevřená okna, a tím umožnili vykradení pošty. Soud se s argumentací pošty ztotožnil, když soudce výslovně uvedl: „Oba hrubě porušili pracovní povinnosti, když nechali otevřené okno a mříž. V podstatě zavinili přepadení lupiči.“

Soudce tak implicitně uvažoval, že k přepadení banky by jinak nedošlo nebýt jednání zaměstnanců pošty, jinými slovy, že jednání zaměstnanců banky bylo podmínkou nutnou ke vzniku škodlivého následku. Ovšem takový závěr by nebylo možné učinit, aniž by byl znám záměr pachatelů – tím se však soud nezabýval. Soud se měl však vypořádat s tím, že jednání zaměstnanců mělo kauzální relevanci, a to i přesto, že se nejednalo o podmínku nutnou.

V případě omisivního jednání narážíme také na podobné potíže. Opominutí totiž vždy vztahujeme k relaci k určitému jednání. Kládeme si totiž otázku, zda by v případě aktivního jednání (dávaného do protikladu k opominutí) došlo k určitému následku. Opět jsme mnohdy postaveni tváří v tvář realitě, že nedokážeme konstatovat, že by v případě aktivního jednání (tj. v případě absence opominutí) ke škodlivému následku nebylo došlo. Ještě větší potíže by nastaly v případě kombinace dvou opominutí. Představme si stavbu domu: dodavatel A opominul dodat cihly, dodavatel B beton; škodlivým následkem je nepostavení domu včas. Ovšem žádné z opominutí dodavatele A nebo B nepředstavuje podmínku nutnou. Oba dodavatelé totiž mohou shodně říci, že i kdyby oni sami dodali včas daný materiál, ke škodlivému následku by tak jako tak došlo, protože dům by nemohl být postaven kvůli absenci dalšího stavebního materiálu.

Účelem této kapitoly bylo nastínit, že *conditio sine qua non*, tedy podmínku nutnou, není možné vždy za každých okolností považovat za příčinu v právním smyslu; příčinná souvislost v právu a podmínka nutná není to samé. Přesto má však otázka „nastalo by A, nebýt B“ svůj význam a místo pro prvotní analýzu kauzálního spojení.

Uvedenou otázku používáme v právu již zcela intuitivně, neboť podmínka nutná je základem našeho vnímání příčinné souvislosti. Musíme si však uvědomit, že podmínka nutná může být k následku v pouhém analytickém nebo kauzálním spojení, jak bylo uvedeno výše.

Ve většině případů *sic conditio sine qua non* splývá s kauzálním spojením, ovšem pro plné a správné pochopení kauzality, je potřeba mít na paměti, že podmínka nutná je *sic* důležitým nikoliv však jediným základem vnímání kauzality.

3.5. Alternativní příčinná souvislost

Při posuzování, zda existuje příčinná souvislost, se nejčastěji vychází z tzv. teorie podmínky nebo adekvátní teorie, které jsou obě založeny na testu *conditio sine qua non*. Otázkou však zůstává, jakým způsobem se tato převažující teorie dokáže vypořádat se situací tzv. alternativní kauzality, jmenovitě v případě, že působí dvě skutečnosti A, B, přičemž není možné objektivně zjistit, která z nich způsobila daný následek a je jasné, že výsledek mohla způsobit právě jedna příčina. Takové situace nebývají v praxi tolik neobvyklé, jak by se mohlo na první pohled znát. Za učebnicové příklady se považují postupy v humánní i veterinární medicíně, kdy není možné vždy spolehlivě indikovat, který léčebný zákrok mohl způsobit daný následek¹⁰⁵.

Dalším příkladem z oblasti trestního práva bývá případ dvou střelců, kdy každý z nich nezávisle na druhém vystřelí a zasáhnou oběť do hlavy.

Je zřejmé, že z hlediska teorie příčinnosti z „fyzikálního hlediska“ může a je v těchto případech příčina vždy jen jedna. To nás opět přivádí do souvislosti s náhledem Davida Hume na příčinnost, podle nějž naše představy o příčinnosti jsou založeny na zkušenosti. Reálně existuje pouze jedna příčina, naše zkušenost a pozorování nás však přivádí k úvaze, že máme na výběr ze dvou pro nás rovnocenných příčin, kdy nejsme s to rozhodnout, která byla určující.

Jak jsme již uváděli dříve, není možné v těchto situacích užít test *conditio sine qua non*, na kterém jsou teorie příčinné souvislosti založeny. Nemůžeme totiž říci, že bez závadného jednání A by následek nebyl nastal, neboť působila i další podmínka způsobilá onen následek vyvolat také.

Příkladem, na kterém budeme problematiku dále demonstrovat je následující. Osoba C je zraněna projektilem. Jako střelci přichází v úvahu osoby A a B, přičemž není při nejlepší snaze možné určit, který ze střelců vypálil projektil, který zranil osobu C. Je zřejmé, že to mohl být buď A nebo B, nikoliv však oba.

Ovšem právo se i s těmito situacemi musí vypořádat a navrhnout přijatelné řešení a to i za cenu, že je jisté, že objektivně by nemohla nastat právně fingovaná situace. To by bylo v případě tzv. solidární odpovědnosti, kdy by jako odpovědné subjekty byly určeny obě osoby střelců.

Nastíněné solidární řešení se uplatňuje téměř výlučně u nároku na náhradu škody, kde existuje zájem na odškodnění poškozeného. Tak je tomu kupříkladu podle rakouského práva, které připouští solidární odpovědnost. Tato fikce se uplatní pouze v případě, kdy příčinná souvislost je jediným chybějícím prvkem jinak daného nároku na náhradu škody. Po

¹⁰⁵ Blíže též příspěvek prof. Helmuta Koziola publikovaný ve sborníku *Vývoj práva deliktní odpovědnosti za škodu v ČR, Rakousku a Evropě*, str. 107 a n.

teoretické stránce se dostáváme k nezvyklým závěrům. Nárok na náhradu škody jako soukromoprávní nárok vzniká okamžikem splnění všech znaků. Tj. případný výrok soudu nárok nezakládá, ale pouze autoritativně zjišťuje jeho dřívější vznik. U jedné z osoby střelců by tak musela vzniknout povinnost k náhradě škody již tím, že střílel, ačkoliv jeho projektil nezpůsobil zranění osoby C.

Nárok na náhradu škody je v našich podmínkách kontinentálního práva spjat neodmyslitelně s příčinnou souvislostí, ale v zájmu odškodnění poškozeného a připuštění nemožnosti zjistit pravou příčinu od tohoto prvku nároku na náhradu škody (odpovědnosti) ustupujeme.

Osobnosti německé civilistiky jako Canaris a Lorenz¹⁰⁶ argument i tím, že by bylo nevhodné zprostit střelce A odpovědnosti v případě, že působil i B. Jinými slovy nárok vzniká i pokud jeden z elementů chybí, ale celková závažnost ostatního je vyšší než se běžně vyžaduje a jednání je adekvátní pro vznik škody.

Koncept solidární odpovědnosti škůdců však není obecně přijímán a právem je mu vytýkána jeho rezignace na základní element odpovědnostního vztahu. Například zmiňovaný European Group on Tort Law přichází s návrhem, že v případě několika činností, z nichž každá je dostatečnou příčinnou škody a je nejasné, která způsobila následek, považuje se za příčinu ta, která je vzhledem k následku nejpravděpodobnější.

České pozitivní právo uvedenou problematiku neřeší a nezabývala se jí explicitně ani dosavadní judikatura. Případné řešení je však možné z české právní praxe dovodit. Aktuální judikatura¹⁰⁷ se jednoznačně kloní k tomu, že prvek příčinné souvislosti je nezbytný pro vznik nároku na náhradu škody; ani v nejmenším nebyla naznačena možnost, že by bylo možné od tohoto požadavku ustoupit. Jiný závěr by neměl oporu v současném právním řádu; ani nový občanský zákoník se k nastíněné problematice alternativní příčinnosti nevyjadřuje. Proto by v situaci, kdyby poškozený C žaloval střelce A a B na solidární povinnost k náhradě škody a nepodařilo by se mu spolehlivě prokázat příčinnou souvislost ani u jednoho z nich, byl by se svou žalobou zcela neúspěšný, ačkoliv by bylo objektivně jasné, že alespoň vůči jednomu měl být nárok úspěšný, neboť jeden ze střelců škodu skutečně způsobil. Takový výsledek můžeme vnímat jako nedostatečný s ohledem na zájem poškozeného; v této situaci jde o poměření dvou principů – právo na poškozeného na odškodnění na jedné straně a na druhé zájem na to, aby povinnost k náhradě škody zatěžovala skutečně toho, kdo svým jednáním škodu skutečně způsobil.

Opět se tak dostáváme do oblasti procesního práva. Právě judikatura klade na příčinnou souvislost v případě škodového nároku dva zásadní požadavky. Prvním z nich je, že vztah mezi zkoumaným jednáním a následkem musí obstát v testu *conditio sine qua non*. Druhý je, že příčinná souvislost musí být prokázána s jistotou.

¹⁰⁶ Např. Canaris, C.: *Schuldrechtsmodernisierung 2002*, München 2002.

¹⁰⁷ Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp.zn. 25 Cdo 1437/2006, 25 Cdo 1946/2000, 25 Cdo 267/2005.

Začněme u druhého požadavku. Ačkoliv obecné soudy stále trvají na nezbytnosti stoprocentního prokázání příčinné souvislosti, je v mnoha ohledech (jmenovitě např. v oblasti medicínského práva a ztráty šance, jak je uvedeno v jiné části této práce) tento požadavek fakticky nerealizovatelný, neboť klade na poškozeného neúměrný požadavek a znemožňuje dosažení jeho uspokojení.

Podle nálezu Ústavního soudu z 13.9.2004, sp.zn. I. ÚS 534/03 ke vzniku odpovědnosti za škodu přitom nestačí pouhá pravděpodobnost či domněnka existence příčinné souvislosti, neboť ta musí být vždy bezpečně prokázána.

V této oblasti však došlo k posunu a Ústavní soud v souvislosti s doktrínou ztráty šance připustil, že příčinná souvislost nemusí být prokázána na sto procent. Ústavní soud totiž v novějším nálezu ze dne 12.8.2008, sp.zn. I. ÚS 1919/08 zdůraznil, že striktní požadavek na prokázání příčinné souvislosti může kolidovat s principem spravedlnosti. Proto se odklonil od předchozího názoru a konstatoval, že závěry nalézacího soudu stran „stoprocentního“ prokázání objektivní příčinné souvislosti se jeví Ústavnímu soudu jako nereálné, neboť nedosažitelné a neudržitelné.

Ústavní soud tuto svou úvahu postavil na předpokladu, že pozitivní právo neobsahuje definici příčinné souvislosti, koneckonců ani pojem příčinné souvislosti nepožívá. Je proto věcí doktríny, jaký dá obsah pojmu „způsobil“. Doslova Ústavní soud uvedl, že Vzhledem k tomu, že pojem příčinná souvislost není právními předpisy v ČR nijak definován, nic nebrání judikatuře českých soudů, aby požadavek „stoprocentně“ prokazované příčinné souvislosti přehodnotila a přijala adekvátnější a realističtější výklad „způsobení škody“, který by vyrovnával slabší postavení poškozených.

Uvedený nálezh Ústavního soudu nám vlastně vyřeší i problematiku prvního požadavku – totiž, že podmínka a následek musí obstát v testu *conditio sine qua non*, jiným slovy podmínka musí být nutnou pro daný následek. To však v případech alternativní kauzality nemůže být splněno. Proto můžeme ve světle citovaného nálezu Ústavního soudu požadavek na *conditio sine qua non* opustit a nahradit jej. Otázkou je však čím.

Zcela zřejmě se nabízí v případě alternativní kauzality nahradit požadavek nutné podmínky na požadavek podmínky dostatečné. Takové řešení je udržitelné v oblasti civilního práva a škodových nároků, zřejmě však neobstojí v konfrontaci se zásadou *in dubio pro reo* v oblasti trestního práva.

4. Základní rozdělení teorií příčinné souvislosti

Autoři ze zemí *common law* oprávněně připomínají, že v kontinentálním právu je problematika příčinné souvislosti sledována s daleko větší systematičností. Honoré

s Hartem¹⁰⁸ sice uvádějí, že například francouzští autoři mají sice sklony k určité nekonzistenci svých názorů a absenci jednotné teoretické základní linie, zároveň však připomínají, že zejména německá právní věda dala vzniknout teoriím, které měly svým významem přesah daleko za hranice Německa.

Přístup kontinentální právní kultury k problematice příčinné souvislosti je zřetelně ovlivněn filozofickým přístupem, ačkoliv se to zejména v dnešní praxi může zdát jinak. Ale byli to právě německy píšící právníci, kteří při formulaci svých teorií zřetelně odkazovali na filozofické základy I. Kanta s tvrzením, že vše, co se stalo, předpokládá působení určité síly, a zejména J.S. Milla s náhledem, že příčina je soubor podmínek společně dostatečných k tomu, aby nastal následek určitého druhu.

Diskuse o příčinné souvislosti se v naší právní kultuře odehrávají už dvě stě let, čímž máme obrovský náskok oproti zemím common law, kde za první knihu věnovanou příčinné souvislosti bývá považována "Rationale of Proximate Cause" od Leona Greena z roku 1959. Kacířskou otázkou se však může zdát, zda naše teoretické rozborů příčinné souvislosti v právu přinesly nějaký užitek a výsledek. Jinými slovy zda se nejednalo jen o plané a matoucí diskuse nad abstraktními pojmy¹⁰⁹.

Důležité je zdůraznit, že právní teoretici sice vycházeli z filozofických učení a brali je za základ, ovšem zároveň si byli vědomi a ostře rozlišovali mezi kauzálními vztahy ve filozofickém smyslu a v právu. Jakkoliv může být základ podobný, nejedná se o totožné pojmy¹¹⁰. Zatímco filozofický přístup je zaměřen na heuristické zkoumání samotného základu chápání kauzality (i když od dob Huma byly metafyzické otázky odsunuty na druhou kolej), který se opírá o snahu o pochopení a poznání světa, přírodních dějů, lidské existence, apod. Příčinná souvislost v právu, resp. její vysvětlení a objasnění v daných případech, naproti tomu má zcela jinou funkci. Předně stanoví hranice právní odpovědnosti, tedy vytváří prvek objektivní přičitatelnosti, který by měl v ideálním případě být považován za spravedlivý.

Právě v kontinentální právní kultuře se v 19. století zrodily pod vlivem filozofie dva základní přístupy k příčinné souvislosti, ve své době zdánlivě protichůdné. Dnes samozřejmě se málokterá z těchto teorií uplatní ve své čisté podobě a zásadní rozdíly mezi nimi nevnímáme.

Generalizující teorie příčinné souvislosti v právu jsou založeny na tom, že každý partikulární kauzální výrok je implicitně obecný v tom smyslu, že jeho pravdivost je závislá na pravdivosti obecného výroku. Individualizující teorie příčinné souvislosti naproti tomu tento předpoklad neuznávají. Uvedená definice zní poměrně nezvykle, ale bude v dalším textu podrobněji vysvětlena.

¹⁰⁸ Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 431

¹⁰⁹ Názor na omezený přínos těchto teorií vyslovil již Friedrich Berner v knize Lehrbuch des deutschen Strafrechts z roku 1898.

¹¹⁰ Např. Leonhard: Die Kausalität als Erklärung durch Ergänzung, 1946, nebo Radbruch, G.: Die Lehre von der adäquaten Verursachung, 1902.

Generalizující teorie příčinné souvislosti jsou založeny na tvrzení, že jestliže je partikulární jednání příčinou dané události, pak označení daného jednání či události jako příčiny je odvozeno od toho, že obecně je přijímáno spojení daného druhu jednání či události a následku. Generalizující teorie se dnešním pohledem jeví jako poměrně progresivní, zejména na poli soukromého práva, neboť dokážou absorbovat moderní přístupy ke kauzalitě založené na pravděpodobnostních teoriích. V těchto případech se vychází z předpokladu, že o příčinu daného následku se jedná jen tehdy, pokud tato příčina zvyšuje pravděpodobnost porušení nebo ohrožení právních hodnot.

Sice by se mohlo zdát, že individualizující teorie zcela odmítají Humův a Millův přístup založený alespoň na částečném zobecnění¹¹¹. Ve skutečnosti však individualizující teorie tak striktní nebývají a jde spíše o vyjádření toho, jaký význam je zobecnění přikládán, neboť ani individualizující teorie se bez jisté míry zobecnění zpravidla neobejdou.

Individualizující teorie se především snaží zdůraznit, že samotnou podstatu a význam kauzálního spojení nelze bez dalšího najít v partikulárním běžném sledu událostí. Jak jsme dostatečně zdůraznili v předchozí kapitole v rámci jednotlivých případů, jsme často nuceni odlišovat pouhé podmínky od samotných příčin.

Individualizující teorie příčinné souvislosti nejsou vnitřně jednotné a v zásadě v jejich rámci můžeme seznat dva základní proudy. První můžeme nazvat teorie nutnosti. Jak již napovídá sám název, vychází tyto teorie z toho, že příčina je vnitřním atributem každé události. Pokud má být určitá událost příčinou, pak nutně dává vzniknout danému následku, a to ze své vnitřní podstaty. Honoré s Hartem¹¹² uvádí příklad, že smrtelné zranění je nutně příčinou smrti. Jenže takové pojetí je na první pohled naprosto chybné. Samotný termín smrtelné zranění v sobě obsahuje i následek, jedná se proto o analytické spojení dvou událostí (viz předcházející kapitola), které nám však nijak neobjasňuje kauzální vztahy. Smrtelné zranění totiž může být kvalifikováno ex post, až poté, co je jasné, že vedlo ke smrti. Proto je třeba mít na paměti používat velice opatrně výraz „nutně“ ve spojení se sledem událostí.

Druhý proud individualizujících teorií nazvěme teorií účinnosti, což nutně vyvolává asociace s Aristotelovým chápáním kauzality ve čtyřech aspektech. Vztah mezi partikulární příčinou a jejím následkem není odvozen od jejich postavení jako příkladu pravidelného sledu událostí. Od teorií nutnosti se odlišuje tím, že připouští, že události mohou mít kauzální účinnost v různých stupních nebo částech. Proto, aby událost mohla být příčinou, musí být jako partikulární událost dostatečná – tj. mít dostatečnou sílu, kauzální potenciál k produkci následku. Tyto teorie se vypořádávají s působením několika okolností naráz tím způsobem, že podle nich právě spolupůsobení několika okolností naráz vytváří dostatečný „kauzální náboj a energii“ ke vzniku následku.

¹¹¹ Ačkoliv australský filozof John Mackie uvádí, že jen ve velice chatrném významu jsou partikulární výroky implicitně obecné (viz Mackie, J.: *The Cement of the Universe*, Oxford 1974)

¹¹² Hart, H.L.A., Honoré, T.: *Causation in the law*. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 434

Na první pohled by se mohlo zdát, že adekvátní teorie příčinné souvislosti, tak jak ji známe dnes, spadá do generalizujících teorií příčinné souvislosti, a naopak teorie podmínky do individualizujících. Jenže v případě teorie podmínky to neplatí striktně, neboť i teorie podmínky obsahuje určité korektivy založené na zobecnění.

Uvedme si příklad. Událost A může být považována za podmínku následku B jenom tehdy, pokud přijmeme obecné pravidlo, že B by nenastalo bez A. Primárně je tento náš úsudek založen na zobecnění již vnímaných událostí. Můžeme sice obdobně jako někteří němečtí autoři¹¹³ vyslovit názor, že výrok o nutnosti dané podmínky A může být vysloven i bez zobecnění na základě čisté myšlenkové imaginace. Jenže i naše myšlení nemůže být „čisté“ ve smyslu oproštění od percepce a vytvořených zkušeností. Filozof Mackie je k myšlenkové imaginaci poměrně skeptický a zastává názor, že posouzení vztahu A jako nutné podmínky pro událost B je možné jednak primitivním způsobem na základě imaginace a jednak sofistikovanějším způsobem na základě zobecňujících deduktivních předpokladů¹¹⁴.

Někteří autoři ze zemí common law upozorňují na zvláštnost kontinentálního přístupu v oblasti příčinné souvislosti. Pro zjištění kauzálního vztahu mezi jednáním člověka a následkem není rozhodné jeho myšlení, ale pouze fyzický pohyb. Stav mysli je pak důležitý jen v otázce zavinění jako subjektivní stránky. Tento přístup je však již relativizovaný, ačkoliv je příčinná souvislost nadále považována za objektivní kategorii, nelze se plně oprostít od subjektivních stránek.

Například podle Solnaře není důvod pro popírání subjektivní složky v kauzálním vztahu s odkazem, že vztah příčinné souvislosti je v trestním právu chápán jako vztah mezi jednáním (kde jsou spojeny prvky objektivní a subjektivní) a následkem¹¹⁵. Pokud bychom oprostili příčinný vztah od subjektivního prvku, dojde možná k jistému zjednodušení (zejména tím odpadne již dříve popisovaná problematika mezilidských interakcí, kterou právní teorie nedokáže spolehlivě řešit), ale zároveň dojde ke značnému zúžení jeho obsahového významu. Ostatně i učebnice trestního práva dávají návod na zjištění příčinné souvislosti mezi jednáním a následkem, kde tento kauzální vztah musí být kryt zaviněním.

Původ údajného striktního oddělení subjektivní a objektivní stránky jednání můžeme zřejmě najít v Kantově přístupu, který rozlišoval mezi Zurechnung (přičitatelnost) a Kausalität, kde Kausalität bylo zcela objektivní fyzikální kategorií. Zurechnung naproti tomu představuje z morálního hlediska úsudek, kterým je někdo považován za původce určitého jednání.

Poté, co jsme v obecnosti nastínili základní rozdělení současných teorií příčinné souvislosti, je možné se v následujících kapitolách věnovat jejich popisu.

¹¹³ Engisch K.: Die Kausalität als Merkmal der strafrechtlichen Tatbestände, 1931

¹¹⁴ Mackie, J.: The Cement of the Universe, Oxford 1974.

¹¹⁵ Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha 2003, str. 195.

4.1. Individualizující teorie příčinné souvislosti a teorie podmínky

Ačkoliv z důvodů uvedených v předchozí kapitole existují výhrady proti zařazení teorie podmínky do individualizujících teorií, přesto tak činíme, neboť z historického hlediska se teorie podmínky vyvinula jako reakce a určitý korektiv individualizujících teorií. Jelikož se jedná o stěžejní teorii příčinné souvislosti ovládající kontinentální právní kulturu, je na místě nastínit před samotným zkoumáním jednotlivých problematických okruhů teorie podmínky i její historický vývoj¹¹⁶.

Počátkem 19. století se v naší právní kultuře, zejména v oboru trestního práva, spojovala příčinná souvislost (zřejmě pod vlivem Huma a Kanta, resp. nesprávné aplikace jejich závěrů) s pojmem „nutnosti“ K tomu, aby určitá událost byla považována za příčinu, musel po ní nutně následovat daný následek, což mělo pramenit z vnitřní vlastnosti příčiny.

Již v minulé kapitole jsme se zmínili o příkladu se „smrtným zraněním“. Nejedná se ale vůbec o hypotetický příklad; skutečně docházelo ještě na začátku devatenáctého století k aplikaci ve sféře trestního práva, resp. posuzování vraždy. Pokud pachatel způsobil poškozenému „smrtné zranění“ a poškozený zemřel, byl pachatel odpovědný za vraždu. Pokud se nejednalo o smrtelné zranění (lhostejno, zda poškozený skutečně zemřel, např. z důvodu vstupu další události), pak se o vraždu nejednalo.

Jak již bylo výše kritizováno, toto pojetí je velice omezené a trpí závažnými nedostatky. Předně je otázkou, co považovat za smrtelné zranění a co nikoliv. Zranění je nazýváno jako smrtelné právě z toho důvodu, že je téměř jistá absence podmínek, které by podle naší zkušenosti při daném druhu zranění smrti zabránily. Ani tato „téměř jistota“ nás však neopravňuje k použití slova nutně. Že podmínkou smrti zraněním je „smrtné zranění“ je sice pravdivý výrok, ale ono analytické spojení daných událostí „smrt“ a „smrtné zranění“ nijak nedokáže rozlišit, zda v daném konkrétním případě bylo zranění z hlediska práva příčinou smrti či nikoliv. Kvalifikace zranění jako smrtelné je totiž učiněna vždy až ex post a odvíjí se od našich zkušeností s průběhem událostí ve sledu zranění – smrt.

Z těchto důvodů bylo již na počátku devatenáctého století takové pojetí kritizováno, a to zejména z důvodů, že je velice výhodné pro pachatele a umožňuje mu nebýt odpovědný za vraždu v případě v případě určité předvídatelné intervence (např. komplikace při léčbě zranění a následná smrt). Další výtkou ze strany německých právníků¹¹⁷, že naše percepce nám neumožňují učinit závěr o nutné příčině; právo totiž podle nich nepotřebuje ke stanovení příčinné souvislosti, aby dané jednání bylo nutné či dostatečné. Ve shodě s názorem Milla konstatují, že každé jednání k tomu, aby dosáhlo určitého následku,

¹¹⁶ Blíže např. Engisch, K.: Die Kausalität als Merkmal der strafrechtlichen Tatbestände, Tübingen, 1931, Röckrath, L.: Kausalität, Wahrscheinlichkeit und Haftung. Rechtliche und ökonomische Analyse, C.H. Beck, München, 2004.

¹¹⁷ Např.: Stübel, Ch. C.: Über den Tatbestand der Verbrechen, die Urheber derselben, etc., 1803, nebo Köstlin, C. R.: Neue Revision der Grundbegriffe des Kriminalrechts, 1843

potřebuje spolupůsobení dalších okolností (podmínek). Teprve až soubor těchto podmínek (kde jednání je pouze zkoumané jednání je pouze jedním z nich) dává vzniknout následku.

Proto bylo tvrzeno, že výrazy jako nutný či nahodilý (zufällig) by neměly mít v právu místo. I v případě, že soubor podmínek určitého druhu je pravidelně následovaná určitým druhem následku, neopravňuje nás toto zjištění k tvrzení, že určité podmínky ze své povahy nutně působí následky. Proto ani jediná samotná podmínka nemusí být vždy následována určitým následkem, byť zhusta dle našich zkušeností obvyklým. Můžeme tak maximálně konstatovat, že podmínka určitého druhu je často následována určitými druhy událostí.

I když uvedená kritika mohla být na svou dobu poměrně progresivní, přesto se sama o sobě nedokázala vypořádat s mnohými otázkami. Sice odmítá označit jednání člověka jako nutné či dostatečné podmínky (nebo dokonce příčiny) k produkci následku s odkazem na nemožnost přisouzení takovýchto atributů s ohledem na mnohost podmínek vedoucích k danému následku. Na druhé straně právě v komplexním souboru daných podmínek vedoucích k následku je každá z částí tohoto souboru nutnou částí dané „skládačky“, bez jedné každé části by totiž soubor podmínek („skládačka“) nebyl kompletní. Obdobně se uvedená kritika teorie nutnosti nevypořádává se situací, kdy mohou existovat dva na sobě nezávislé soubory podmínek, každý z nich dostatečný k produkci následku.

Německý právník Karl von Birkmayer¹¹⁸ položil základy další individualizující teorii – totiž teorii nutnosti. Přes určitý metafyzický název odkazující na Aristotelovo chápání kauzality spočívá tato teorie na opět předpokladu, že každá událost má svou příčinu, resp. ji předchází určitý soubor podmínek. Každá z těchto podmínek tvořících dohromady jeden soubor má určitou kauzální energii, přičemž pravidelně nazýváme podmínku s největší kauzální energií jako příčinu. Birkmayer však v žádném případě netvrdil, že by takováto příčina (tj. podmínka s největší kauzální silou) byla sama o sobě vždy následována určitým následkem daného druhu. Mezi příčinou a následkem není vztah nutnosti. Bývá naopak pravidel, že takto izolovaná příčina nemá dostatečnou kauzální sílu ke způsobení následku a je proto třeba současná existence (působení) více podmínek, jejichž kauzální síly se sčítají a dávají vzniknout následku.

Ačkoliv se tato teorie zdánlivě snaží zdánlivě přemostit nedostatky pramenící z užívání pojmu nutnosti, sama obsahuje značné mezery. Okamžitě nás totiž napadne, z čeho odvozovat kauzální sílu daných podmínek, když tato teorie je zaměřena proti zobecňování. Neexistují totiž žádná kritéria, jak rozlišit účinnou a neúčinnou podmínku. Ve výsledku tak teorie opět nepředstavuje žádné vodítko a ponechává na volném zhodnocení soudce, zda kauzální vztah existuje či nikoliv.

Právě v tomto ohledu shledává Maximilian von Buri¹¹⁹ zásadní nedostatky. Nadto relativizuje i samotný přínos této teorie a praktickou použitelnost v oblasti trestního práva s ohledem na

¹¹⁸ Birkmayer, K. v.: Ursachenbegriff und Kausalzusammenhang im Strafrecht, 1885.

¹¹⁹ Buri, M. v.: Die Kausalität und ihre strafrechtlichen Beziehungen, 1885.

pozitivní právo. Pokud spáchá (hlavní) pachatel a účastník vraždu, kde právě pachatel zasadil poškozenému smrtící ránu, zatímco účastník například pouze hlídal místo činu, pak v intencích teorie účinku mělo jednání účastníka zanedbatelný kauzální účinek na vznik následku (smrti poškozeného). To by mohlo být tedy vykládáno tak, že mezi jednáním účastníka a vraždou není kauzální souvislost a účastník by neměl být trestně odpovědný. Takový závěr je však i ve světle pozitivního práva neudržitelny. Teorie účinku, která rozděluje podmínky podle jejich síly na způsobení následku by tak mohla mít význam nanejvýš při stanovení výměry trestu pro pachatele a účastníka.

Von Buri dále neopomněl zdůraznit, že přiřítání různého stupně kauzální síly jednotlivým podmínkám by mohlo vést v případě nedělitelného následku k absurdním závěrům. Pokud tři zloději ukradnou z pokladny obsahující 3.000 marek každý 1.000 marek, pak je ještě teorie účinku použitelná a každý by mohl být odpovědný za část svého lupu. Pokud ovšem zloději při své trestné činnosti zabijí společně pokladníka, pak je následek ve formě smrti nedělitelný. Žádný ze zlodějů nemůže být svým jednáním z hlediska vztahu příčinné souvislosti odpovědný jen za „část“ smrti.

Právě kritika ze strany von Buriho zasadila teorie účinku takřikajíc smrtelnou ránu a není dnes takřka vůbec používána. Bylo by však chybou celou teorii úplně odvrhnout, je totiž možné některé její závěry v přepracované podobě využít. Můžeme převzít, že každé události předchází určitý soubor podmínek. Na základě statistických a komparativních metod můžeme analyzovat průběh podobných událostí a zjistit, že v daných sledech událostí figurují s určitou frekvencí jisté druhy podmínek. Na základě jejich poměrného zastoupení by bylo možné konstatovat jejich kauzální sílu, resp. nebezpečnost. Představme si příklad analýzy dopravních nehod. Uvedeným postupem bychom mohli dojít k závěru, že podmínka A (nedání přednosti v jízdě) byla přítomna u 10% všech dopravních nehod, podmínka B (špatný technický stav vozidla) u 5% dopravních nehod, apod. Výsledkem by byl relativní žebříček výskytu daných podmínek, ze kterého by šlo dovodit, které okolnosti jsou pro vznik dopravní nehody rizikovější než jiné, tj. jaké okolnosti jsou častěji spojené s dopravními nehodami, což nám nepřímo referuje o tom, jakou kauzální sílu dané okolnosti mají. Uvedená statistika by samozřejmě nemohla nijak vypovídat o tom, jaké byly příčiny konkrétní dopravní nehody, ale pouze o nebezpečnosti dané okolnosti. Z tohoto důvodu Honoré s Hartem uvádí¹²⁰, že teorie účinku nachází omezené uplatnění i dnes například v pojišťovnictví či v námořním právu.

Teorii podmínky (Bedingungstheorie), vzniklou v reakci na uvedené individualizující teorie, poprvé zformuloval rakouský právník Julius Anton Glaser¹²¹ na poli trestního práva¹²². Konstatoval, že pokud v mysli eliminujeme tvrzeného původce jednání od souboru dalších událostí přicházejících v úvahu, a pak se ukáže, že sled událostí zůstává stejný, poté je zřejmé, že následky nemohou být původci tvrzeného jednání přičteny. Naproti tomu, pokud se ukáže, že bez toho aniž by byl původce jednání v mysli eliminován, následek nemůže

¹²⁰ Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 441

¹²¹ Narozen v Postolprtech v Čechách.

¹²² Glaser, J. A.: Abhandlungen aus dem österreichischen Strafrechte, 1858

nastat, nebo nastane ve zcela jiném způsobu, pak je plně ospravedlnitelné přičíst daný následek tvrzenému původci¹²³.

Na první pohled vidíme, že Glaserova teorie podmínky vychází opět z předpokladu souboru podmínek pro to, aby nastal určitý následek. Zároveň však poněkud neobratně činí rovnítko mezi *conditio sine qua non* a příčinou v právním smyslu, což je v některých případech neudržitelný závěr, jak bylo uvedeno v předchozí kapitole. Přesně poukázal na tuto slabost Tarnowski¹²⁴ v definici teorie podmínky, když zdůraznil, že výchozí bod této teorie je předpoklad, že všechny podmínky následku, které nemohou být myšlenkově odstraněny bez současného odstranění následku, jsou rovnocenné, a proto každá jedna z těchto nutných podmínek může být považována za příčinu následku.

V těchto definicích vidíme aplikaci Millova pojetí kauzality, ačkoliv žádný z těchto autorů na Milla ve svém díle přímo neodkazoval. Teorie podmínky poměrně rychle zdomácněla v německy mluvících oblastech. Například již německý Říšský soud v rozhodnutí z roku 1880 vyšel z této teorie¹²⁵. Jednalo se o případ, kdy obžalovaná nechala na okně láhev s jedem, ačkoliv mohla přepokládat, že její manžel závislý na alkoholu obsah láhve vypije, což skutečně udělal a následkem otravy zemřel. Obžalovaná byla uznána vinou ze zabití, a to i navzdory faktu, že zabitý manžel se choval neopatrně, když láhev vypil. Soud konstatoval, že bez jejího jednání spočívajícího v ponechání lahve s jedem na okně, by manžel nebyl zemřel, proto nastání účinku bylo podmíněno jednáním na její straně, a proto její jednání bylo plně v příčinné souvislosti.

4.1.1. Jednotlivé aspekty teorie podmínky

Ačkoliv bývá teorie podmínky a adekvátní teorie příčinné souvislosti dávány vzájemně do protikladu, mají výchozí bod společný – analýza podmínek, která přichází do úvahy jako příčina v právním smyslu. Konkrétně Radbruch¹²⁶ říká, že počátek je u obou teorií stejný – vnímání příčiny jako komplexního souboru podmínek a rovnost všech podmínek¹²⁷. Rozdílem však je, že adekvátní teorie říká, že důvodem pro vyzvednutí (odlišení) jedné příčiny je odvozen od odhadu pravděpodobnosti získaného z obecných zkušeností.

Bylo by nadbytečné popisovat postup aplikace teorie podmínky, neboť je k nalezení v každé učebnici trestního práva¹²⁸. Proto se v následujícím textu zaměříme na jednotlivé okruhy problémů, které souvisí s vnímáním podmínky: (i) soubor podmínek, (ii) problematika

¹²³ Blíže Welzel, H.: *Das Deutsche Strafrecht, Eine systematische Darstellung*, Berlin 2010, str. 44, nebo Jakobs, G.: *Strafrecht, Allgemeiner Teil: die Grundlagen und die Zurechnungslehre*, Walter de Gruyter, 1993, str. 195

¹²⁴ Tarnowski, H.: *Die systematische Bedeutung der adäquaten Kausalitätstheorie für den Aufbau des Verbrechensbegriffs*, Leipzig 1927

¹²⁵ *Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen*, 1880, svazek I, str. 373.

¹²⁶ Radbruch, G.: *Die Lehre von der adäquaten Verursachung*, Berlin 1902

¹²⁷ Srovnej pojetí příčiny J.S. Milla.

¹²⁸ Solnař, V.: *Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání*. Praha 2003, str. 195 a n.

opominutí jako podmínky, (iii) zobecnění následku, (iv) zobecnění podmínky, (v) proces eliminace a substituce, (vi) kumulativní a alternativní kauzalita, (vii) mezilidské působení (viii) kauzální intervence.

Ad (i). Soubor podmínek. Jednání osoby je obvykle považováno za podmínku následku, pokud je myšlenkově eliminováno, a následek tak odpadá¹²⁹. Uvedené zkoumané jednání je však vždy jen částí souboru podmínek daného následku, jak jsme již mnohokrát upozorňovali.

Jaký je však obsah onoho souboru podmínek. Má určitý či neurčitý počet členů? V některých případech, kdy je systém zdánlivě uzavřený, bychom měli být schopni určit přesný počet a druh podmínek. Jenže v praxi se těžko setkáme s případem, kdy budeme moci taxativně určit veškeré podmínky daného následku. Většinou je počet a okruh podmínek daného následku neomezený a neidentifikovatelný; naše zkoumání podmínek tak můžeme omezit jen na určitou část ze souboru podmínek. K neomezenému množství podmínek přispívá i pojem negativních podmínek. Pokud se vrátíme k příkladu s autosklem rozbitým padající střešní taškou, tak můžeme říct, že podmínkou pro následek ve formě rozbití skla byly i negativní podmínky, že A nezachytil padající tašku, B nezachytil padající tašku, atd.

Můžeme tak konstatovat, že není objektivně možné určit veškeré podmínky určitého následku. Jenže položíme si otázku, zda je tento nedostatek fatální. Odpověď je jednoznačná, i přes naši neschopnost najít veškeré podmínky, dokážeme identifikovat alespoň omezený soubor pozitivních podmínek dostačujících k produkci určitého následku. Vodítkem pro nalezení relevantního souboru podmínek jsou většinou přírodní zákony či naše zkušenosti.

Ad (ii). Problematika opominutí jako podmínky. Je zřejmé, že teorie podmínky /koneckonců i adekvátní teorie) se musí vypořádat s opominutím jako možnou podmínkou pro vznik daného následku. Teorie se tak musí vypořádat se základním požadavkem, že osoba má být odpovědná nejenom za své aktivní jednání ale i za své opominutí. Problémem však je, že jednání je aktivní pohyb seznatelný ve vnějším světě – tudíž „něco“, ovšem v případě opominutí nejde o žádný aktivní fyzický pohyb, tudíž o „nic“¹³⁰.

Jestliže je opominutí ničím, pak není důvod, proč by vlastně mělo být zahrnováno do podmínek událostí. Zdá se, že by bylo neúčelné zahrnovat „nic“ do souboru podmínek. Zkusme si však ukázat běžný příklad. Je však ono „nic“ (tj. opominutí) bez relevance v případě, kdy nemocný člověk opomene léčit svou nemoc a zemře? Dané „nic“ sice nezahrnuje žádné pohyby ve vnějším světě, a přesto v uvedeném příkladě bychom onomu „nic“ nemohli upřít relevanci při šetření podmínek smrti.

¹²⁹ Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen, 1932, svazek 66, s. 181.

¹³⁰ „Ein Nichtgeschehen kann nicht wirken, ein Nichts kann keine Folgen haben“. (Nečinnost nemůže působit, nic nemůže mít žádné následky.) – Enneccerus, I, Lehmann, H.: Lehrbuch des bürgerlichen Rechts, Tübingen 1958, s. 70.

August Geyer¹³¹ upozorňuje, že pokud vyjdeme z předpokladu, že (i) opominutí nezahrnuje pohyby ve vnějším světě a jde tak o „nic“, a (ii) toto „nic“ přesto musíme (např. s ohledem na výše uvedený příklad) zohlednit při šetření příčinné souvislosti, pak můžeme učinit závěr o neexistenci opominutí jako podmínky ve fyzickém světě, můžeme mu však přiznat psychologický vliv. Tento závěr však není obecně platný. Lze mu přisvědčit například v situaci, kdy žena oznámí svému muži úmysl zabít jejich děti a muž neučiní nic; v takovém případě je mlčení a neaktivita muže v jistém smyslu psychologický vliv na ženu, aby děti zavraždila. Ovšem v případě, kdy zřízenec opomine hlídat šílence v ústavu a tento uteče a venku způsobí škodu, můžeme jen těžko hovořit o nějakém psychickém vlivu, ale toliko o poskytnutí příležitosti.

Zřejmě nejvýraznější argument, proč řadit opominutí mezi pozitivní podmínky následku je jeho relace k určitému aktivnímu jednání – povinnosti jednat, chovat se určitým způsobem. Tato povinnost vzniká ze zákona, postavení, smlouvy či předchozího protiprávního jednání. Opominutí tak můžeme brát jako následek pozitivního jednání – převzetí povinnosti.

Na opominutí je možné nahlížet též jako na aktivní jednání - odstranění překážky k tomu, aby nastal určitý následek. Překážku v tomto smyslu představuje okolnost, jejíž existence se předpokládá a která by za standardních okolností zabránila existenci daného následku. Pokud například plavčík opomine zachránit tonoucího, jeho opominutí je vlastně odstranění překážky k tomu, aby se tonoucí utopil.

Ad (iii). Zobecnění následku. Ačkoliv se může zdát popis následku (či míra jeho zobecnění) jako nedůležitá část v případě aplikace teorie podmínky, skutečnost je právě opačná. Právě od popisu či míry zobecnění následku se odvíjí okruh podmínek, které pro takto popsany následek můžeme považovat za relevantní. Této problematice jsme se již letmo dotkli u příkladu rozbitého skla a u auta pádem střešní tašky. Řekli jsme si, jak je dalece je třeba popisovat následek, a co všechno pod pojem následek můžeme zahrnout. V případě skla jsme pod pojem jeho rozbití zahrnuli průběh jednotlivých událostí jako působení tlaku na malou plochu skla, vznik trhlin, ve skle, ztráta vnitřní soudržnosti skla, vypadnutí střepů z rámu. Tím jsme rozdělili samotný následek do posloupnosti několika událostí, ovšem jako celek jsme druh následku nijak neohodnotili nebo nezobecňovali. Pokud bychom popis následku v tomto případě seřadili od největšího zobecnění k následkům s menší mírou zobecnění (a naopak podrobnějším popisem) pak bychom dostali asi takovouto řadu: škoda na majetku, škoda na vozidle, poškození skla, poškození předního skla, atd.

Zkusme si ukázat jiný příklad, kde lépe vynikne míra obecnosti. Osoba A zavraždí bodnutím nožem do srdce osobu B. Co je v tomto případě škodlivý následek C? Odpovíme si, že „smrt“, neboť je to první slovo, které nás nenapadne.

Jenže smrt je jistá událost v životě každého člověka a nastane u každého, jen z jiného důvodu. Proto nemůžeme například označit událost „bodnutí nožem do srdce“ (ani jakékoliv

¹³¹ Geyer, A: Gundriss zu Vorlesung über gemeines deutsches Strafrecht, 1923

jiné konkrétní jednání) jako nutnou podmínku následku obecně definovaného jako „smrt“. Smrt člověka totiž nastane naprosto vždy, záleží jen kdy a z jakého důvodu. Nemůžeme proto říct uspět s testem *conditio sine qua non* a konstatovat, že bez „bodnutí nožem do srdce“ by „smrt“ osoby B nenastala. Smrt osoby C nastane zcela jistě, i kdyby k bodnutí nožem do srdce nedošlo. Proto je definice následku jako „smrti“ příliš široká a nevyhovující teorii příčinné souvislosti¹³².

To by nás mohlo svádět k domněnce, že je naopak žádoucí následek co nejvíce podrobně popsat. To však vede k dalšímu extrému. Představme si, že osoba B měla na sobě v okamžiku bodnutí do srdce ze strany A černý kabát koupený od D. Při takto definovaném následku „smrt v černém kabátu od D“ by podmínkou nutnou k tomu, aby takový následek nastal bylo, aby oběť by si tento kabát koupila od D. Proto je třeba najít rozumný kompromis mezi zobecněním, které relativizuje postavení podmínek jako podmínek nutných, a detailním popisem, který vede k zahrnutí kauzálně nerelevantních podmínek.

Radbruch¹³³ upozorňuje, že je třeba rozlišovat charakteristiku následku, která nás zajímá a která nikoliv. Jenom to, co nás zajímá, je charakteristika následku. Popis tak záleží na povaze a okolnostech deliktu, a proto neexistuje žádná univerzální formulace. Vodítkem však mohou být například přírodní zákony, obecná zkušenost, zdravý rozum, apod.

Najít univerzální přístup pro popis následku v intencích teorie podmínky je vlastně nemožné, neboť problémy s tím spojené pramení právě ze samotného základu teorie podmínky a centrálním postavením *conditio sine qua non* jako testu kauzálního vztahu. Ostatně ani test kauzality nutnou podmínkou se nemůže uplatnit vždy – příkladem budiž alternativní či kumulativní kauzalita, kde musíme použít pojmy jako obecně dostatečné podmínky.

V zásadě tudíž nemáme jinou možnost než popisovat následek způsobem, který vyplývá z pozitivního práva s přihlédnutím k okolnostem daného případu. Tak například ve skutkové podstatě trestného činu vraždy není následek obecně „smrt“, ale předčasná smrt způsobená jednáním jiného člověka.

Uvedené možné řešení problematiky zobecnění následku, jakkoliv není prosto mezer, si můžeme ukázat na příkladu. Nemocný člověk C trpí chorobou, která by při standardní lékařské péči dovolila nemocnému žít ještě 10 let. V případě ošetřování takto nemocného lékařem A by však nemocný člověk žil jen pět let; v případě ošetřování ze strany lékaře B by nemocný žil ještě dvacet let. Pokud převezmeme definici následku jako pouhá „smrt C“, pak jednání lékaře A i lékaře B způsobilo smrt C. Řekli bychom však v běžném chápání, že lékař B způsobil smrt B, ačkoliv striktně kauzálně vzato tomu tak je? Zřejmě nikoliv, protože „smrt“ považujeme v běžném chápání za předčasné neočekávané ukončení života. Proto jednání

¹³² Blíže Tarnowski, H.: Die systematische Bedeutung der adäquaten Kausalitätstheorie für den Aufbau des Verbrechensbegriffs, Leipzig 1927, str. 39.

¹³³ Radbruch, G.: Die Lehre von der adäquaten Verursachung, Berlin 1902.

lékaře A považujeme za kauzálně spojené se smrtí C a naopak jednání lékaře B za kauzálně spojené s prodloužením života C.

Proto je nutné popisovat následky primárně pohledem právní normy (zejména ve sféře trestního práva, kde skutkové podstaty podrobně popisují daný následek) chránící danou hodnotu, ovšem za přítomnosti korektivu daného okolnostmi případu.

Ad (iv) Zobecnění podmínky. Honoré s Hartem¹³⁴ upozorňují, že zobecnění podmínek představuje sice určitý problém v případě aplikace teorie adekvátní příčinné souvislosti, nikoliv však při aplikaci teorie podmínky. Máto svůj důvod, když si uvědomíme, že základní úvaha adekvátní teorie je, zda událost daného druhu je obecně způsobilá dát vzniknout události jiného druhu. Proto roste význam popisu podmínky pro posouzení, zda je subsumovatelná pod daný druh podmínek.

Proto lze souhlasit s uvedenými autory a konstatovat, že v případě aplikace teorie podmínky vystačíme s tím, když jsou podmínky daného případu popsány toliko v kategoriích vyplývajících přímo z právní normy.

Ad (v) Substitute a eliminace. Podle tvůrce teorie podmínky Glasera je základní úvaha založena právě na tom, že eliminujeme zkoumanou událost (uvažovanou jako příčinu), abychom určili, zda se jedná o nutnou podmínku. Na tomto místě ponechme stranou slabinu celé této koncepce testu sine qua non, který kritizován na jiném místě této práce, a zaměřme se na praktické problémy, které se vynořují. Jakým způsobem je třeba eliminovat a hypoteticky nahradit danou okolnost? Existuje v těchto případech rozdíl mezi jednáním a opominutím?

Kupodivu je v případě opominutí situace poměrně jednoduchá. Jak jsme uvedli v předcházejícím textu, je opominutí vždy vztaženo k určitému konkrétnímu jednání, které mělo být učiněno. Hypotetická eliminace omisivního jednání tedy zahrnuje nahrazení opominutí příslušným řádným aktivním jednáním, ke kterému je vztaženo.

Uvedenou aplikaci si můžeme ukázat na historickém případě¹³⁵ dvou cyklistů A a B, kteří jeli za tmy neosvětleni po silnici. Došlo ke střetu protijedoucí osoby s cyklistou B, který při srážce zemřel. Cyklista A byl obviněn z neúmyslného zabití cyklisty B s odkazem, že pokud by A byl osvětlen, pak by ke srážce s protijedoucím nebylo došlo. Zajímavé je rozhodnutí soudu prvního stupně, který cyklistu A osvobodil s tvrzením, že neshledal příčinnou souvislost mezi neosvětlením cyklisty A a srážkou. Soud poukázal, že v procesu eliminace „odmyslel“ obviněného cyklistu A úplně ze sledu událostí, a ke srážce by bylo tak jako tak došlo, neboť by zůstal pouze cyklista B, který jel neosvětlen a jistě by se srazil. Odvolací soud však již proces eliminace provedl správně a „neodmyslel“ si cyklistu A celého, ale pouze si položil otázku, co by se stalo, kdyby cyklista A byl osvětlen. Soud však nakonec cyklistu A osvobodil, neboť neshledal existenci povinnosti cyklisty A mít osvětlené kolo ku prospěchu cyklisty B.

¹³⁴ Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 453.

¹³⁵ Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen, 1930, svazek 63, 392.

Abychom se k problematice substituce a eliminace vyjádřili komplexně, je nutné se zmínit i o případech diskutovaných v předcházející kapitole věnované zkoumání kauzálně nerelevantních nutných podmínek. Jde o případy opominutí, kdy dojde například k dopravní nehodě a osoba, která nehodu způsobila, nemá řidičské oprávnění. Konstatovali jsme, že samotný fakt absence řidičského oprávnění nic neříká o příčině nehody samotné, neboť se nemusí jednat o kauzálně relevantní podmínku. Využívali jsme přitom porovnání s hypotetickou událostí, pokud by daná osoba řidičské oprávnění vlastnila (a měla schopnosti předpokládané u držitele řidičského oprávnění). Jenom k připomenutí uvedme příklad, kdy osoba A (s odebraným řidičským oprávněním, objektivně však způsobilá řídit vozidlo) způsobí nehodu. Při hypotetické eliminaci a substituci tedy „odmyslíme“ řízení osobou A v konkrétním případě a nahradíme tuto událost řízením osoby s řidičským oprávněním s příslušnými schopnostmi. Poté porovnáme skutečný stav se stavem hypotetickým vzešlým na základě uvedené úvahy. Pokud osoba A ve skutečnosti byla schopna řídit vozidlo, pak žádný rozdíl mezi oběma stavy nezaznamenáme, čímž dojdeme k závěru o kauzální nerelevanci absence řidičského oprávnění.

Vraťme se však zpět a řekněme si, jak je to v případě aktivního jednání. Je situace jednodušší? Pokud pachatel střílí poškozeného pistolí do hlavy, pak myšlenkově eliminujeme střelbu, tím eliminujeme i smrt poškozeného a dojdeme k závěru o kauzální relevanci střelby. Je však třeba mít na paměti, že při eliminaci protiprávního jednání jej nahrazujeme takovým jednáním, ve kterém se daná osoba závadného jednání zdrží. Proto musíme porovnávat výsledku dvou sledů událostí – v jednom, kde pachatel jednal protiprávně, a druhém, kde nikoliv. To však automaticky nemusí znamenat, že ke škodlivému následku stejně nedojde.

Ad (vi) Kumulativní a alternativní podmínka. V kapitole věnované postavení nutné podmínky jsme se dotkli toho, že kauzálně relevantní událost nemusí být podmínkou nutnou a projít testem *conditio sine qua non*. To je případ zejména kumulativní kauzality, kdy najednou působí dva nezávislé soubory podmínek, samy o sobě dostatečné k produkci daného následku. Teorie podmínky založená na testu *conditio sine qua non* si však s takovýmito událostmi neodkáže spolehlivě poradit.

Enneccerus s Lehmannem¹³⁶ předkládají řešení prostřednictvím fikce, že následek v těchto případech nastává dvakrát. Tudíž současný výstřel dvou střelců naráz způsobuje dvě „smrti“ a každá střelba je tak nutnou podmínkou pro svou „vlastní smrt“. Nemůžeme říct, že by bez střelby prvního střelce smrt (zastřelením) nenastala, neboť střelba druhého střelce by způsobila smrt také. Musíme proto chtít nechtít opustit termín „nutné podmínky“ a předpokládat, že střelba každého jednotlivého střelce je toliko dostatečná (když ne nutná) ke vzniku následku.

¹³⁶ Enneccerus, L., Lehmann, H.: Lehrbuch des bürgerlichen Rechts, Tübingen 1958

To samé platí i v případě alternativní kauzality. Když místo druhého střelce si můžeme představit traviče, který podal oběti smrtící jed, který by způsobil smrt oběti v případě, když by střelec nevystřelil. Opět nemůžeme použít test *conditio sine qua non* a musíme nahradit naše uvažování podmínkou dostatečnou.

Zajímavým případem zvláštního průběhu sledu událostí jsou případy, kdy škůdce učiní sice něco, k čemu je oprávněn, ovšem způsobem, který není zákonem předepsán. Pokud si tak představíme subjektivní právo příslušné určité osobě, pak tato osoba jej může vykonat, nevykonat, vzdát se ho a konečně vykonat jej špatným (zákonem nepředvídaným způsobem).

Analyzujeme případ, kterým se zabýval Spolkový pracovní soud¹³⁷. Zaměstnanci měli právo na stávku, ovšem zákon vyžadoval, aby úmysl vejít do stávky byl oznámen zaměstnavateli v určité lhůtě předem. Zaměstnanci však svůj úmysl předem neoznámili a začali stávkovat bez předchozího upozornění. Proto se nabízí otázka, zda jsou zaměstnanci odpovědni za vzniklé ztráty zaměstnavatele za celou dobu stávky nebo jen za kratší dobu poníženou o lhůtu k notifikaci.

Klíčem k odpovědi je právě podle soudu možnost, jakým způsobem mohou zaměstnanci se svým právem na stávku nakládat. Pokud by byla možnost pouze jej vykonat řádně či jej vykonat procedurálně špatně, pak při eliminaci a substituci porovnáváme následky dvou variant. V první, kdy stávka byla dopředu oznámena, a druhé, kdy oznámena nebyla. Tím bychom došli k závěru, že zaměstnanci jsou odpovědni za škodu vzniklou za kratší období (tj. neoznámená část trvání stávky). Ovšem v tomto případě soud shledal, že zaměstnanci neměli povinnost své právo na stávku vykonat, mohli jej dokonce nevykonat. Proto soud porovnal variantu sledu událostí špatného procedurálního výkonu práva a žádného výkonu práva stávkovat. Tím shledává příčinnou souvislost mezi procedurálně špatným výkonem práva a vznikem škody za celou dobu trvání stávky.

Ad (vii). Mezilidské působení. Teorie podmínky se nedokáže spolehlivě vypořádat s problematikou mezilidských interakcí, tj. vlivu jednání člověka na jednání jiného (mohli bychom mluvit též o psychologické kauzalitě. V běžném životě nejsou nijak neobvyklé situace, že osoba A působí na osobu B (a ovlivní její mysl) a osoba B učiní jednání C. V takovém případě se ptáme, zda působení osoby A na osobu B mělo nějakou kauzální relevanci k události C.

Test *conditio sine qua non* (nastalo by C, nebýt jednání A?) nám pomůže jen velice omezeně. I když nebudeme skeptičtí jako první behavioristé a nebudeme tvrdit, že lidské vědomí je černá skříňka¹³⁸, do které nemůžeme proniknout, přesto zřejmě nebudeme schopni postavit najisto, zda by B jednání C neučinil tak jako tak. V kapitole věnované kauzální relevanci

¹³⁷ Rozhodnutí z 31.10.1958, sp.zn. 1 AZR 632/57, publ. in *Entscheidungen des Bundesarbeitsgerichtes* 6, s. 321, obdobně též rozhodnutí Bundesarbeitsgericht ze dne 10.12.2002, sp.zn. 1 AZR 96/02 či ze dne 09.05.1996, sp.zn. 2 AZR 438/95.

¹³⁸ Hunt, M.: *Dějiny psychologie*. Praha, Portál, 2000.

podmínek jsme uvedli, že existují v zásadě tři možnosti, jaký význam mělo jednání osoby A, pokud osoba B spáchala jednání C. Buď nemělo působení A na B žádný vliv a k jednání C by došlo stejně, B učinil jednání C výlučně kvůli působení A, nebo působení A byla poslední kapkou k naplnění odhodlání B spáchat jednání C.

Přesto nemůžeme vzhledem k těmto těžkostem odmítnout zcela kauzální relevanci působení osoby A, a to i za cenu, že porušíme nastavenou koncepci teorie podmínky, která nám přikazuje zabývat se toliko podmínkami nutnými.

Základem teorie podmínky je (jak bylo výše uvedeno) myšlenkové porovnání dvou sledů událostí. První sled událostí S je ten, který se skutečně stal, který lidé vnímali svými smysly a jehož vyústěním byl nějaký škodlivý následek, po jehož příčině se ptáme. Druhý sled událostí S' představuje hypotetický sled událostí po provedené eliminaci a substituci zkoumané podmínky A. Pokud platí, že rozdíl $\Delta(S \text{ a } S')=0$, pak podmínka A zřejmě nemá kauzální relevanci. Právě hypotetický sled událostí S' klade obrovské požadavky na soud.

Nestačí totiž výrok, že hypotetický sled událostí S' se možná mohl stát tak či onak, striktním požadavkem je, aby bylo konstatováno, že S' by se stal daným způsobem jistě anebo s pravděpodobností hraničící s jistotou¹³⁹.

Jenže právě v případě mezilidských interakcí není možné takovému požadavku vůbec dostát. Máme tak na výběr, zda opustíme striktní požadavek teorie podmínky nebo bychom museli rezignovat na mezilidské interakce jako na zkoumatelné příčiny.

Vědom si toho byl i německý Spolkový soudní dvůr¹⁴⁰ v případě, kdy se zabýval válečnými událostmi. Pachatel falešně obvinil poškozeného, že tento zabil několik vězňů v koncentračním táboře. Pachatel toto své obvinění sdělil vojákům, kteří pak poškozeného zastřelili. V případě vyšlo najevo, že vojáci byli odhodláni zastřelit poškozeného stejně. Soud však pachatele uznal vinným ze smrti poškozeného, a to i přes to, že teorie podmínky v tomto případě nevedla k závěru o nutnosti jednání pachatele k tomu, aby nastala smrt poškozeného. Soud toliko shledal jednání pachatele dostatečným k tomu, aby následek nastal.

Je tak možné učinit závěr, že podmínka nutná představuje v některých případech tak náročný kritérium, kterému nejsem schopni ani při nejlepší vůli dostát. Proto se dostáváme do obvyklého střetu dvou protichůdných zájmů, který právo často řeší. Na jedné straně zde existuje obecný princip, aby původci škodlivého následku nesli odpovědnost za své jednání a byla jim přičtena na základě objektivně seznatelného prvku sekundární povinnosti sankční povahy, na druhé straně musí být onen prvek přičitatelnosti (kterým je v našem případě příčinná souvislost) dostatečně určitý a přesvědčivý, aby vyhověl požadavku právní jistoty. Musíme mít však na paměti, že právo není primárně systém zaměřený na zkoumání

¹³⁹ Viz rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze 25.09.1957, sp.zn. 4 StR 354/57 nebo ze dne 15.10.1981, sp.zn. 4 StR 398/81.

¹⁴⁰ Rozhodnutí ze dne 01.04.1952, sp.zn. 1 StR 867/51.

kauzality, ale identifikace kauzálních vztahů představuje toliko nástroj k naplnění účelu práva.

Ad (viii). Kauzální intervence. Dostáváme se k zásadní problematice všech kauzálních teorií v právu, která je vděčným tématem všech právníků a právnických učebnic¹⁴¹. Právě z předchozího textu vyplývá, že matoucím dojmem působí, pokud událost, která je běžně považována za příčinu, není v případě mechanické aplikace teorie podmínky považována za nutnou podmínku a naopak.

A právě tato potíž se dostává do popředí v případech, kdy do určitého (řekněme obvyklého) sledu událostí vstoupí událost jiná – nečekaná. V takových případech hovoříme o kauzální intervenci. V těchto případech pro nás není ani tak rozhodné, zda i přes danou intervenci došlo ke stejnému následku jako by bývalo v běžném sledu událostí, daleko důležitější je pro nás postavení původní výchozí podmínky a intervenční události z hlediska jejich kauzální relevance.

V některé literatuře lze narazit na dělení intervencí na volní a mimovolní, kdy v případě volní intervence převažuje pro další směřování událostí lidská vůle¹⁴². Jde o to, že osoba A činí jednání, které by za normálních okolností vedlo k následku C. Osoba B však svým volním jednáním vstoupí do sledu událostí a následek C nastane, ačkoliv pokud by se B choval náležitě obezřetně, jeho volní jednání zamezilo vzniku škodlivého následku. Příkladem volní intervence může být případ duševně nemocné ženy, která chtěla zabít své dítě i sebe. Manžel, který ji za normálních okolností hlídal, jednoho dne odešel, a žena svůj záměr uskutečnila. Soud muže dosoudil za neúmyslné zabití¹⁴³.

Dalším příkladem může být obchodník, který chtěl exportovat za hranice zakázané zboží. Obchodník si zboží opatřil tak, že mu je prodal prodávající, a skutečně jej exportoval i přes zákaz. Soud shledal prodávající vinným z nedbalostního trestného činu, neboť prodávající si musel být vědom rizika zakázaného exportu, zejména v případě, kdy obchodník sídlil u hranice. Pokud by se prodávající choval náležitě obezřetně, zboží by nedodal¹⁴⁴.

Oba uvedené případy mají společné, že jednání intervenienta zakládá nový kauzální vztah a přerušuje dosavadní. Jednání intervenienta taktéž není striktně vzato podmínkou nutnou k tomu, aby daný následek skutečně nastal. Nelze říct, že by žena nezabila dítě a sebe stejně, popř. že by si obchodník sehnal zboží jinde.

Je však možné, pokud přijmeme domněnku o přerušení kauzálního vztahu, abychom prvotní jednání osoby A považovali za příčinu? Odhlédněme od berličky trestního práva spočívající v institutu pokusu.

¹⁴¹ Např. Jelínek, J: Trestní právo hmotné : obecná část, zvláštní část. 2. vyd., Praha, Leges, 2010, nebo Novotný, O. a kol: Trestní právo hmotné. 1, Obecná část. 6. přeprac. vyd., Praha Wolters Kluwer ČR, 2010.

¹⁴² Např. Frank, R.: Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich, 1975.

¹⁴³ Entscheidungen des Bundesgerichtshofs in Strafsachen, 1954, svazek 7, 268.

¹⁴⁴ Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen, 1924, svazek 58, 366.

Například německý Říšský soud (jehož doktrínu převzal i Spolkový soudní dvůr) se drží toho, že intervence přerušuje dosavadní kauzální vztah. Pokud osoba A chtěla zabít osobu C a za tím účelem ji mlátila, a do toho vstoupí intervenient B, který osobu C bodne nožem a usmrtí ji, pak by osoba A byla odpovědna nejvýš za pokus o vraždu, nikoliv o dokonáný trestný čin¹⁴⁵.

Jak však máme postupovat v případě, kdy pro danou oblast práva institut pokusu neexistuje, typicky v právu soukromém. Představme si, že za škodnou událost ve výše uvedeném případě budeme považovat náklady na pohřeb osoby C. Vůči komu vznikne nárok na náhradu těchto nákladů? (Odhlédněme od specifik adhezního řízení.) Intuitivně vnímáme, že A i B by měli být zavázáni společně a nerozdílně. Jenže při striktní aplikaci teorie podmínky dojdeme k závěru, že jednání osoby A nebylo nutnou podmínkou škodlivého následku a navíc se kauzální vztah mezi jednáním A a škodlivým následkem přerušil vstupem B.

Vysvětlení uvedených paradoxů bohužel nemůžeme najít v samotné teorii podmínky, která ze své povahy nemůže řešit rozpory, které jsou jí vlastní tím, jak je v základu definována (a postavena na kvalifikaci podmínky nutné). Ovšem otázkou vůbec zůstává, zda je problematika vůbec řešitelná v kauzální rovině libovolnou teorií. Možné vysvětlení se snaží přednést Honoré s Hartem, kteří uvádí¹⁴⁶, že tyto otázky ze své povahy nemohou být vysvětleny kauzálně, neboť se jedná o otázky právní spočívající na možnosti přičitatelnosti následků závadného chování adresátům práva. Jenže právo není založeno na kauzalitě, ale právě na odpovědnosti jako teleologickém problému. Proto nemůžeme být úspěšní s „nástrojem“ kauzality tam, kde o problém kauzality primárně vůbec nejde. Vztah příčinné souvislosti byl sestrojen jako podmínka vzniku odpovědnosti právě pro to, aby dodal na objektivitě a právní jistotě při ukládání sankcí. Příčinná souvislost není účelem, ale pouhým nástrojem. To znamená, že v případě jeho nepoužitelnosti, je nutné nahradit jej jiným.

Nemůžeme souhlasit s oddělením volných intervencí od ostatních atypických průběhů kauzálních vztahů. Podle našeho názoru není rozhodné, zda nově vstoupivší událost je založena na volném jednání osoby či zda jde o akt vyšší moci či náhodu. Rozdíly nejsou tak zásadní, aby opravňovaly umělé oddělení volných intervencí do samostatné kategorie. Právě rozličné zvláštní průběhy událostí bývají vděčným ukazatelem, jak mohou být otázky příčinné souvislosti. V takových případech si klademe dva okruhy otázek. Přerušuje událost, která přistoupila, dosavadní průběh kauzálního sledu událostí a je tak příčinou daného následku? Je výchozí podmínka (řekněme jakýsi „startovací“ bod) nadále příčinou daného následku? Kdy jde o atypický, přesto však předvídatelný průběh události, a kdy jde o intervenci?

Ani v této práci se neubráníme popisu příkladů s atypickým kauzálním průběhem, resp. intervencí, které názorně ukazují rozmanitost života. Obviněný muž řídil nákladní vůz, kterému selhala zadní koncová světla. Za ranního šera jej zastavili policisté, kteří přikázali řidiči nákladního vozu, aby jel k nejbližší opravně, přičemž policejní vůz bude dělat doprovod,

¹⁴⁵ Entscheidungen des Reichsgerichts in Strafsachen, 1888, svazek 19, 141.

¹⁴⁶ Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 461.

aby nedošlo ke srážce. Jenže právě ve chvíli, kdy nákladní vůz stál na výzvu policejní hlídky, vrazilo do stojícího neosvětleného nákladního vozu auto řízené poškozeným a poškozený zahynul. Obviněný řidič nákladního vozu byl shledán vinným z neúmyslného zabití, neboť jeho jednání spočívající v jízdě nesvětelným nákladním vozem bylo podmínkou nutnou a zároveň daný následek nebyl nepředvídatelný a současně ani nastalý sled událostí nebyl nijak nepravděpodobný¹⁴⁷.

Dalším často uváděným případem je opilý cyklista, který usnul opilý na silnici. Tam ho objevil řidič auta, který zastavil a chtěl mu pomoci. Jenže během stání přijelo jiné auto a srazilo se s již stojícím. Při srážce umřela manželka muže, který chtěl zachránit cyklistu. Obžaloba obvinila cyklistu z neúmyslného zabití s odkazem, že bez jeho protiprávního jednání by ke smrti ženy nebylo došlo. Cyklista však byl zproštěn viny, když Spolkový soudní dvůr konstatoval, že sice existuje kauzální spojení mezi jednáním cyklisty a smrtí ženy (na základě teorie podmínky), ovšem kombinace pokusu o záchranu a nedbalosti řidiče přijíždějícího v druhém vozu je nepředvídatelná. Každá z jednotlivých událostí sice je předvídatelná a pravděpodobná sama o sobě (tj. jednotlivě pokus o záchranu a přijíždějící vůz), ale jejich současná přítomnost nikoliv¹⁴⁸.

V těchto případech vidíme, že teorie podmínky nám nevylučuje někoho z odpovědnosti, jako v jiných výše uvedených případech, kdy jsme se zastavovali nad tím, že kauzálně relevantní událost není podmínkou nutnou. Právě naopak, teorie podmínky jde velice daleko a činí odpovědné i osoby, u nichž bychom to v běžném chápání. Proto je nutné učinit korektiv, který by bránil příliš širokým důsledkům aplikace.

Jak jsme viděli v uvedeném případě, jsou podle judikatury důsledky teorie podmínky zmírněny institutem předvídatelnosti a pravděpodobnosti průběhu daných událostí. V prvně citovaném příkladu není podle soudu srážka neosvětleného nákladního vozu (byť v krátkém časovém úseku kontroly policejní hlídkou) nijak nepravděpodobná. Naproti tomu je daleko menší pravděpodobnost srážky s vozidlem odstaveným na krajnici při pokusu o záchranu cyklisty. V takovém případě je přijíždějící vůz řízený nedbalým řidičem intervenční událostí, která přerušuje dosavadní kauzální vztah a staví se do pozice příčiny následku.

Otázkou však zůstává, kde je hranice, od které se má za to, že sled událostí je přerušen intervenční událostí a následek nelze přičítat prvotní podmínce? Odpověď není bohužel nijak exaktně aplikovatelná. Měřítkem je posouzení na základě zdravého rozumu a zobecňujících úvah o tom, zda daný druh událostí dává běžně vzniknout danému druhu následků. Tím se však dostáváme nepřímo k teorii adekvátní příčinné souvislosti.

Dalším případem, kdy aplikace teorie podmínky vede k neudržitelným následkům mohou být případy, kdy je oběť trestného činu nějakým způsobem choulostivá víc, než je obvyklé, takže

¹⁴⁷ Rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze dne 01.10.1953, sp.zn. 3StR 854/52, na které navázalo např. i rozhodnutí ze dne 08.09.1993, sp.zn. 3 StR 341/93.

¹⁴⁸ Entscheidungen des Bundesgerichtshofes in Strafsachen, 1952, svazek 3, 62.

u ní „běžné zranění“ vyvolá fatální následky (např. hemofilie, nemoc lámavých kostí, apod.) Pachatelovo jednání je nepochybně podmínkou nutnou pro vznik fatálního zranění oběti, ovšem je otázkou, zda lze takový následek pachateli přičítat. Nabízí se použití adekvátní teorie příčinné souvislosti, ovšem ta umožňuje osvobození pachatele jen když jednání nezvyšuje pravděpodobnost následku (což v našem případě zvyšuje) a nikoliv, když existuje „pomocná“ podmínka pro vznik daného následku (byť abnormální).

Nabízí se určité řešení těchto případů, kdy podle naší zkušenosti např. těžká rána do hlavy je způsobila přivodit za normálních okolností smrt (nebo ji nutně způsobuje). Opět se však dostáváme k výše uvedeným individualizujícím teoriím nutnosti a účinku, které byly překonány. Znamenalo by to, že arbitrárně přisuzujeme určitým podmínkám vnitřní vlastnosti, které buď nutně vedou k určitému následku nebo jsou nadány takovou silou, že k němu vést mohou.

Teorie podmínky se též nedokáže vypořádat s případy, kdy pachatel zamýšlí způsobit škodlivý následek, který však nastane úplně jiným způsobem, nebo až po vstupu intervenční události.

Ani česká literatura nepřistupuje k řešení nastíněných problémů teorie podmínky a kauzálních vztahů nějakým převratným způsobem. Běžné učebnice a komentáře soukromého i trestního práva se omezují na pouhý popis stávající převládající teorie bez bližšího odůvodnění. Výjimku v tomto směru představuje práce. Prof. Solnaře, který se snaží osvětlit alespoň základy vývoje názírání na příčinnou souvislost¹⁴⁹ a zároveň přiznává nutnost určitých korektivů bez nichž by byla teorie podmínky nepoužitelná.

Jenže ani Solnař nedokáže zabránit tomu, aby při stanovení korektivů se vycházelo z poměrně vágních pojmů založených na zobecňování typových sledů událostí a v konečném důsledku na arbitrárním posouzení ze strany soudce. Tak tomu je zejména při zkoumání gradace příčinné souvislosti, kdy Solnař nenabízí žádný kritérium, jak jednotlivým podmínkám je možné přisoudit jejich význam z hlediska nastalého následku.

Zůstaňme však u posouzení, kdy se ve sledu událostí považuje přistoupiší událost za příčinu přerušující dosavadní kauzální průběh. I v české právní vědě na toto téma vzniklo několik názorů. Na úvod je však třeba konstatovat, že tato vodítka jsou pouze informativní, tj. mohou posloužit při prvotní analýze daného případu, přesto však je není možné aplikovat mechanicky v každém případě. Jak si totiž ukážeme dále, jsou případy, kdy jejich aplikace vede přinejmenším k rozpačitým výsledkům. O to víc vzrůstá důležitost soudcovské úvahy, v rámci které by mělo být použito pravidlo, které nejlépe¹⁵⁰ sedí na daný případ.

¹⁴⁹ Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha 2003, str. 195 a n.

¹⁵⁰ I když je otázkou, co je vlastně nejlépe. Z hlediska práva se tento pojem bude krýt s neméně „jasným“ pojmem spravedlnosti.

Například Miříčka¹⁵¹ uvádí, že kauzální průběh událostí je přerušen vždy v případě, kdy dojde k úmyslnému jednání třetí osoby; na druhou stranu nedbalostní jednání třetích osob přerušuje kauzální průběh událostí jen v případě, když k němu nedal podnět pachatel. Obdobně konstatuje Milota¹⁵², že „vývoj příčinné řady je přerušen tím, že do něj vnikla jiná příčina, která mu dala jiný směr a způsobila novou příčinnou řadu. Touto jinou příčinou může být náhoda (např. byl-li poraněný, který zůstal ležet, usmrčen bleskem) nebo úmyslné jednání třetí osoby (např. byl-li zabit třetí osobou na činu pachatelově nezúčastněnou)“

Sám Solnař¹⁵³ uvádí příklad, na kterém lze ilustrovat nedokonalost navržených pravidel pro identifikaci intervence. Osoba A řídí nedbale auto a přejede a usmrtí osobu B. osoba B se však do vozovky vrhla úmyslně s cílem ukončit svůj život. Právě podle uvedených kritérií by A nebyl odpovědný (s odkazem na přerušování kauzální průběh událostí) ani v případě, pokud osoba A mohla předvídat vstup B na silnici a při náležitém řízení by k nehodě nedošlo. Takový přístup však nutně považujeme za nespravedlivý, neboť jde proti našemu vnímání, že život člověka je třeba chránit, i když on samotný o to nestojí.

Prvorepubliková judikatura se taktéž zabývala problematikou přerušování příčinné souvislosti (a nutno říci, že je zřetelná paralela mezi ní a citovanými případy). Nejvyšší soud Československé republiky¹⁵⁴ dospěl k názoru, že přistoupiší nedbalostní jednání nepředstavuje intervenci, která by přerušovala příčinnou souvislost, a to ani v případě, kdy prvotní jednání ve sledu událostí bylo též nedbalostní. Po skutkové stránce šlo o to, že pachatel z nedbalosti nechal v lahvi od vína louh, který poškozený omylem vypil a zemřel. Pachatel na svou obhajobu namítal kromě jiného, že poškozenému se dostalo nedbalého lékařského ošetření a v případě řádného ošetření by poškozený byl naživu.

Soud se však nezabýval ani tolik okolností, že podle znalce byla příčinná souvislost mezi vypitím louhu a smrtí nepochybná, ale spíše se zaměřil na to, zda vůbec nedbalé lékařské ošetření má z kauzálního hlediska nějakou relevanci. Soud konstatoval, že příčinná souvislost není přerušena tím, že smrt poškozeného nastala nedbalým ošetřením.

Proti této konkrétní úvaze soudu nelze nic namítat, soud v konkrétním případě použil pravidlo, které vedlo k uspokojivému výsledku. Přirozeně lze souhlasit s tím, že událost, která vstupuje do kauzálního sledu událostí, musí mít určitou intenzitu, aby mohla jako intervence přerušit dosavadní průběh a být sama příčinou. Právě ve sféře trestního práva se nabízí rozlišení na základě toho, zda přistoupiší událost spočívá v úmyslném či nedbalostním jednání či náhodě. Ovšem stejně bude vždy posouzení intervence záviset na arbitrárním výroku soudce, neboť jako vidno není možné nalézt univerzální kritérium.

S atypickým průběhem kauzálních vztahů souvisí též otázka, kde se zastavuje odpovědnost pachatele. Příkladem je, že osoba A svým jednáním způsobí škodlivý následek B. Za škodlivý

¹⁵¹ Miříčka, A.: Trestní právo hmotné: část obecná i zvláštní, Praha 1934, str. 70.

¹⁵² Milota, A.: Učebnice obojího práva trestního, platného v Československé republice : právo hmotné. Praha 1927.

¹⁵³ Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha 2003, str. 212.

¹⁵⁴ Rozhodnutí sp.zn. Kr I 91/21.

následek je osobě A přičtena sankce. Jenže následek B dá vzniknout dalšímu škodlivému následku C. Existuje mezi jednáním A a následkem C příčinná souvislost? Podle testu *conditio sine qua non* je jednání A nepochybně nutnou podmínkou pro následek C, ovšem intuitivně cítíme, že odpovědnost by měla mít své limity a škůdci nelze přičítat veškerý následný řetězec škodlivých událostí.

Touto otázkou se zabývala i judikatura socialistického Československa. Nejvyšší soud ČSR¹⁵⁵ se zabýval případem, kdy po skutkové stránce došlo v důsledku jednání škůdce A ke smrti dítěte (následek B). Matka dítěte se však po události B psychicky zhroutila a došlo u ní k poškození zdraví. Nejvyšší soud zcela jasně vyslovil, že jeho úvahy jsou vedeny snahou o omezení právní odpovědnosti, když konstatoval, že „Při zjišťování příčinné souvislosti je třeba zkoumat, zda v komplexu skutečností přicházejících v úvahu jako příčiny škody existuje skutečnost, se kterou občanský zákoník odpovědnost v daném případě spojuje. Přitom odpovědnost nelze neomezeně činit závislou na kauzalitě, neboť by to mohlo vést k zákonu neodpovídajícímu neúnosnému ukládání povinnosti nahradit škodu.“ Pokud tedy již škůdce odpovídal za následek B, pak „příčinnou souvislost mezi jednáním škůdce a vzniklou škodou nelze dovodit ze skutečnosti, která je již sama následkem, za nějž škůdce odpovídá z jiného právního důvodu.“

Největší problém při aplikaci takto formulovaných závěrů bude zřejmě rozlišit vztah, zda určitá škodná událost C nastala přímo v důsledku jednání A, nebo jde o „zprostředkovaný“ následek. Časové hledisko nebude rozhodující, neboť je obvyklé, že následků určitého jednání může být vícero a každý se časově může projevit v jinou dobu. Dále narážíme opět na problematiku popisu, resp. zobecnění událostí. Představme si dopravní nehodu, která se pravidelně odehrává v časovém sledu – deformace auta, kontakt lidského těla s částmi auta, poškození lidského těla. Pokud bychom škodlivý následek definovali toliko jako fyzickou deformaci auta a činili za něj škůdce odpovědný (tj. nahradit např. cenu vozu), pak zranění osob uvnitř vozu je až následkem toho, že došlo k deformaci auta. Tudiž by podle výše uvedeného judikátu šlo o následek následku, za který by škůdce odpovědnost nenesl.

4.1.2. Teorie INUS a vztah k příčinné souvislosti

Na několika místech této práce jsme se dotkli teorie INUS, která byla zformulovaná australským filozofem Johnem Mackiem v šedesátých letech 20. století¹⁵⁶ a která byla ve své době považována za poměrně převratnou. Proto je vhodné na tomto místě Mackieho teorii popsat a zhodnotit, zda je použitelná v právní vědě pro identifikaci příčiny v právním smyslu.

¹⁵⁵ (Rc) 2 Cz 36/76.

¹⁵⁶ Mackie, J.: Causes and Conditionals, publ. in American Philosophical Quarterly, Band 2, 1965, s. 245-264.

Mackie se opět omezil pouze jednu stránku aspektů kauzality (*causa efficiens*) v duchu filozofů Huma a Milla. Proto v Mackieho pojetí nenalezneme metafyzické úvahy podobně jako Aristotela, to však implikuje i jistý omezený záběr této teorie.

Zkratka INUS (*insufficient, but necessary part of an unnecessary but sufficient condition*) vystihuje základní charakteristiku Mackieho teorie. Východiskem Mackieho úvahy je podobně jako v případě Mill tvrzení, že každá událost má svou příčinu, která představuje soubor podmínek dostatečných k produkci následku. Mackie si je tak vědom mnohosti podmínek v daném souboru a všímá si jejich postavení jednak v rámci samotného souboru podmínek a jednak ve vztahu k danému následku.

Mackie uvádí případ vztahu událostí „zkrat elektrického vedení“ (událost A) a události „požár domu“ (následek P). V běžném chápání bychom mezi událostí A a následkem P shledávali vztah příčinné souvislosti, ovšem tento výrok činíme intuitivně a na základě zkušeností, nikoliv na základě racionální úvahy. Nejprve si Mackie všímá postavení jednotlivých událostí v souboru podmínek. Samotný elektrický zkrat (událost A) představuje nikoliv dostatečnou část souboru podmínek definovaného jako „elektrický zkrat, hořlavý materiál, přístup kyslíku“, protože sám o sobě nedává naplnit celý soubor podmínek. Zároveň však je elektrický zkrat nutnou částí souboru podmínek definovaného jako „elektrický zkrat, hořlavý materiál, přístup kyslíku“, neboť bez něj by soubor podmínek naplněn nebyl.

Mackie dále definuje vztah samotného souboru podmínek k následku. Soubor podmínek definovaný jako „elektrický zkrat, hořlavý materiál, přístup kyslíku“ představuje nikoliv nutnou podmínku pro vznik následku – požáru domu, neboť následek může nastat i z jiných důvodů, např. prasklé vlákno ze žárovky, apod. Tento soubor podmínek je však dostatečný k tomu, aby dal vzniknout danému následku.

Na první pohled je zřejmé, že ačkoliv jsme definovali v našem případě soubor podmínek jako soubor „elektrický zkrat, hořlavý materiál, přístup kyslíku“, mohli bychom jít dál a dílčích událostí do tohoto souboru podmínek zakomponovat mnohem více – např. nefungující hasicí zařízení, ucpaná příjezdová komunikace bránící příjezdu hasičského vozu, apod. Ale jak jsme již uvedli v případě teorie podmínky okolnost, že soubor podmínek určitého následku je vlastně nekonečný a nedefinovatelný do posledního prvku, nás nijak zásadně neomezuje.

V Mackieho teorii však musí být alespoň dvě události tvořící soubor podmínek, jinak není aplikovatelná. Představuje tak logické vyústění Humova Millova přístupu ve vztahu k vícero podmínkám.

Z toho však také plyne slabina Mackieho teorie, tj. ty samé výtky, které byly adresovány na adresu Huma, mohou být vytýkány Mackiemu. Stále zůstává hlavním měřítkem našeho posuzování vztahu příčinné souvislosti naše zkušenost a percepce, že definovaný soubor podmínek (např. „elektrický zkrat, hořlavý materiál, přístup kyslíku“) dává vzniknout určitému následku.

Mackieho pojetí zapadá do teorie podmínky i do teorie adekvátní, neboť obě tyto teorie jsou postaveny na testu *conditio sine qua non* a připouští pluralitu podmínek. Použitelnost Mackieho přístupu je však omezená. Právo se snaží nalézt jednu z podmínek daného souboru podmínek, která má z hlediska práva největší relevanci. Proto v právu zkoumáme zvláštní postavení určité podmínky v daném souboru. Mackie však nedává návod, proč by určitá podmínka z daného souboru měla mít výsadní postavení.

Uváděný příklad označuje „elektrický zkrat“ jako nedostatečnou avšak nutnou část nikoliv nutné, ale dostatečné podmínky ve vztahu k následku – požár domu. I v tomto případě však můžeme událost „elektrický zkrat“ nahradit jinou událostí z definovaného souboru podmínek – např. „hořlavý materiál“ a testem INUS tato událost projde úplně stejně jako „elektrický zkrat“.

4.2. Generalizující teorie příčinné souvislosti

Teorie podmínky popisovaná v předcházející části této práce našla svou odezvu především v oblasti trestního práva, kde dominuje již sto padesát let. Na poli soukromého práva však její aplikace přináší nežádoucí výsledky, když příliš rozšiřuje dosah odpovědnosti. Negativa s tím spojená jsme již ukázali předchozí kapitole. Proto v kontinentálním právu bývá dnes již tradičně dávána přednost generalizujícím teoriím lépe řečeno teorii adekvátní příčinné souvislosti (též *Adäquanztheorie* nebo *Theorie der adäquaten Verursachung*¹⁵⁷).

Co se týká českého soukromého práva, tak můžeme namítnout, že koncepce příčinné souvislosti není zcela ujasněná a nepanuje jednota v tom, která z teorií by měla být pro zjištění příčinné souvislosti užívána. Judikatura Nejvyššího soudu České republiky se výslovně nehlásí k teorii adekvátní a v některých případech inklinuje k teorii podmínky se všemi negativními dopady ve sféře soukromého práva¹⁵⁸; z odůvodnění rozhodnutí Nejvyššího soudu spíše vyplývá přehnaná fixace na test *conditio sine qua non* a zjišťování kauzální relevance pouze na základě kladného výsledku testu¹⁵⁹. V novější judikatuře Nejvyššího soudu České republiky se však již explicitně demonstruje příklon k adekvátní teorii příčinné souvislosti v soukromém právu¹⁶⁰, když Nejvyšší soud uvádí, že hlediska české občanskoprávní teorie je však větší důraz kladen na teorii adekvátní příčinné souvislosti. Tento svůj závěr však Nejvyšší soud nijak blíže nekomentuje a neodkazuje, kde se bere ona

¹⁵⁷ Např. Röckrath, L.: *Kausalität, Wahrscheinlichkeit und Haftung. Rechtliche und ökonomische Analyse*, C.H. Beck, München, 2004

¹⁵⁸ Např. kritizované rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky ze dne 24.5.2001 sp.zn. 25 Cdo 1946/2000, který přiznal náhradu škody ze zmařeného obchodu jako důsledek dopravní nehody.

¹⁵⁹ Např. rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky ze dne 29.03.2007, sp.zn. 25 Cdo 267/2005 (publ. In *Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek č. 6/2008*), kde bylo výslovně konstatováno: „Jedním z nezbytných předpokladů vzniku odpovědnosti za škodu podle občanského zákoníku je existence příčinné souvislosti mezi právní skutečností, za niž se odpovídá, a mezi škodou, a to bez ohledu na to, zda jde o odpovědnost založenou na principu zavinění nebo odpovědnost bez zřetele na zavinění. O vztah příčinné souvislosti se jedná, vznikla-li škoda následkem protiprávního úkonu škůdce, popř. následkem škodné události, tedy, je-li doloženo, že nebyl protiprávního úkonu či škodné události, ke škodě by nedošlo.“

¹⁶⁰ Rozhodnutí NS ČR ze dne 24. 3. 2011, sp. zn. 28 Cdo 3471/2009, či ze dne 5.9.2011 sp.zn. 28 Cdo 4845/2009.

tradice odkazující na teorii adekvátní, neboť jak bylo uvedeno přístup české civilistiky, je v tomto ohledu velice nejednoznačný.

Ani doktrína není příliš jednotná, komentáře se sice hlásí k adekvátní teorii, učebnice zmiňují obě teorie¹⁶¹.

Generalizující teorie se sice odlišují od teorií individualizujících, ale výchozí bod je stejný. Obě shodně připouští (v souladu s Millem), že každá událost má soubor předcházejících podmínek, z nichž právně relevantní (a zonačena jako příčina) může být zpravidla jen jedna z nich. Ovšem generalizující teorie vybírá jednotlivou podmínku jako příčinu z toho důvodu, že jde o druh události spojený s určitým druhem následků na základě zobecnění nebo výroků o řádném sledu událostí. Individualizující teorie se spokojí s tím, že v souboru podmínek naleznou takovou, která má více „kauzální energie“ k produkci následku než jiné podmínky či ze „své vnitřní podstaty vede k následku“.

Poměrně často se setkáváme se zjednodušením generalizujících teorie spočívající v tvrzení, že v případě, kdy stejný soubor podmínek dává pravidelně vzniknout určitému následku, pak každá ze souboru daných podmínek je vždy obecně spojená s daným druhem následku. Ovšem generalizující teorie směřují primárně jinam. Ptají se na obecné spojení mezi jednotlivou podmínkou a událostí ve smyslu vztahu, který je platný, ačkoliv zkoumaná podmínka může být zařazena v různých souborech ostatních podmínek.

Obdobně jako v případě teorie podmínky na tomto místě nejprve nastíníme historický vývoj generalizujících teorií. Za zakladatele bývá považován von Bar¹⁶², který sice nejprve navázal na tvůrce teorie podmínky Glasera, ale odmítá přijmout Glaserovo tvrzení o rovnosti všech podmínek s tím, že každá podmínka může být sama o sobě nazvána jako příčina. Von Bar zdůrazňuje, že každá příčina je sice podmínka, ale nikoliv naopak. Výběr podmínky, kterou označíme jako příčina závisí na úhlu pohledu, tedy kdo a kvůli čemu se ptá. Např. Honoré s Hartem uvádí, že v případě padajícího kamení vědec označí za příčinu gravitaci, právník se ovšem zeptá, kdo dané kameny uvolnil¹⁶³. Podle von Bara je naše chápání příčin odvozeno od našich zkušeností, které zužitkováváme ve znalosti řádného sledu událostí pro praktické účely. Řádný sled událostí předpokládá jednak existenci „pomocných“ vedlejších podmínek, které považujeme za řádné, a absenci protichůdných podmínek, považovaných za výjimečné. Řádné nebo normální podmínky nejsou příčiny, neboť jejich existenci považujeme za normální.

Příčinou je právě ta podmínka, která se odlišuje od řádného sledu událostí. Von Barův přístup však není konzistentní, neboť jde dále a tvrdí, že nelze ztotožňovat „být příčinou následku“ s jednáním, které je v daném sledu událostí předvídatelné. Z toho vyvozuje, že

¹⁶¹ Např. Švestka, J. a kol. Občanský zákoník I,II. Komentář. C.H. Beck. Praha 2008, Švestka, J.: a kol. Občanské právo hmotné II. 5. vydání. Praha 2009.

¹⁶² Von Bar, L: Die Lehre vom Kausalzusammenhange im Rechte, besonders im Strafrechte, 1871.

¹⁶³ Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 464.

jednání lékaře, který provádí na pacientovi vysoce riskantní, avšak nutný operační zákrok, není příčinou následku spočívajícího v případě úmrtí pacienta při operaci.

Ovšem na první pohled je zřejmé, že von Bar směšuje kauzalitu s odpovědností. Lékařovo jednání jistě bude v daném případě příčinou smrti, ovšem odpovědnost lékaře nenastoupí z jiných důvodů – zejména absence protiprávnosti a zavinění.

Vnést objektivní měřítko a exaktní prvky do von Barovy teorie se pokusil von Kries¹⁶⁴, který již v 19. Století navrhoval využití matematických a statistických metod. Do chápání kauzality vnesl zajímavou myšlenku spočívající v rozlišení objektivní pravděpodobnosti (Möglichkeit) a subjektivní pravděpodobnosti (Wahrscheinlichkeit). Právě objektivní pravděpodobnost je nezávislá na našem vědomí a percepci, a podle von Kriesa tvoří základ poznávání kauzality.

Výchozím bodem pro pochopení von Kriesova pojetí generalizující teorie kauzality je poznání relativního výskytu tříd určitých událostí. Příkladem může být hrací kostka, u níž zaznamenáváme výsledky hodů. Pokud vyhodnotíme výsledky velkého počtu hodů, měli bychom dojít k závěru, že každé číslo na kostce padlo ve stejném počtu případů jako jakékoliv jiné. Relativní výskyt každého čísla tak bude činit právě jednu šestinu, což můžeme vyjádřit i slovy, že pravděpodobnost hodu určitého čísla je 1:6 (kde jednička představuje počet příznivých jevů a šestka počet možných jevů). Tím se dostáváme k výroku, že pravděpodobnost výskytu určité události lze odvodit od relativního výskytu daného jevu.

Na první pohled se může takový přístup zdát poměrně přesný a vedený snahou o objektivitu. Arci musíme si uvědomit, že výrok o relativním výskytu určitých událostí je ovlivněn tím, jak dané třídy událostí definujeme, resp. jakou míru zobecnění zvolíme. Tím nám však do původně objektivní kategorie zasahuje subjektivní prvek. Například můžeme učinit výrok (odhlédneme od pravděpodobnosti), že každý desátý člověk v ČR zemře na rakovinu. Tím jsme řekli, že z deseti milionů obyvatel každý desátý umře na rakovinu. Hovoří nám však tento výrok něco o pravděpodobnosti úmrtí na rakovinu? Jen velice nepřímě, abychom byli přesní, museli bychom porovnat další třídy událostí. Tj. znát celkový počet úmrtí za určitou dobu a dále příčiny všech ostatních úmrtí. Teprve po porovnání takto definovaných tříd událostí (tj. příčin úmrtí) s celkovým počtem úmrtí můžeme hovořit o relativním výskytu rakoviny jako příčiny úmrtí v ČR a pravděpodobnosti úmrtí z této příčiny.

Von Kriesův přístup je tedy v tomto ohledu velice zajímavý, nicméně potíže se zjištěním relativní frekvence určitých druhů událostí jsou značné. Příklad s kostkou představuje ten nejméně obtížný, který nemá s reálným životem nic společného.

Uvedený nedostatek spočívající v subjektivním prvku při zjišťování relativního výskytu tříd událostí se von Kries snaží překonat tím, že rozlišuje mezi relativním výskytem tříd událostí zjištěným na základě subjektivního pozorování a objektivního (na vnímání nezávislého) relativního výskytu. Právě v příkladě s kostkou, můžeme na základě našeho pozorování zjistit,

¹⁶⁴ Von Kries, J.: Über den Begriff der objektiven Möglichkeit und einiger Anwendungen desselben, 1888.

že třeba šestka nepadla v šestině událostí, ale pouze v sedmině ačkoliv jediným důvodem je náš nedostatek v měření, neboť je zřejmé, že by se tak mělo stát právě v šestině případů.

Von Kries tedy předpokládá existenci dalšího, na vnímání nezávislého, relativního výskytu určitých tříd událostí. Ovšem jakým způsobem je tento výskyt zjistitelný? Základem bude vždy naše vnímání, které by mělo být korigováno na základě našich myšlenkových postupů jako v případě hrací kostky. Aplikační problémy jsou více než zřejmé; příklad s hrací kostkou je triviální, ovšem ani ten není prostý problémů. Vycházíme totiž z toho, že hrací kostka je vyvážená pravidelná krychle. Jenže v praxi může být kostka různě deformovaná, což způsobí uvedený výsledek spočívající v menším výskytu padnutí šestky. Pokud bychom přistoupili k „myšlenkové korektuře“ výsledku našeho pozorování a relativní výskyt hodů šestky bychom stanovili na jednu šestinu, pak bychom se dopustili omylu.

Problémem plynoucím z uvedeného je, že výroky o pravděpodobnosti výskytu určitých tříd událostí činíme na základě nekompletní znalosti, které jsou dány naším omezeným vnímáním a také faktem, že důkazy o jednotlivých událostech bývají často neprůkazné jako v případě oné hrací kostky, u které implicitně předpokládáme určité vlastnosti, ačkoliv tomu tak ve skutečnosti být nemusí.

Zcela zásadní je však von Kriesův přístup, že objektivní pravděpodobnost je základem výroku o příčinné souvislosti. Určitá událost je adekvátní příčinou jen tehdy, pokud kumulativně splňuje tyto podmínky: (i) musí jít o podmínku nutnou daného následku, (ii) musí zvyšovat objektivní pravděpodobnost výskytu následku. Zastavme se nejprve u podmínky první, kdy von Kries trvá na testu sine qua non. To sice opět vede k již uvedeným závěrům a omylům, nicméně jde o vyjádření snahy eliminovat jako adekvátní příčinu náhodné výsledky (Zufälliger Erfolg), jinými slovy odlišit korelaci od kauzality.

Na tomto místě se zkusme blíže věnovat druhé podmínce, že příčina musí zvyšovat pravděpodobnost následku.

Teorie kauzality založená na nutné (dostatečné) podmínce je založena na předpokladu, že mezi příčinou (jednáním) a účinkem (následkem) existuje nutný a jednoznačný vztah. Jinými slovy můžeme příčinný vztah popsat způsobem, že pokud je dáno A, pak nastane B ($A \Rightarrow B$). Tento způsob uvažování je možné aplikovat v přírodních exaktních vědách, v právu však má tento přístup značné mezery. Naše posouzení, zda podmínka byla nutnou a dostatečnou pro vznik daného následku, je rozhodující naše zkušenost a zjištění, zda podobné jednání vedlo v obdobných případech k danému následku. Obdobně je tomu i v případě teorie adekvátní příčinné souvislosti. Jak ale můžeme zkušenost a zjištění, na základě které dospíváme k úsudku o existenci příčinnosti, reálně a exaktně vyhodnotit? Jak dospíváme k závěru, že určitá příčina je způsobilá dát vzniknout určitému následku? Vzhledem k tomu, že mnoho jevů se opakuje, v úvahu přichází statistické metody závislosti jevů.

Právě von Kriesova teorie kauzality se snaží popsat kauzální vztah pomocí pravděpodobnostního modelu. Například z dopravních zpráv často slyšíme, že příčinou

dopravní nehody byla nepřiměřená rychlost. O tomto jevu existuje i statistika vedená Policií ČR¹⁶⁵. Máme tak dán jev S (nepřiměřená rychlost), neboli porušení právní povinnosti a jev N (dopravní nehodu spočívající např. v poškození vozidla) jako porušení hodnot chráněných právem. Pokud přistoupíme na test *conditio sine qua non*, pak S musela být nutnou podmínkou N. Ale je tomu tak opravdu? Vždyť ne každé překročení rychlosti vyvolá nehodu a zároveň je spousta dopravních nehod, jejichž příčinou musel být jistě jiný jev.

S těmito otázkami se snaží vypořádat pravděpodobnostní teorie kauzality, jejíž základy v právu položil von Kries. Teorie chápe příčiny jako jevy, které zvyšují pravděpodobnost následku. Pro další potřeby si definujme znaky. Velkými písmeny budeme označovat jevy, které se účastní na příčinném vztahu. Výraz $P(N/S)$ budeme chápat jako pravděpodobnost výskytu jevu N za současné přítomnosti jevu S.

Pokud by na sobě byly jevy N a S naprosto nezávislé, pak by platilo, že $P(N/S) = P(N)$, resp. $P(N/S) > P(N/\text{non}S)$. Tedy, že pravděpodobnost nehody N při nepřiměřené rychlosti S je stejná jako pravděpodobnost nehody N bez nepřiměřené rychlosti S. Pokud k takovému závěru dojdeme, pak nemá význam hovořit o kauzalitě, neboť jde o nezávislé jevy.

Abychom mohli dojít k závěru, že nepřiměřená rychlost bývá příčinnou dopravní nehody, pak by muselo platit, že $P(N/S) > P(N)$, resp. $P(N/S) > P(N/\text{non}S)$. To znamená, že by pravděpodobnost dopravní nehody za nepřiměřené rychlosti musela být vyšší než pravděpodobnost dopravní nehody, pokud nepřiměřená rychlost nebyla přítomna.

Ačkoliv se uvedená funkce zdá na první pohled dostačující, přesto skrývá pro závislé jevy ve vztahu příčinné souvislosti některá úskalí. Vyjdeme-li z definice podmíněné pravděpodobnosti¹⁶⁶, která je definována vztahem $P(A/B) = \frac{P(A \cap B)}{P(B)}$ a

$P(B/A) = \frac{P(A \cap B)}{P(A)}$ pak nutně dojdeme k závěru, že sice pro závislé jevy A a B platí $P(A/B)$

$> P(A)$, ale současně i $P(B/A) > P(B)$. Jinak řečeno jevy A i B se podmiňují vzájemně a je mezi nimi symetrická relace. Proto nemůžeme bez dalšího konstatovat zjištění kauzálního vztahu mezi příčinou B a následkem A, platí-li pouze $P(A/B) > P(A)$. Na našem příkladu by to znamenalo, že nepřiměřená rychlost vede k nehodám, ale zároveň, že nehody vedou k nepřiměřené rychlosti. Kauzalita je totiž relace asymetrická, neboť jev B podmiňuje jev A ale nikoliv opačně.

Jaké je řešení tohoto problému tzv. kauzální asymetrie? Jako nejjednodušší a nejsnáze aplikovatelné se jeví tzv. teorie časové priority¹⁶⁷. Spočívá v tom, že do definice kauzality si zavedeme jako podmínku časovou posloupnost. Proto B je příčinou A pouze tehdy, pokud

¹⁶⁵ <http://www.policie.cz/clanek/statistika-nehodovosti-178464.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>

¹⁶⁶ J.Reif, Z.Kobeda: Úvod do pravděpodobnosti a spolehlivosti, ZČU Plzeň, 2004 (2. vyd.); Plocki, A., Tlustý, P.: Pravděpodobnost a statistika pro začátečníky a mírně pokročilé, Praha, Prometheus, 2007; Jastrzemska, Z.: Pravděpodobnostní teorie kauzality, ProFil, Brno 2006.

¹⁶⁷ Good, I. J.: Causal Calculus I-II. British Journal for the Philosophy of Science, 1961, s. 305 a n.

platí $P(A/B) > P(A)$ a zároveň pokud jev B na časové ose předchází jevu A. Na našem příkladu to znamená, že nepřiměřená rychlost S může být příčinou nehody N, protože jí časově předchází. Naopak za příčinu nepřiměřené rychlosti nemůžeme požadovat dopravní nehodu, neboť z časového hlediska se po dopravní nehodě auta nepohybují vůbec. Dlužno podotknout, že vysvětlení kauzální asymetrie časovým hlediskem není jedinou teorií, která daný problém řeší. Rozdílný přístup například volí Hans Reichenbach, který vychází z předpokladu, že časovou posloupnost lze vyjádřit i jako kauzální řád.¹⁶⁸ Tato teorie je nicméně pro naše potřeby příliš komplikovaná a z hlediska praktického posuzování příčinné souvislosti se jeví jako nadbytečná.

Nesmíme však opominout další problém kauzality vyjádřené pomocí pravděpodobnostní funkce $P(A/B) > P(A)$. Tímto problémem jsou tzv. falešné příčiny, jinými slovy korelace. Co když spolu jevy A a B sice souvisí, ale nepodmiňují se. Klasickým příkladem jsou „mouchy v Norsku“. Definujme si jev B jako přítomnost vysokého množství much v Norsku a A jako vysoký počet turistů v Norsku. Pokud porovnáme tyto dva jevy, a to i za přispění Goodova časového testu, můžeme dojít k závěru, že vysoký počet much způsobuje vysoké množství turistů v Norsku, neboť pravděpodobnost výskytu vysokého množství turistů je vyšší za přítomnosti vysokého množství much - $P(A/B) > P(A)$. Lehkou úvahou však dojdeme k tomu, že na oba jevy A a B působí jev C, čímž mohou být například vysoké letní teploty, a proto ve skutečnosti platí $P(A/C) > P(A)$ a $P(B/C) > P(B)$. Stručně řečeno korelace (prostý vztah mezi výskytem jevů) není nutně kauzalita.

Ačkoliv na uvedeném muším příkladu bylo odhalení falešné příčiny poměrně snadné, v ostatních případech tomu tak není. Pokud se například vrátíme k našemu úvodnímu příkladu s nepřiměřenou rychlostí, můžeme sice dojít k závěru, že nepřiměřená rychlost je v přímé úměře s počtem dopravních nehod, nicméně nelze opomenout i další faktory, které mohou do kauzálního běhu vstupovat – například řidičská nepozornost či špatný technický stav vozidel.

Von Kries se snaží problémy korelace vyloučit tím, že trvá na tom, aby příčina byla zároveň podmínkou nutnou. Jak jsme však již uvedli v předchozích kapitolách, samotná okolnost, že určitá podmínka není podmínkou nutnou, neznamená, že by se nejednalo o kauzálně relevantní událost.

Úkolem každé teorie kauzality je vyloučit pouhou korelaci a spolehlivě zjistit, kdy se jedná o vztah příčina-účinek. Statistické teorie kauzality definují pojem tzv. odclonění. Aplikováno na náš příklad s nepřiměřenou rychlostí S, nehodou N a špatným technickým stavem vozidla T by splnění podmínky $P(N/S+T) = P(N/S)$ by znamenalo jediné – špatný technický stav vozidla T není pravděpodobnostně relevantní k dopravní nehodě N. Pokud bychom tento vztah prokázali, pak bychom mohli špatný technický stav vozidla jako příčinu nehody za přítomnosti nepřiměřené rychlosti S vyloučit.

¹⁶⁸ Reichenbach, H.: The Direction of Time, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1991.

Slabina této teorie je seznatelná na první pohled. Předně lze jen těžko izolovat všechny jevy, které časově předcházejí následku a statisticky je prověřit. Z toho plyne, že pokud nevíme, jaké hodnoty pravděpodobnosti můžeme dosadit za jednotlivé vztahy kauzální relevance, je prakticky nemožné zjistit pravou příčinu.

Pokud trváme na tom, že příčina musí zvyšovat pravděpodobnost výskytu následku, pak se musíme zaměřit na další jevy, za kterých k danému zvýšení pravděpodobnosti výskytu následku dochází. Tím ovšem dojdeme k výše uvedenému neuspokojivému závěru. I navzdory tomu můžeme říci, že pravděpodobnostní teorie kauzality lépe popisuje kauzální vztah než převládající chápání příčiny nutné a dostačující, neboť umožňují lépe zachytit celé spektrum jevů, které se na kauzálním vztahu může vyskytnout.

Von Kries předpokládal, že jeho přístup je nejbližší běžnému spravedlivému chápání běhu věcí; v této souvislosti používá pojmu „Rechtsgefühl“ – smysl, cit pro právo a spravedlnost. Proto bývá často adekvátní teorie chápána ve zjednodušeném pojetí, kdy za adekvátní příčinu je považována podmínka, která podle lidské zkušenosti je následována daným druhem následku. V tomto pojetí však hrozí zaměňování kauzality s korelací.

Honoré s Hartem¹⁶⁹ uvádí příklad horníků, jejichž práce zvyšuje objektivně pravděpodobnost vzniku plicních chorob. V běžném chápání máme tento sled událostí natolik pevně zafixován, že předpokládáme, že plicní choroby jsou běžně následkem povolání horníka. Jenže nemusí tomu tak být vždy. Horník totiž může onemocnět plicní chorobou například z důvodu, že se od někoho nakazil.

I v tomto případě se dostáváme do poměrně svízelné situace. Představme si horníka, který vykonává hornickou činnost (událost A) a zároveň se dostal do kontaktu s nakaženou osobou (událost B). Horník následně onemocní plicní chorobou (událost C). Co je však příčinou události C. Obě události A i B zvyšovaly pravděpodobnost následku, projdou tedy testem pravděpodobnosti. Ovšem další test – tj. *conditio sine qua non* zřejmě nebudeme schopni provést, neboť se dostáváme do úzkých s nedostatkem pojetí nutné podmínky v případě působení více souborů podmínek, z nichž každý je sám o sobě dostatečný ke vzniku následku.

Podmínky nutné, které projdou testem *conditio sine qua non*, mohou být podle von Kries nazývány jako neadekvátní příčiny. Jako příklad uvádí kočího, který poruší své povinnosti, usne a s kočářem sjede z cesty, kde pasažéra zabije úder blesku. Jednání kočího je zřejmě podmínka nutná pro daný následek, ale těžko můžeme tvrdit, že jednání kočího objektivně zvyšovalo míru pravděpodobnosti zásahu bleskem. Existují však případy, kdy nebudeme schopni konstatovat, zda pravděpodobnost následku je zkoumanou událostí zvýšena či nikoliv v takovém případě bychom nebyli schopni odlišit adekvátní a neadekvátní příčiny.

Von Kries sice mnohokrát tvrdí, že příčina musí zvyšovat v určitém nezadatelném rozsahu pravděpodobnost vzniku následku. Zároveň však neuvádí, co je referenční bod, ke kterému

¹⁶⁹ Hart, H.L.A., Honoré, T.: *Causation in the law*. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 470

zvýšení pravděpodobnosti vztahujeme. Nejde přitom jen o hru se slovy. Honoré s Hartem uvádí příklad, kdy si máme představit nemoc, která postihuje (byť velmi zřídka) pouze pekaře a nikoho jiného. Osoba A, pokud není pekařem, má nulovou šanci danou chorobou onemocnět. Pokud se osoba A stane pekařem, pak v porovnání s předchozím stavem se šance na nemocnění chorobou sice relativně dramaticky zvýší (z nuly na „nula, nula, něco“), ovšem celkově pravděpodobnost výskytu choroby u osoby A bude stále zanedbatelná.

Přínos von Kriesa můžeme spatřovat zejména v tom, že dokázal běžnému chápání sledu událostí založeného intuitivně na zdravém rozumu či obecných zkušenostech, dát vědecký základ. Proto jeho teorie měla řadu následovníků. Podle Ludwiga Traegera¹⁷⁰ je k tomu, aby podmínka byla pokládána za adekvátní příčinu následku nutné, aby zvyšovala objektivní pravděpodobnost daného následku v nikoliv nevýrazném rozsahu. Přitom mají být zohledněny (i) všechny okolnosti daného sledu událostí vnímatelné bedlivým pozorovatelem, a (ii) okolnosti známé dodatečně tomu, kdo při aplikaci práva stanoví soubor podmínek k další analýze.

V praxi byla teorie adekvátní příčinné souvislosti poprvé explicitně použita Říšským soudem v roce 1898, když se soud zabýval případem s následujícím skutkovým základem. Schovatel měl povinnost opatrovat určité zboží choulostivé na vlhko. Ovšem schovatel toto zboží v rozporu se svými povinnostmi uložil na zem, kde bylo zničeno povodní. Soud dospěl k závěru, že uložené zboží na zem nebyla v daném případě adekvátní příčina zničení zboží.

Von Kries tvrdil, že závěry dosažené jím zformulovanou teorií adekvátní příčinné souvislosti se z velké části kryjí se závěry, které by byly dosaženy osobou s vytříbeným a trénovaným smyslem pro spravedlnost (Rechtsgefühl). Tarnowski¹⁷¹ sice tento výrok kritizuje s odkazem na vágnost pojmu „mysl pro spravedlnost“, zároveň však připomíná důležitou věc, že soudy při zkoumání existence právní odpovědnosti činí normativní výroky, jak se měla určitá osoba v daný čas chovat. Takový soud má však smysl jen tehdy, jestliže osoba měla v dané situaci reálnou možnost ovlivnit průběh událostí. Proto normativní soudy nemohou být rozšířeny na událost, jejíž pravděpodobnost výskytu osoba nezvýšila, ačkoliv její jednání bylo nutnou podmínkou pro vznik dané události.

Názory na to, zda posouzení určité podmínky jako adekvátní, resp. zda je daný následek adekvátní zkoumané podmínce, je otázka primárně faktická či právní se, se různí. Tarnowski¹⁷² zastává názor, že adekvátnost je věcí faktickou, podle Grispiniho však je základem pro určení adekvátnosti norma¹⁷³. Účelem norem je totiž zakázat určité jednání kvůli tomu, že dané jednání má sklony k tomu, aby vyvolalo určité obvykle následované účinky. Proto musíme hledat moment, kdy odpovědnost jako hrozba sankcí působí nebo by měla působit na mysl jednajícího.

¹⁷⁰ Traeger, L.: Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht, 1904.

¹⁷¹ Tarnowski, H. Die systematische Bedeutung der adäquaten Kausalitätstheorie für den Aufbau des Verbrechensbegriff, Leipzig 1927.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Blíže Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 471

Ústřední význam má proto norma, která zakazuje jednání považovaná zákonodárcem (tj. ve smyslu adekvátním) za příčinu škodlivých následků.

Může však dojít k situaci, kdy nastupuje právní odpovědnost (ve smyslu dodatečné sankční povinnosti) i přesto, že osoba svým jednáním pravděpodobnost následku nezvýšila nebo jen nepatrně? V takovém případě bychom totiž o adekvátnosti nemohli vůbec hovořit. Ovšem pozitivní právo takové příklady obsahuje. Jde zejména o stince, kdy by sice riziko výskytu škodlivého následku v případě zapovězeného následku bylo jen minimální, ale pokud by škodlivý následek nastal, pak by byl fatální. Jde zejména o nakládání s nebezpečnými látkami, zdroji ionizujícího záření, apod.

Jednání zvyšující riziko výskytu škodlivého následku tudíž není nezbytným aspektem vzniku odpovědnostního vztahu. V úvahu je třeba vzít i záměr zákonodárce, který vychází z určitých svých předpokladů, které vtěluje do norem. Tyto předpoklady se stávají měřítkem pro posouzení pravděpodobnosti v jednotlivých případech, přičemž však nezáleží na subjektivním postoji jednatelů. Ten může být například v domnění, že svým jednáním riziko výskytu škodlivého následku nikterak nezvyšuje; tím však nedochází k tomu, že by byl zbaven odpovědnosti za své jednání.

Právě na základě úvah o adekvátní příčině jako otázce normativní či faktické došlo k přenosu významu slova adekvátní na celý odpovědnostní vztah – tj. zda sankční následek je adekvátní danému jednání. Po druhé světové válce posloužila adekvátnost k nastavení limitu odpovědnosti. V rozhodnutí Edelweiss¹⁷⁴ Spolkový soudní dvůr význam slova adekvátní a dopadu adekvátní teorie. Po skutkové stránce se jednalo o případ, kdy loď Edelweiss se potopila v plavebním kanále po sérii mnoha událostí – pochybení personálu plavebního kanálu, výpadek proudu v obsluze kanálu, špatně značená šíře lodi, nefungující signalizace, atd.

Spolkový soudní dvůr zejména konstatoval, že při zkoumání adekvátnosti se nejedná vlastně o otázku kauzality, nýbrž o stanovení hranic, v rámci kterých může být jednatel osobě přičítána odpovědnost za její jednání. Podle tohoto pojetí odpovídá i ten, kdo nehodu zapříčinil, také za pozdější chybné zásahy třetích osob jako za adekvátní následky nehody, pokud zásah těchto osob byl zapříčiněn nehodou. Tato odpovědnost má však dle Spolkového soudního dvora své hranice, když zásah byl proveden v tomto případě ze strany neoprávněných osob způsobem naprosto nevhodným a nezvyklým.

Trochu jiným způsobem přistoupil Spolkový soudní dvůr k jinému případu o dvacet let později¹⁷⁵. Škúdce způsobil se svým nákladním vozem dopravní nehodu, při které došlo k zablokování silnice ve městě. Auta, která místo nehody objížděl přes chodník a cestu pro cyklisty, poškodila tyto cesty ve vlastnictví města. Soud pak musel řešit žalobu města na náhradu škody vůči škúdci způsobenou objížděcími auty. Soud však nedovodil odpovědnost

¹⁷⁴ Rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze dne 23.10.1951, sp.zn. I ZR 31/51 (BGHZ 3, 261, 1951)

¹⁷⁵ Rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze dne 16.02.1972, sp.zn. VI ZR 128/70 (BGHZ 58, 162).

škůdce, neboť jeho jednání sice mohlo být adekvátní příčinou poškození chodník, ale ve skutečnosti však pouze poskytlo příležitost pro jiné řidiče. Ti jednali pak při objíždění na základě své vlastní vůle a nikoliv vyprovokováni škůdcovým jednáním¹⁷⁶. Soud dále konstatoval, že osobě odpovědné za způsobení dopravní nehody nejde zpravidla přičítat škody, které způsobili další řidiči tím, že objeli místo nehody přes chodník.

Soud ještě zdůraznil, že řidiči objíždějící místo nehody jízdou po chodníku, nemohli své jednání omluvit s poukazem na škůdcem způsobenou nehodu. S rizikem zácpy či jiné dopravní komplikace musí ostatní účastníci silničního provozu počítat.

Na tomto místě se nelze ubránit odkazu na již citované rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR (R 7/1979), podle kterého příčinnou souvislost mezi jednáním škůdce a vzniklou škodou nelze dovodit ze skutečnosti, která je sama následkem, za něž škůdce odpovídá z jiného právního důvodu. Bylo by ve světle tohoto názoru poškození chodníku až dalším následkem, za který již škůdce nenese odpovědnost? Museli bychom odpovědět na otázku, zda dopravní nehoda způsobená škůdcem představuje samostatně odškodnitelný následek ve smyslu citovaného rozhodnutí, aby nemohl obstát jako jedna z příčin v řetězci vedoucím ke vzniku škody¹⁷⁷.

I tento citovaný případ ilustruje posun adekvátní teorie od pouhého zjištění příčiny ke stanovení mezí odpovědnosti. Znamená však tento posun opuštění původní von Kriesovy teorie? Někteří autoři¹⁷⁸ docházejí k závěru, že ano, a staví adekvátnost na roveň jiným korektivům právní odpovědnosti. Poukazují, že takto širokým pojetím adekvátnosti ji stavíme na roveň vágním pojmům jako zdravý rozum, obecné zkušenosti, intuice, spravedlnost, apod. Proto se stírá rozdíl mezi použitím citu pro spravedlnost a zdravého rozumu a aplikací adekvátní teorie.

Nemůžeme však směšovat adekvátnost a hranice odpovědnosti dané normou – jejím účelem. Spolkový soudní dvůr¹⁷⁹ řešil případ, kdy žalovaný zranil žalobce při dopravní nehodě. Žalobce byl odvezen do nemocnice, kde při vyšetřeních mu byla diagnostikována již dřívější choroba. Žalobce však byl kvůli výskytu této choroby propuštěn z práce a požadoval po žalovaném náhradu ztráty na výdělku. Ačkoliv objevení choroby může být adekvátním následkem nehody, odpovědnost se neuplatní, neboť účelem normy je chránit toliko škody na zdraví vzešlé přímo z nehody. Určitá rizika (jako že člověk trpí dědičnou chorobou či starost o vlastní zdraví) nelze totiž podle soudu přenášet na jiného

Extrémní pojetí spočívající v opuštění adekvátnosti jako měřítka pro určení příčinné souvislosti zřejmě není možné (i s ohledem na výše uvedené) bez dalšího přijmout, neboť adekvátní teorie nadále zkoumá relaci mezi příčinou a následkem. Pravdou však je, že vlivem adekvátní teorie se dostává mnohem větší pozornosti dalším korektivům odpovědnosti jako je účel a dosah normy (Normzweck, Schutzzbereich).

¹⁷⁶ Blíže von Caemmerer: Das Problem des Kausalzusammenhangs, 1956.

¹⁷⁷ Viz kritizované rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.05.2001, sp.zn. 25 CDO 1946/2000.

¹⁷⁸ Např. Berberz, G.: Die Leerformel der Adäquanz, 1969

¹⁷⁹ Rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze dne 22.04.1958, sp.zn. VI ZR 65/57.

Von Caemmerer¹⁸⁰ jde dokonce tak daleko, že připouští příčinu pouze v chápání *conditio sine qua non*. Jakékoliv další otázky podle něj již jen směřují k účelu a dosahu odpovědnosti, které je třeba řešit aplikací a rozbořem příslušné normy.

Jistou odezvu našel tento názor v rozhodnutí Spolkového soudního dvora v případě¹⁸¹, kdy žalovaná způsobila dopravní nehodu, při které byl zraněn i žalobce. Žalobce však byl v trestním řízení obžalován z neúmyslného ublížení na zdraví ve vztahu k manželovi žalované; žalobce byl nejprve odsouzen a teprve odvolací soud jej zprostil viny. Žalobce však po ukončení trestního řízení požadoval od žalované náhradu škody za trestní stíhání s odkazem na existenci příčinné souvislosti.

Soud žalobě nevyhověl s odkazem, že nehodou nebylo porušeno žádné z práv výslovně uvedených v ustanovení německého BGB o náhradě škody. Podle soudu tak nedošlo k žádné újmě, kterou právo chrání. V účelu normy přiznávající nárok na náhradu škody jsou toliko zahrnuty hospodářské dopady nehody, za které by žalovaná odpovědnost podle soudu nepochybně nesla; jinak je tomu však v případě nákladů na obhajobu v trestním řízení.

Za zmínku stojí též přístup nizozemského občanského zákoníku, který byl alespoň podle důvodové zprávy jedním z inspiračních zdrojů nového českého občanského zákoníku. Nizozemský občanský zákoník obsahuje výslovné ustanovení, které výslovně vylučuje odpovědnost za škodlivý následek, který nezapadá do chráněného dosahu porušené normy.

Otázku možného kauzálního vztahu s ohledem na prevenční povinnosti řešil i německý Spolkový soudní dvůr ve svém rozhodnutí VI ZR 279/09. V uvedeném případě šlo po skutkové stránce o to, že poškozený si objednal u provozovatele placený výlet na čtyřkolkách, ovšem při jízdě na čtyřkolce neměl přilbu a poranil se na nosu.

Německý soud sice konstatoval, že povinností provozovatele bylo, aby poškozený měl přilbu, nicméně podle příslušných předpisů stačila tzv. otevřená přilba chránící jenom vrchní část hlavy. Povinnost zajistit pro řidiče čtyřkolek integrální přilbu, která chrání i obličejové části hlavy, podle soudu nevyplývá z žádného právního předpisu.

Soud rozvíjel tedy úvahu, že i za předpokladu, že by poškozený měl přilbu, kterou předpisy vyžadují (tedy otevřenou přilbu nechránící obličejovou část hlavy), by ke zranění stejně došlo. Německý soud tak fakticky aplikoval teorii pravděpodobnostní kauzality. Konstatoval totiž, že pravděpodobnost zranění nosu N je stejná jak v případě nošení otevřené přilby O tak v případě nenošení otevřené přilby nonO. Schematicky zapsáno $P(N/O) = P(N/\text{nonO})$. Pokud tedy vyjdeme z premisy, že příčina zvyšuje pravděpodobnost následku, pak nutně dojdeme stejně jako Spolkový soudní dvůr k závěru, že v tomto případě neexistuje kauzální vztah mezi nenošením přilby a poraněním nosu.

¹⁸⁰ Von Caemmerer: *Das Problem des Kausalzusammenhangs*, 1956.

¹⁸¹ Rozhodnutí Spolkového soudního dvora z 7.6.1968, publ. in *Juristenzeitung* 1969, 709.

Otázkou, která se sama nabízí, je kritérium zásady prevenční povinnosti. Jinak řečeno, ačkoliv zde nebyl žádný předpis upravující nutnost nošení integrální přilby, měl provozovatel čtyřkolek povinnost tyto přilby zajistit, aby vyloučil či lépe řečeno zmírnil možné následky případné nehody? Spolkový soudní dvůr se k této otázce postavil tak, že princip předcházení škodám nelze vykládat jako bezbřehou povinnost. Každá povinnost včetně předcházení škodám musí mít rozumné hranice a není v souladu s požadavkem na rozumné a spravedlivé uspořádání společenských vztahů požadovat, aby se předcházelo každému abstraktnímu nebezpečí. Spolkový soudní dvůr konstatoval, že vyloučit veškerá zranění a nehody jednoduše nelze.

Toto rozhodnutí lze považovat za významné. Předně se Spolkový soudní dvůr ostře postavil proti tomu, že lze na někom spravedlivě požadovat, aby vyloučil všechna rizika a nebezpečí, která z určité činnosti mohou vyplývat. Otázkou však je, kde lze spatřovat hranice povinnosti předcházet škodám. Zřejmě nezbude nic jiného než opět použít vágní myšlenkový model chování standardní rozumné osoby s běžnou rozlišovací schopností. Potěšující je též to, že Spolkový soudní dvůr nepřistoupil na lákovou argumentaci, že nenošení přilby bylo porušením právní povinnosti, za které je třeba nést následky. Soud ostře rozlišil, že ačkoliv došlo k porušení právní povinnosti, přesto nebylo takového druhu, aby bylo způsobilé přivodit škodlivý následek.

Otázkou je, zda by soud rozhodující podle českého práva musel dojít ke stejnému závěru. Je jasné, že jsou přítomny všechny podmínky pro vznik nároku na náhradu škody vyjma příčinné souvislosti. Jestliže je vůdčí teorií teorie podmínky, pak se musíme zeptat, zda by škodlivý následek nenastal bez porušení právní povinnosti. Je však téměř jednoznačné, že škodlivý následek by nastal i v případě, že by byla nošena otevřená přilba. Kauzální vztah v rovině porušení povinnosti nosit (otevřenou) přilbu – zranění nosu tak můžeme vyloučit. Ani české zákony neupravují povinnost nosit integrální přilbu chránící celý obličej. Proto se můžeme jediné ptát, zda odpovědnostní vztah nevznikl na základě porušení obecné prevenční normy vyjádřené v § 415 občanského zákoníku. Zde docházíme ke stejnému závěru jako Spolkový soudní dvůr a uvažujeme, zda je rozumné a spravedlivé požadovat po běžném člověku plnění takové povinnosti. Zda ještě pod povinností podle prevenční normy spadá takový požadavek. Spolkový soudní dvůr rozhodl, že nikoliv. Jak by tuto okolnost, na které závisí otázka vzniku nároku na náhradu škody, rozhodl český soud, zůstává otevřené.

V diskuzích ohledně aplikace adekvátnosti často zaznívá, že následek by měl být předvídatelný, aby mohl být adekvátní zkoumané příčině. Jakkoliv zní prvotně takový požadavek logicky a odůvodněně, Říšský soud v poměrně známém případě rozhodl jinak¹⁸². Šlo o případ, kdy si přepravce najal od majitele dvě lodi na určitý den – 28. října. V daný den se však přepravce navzdory námitkám majitele vrátil s loděmi po pár hodinách plavby zpátky do domovského přístavu s tím, že přepravu uskuteční navzdory smlouvě následující den. Na následující den byla sice příznivá předpověď počasí, ale po vyplutí došlo k neočekávané

¹⁸² Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen 81 (1913), 363.

bouři a poškození lodí. Majitel lodi žaloval přepravce na náhradu škody z důvodů porušení smlouvy – prodlení s vrácením lodí.

Říšský soud dal žalobci zapravdu, že prodlení s vrácením lodi bylo adekvátní příčinou vzniku škod na lodích. Soud konstatoval, že škoda nemusí být předvídatelná (to v našem případě ani nebyla, když předpověď počasí byla na daný den příznivá); stačí však, když objektivní pravděpodobnost daného druhu škodlivého následku byla obecně zvýšena daným porušením.

Na základě prodlení s předáním lodi se riziko škody podle soudu zvýšilo, neboť na konci měsíce října je objektivně pravděpodobnější, že počasí na moři bude následující den horší než předchozí, a to i navzdory příznivé předpovědi počasí.

Někteří autoři přistupují k problematice postavení a významu adekvátnosti z jiného konce. Podle nich¹⁸³ účel normy spolu s chápáním toho, že určitá jednání zvyšují rizika nežádoucích událostí, mohou plně nahradit adekvátnost jako nástroj pro stanovení hranic právní odpovědnosti. To by však znamenalo zaměňovat účel normy s pravděpodobností, že určitá událost nastane (jak vyplývá z původní von Kriesovy teorie). Je třeba mít vždy na paměti, že adekvátnost představuje měřítko pro určení vztahu příčina-následek a jednak nástroj pro stanovení hranic právní odpovědnosti. Žádný z těchto aspektů by však neměl být vytrháván.

Dalšími nástroji pro stanovení hranic odpovědnosti bývá právě měřítko zdravého rozumu, intuice, citu pro spravedlnost; ačkoliv tomuto pojetí můžeme oprávněně vytknout vágnost a neurčitost, má přesto své nenahraditelné místo. Jako další limitující nástroj můžeme označit zmiňovaný ochranný účel normy (Schutzzweck der Norm).

Nové učebnice civilního práva v Německu¹⁸⁴ však již nevedou debaty nad tím, který z uvedených limitačních nástrojů má být primárně použit. Můžeme tak hovořit o jednotném pojetí, které zahrnuje všechny výše uvedené aspekty.

4.2.1. Jednotlivé aspekty aplikace adekvátní teorie

Stejně jako v případě teorie podmínky na tomto místě rozebereme jednotlivé aspekty praktické aplikace adekvátní teorie a problémy s tím spojené. Tyto aspekty lze utřídit do následujících okruhů: (i) zobecnění (popis) následku, (ii) zobecnění (popis) podmínky, (iii) jaké zvýšení pravděpodobnosti následku nebo rizika je vyžadováno, (iv) výpočet pravděpodobnosti, (v) vztah adekvátní teorie k normálnímu sledu událostí.

¹⁸³ Např. Wolf, J.G.: Der Normzweck im Deliktrecht, 1962.

¹⁸⁴ Např. Schwab, D.: Einführung in das Zivilrecht, 2010.

Ad (i). Zobecnění následku. Popis třídy událostí, jejíž pravděpodobnost výskytu v závislosti na zkoumané podmínce zjišťujeme, nabývá na významu. Opět se dostáváme k otázce, jakou míru obecnosti (a smyslu pro detail) máme zvolit při popisu událostí. J zřejmé, že žádnou událost není možné popsat zevrubně (nebylo by to ani praktické), vždy bude nutná určitá míra abstrakce.

Při popisu událostí si musíme uvědomit, že adekvátní teorie zkoumá vztah mezi zkoumanou podmínkou a konečným následkem. Nejde primárně o vztah mezi podmínkou a nějakou další okolností, která však přispěla či mohla přispět k produkci následku (nazvěme ji „další okolnost“).

Přesto pravděpodobnost výskytu oné další události tak úplně bez významu není a může nám pomoci při popisu následku samotného. Představme si učebnicový příklad, kdy pachatel zmlátí poškozené a poté jej v bezvědomí odtáhne pod strom, kde jej ponechá osudu. Přejde však bouřka a do poškozeného udeří blesk, který jej zabije. V takovém případě můžeme uvažovat o dvou popisech následku, první popis může být „smrt“, druhý popis „smrt po úderu bleskem“ – tj. popis se zohledněním další okolnosti. Jako adekvátní příčinu následku „smrt“ bychom snad mohli označit jednání pachatele, ovšem jen těžko nalezneme vztah adekvátnosti k následku „smrt po úderu bleskem“,

Zahrnutí obdobných dalších okolností, které přispívají k produkci následku, do popisu samotného následku umožňuje přiblížit výsledky testu adekvátnosti běžnému chápání v intencích zdravého rozumu a smyslu pro spravedlnost. Umožňuje nám totiž nahlížet na další okolnosti jako na intervence, které přerušují běžný kauzální průběh událostí.

Ve zkoumaném případě tedy jednání pachatele spočívající v ponechání zraněného pod stromem žádným výrazným způsobem nezvýšilo míru rizika smrti po zásahu bleskem. Samozřejmě můžeme namítnout, že tento výrok je pravdivý pouze za předpokladu, kdy tam není zanechán během zuřící bouře.

Honoré s Hartem¹⁸⁵ upozorňují, že původní von Kriesovo pojetí adekvátní teorie není kompatibilní s chápáním adekvátnosti jako vztahem mezi podmínkou a konečným následkem ve výše uvedeném smyslu. Von Kries se totiž mnohem víc zaměřil na to, zda zkoumaný následek nastal náhodně či daná podmínka produkuje následek daného druhu „pravidelně“. Takové pojetí zaměřené na rozlišení řádného následku od náhodného může však obstát jenom za předpokladu, že okolnosti, na základě kterých rozlišujeme následek jako řádný či náhodný, zahrneme do samotného následku.

Ale i v případě, pokud se rozhodneme, kterou další okolnost zahrneme do popisu následku, nejsou naše problémy zdaleka vyřešeny. Problém tím jenom přesouváme o tím směrem, jak máme popsat ony další okolnosti. V příkladu jsme si definovali následek jako „smrt bleskem“, kde blesk je další okolnost. Pokud další okolnost popíšeme jako „rozdvojený blesk modré

¹⁸⁵ Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 480.

barvy“, pak by popis následku měl tudíž znít „smrt rozvojeným bleskem modré barvy“. Je zřejmé, že tudy cesta nevede. Jak daleko bychom měli zajít při detailnosti popisu událostí? Nemůžeme reálně zahrnout všechny další okolnosti, které ovlivňují nebo mohou ovlivnit pravděpodobnost následku. Soud by se tak mohl ptát, zda okolnost, že blesk udeřil do těla s takovou a takovou, měl vliv na pravděpodobnost škodlivého následku. Takové otázky nemohou vést k žádnému výsledku.

Adekvátnost je totiž pojmově založena na statistice a zobecnění, ovšem každá událost je unikátní, neexistuje např. 10 stejných smrtí po úderu bleskem. Pokud bychom nenašli žádný společný jmenovatel těchto událostí, pak místo jedné třídy událostí daného druhu budeme mít deset samostatných. Odhady pravděpodobnosti, na kterých je adekvátnost založena, ovšem mohou existovat jen v případě popisu založeného na zobecnění.

Nesmíme však opominout pozitivní právo, kde daný následek bývá druhově sám popsán – nejpodrobněji pak v případě trestního práva při formulaci skutkových podstat trestných činů. Ovšem málokdy trestní právo definuje následek jako „smrt bleskem“, ale pouze druhově jako smrt, kterou musíme rozumět předčasným neočekávaným ukončením života.

Ad (ii) Zobecnění podmínky. Při zkoumání vztahu mezi podmínkou a následkem je opět náš úsudek o pravděpodobnosti výskytu následku ovlivněn tím, jakým způsobem popíšeme zkoumanou podmínku. Představme si případ, kdy pachatel lehce udeří do hlavy poškozeného, který je však choulostivý a nemá dostatečně vyvinutou lebku. Po lehkém úderu do hlavy však poškozený zemře. Zcela jinak vyzní vztah mezi smrtí poškozeného jako následkem a podmínkou „lehký úder do hlavy“ (tj. bez bližšího popisu) a podmínkou „lehký úder do hlavy choulostivého člověka“. V případě druhého popisu podmínky bychom snad mohli mluvit o adekvátnosti.

Naším přirozeným přístupem bude popsat podmínky způsobem vyplývajícím z pozitivního práva. Pokud zákon zakazuje ublížit někomu na zdraví, pak máme tendenci popsat jednání pachatele (podmínku) jako „ublížení na zdraví“. Ovšem jednání zahrnutelná pod pojem „ublížení na zdraví“ nejsou zdaleka všechna stejná.

Z toho plyne, že při popisu podmínky musíme zohlednit nikoliv veškeré objektivní okolnosti (které jsme seznali a posteriori), ale pouze takové, které byly seznatelné v čase, kdy se zkoumané jednání (podmínka) odehrává. Proto bychom neměli do popisu podmínky, či lépe řečeno souboru podmínek, zahrnovat události budoucí – např. neměli bychom popisovat podmínku jako zatáhnutí zraněného pod strom, do kterého udeří (v budoucnu) blesk.

Ovšem takové pojetí není přijímáno jednoznačně bez výhrad. Otázka, které okolnosti zahrnout do popisu zkoumané podmínky, představuje ontologickou úvahu. Podle Wundta¹⁸⁶ mohou být do popisu událostí zahrnuty jen podmínky existující v době zkoumaného jednání. Jakkoliv zní takový požadavek logicky, narážíme na problém, kdy dané okolnost existuje.

¹⁸⁶ Blíže Wundt, W.: Logik. 1883

Podle Radbrucha¹⁸⁷ dokonce i podmínky působící později existují dříve. V tomto ohledu je Radbruch zřejmě ovlivněn determinismem, když vychází z toho, že sled událostí je pevně dán a výskyt další události je dán již tím, že se vyskytly události předchozí. Pojmy jako „působení“ či „zasáhnutí“ události jsou primárně metafyzické a neexistuje žádný konkrétní moment, ve kterém můžeme prohlásit, že daná okolnost existuje.

Tvůrce adekvátní teorie von Kries uvažoval, že jednání – zkoumaná podmínka musí být popsáno ze subjektivního hlediska jednající osoby. Ptáme se tedy, co věděla jednající osoba v době jednání, a pokud byla v omylu, je nutné tuto okolnost zohlednit. Odhlédněme na tomto místě od toho, že tímto přístupem dochází ke smísení objektivní pravděpodobnosti se subjektivním prvkem vědění. Narážíme zároveň na jiný problém. Představme si pachatele, který zapálí dům v domněnání, že je prázdný. Ve skutečnosti jsou však v domě lidé. Má být proto popis podmínky „založení požáru v prázdném domě“? Takovýto popis není v souladu s realitou. Vědomost pachatele má vliv na otázku zavinění, nemůže však měnit objektivní kategorie pravdivosti výroků.

Proto např. Traeger¹⁸⁸ vyčítal takovému pojetí přílišnou omezenost a nabízí řešení, aby podmínka zahrnovala popis okolností, které mohl jednající nebo rozumně uvažující člověk znát. Vytváří tak hypotetický model odpovědného a racionálně uvažujícího a jednajícího člověka, což hypotetický model důvěrně známý při stanovení měřítka bedlivosti a opatrnosti v jednání.

Rümelin¹⁸⁹ naproti tomu jde poněkud jiným směrem a používá pojem retrospektivní předpověď (nachträgliche Prognose) a zahrnuje do popisu událostí navíc okolnosti, které byly nebo se staly známými jinak, např. okolnosti existující v čase závadného jednání, které byly rozpoznány až po delším časovém sledu událostí.

Rümelin sice odmítá zahrnutí budoucích okolností do popisu události, ale fakticky tak činí, neboť naráží na Radbruchovu výtku o tom, že metafyzického hlediska není možné zjistit, kdy daná okolnost „začala existovat“. Můžeme maximálně hovořit o jejím projevu a subjektivní neznatelnosti v určitém čase, Rümelin se snaží tento rozpor překonat tím, že připouští následující příklad. Pachatel omráčí poškozeného a odtáhne ho na místo, kde začne později hořet. (Pachatel nemá nic společného s požárem.) V tomto případě nejsou podmínky existující v době jednání pachatele zahrnuty do popisu událostí, pokud v daném čase nebyly pachateli známé nebo seznatelné. Ovšem takový přístup znamená návrat zpět k subjektivnímu pojetí von Kriesa a reflektuje, že pachatel není odpovědný za to, co se poškozenému stalo později na daném místě, ledaže pravděpodobnost vzniku škodlivého následku byla na tomto místě vyšší než na předchozím. (Např. pokud by pachatel odtáhl poškozeného do nebezpečného skladu výbušnin, pak by pravděpodobnost smrti uhořením nepochybně zvýšil.)

¹⁸⁷ Radbruch, G.: Die Lehre von der adäquaten Verursachung, 1902.

¹⁸⁸ Traeger, L.: Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht, 1904.

¹⁸⁹ Rümelin, M.: Die Verwendung Der Causalbegriffe in Straf- Und Civilrecht, 1900.

V současné době se však nejvíce uplatňuje právě Engischovo pojetí spolu s Traegerovým, ke kterému se hlásí i německý Spolkový soudní dvůr, který ve svém rozhodnutí prohlásil, že při zkoumání pravděpodobnosti následku musí být zohledněny všechny okolnosti, které jsou optimálnímu pozorovateli známé v čase vstupu události¹⁹⁰. Podle tohoto pojetí tak do popisu podmínky mají být zahrnuty okolnosti známé nebo seznatelné v čase jednání. Otázka však zní, komu mají být tyto podmínky „známé či seznatelné“.

Von Kriesovo pojetí říká, že na pachateli – tj. osobě jednající. Traeger naproti tomu hovoří (jak bylo uvedeno výše) o rozumně uvažujícím člověku – jak by se choval na místě pachatele. Ukažme si tyto přístupy na výše uvedeném případě pachatele, který lehce udeří do hlavy choulostivého člověka, který následně zemře. Podle von Kriese by byl popis podmínky jako „lehký úder do hlavy choulostivého člověka“ možný jen v případě, pokud by pachatel o choulostivosti poškozeného věděl. Traeger by tak podmínku popsal jen v případě, pokud by rozumně uvažující člověk znal nebo mohl znát, že poškozený je takovým způsobem choulostivý. Rümelin s konceptem „nachträgliche Prognose“ – dodatečné předpovědi by však podmínku popsal uvedeným způsobem i v případě, pokud by rozumně uvažujícímu člověku choulostivost poškozeného známa být nemohla.

Všimněme si, že Traegerovo pojetí popisu podmínky je založeno na negativním výčtu – vylučují se okolnosti, které nebyly známé či seznatelné rozumně uvažujícímu člověku.

Dalším okruhem otázek, které souvisí s popisem podmínek a který musíme řešit při aplikaci adekvátní teorie, je popis počáteční třídy, se kterou porovnáváme zkoumané závadné jednání uvažované jako podmínka následku. Uveďme si příklad závadného jednání spočívajícího v „naložení zboží do letadla“ a škodlivým následkem, kterým je pád letadla a zničení zboží. Zcela jinak bude pravděpodobnost následku v případě popisu podmínky „naložení zboží do letadla místo toho, aby zůstalo ve skladě“, kde se pravděpodobnost zničení zboží závadným jednáním skutečně zvyšuje, a podmínky popsané jako „naložení zboží do letadla A místo do letadla B“ – zde se pravděpodobnost následku nezvyšuje. Příklad zní jednoduše řešitelně s tím, že porovnáme závadné jednání s jednáním řádným. To jistě ano, ovšem podobný problém řešíme v případě bližší popisu podmínky – pokud by např. správné letadlo B mělo závadu na motoru, měla by to být okolnost, kterou zohledňujeme při popisu podmínky?

Dostali bychom se totiž k úvaze, zda podmínka „naložení zboží do špatného letadla A místo do správného letadla B s poškozeným motorem“ zvýšila pravděpodobnost výskytu škodlivého následku spočívajícího ve zničení zboží při letecké havárii. Znovu však přistupuje subjektivní prvek. A dostáváme se k otázce neznatelnosti. Abychom mohli podmínku definovat výše uvedeným způsobem, kým a kdy měla být závada na motoru letadla B seznatelná. Osobou, která zboží naložila do nesprávného letadla či rozumně uvažujícímu člověku?

¹⁹⁰ Rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze dne 23.10.1951, sp.zn. I ZR 31/51

Uvedený příklad s naložením zboží do letadla nás přivádí důležitému postřehu o zkoumání pravděpodobnosti následku, a sice, že při popisu zkoumané podmínky – závadného jednání používáme implicitně srovnání s jednáním řádným. Tedy v daném případě hypotetickým, které je od skutečného co možná nejméně odlišné, aby obstálo požadavku na jednání v souladu s právem.

Z uvedeného plyne, že neexistuje žádné univerzální pravidlo na popis podmínek, resp. smyslu pro detail. Není možné se oprostít od subjektivního prvku a proto se musíme ptát, kterým pohledem budeme danou podmínku hodnotit a popisovat. Zpravidla však bude panovat shoda na tom, že do popisu je nutné zahrnout intervenční okolnosti, o kterých máme důvodné podezření, že mohou přerušit řetězec kauzálních událostí.

Zkusme si na tomto místě modifikovat případ s lehkým úderem do hlavy tím směrem, že pachatel měl zvláštní vědomosti a znalosti o tom, že poškozený je choulostivý, ačkoliv žádný rozumně uvažující člověk by takové vědomosti mít nemohl. Z pohledu Traegera, který v rámci objektivitu používá při popisu událostí podhled rozumně uvažujícího člověka, by do popisu události neměla být choulostivost zařazena. Avšak intuitivně cítíme, že to není správný přístup, neboť by znamenal vyloučení kauzálního spojení mezi pachatelovým jednáním a smrtí poškozeného.

Znamená však přítomnost zvláštních znalostí u pachatele prolomení adekvátní teorie založené na Traegerově modelu rozumně uvažujícího člověka? Znamená to opuštění adekvátnosti jako objektivní kategorie? Mayer¹⁹¹ tvrdí, že ano, a proto testem kauzality nemá být objektivní pravděpodobnost, ale právě subjektivní přičitatelnost, jinak by nemohlo dojít k zohlednění zvláštního vědomí pachatele.

Ad (iii) jaké zvýšení pravděpodobnosti následku nebo rizika je vyžadováno. Na několika následujících příkladech si v souladu s právními teoretiky ukážeme několik příkladů, kde i poměrně velké zvýšení pravděpodobnosti nezakládá adekvátnost i případy, kdy stačí jen nepatrné zvýšení.

Tvůrce dnešní pojetí adekvátní teorie – von Kries zastávala názor, že podmínka, aby mohla být nazývána příčinou adekvátní k danému následku, musí kromě jiné zvyšovat pravděpodobnost výskytu takového následku významně. Právě pojem „významně“ můžeme oprávněně označit za poměrně přísné kritérium, navíc zčásti vágní. Ostatně tu samou výtku učinil Tarnowski, který prosazoval racionální metodické postupy právu vlastní a odmítal nadužívání pojmu zdravý rozum, intuice, atd. Tarnowski¹⁹² současně s kritikou von Kriesova pojetí tvrdil, že postačí, aby pravděpodobnost výskytu následku se zvýšila nepatrně. Míra zvýšení pravděpodobnosti následku „nepatrně“ (tj. jakékoliv množství nad nulu) je tak dostatečná, abychom mluvili o adekvátnosti mezi danou podmínkou a následkem.

¹⁹¹ Mayer, H.: Strafrecht. Allgemeiner Teil. 1953.

¹⁹² Tarnowski, H. Die systematische Bedeutung der adäquaten Kausalitätstheorie für den Aufbau des Verbrechensbegriff, Leipzig 1927, s. 218.

Problém v pojetí Tarnowského však zůstává, že pokud nepatrné zvýšení pravděpodobnosti následku činí podmínku adekvátní příčinou, pak bude několik podmínek, které nejsou adekvátní, neboť pravděpodobnost vzniku následku nevyšly nebo dokonce snížili. Můžeme se totiž setkat se situacemi, kdy pravděpodobnost následku v případě zkoumané podmínky je dokonce menší než s ní, alespoň podle obecných zkušeností, a přesto hovoříme o kauzálním vztahu. Honoré s Hartem¹⁹³ uvádí příklad, kdy člověk vytáhne zraněného ze lvího doupěte; podle našich zkušeností je šance na to být sežrán lvem menší mimo doupě než v něm. Pokud přesto dojde k sežrání zraněného lvem po vytažení z doupěte, můžeme konstatovat zvýšení pravděpodobnosti sežrání mimo lví doupě na základě jednání – vytažení zraněného z doupěte? Takový závěr by bylo možné učinit pouze v případech, kdy do popisu dané podmínky zahrneme všechny okolnosti působící v čase jednání (byť seznatelné a posteriori). To však koliduje s konceptem pohledu a zohlednění jen takových okolností, které jsou podle Tarnowského seznatelné rozumně uvažujícím člověkem.

Zkusme tedy uchopit otázku z jiného konce a zjistit, zda existuje případ, kdy adekvátnost neexistuje, ačkoliv ke zvýšení pravděpodobnosti následku skutečně došlo. Sám von Kries udává příklad, na kterém ilustruje, že zvýšení pravděpodobnosti neznamená adekvátnost. Pokud škůdce způsobí železniční nehodu a poškozený je proto nucen přenocovat ve městě, kam by jinak za normálních okolností vůbec nezavítal, a chytí tam tyfus. Von Kries¹⁹⁴ tvrdí, že riziko nakažení tyfem se nehodou jednoznačně zvýšilo, ale přesto neshledává vztah adekvátnost z důvodu absence významného zvýšení. Takové pojetí je však více než zjednodušující. Implicitně totiž vychází z předpokladu, že na jiných místech, kam by poškozený za normálních okolností zavítal, je riziko infekce menší.

Takový závěr však nemůžeme učinit, aniž bychom znali a porovnali šance na onemocnění tyfem ve všech těchto oblastech. Jinak musíme vycházet z toho, že šance nakazit se tyfem byla v daném městě stejná jako kdekoli jinde, a proto se pravděpodobnost výskytu následku nijak nezvýšila. Samozřejmě by byla zcela jiná situace, kdyby popis zkoumané podmínky zněl „železniční nehoda u města, ve kterém řádí tyfová epidemie“. Pak bychom mohli uvažovat o železniční nehodě jako o adekvátní příčině. Ovšem se zase zpětně dostáváme k problematice popisu podmínky a otázky, z jakého úhlu pohledu bychom měli podmínky popisovat. V případě města zasaženého epidemií tyfu by nestačil zřejmě pohled rozumně uvažujícího člověka (není přeci možné rozumně předpokládat epidemii tyfu), ale naopak člověka nejvíce vnímavého, který disponuje maximálně možným objemem informací.

S mírou zvýšení pravděpodobnosti škodlivého následku souvisí i další příklady, které běžně plní stránky právnických učebnic. Von Kries uvádí případ, kdy osoba A nezamkne při odchodu z domu dveře, čehož využije vrah k vniknutí do domu a usmrcení osoby B. Jisté je, že jednání A nepochybně zvýšilo pravděpodobnost vzniku škodlivého následku. Otázkou však je, zda je míra taková, aby se mohlo jednat o adekvátní příčinu. V daném případě se o adekvátnosti

¹⁹³ Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the law. Second edition, Oxford University Press, 1985, s. 485.

¹⁹⁴ Von Kries, J.: Über den Begriff der objektiven Möglichkeit und einiger Anwendungen desselben, 1888, s. 220.

spolehlivě hovořit nedá, a to i z jiných důvodů. Jde zejména o to, že těžko lze podobit zkoumanou podmínku úspěšnému testu *conditio sine qua non*. Vniknul by vrah do domu tak jako tak a zavřené dveře pro něj byly jen vítaným ulehčením?

Zvýšení pravděpodobnosti škodlivého následku není tak univerzálně použitelný nástroj pro zjištění vztahu příčinné souvislosti, jak by se mohlo na první pohled zdát. Pokud si jdeme zaběhat, pak tímto jednáním nepochybně zvyšujeme pravděpodobnost, že nás srazí auto, ale těžko podmínku „jít si zaběhat“ označíme jako adekvátní příčinu následku ve formě srážky s vozidlem. Obdobně fakt, že šplháme na nějakou horu zvyšuje riziko pádu, ale sám o sobě není příčinou.

V úvodu jsme připomínali, že existují případy, kdy i nepatrné zvýšení pravděpodobnosti vzniku následku nás je pro nás dostatečné k závěru o příčinné souvislosti. Pokud například pachatel na poškozeného vystřelí z pistole z velké vzdálenosti, pak je pravděpodobnost zásahu velice nízká¹⁹⁵ nebo spíš mizivá. Přesto pokud k zásahu dojde, automaticky hovoříme o kauzálním spojení mezi střelbou a zraněním poškozeného, a to i v intencích adekvátnosti. Nezajímá nás v tomto ohledu, že výstřelem z pistole šlo jen o velice minimální zvýšení pravděpodobnosti škodlivého následku (zásahu projektilem).

Pokud shrneme výše uvedené příklady, pak dojdeme k závěru, že jen velice těžko můžeme stanovit univerzální míru, o kterou se pravděpodobnost výskytu škodlivého následku musí zvýšit, abychom mohli hovořit o adekvátnosti.

Příklad s pistolí nám dále poslouží k tomu, abychom si ukázali, že intuitivní kauzální úsudek není úměrný míře zvýšení pravděpodobnosti škodlivého následku. Nejsme přesvědčení o kauzálním spojení více v případě, že je danou podmínkou došlo k většímu zvýšení pravděpodobnosti škodlivého následku. V případě pistole záleží pravděpodobnost na mnoha faktorech – schopnostech střelce, vzdálenosti, typu pistole, povětrnostních podmínkách, apod. Vyšší pravděpodobnost (hraničící s jistotou) bude v případě trénovaného odstřelovače s dalekonosnou puškou. Přesto v obou případech, pokud dojde k zásahu, budeme mluvit o střelbě jako adekvátní příčině zásahu bez ohledu na míru zvýšení pravděpodobnosti výskytu škodlivého následku. Musíme si tak vždy uvědomovat, že pravděpodobnost je jedna věc a kauzální úsudek druhá.

Pokud však již hovoříme nutně o kauzálním vztahu, ovlivňuje to náš úsudek o pravděpodobnosti událostí, které v daném kauzálním sledu byly přítomny. Nutní nás to totiž vysvětlit všechny proběhnuvší události zpětně takovým způsobem, který zahrnuje jistotu nebo vysokou pravděpodobnost výskytu daného následku. Ani tato úvaha nám však neumožňuje setřít rozdíl mezi kauzalitou a pravděpodobností; obě kategorie se sice navzájem ovlivňují, ale nejsou totožné.

¹⁹⁵ Účinný dostřel běžných krátkých palných zbraní je cca 40 m.

Podle některých autorů vedle pojmu pravděpodobnosti musíme v adekvátní teorii rozeznávat ještě pojem změny rizika. Umožňuje nám totiž vyrovnat se s případy, kdy se pravděpodobnost výskytu následku nijak nezmění, a přesto bychom měli hovořit o adekvátnosti. Enneccerus¹⁹⁶ tvrdí, že podmínka nemusí zvyšovat riziko, ale stačí, aby ho změnila. Změna rizika (ačkoliv pravděpodobnost výskytu škodlivého následku se nezmění) znamená, že ostatní okolnosti vyjma závadného jednání jsou odlišné, přičemž platí, že tyto okolnosti jsou spolu se závadným chováním dostatečné k tomu, aby nastal škodlivý následek.

Proto by měl být podle Enneccera přepravce odpovědný za škodu na zboží, které přepravce v rozporu s příkazem objednatele zaslal jinou cestou, a na této jiné cestě došlo k poškození zboží. Pravděpodobnost výskytu škodlivého následku je zřejmě na všech cestách stejná, ovšem došlo ke změně okolností, které jsou ve spojení s dalšími působícími faktory schopny dát vzniknout škodlivému následku.

Ad (iv) výpočet pravděpodobnosti. V praxi zřejmě jen málokdy budeme postaveni před problém, abychom museli vyjádřit číselně pravděpodobnost výskytu určitého následku, ačkoliv například v pojistné matematice to má své nezastupitelné místo. Z pohledu práva nás však mnohem více zajímají jiné okolnosti, které nám zprostředkovávají relativní odhad pravděpodobnosti. Proto se především ptáme na to, kdo má činit úsudek o pravděpodobnosti, k jakému okamžiku má být úsudek vztáhnut, jaké vstupní údaje pro úsudek o pravděpodobnosti potřebuje a konečně jakými zásadami a pravidly se při tvorbě úsudku o pravděpodobnosti máme řídit.

Jak již bylo v této práci mnohokrát uvedeno, adekvátní teorie ze své podstaty vychází z určitého zobecnění tříd událostí a jejich vzájemný vztah vyhodnocuje statistickými metodami.

Von Kries požadoval, aby odhad pravděpodobnosti byl učiněn na základě nejlépe dostupných důkazů, což zahrnuje právě zobecnění a relativní výskyt tříd daných událostí. Adekvátnost proto měla být například podle Říšského soudu¹⁹⁷ posuzována z pohledu toho, kdo disponuje všemi znalostmi a zkušenostmi lidstva a má znalosti celého německého práva. Následovník – tj. Spolkový soudní dvůr tuto úvahu dále rozvinul, když tvrdil, že mají být zohledněny veškeré zkušenosti dostupné ke dni rozhodování, přičemž zobecnění není omezeno na běžnou každodenní zkušenost, ale zahrnuje též znalosti odborníků¹⁹⁸.

Proti tomuto pojetí Spolkového soudního dvora se postavily názory, že zohledněny při odhadu pravděpodobnosti mají být pouze zobecnění známá v čase závadného jednání, nikoliv tak, která jsou nalezena později. Důvodem je, že nelze zohledňovat okolnosti, které nemohly být známy jednající osobě. Otázkou je také subjektivní vědomost jednajícího – měla

¹⁹⁶ Enneccerus, L., Lehmann, H.: Lehrbuch des bürgerlichen Rechts, 1958, s. 64.

¹⁹⁷ Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen, sv. 81, s. 359, 1913.

¹⁹⁸ Rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze dne 23.10.1951, sp.zn. I ZR 31/51 (Edelweiss)

by být vyloučena všechna pravidla nedostupná běžné lidské zkušenosti a odborné znalosti připustit jen tehdy, pokud jsou známy průměrným odborníkům?

Rümelin¹⁹⁹ tvrdí, že ano, čímž ovšem zčásti popírá adekvátnost založenou primárně právě na objektivním pojetí.

Uvedme si konfrontaci nastíněného subjektivního a objektivního pojetí na příkladu. Osoba A podá biologický materiál obsahující choroboplodné zárodky nemoci do jídla osobě B. Osoba B onemocní a zemře. Ovšem v době podání se nevědělo nic o způsobu přenosu dané choroby biologickým materiálem. Pokud přijmeme subjektivní náhled, pak vzniká nebezpečí smíšení příčinné souvislosti s ostatními prvky právní odpovědnosti. Pokud bychom totiž v tomto případě vycházeli ze stavu vědění např. 300 let nazpátek, pak žádnou příčinnou souvislost mezi jednáním osoby A a smrtí B nenalezneme. Pokud toto jednání posoudíme z dnešního pohledu, pak bychom došli k závěru o adekvátnosti jednání osoby jako příčině k následku smrti B. Přesto takový závěr neznamena automaticky vznik odpovědnosti na straně osoby A. Kauzální vztah má být totiž primárně objektivní kategorií (byť bez subjektivního prvku se nelze obejít), která může být naplněna, ale další subjektivní kategorie jako je zavinění naplněna nebude. Otázkou však zůstává, jaký korektiv (pokud vůbec nějaký) by bylo možné použít v případě objektivní odpovědnosti.

Dostáváme se k úvaze, kdo by měl činit úsudek o zvýšení pravděpodobnosti. Již jsme se toho dotkli s ohledem na znalosti a vědomosti, které má posuzující při úsudku užívat. Zcela logicky se nabízí osoba soudce, ovšem není zdaleka jediná, která by měla právě ztělesňovat běžného – rozumně uvažujícího člověka. V úvahu přichází však i posouzení očima laika, což má přibližovat adekvátnost a její chápání běžné intuici a smyslu pro spravedlnost.

Pokud zhodnotíme výše uvedené přístupy s původním pojetím adekvátnosti, které mělo být podle von Kriesa postaveno na aplikaci exaktních matematických a statistických metod, pak nutně musíme konstatovat, že ke zjištění míry (změny) pravděpodobnosti výskytu následku musíme použít takové metody a pravidla, které nám umožňují co nejlepší odhad. Jinými slovy, použijeme to nejlepší, co máme. Musíme proto aplikovat veškerá pravidla a znalosti dostupná v době rozhodování. Případné „nespravedlivé“ dopady takto striktního určení pravděpodobnosti (a tím i úsudku o adekvátnosti příčiny) je třeba korigovat jinými elementy právní odpovědnosti než je příčinná souvislost.

4.2.2. Aplikace adekvátní teorie ve složitějších případech

Největší potíže při aplikaci adekvátní teorie (a ostatně při aplikaci kterékoliv jiné teorie příčinné souvislosti) tvoří případy, kdy do průběhu událostí vstupují intervenční události. Již

¹⁹⁹ Rümelin, M.: Die Verwendung Der Causalbegriffe in Straf- Und Civilrecht, 1900, s. 20.

von Kries²⁰⁰ uvádí případ (převzatý později snad do všech učebnic práva), kdy pachatel udeří poškozeného lehce do hlavy. Poškozený se vydá na cestu k lékaři kvůli ošetření, po cestě je však účastníkem nehody a zemře. Von Kries tvrdí, že považovat pachatele v tomto případě odpovědného za smrt poškozeného by odporovalo zásadám spravedlnosti i aplikaci adekvátní teorie, neboť lehký úder do hlavy nezvýšil významně pravděpodobnost vzniku následku ve formě smrti. Nehoda na cestě k lékaři tak představuje intervenční událost, která přerušuje vztah adekvátnosti.

Mnohem méně zřetelná bude povaha intervenční události v případě, kdy úder do hlavy byl těžký a vyvolal nitrolebeční krvácení, na které by poškozený za několik hodin zemřel. V takovém případě nám opět vzrůstá význam popisu událostí. Pokud následek popíšeme jako „smrt při dopravní nehodě“, pak těžko nalezneme adekvátní vztah k závadnému jednání pachatele. Ovšem musíme si uvědomit, že popis události „smrt při dopravní nehodě“ v sobě implicitně obsahuje arbitrární výrok o tom, jak byla smrt způsobena. Proto nám nezbývá nic jiného, než definovat následek jako „předčasná smrt“ a zkoumat povahu intervenční události, zda je schopna přerušit vztah adekvátnosti.

Vraťme se zpět ke zmiňovanému případu, který řešil Říšský soud.²⁰¹ Po skutkové stránce šlo o to, že skladovatel převzal ke skladování zboží citlivé na vlhkost; mělo být proto uloženo na suchém místě. Skladovatel však zboží uložil do přízemí skladu na zem. Přišla však neočekávaná povodeň a zboží zničilo. Majitel zboží se domáhal nároku na náhradu škody s odkazem na porušení povinností skladovatele. Soud sice shledal, že skladovatel porušil svou právní povinnost tím, že zboží nechal ležet na zemi, arci toto porušení nebylo (adekvátní) příčinou škodlivého následku – zničení zboží. Soud měl za to, že povodeň představovala vis maior, která přerušila kauzální vztah, neboť škodlivý následek neležel ve směru skladovatelovy povinnosti.

V dalším případě, který jsme rovněž zmiňovali²⁰², však soud neshledal, že by bouře (typický představitel vis maior) přerušila kauzální sled událostí. Převážce si najal od majitele dvě lodi na provedené krátké přepravy. Lodě však převážce včas nevrátil, dostal se do prodlení. Místo toho, aby přepravu provedl převážce v souladu s původní dohodou 28.10., provedl ji až 29.10., kdy lodě poškodila bouře. Soud konstatoval, že k přerušení adekvátního vztahu nedošlo, protože objektivní pravděpodobnost výskytu bouře byla 29.10. (den prodlení) vyšší než 28.10., a to vzhledem k obvyklému počasí v dané oblasti.

Ke stejnému výsledku, byť nikoliv aplikací adekvátní teorie, dospěl soud v případě Monarch²⁰³. Jednalo se o lodní přepravu, taktéž v prodlení. Vypukla však válka a loď byla válečnými operacemi poškozena. Britský soud konstatoval, že vypuknutí války v tomto

²⁰⁰ Von Kries, J.: Über den Begriff der objektiven Möglichkeit, 1888, s. 120.

²⁰¹ Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen, sv. 42 (1898), s. 291.

²⁰² Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen, sv. 81 (1913), s. 359.

²⁰³ Monarch S. S. Co. V. A/B Karlshamns Oljefabriker, Appeal Cases UK 196 (1949).

případě nepřerušovala příčinnou souvislost, neboť s každým dnem navíc na moři (tj. při prodlení) hrozilo více a více, že loď bude válečnými operacemi poškozena.

V některých případech poměrně snadno rozeznáme intervenční událost, která přerušuje kauzální sled událostí – například povodeň uvedená v předchozím případě. V jiných případech však může být naším vnímáním nemožné zachytit a rozeznat intervenční událost; proto můžeme podmínku (kterou bychom při náležité vědomosti nepovažovali za adekvátní) pokládat intuitivně za příčinu. Představme si stav vědění před pěti sty lety a případ, kdy útočník škrábně poškozeného nožem a zároveň pronese kletbu; poškozený si však místo vyčištění rány jde hrát s krysami a za pár týdnů zemře. Z hlediska tehdejšího vědění by mohl být učiněn úsudek, že škrábnutí nožem a vyslovení kletby byly adekvátní příčinou smrti poškozeného; ačkoliv s dnešními znalostmi bychom věděli, že „do hry“ vstoupila intervenční událost v podobě nákazy morem.

Jakkoliv podobné příklady zní směšně, podobné závěry s přehlédnutím intervenční události hrozí i dnes. I to je jeden z důvodů, proč by význam příčinné souvislosti jako primární objektivní kategorie neměl být přeceňován; náležitou pozornost je nutné věnovat i zavinění.

Maurach²⁰⁴ uvádí učebnicový příklad převzatý později do mnoha právnických učebnic o omezenosti aplikace adekvátní teorie. Pachatelé A a B, každý nezávisle na tom druhém, dají poškozenému do nápoje polovinu smrtelné dávky jedu. Poškozený nápoj vypije a zemře. Jak posoudit otázku příčinné souvislosti? Začneme jednodušeji teorií podmínky a testem *conditio sine qua non*. V tomto pohledu je jednání každého z pachatelů příčinou škodlivého následku ve formě předčasné smrti. Jak je to však v případě aplikace adekvátní teorie. Jak jednání A tak zvyšuje pravděpodobnost smrti poškozeného? Každé jednání je samo o sobě nedostatečné k produkci následku. Maurach uvádí, že každé jednání jednotlivě nezvyšuje významně pravděpodobnost následku. S odhadem míry, že se nejedná o významné zvýšení, je možné souhlasit. Ale o zvýšení pravděpodobnosti výskytu následku se jedná. Můžeme však diskutovat o jak velkou, nicméně, jak bylo řečeno, není možné nalézt univerzální míru, o kolik by se měla pravděpodobnost výskytu následku zvýšit, aby se jednalo o vztah adekvátnosti.

Pokud se podíváme na tento případ bez fixace na nějakou z teorií příčinné souvislosti, pak zhodnocení případu záleží na tom, zda pro každou z osob A či B představovalo jednání toho druhého intervenční událost přerušující kauzální řetězec. Pokud ano, pak bychom mohli dojít k závěru, že ten, kdo podal jed jako první, nemohl způsobit smrt, neboť jednání druhé osoby tuto příčinnou souvislost přerušilo.

Adekvátní teorie se tak obdobně jako teorie podmínky špatně vypořádává s intervenčními událostmi spočívajícími v lidském jednání. Modifikujme případ, kdy osoba A lehce udeří osobu B, a osoba se odebere k lékařskému ošetření ze strany C. Lékař C však provede ošetření naprosto nevyhovujícím způsobem a osoba B následně zemře. Zvýšilo jednání osoby A pravděpodobnost následku definovaného jako „předčasná smrt C“? Zřejmě ano. Řešení

²⁰⁴ Maurach, R.: Deutsches Strafrecht. 4. Auflage. 1971, s. 162.

nežádoucích důsledků, ke kterým by dospěla adekvátní teorie, je v podstatě trojí. Na jedné straně můžeme vést diskuzi o tom, jakou měrou se musí pravděpodobnost následku zvýšit; odpověď však supluje arbitrární výrok o existenci kauzálního spojení. Jistou modifikací tohoto přístupu je říci, že pravděpodobnost výskytu následku se nezvýšila o zaznamatelnou míru, neboť vycházíme z předpokladu, že běžné lékařské ošetření v našich podmínkách nemůže v žádném případě skončit fatálně a že lékařské ošetření bude mít alespoň minimální standard.

Konečně můžeme učinit výjimku a ošetření lékaře C spočívající v nedodržení základních postupů posoudit jako intervenční událost, která přerušuje kauzální sled událostí, neboť je samo o sobě příčinou škodlivého následku.²⁰⁵ Ovšem v intencích adekvátní teorie by úvaha, že příčinou smrti B je jednání lékaře, znamenalo definovat následek jako „smrt B z důvodu nesprávného lékařského ošetření“.

Zajímavou ukázkou nepříliš precizní aplikace adekvátní teorie je případ, který řešil Říšský soud²⁰⁶. Po skutkové stránce šlo o to, že poškozený byl protiprávně zadržen a po zadržení transportován. Během transportu však byl poškozený úmyslně zastřelen eskortou.

Vdova poškozeného tvrdila, že zastřelení poškozeného bylo přímým následkem jeho protiprávního zadržení. Soud konstatoval, že zadržení nebylo adekvátní příčinou střelby; jako příčinu smrti poškozeného lze označit jednání příslušného strážného, který vystřelil. Soud vycházel z toho, že dle adekvátní teorie je jednání příčinou jenom tehdy, pokud má tendenci produkovat škodlivý následek daného druhu ve světle našich zkušeností. Soud tak částečně popřel původní von Kriesovo pojetí založené na změně pravděpodobnosti a nahradil jej zkušeností se sledem událostí daného druhu.

Proto taková úvaha zcela jednoznačně ob stojí z hlediska zdravého rozumu a vnímání spravedlnosti. Ovšem horší je situace z pohledu striktní aplikace adekvátní teorie. Je totiž představitelná úvaha, že pravděpodobnost zastřelení je vyšší právě v případě, kdy je daná osoba zadržená (v našem případě navíc byla zadržená při občanských nepokojích). Pokud měl soud postupovat řádně podle adekvátní teorie, měl konstatovat, že v daném případě nebylo zvýšení pravděpodobnosti následku takové míry, aby odůvodňovalo vztah adekvátnosti, tj. konstatovat, že riziko zastřelení je mizivé; a v této souvislosti zdůraznit, že střelba strážného představovala intervenční událost, která přerušuje kauzální sled událostí.

Všimněme si i dalších případů, na kterých si adekvátní teorie láme zuby. Může dojít k případu, kdy jednání zvýší požadovanou mírou pravděpodobnost škodlivého následku, ale k následku v daném případě došlo v důsledku jednání jiného. Pachatel udeří poškozeného do hlavy tak silně, že to zvyšuje významně pravděpodobnost předčasné smrti, přičemž poškozený upadne do bezvědomí. V tomto stavu však poškozeného najde třetí osoba a než poškozený zemře, podřízne poškozenému krk. Opět se nepřímo dostáváme ke slabíně

²⁰⁵ Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen, sv. 102, s. 230.

²⁰⁶ Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen, sv. 106, s. 14.

chápání kauzality v právním smyslu omezené na test *conditio sine qua non*, neboť v daném případě zřejmě opět nebudeme schopni takový test provést s jednoznačným výsledkem.

Na druhou stranu můžeme najít případy, kdy závadné jednání nezvyšuje významně pravděpodobnost výskytu škodlivého následku, ale přesto k následku určitým způsobem dojde. Pokud pachatel lehce udeří choulostivého poškozeného do hlavy (přičemž o choulostivosti pachatel ví), a poškozený upadne do bezvědomí a následně jej přejede auto, pak ve smyslu adekvátní teorie nezvýšil pachatel významně pravděpodobnost smrti poškozeného. Záleží však opět na způsobu popisu událostí. Pokud bychom označili jednání jako „úder do hlavy choulostivého poškozeného, pak bychom adekvátní vztah mohli nalézt.

Honoré s Hartem²⁰⁷ upozorňují na zajímavou skutečnost týkající se aplikace adekvátní teorie příčinné souvislosti. Podle nich nejsou soudy konzistentní v postoji, jaký přístup zvolit při posuzování příčinné souvislosti. V některých případech shledávají příčinnou souvislost z faktu, že zkoumaná podmínka generálně zvyšuje pravděpodobnost výskytu následku daného druhu. Ovšem v některých případech zase vychází soud o příčinné souvislosti z tvrzení, zda následek nastal v běžném sledu událostí v souladu s lidskou zkušeností. Soudy přitom svůj přístup nijak neodůvodňují.

Například v případech, kdy je poškozený choulostivý, bude aplikace úvahy o zvýšení pravděpodobnosti spíše vést k tomu, že shledáme kauzální spojení mezi jednáním pachatele a smrtí poškozeného (zvláště, kdy podmínku definujeme jako „ublížení na zdraví choulostivému člověku“. Naproti tomu úvaha o běžném sledu událostí nás k takovému závěru povětšinou nedovede.

Proto například v případě, kdy poškozený trpící srdeční chorobou zemřel po hrubém zacházení ze strany policisty, nebyla shledána příčinná souvislost mezi jednáním policisty a smrtí poškozeného.²⁰⁸

Zvolený přístup přitom může mít zcela zásadní vliv na přiznání případného nároku, jak si ukážeme na následujícím případě. Po skutkové stránce šlo o to, že poškozený provozoval farmu na chov norků²⁰⁹. Hluk přilétajícího letadla však vyplašil samici norka, která poté sežrala své mladé. Majitel farmy požadoval nárok na náhradu škody za uhynulá mláďata. Pokud bychom aplikovali původní adekvátní teorii, pak dojdeme k závěru, že hluk letadla byl skutečně generálně způsobilý zvýšit pravděpodobnost následku ve formě úhynu mláďat. Soud však zvolil druhý přístup, když konstatoval, že za běžných okolností nenásleduje po hluku letadla úhyn mláďat v důsledku sežrání vyplašenou samicí.

Jenže čím se řídí výběr přístupu? Opět zřejmě naším vnímáním spravedlnosti a přirozeným rozumem a intuicí. Tolerovaná záměna těchto přístupů nás také přesvědčuje o závěru, že

²⁰⁷ Hart, H.L.A., Honoré, T.: *Causation in the law*. Second edition, Oxford University Press, 1985, str. 494.

²⁰⁸ *Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen*, sv. 91, s. 347.

²⁰⁹ *Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen*, sv. 158, s. 38.

adekvátní teorie ve své původní ryzí podobě ustupuje obecným úvahám vedeným zdravým rozumem a smyslem pro spravedlnost.

Jak je uvedeno i v jiných částech této práce, přístup českých soudů je v otázce příčinné souvislosti v soukromém právu velmi nejednotný, ačkoliv se hlásí spíše k adekvátní teorii. V české judikatuře se však nelze setkat s přístupem, kdy kauzální vztah je vyvozen ze skutečnosti, že daná podmínka zvyšuje pravděpodobnost výskytu následku daného druhu.

5. Pojetí příčinné souvislosti v českém právu

Dnešní pojetí odpovědnosti za škodu a s tím související příčinné souvislosti jako jejího nezbytného elementu má svůj původ ve starém římském Lex Aquilia. První zobecnění Lex Aquilia však přinesl až francouzský Code Civil. Z něj pak čerpaly všechny moderní kontinentální civilní kodexy. Výjimkou nebyl ani rakouský ABGB, který položil základy občanského práva i na našem území.²¹⁰

ABGB obsahoval ve svém §1294 ustanovení, že škoda vzniká z bezprávního jednání nebo poškození. Právě ze slova „vzniká“ je odvoditelná příčinná souvislost jako nezbytný prvek právní odpovědnost v pasivním pojetí. Krčmář však upozorňuje na to, že v případě kauzálního nexu je třeba rozlišovat mezi kauzou fyzikální a kauzou právní. Toto rozlišování nemá jen teoretický význam. Zkusme si představit případ, že z lešení spadne na kolemjdoucí osobu trám a zraní jej. Pád trámu byl způsoben náhlým poryvem větru, ovšem trám nebyl kvůli opomenutí dělníka řádně zabezpečen proti pádu. Budeme-li uvažovat zranění kolemjdoucího jako následek, co je potom jeho kauza? Ve fyzikálním smyslu je bezprostřední příčinou zranění kolemjdoucího úder střet trámu s určitou hybností s nechráněným lidským tělem a všechny tomu předcházející události (pád trámu, posunutí trámu, poryv větru, nezabezpečení trámu, atd.) Zde se dostáváme do neukončitelného řetězce událostí, které následku předcházely a nakonec vyústily v poranění kolemjdoucího. Právě z toho důvodu bývá mnohdy tvrzeno, že z fyzikálního hlediska nelze zjistit příčinu. Instinktivně však chápeme, že příčinou ve smyslu právním by mělo být nějaké přičitatelné jednání subjektu práva – v našem případě chování dělníka proti bezpečnostním předpisům.

Úlohou práva, resp. právní normy, by mělo být dostatečně identifikovat determinující událost, která je příčinou škody. Právě v determinaci této události Rouček²¹¹ spatřuje kauzální nexus.

Domnívám se však, že kauzalitu ve smyslu právním a fyzikálním nelze oddělovat. Naše chápání příčinného vztahu, které promítáme i do aplikace práva, má svůj původ ve vnějších událostech, které se řídí fyzikálními zákony nezávislými na lidské vůli. Je pravdou, že v zájmu ochrany určitých hodnot právo záměrně staví konstrukce, které jsou proti přírodním

²¹⁰ Blíže Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k čl. obecnému zákoníku občanskému 1- 6. díl, str. 661.

²¹¹ Tamtéž str. 681

zákonům, nicméně jde spíše o výjimku z pravidla. Chápání příčinnosti ve smyslu právním se vždy bude opírat o fyzikální zákonitosti. Právo by mělo dát odpověď na otázku, který z fyzikálních jevů předcházejících škodné události je takovou událostí, aby bylo možné s ní spravedlivě spojovat vznik škodlivého následku.

Vzhledem k tomu, že není účelné vtělit pravidla pro určení příčinné souvislosti přímo do textu zákona, přenechává zákonodárce toto vymezení právní teorii. Základní rozdělení teorií, které přetrvává dodnes, nastínil v české právní vědě Krčmář²¹². Při zjišťování příčinné souvislosti je podle něj třeba posoudit nejprve okolnost, zda by škoda bez onoho jednání podle obecné zkušenosti nebyla nastala. Dále je třeba zkoumat, zda dané jednání má podle obecné zkušenosti zpravidla výsledek, který by nastal a zda se nejedná o výsledek toliko výjimečný.

Citovaný nástin v kostce popisuje dvě hlavní právní teorie zjišťování příčinné souvislosti. První z nich – teorie podmínky (Bedingungstheorie) - byla zastávána ve sféře trestního práva rakouským právníkem J. Glaserem²¹³. Ve své ryzí podobě bez uvedení jakéhokoliv korektivu by ovšem nemohla vést k jednoznačným závěrům. Proto se vždy uvádí korektiv, který z řetězce událostí „izoluje“ příčinu ve smyslu právním. Může ji být obecná zkušenost s průběhem věcí či okolnost, zda právo s takovou událostí spojuje vznik škodlivého následku. I rakouský civilista S. Ehrenzweig se ve svém díle přiklání spíše k teorii podmínky, která podle něj lépe odpovídá účelu normy²¹⁴. Současně však připouští, že adekvátní teorie lépe odpovídá obecnému chápání, neboť si klade otázku, zda je něco generálně způsobivé přivodit určitý následek.

Na podporu svých tvrzení Ehrenzweig uvádí příklady určitých situací. Např. zhotovitel dodá pozdě mříže na okna objednatele a objednatel je nezamřížovanými okny vykraden. Ehrenzweig shledává mezi nedodáním mříží a škodou způsobenou vykradením příčinnou souvislost a odkazuje na účel normy, která má chránit poškozeného před škodami způsobenými závadným chováním jiného subjektu. Kdyby k dodání mříží došlo, nebyl by objednatel vykraden. Objednatel chtěl mříže a rozhodl se chránit svůj majetek, tím pádem podle smlouvy se zhotovitelem měl legitimní očekávání, že jeho dům bude opatřen mřížemi proti vykradení. Pokud došlo k porušení povinnosti mříže dodat, pak je namístež ochrana objednatele, který by při včasné dodání mříží škodu neutrpěl. Stejně tak vidí vztah příčinné souvislosti ve smyslu právním mezi cizoložníkem a smrtí manžela v důsledku rozrušení způsobeného odhalením nevěry.

Právní prostředí první republiky tak bylo zřetelně ovlivněno přístupem Ehrenzweiga a Glasera, ovšem bez toho, aby byla v oblasti soukromého práva nalezena jednotná linie. Tato nejasnost se promítla i do rozhodovací praxe socialistických soudů a koneckonců i

²¹² Krčmář, J.: Právo obligační, 3. vyd., Praha 1936, str. 324 a n.

²¹³ Glaser, J.: Abhandlung aus dem österreichischen Strafrecht, Aelan, Wien 1858.

²¹⁴ Ehrenzweig, S.: System des österreichischen allgemeinen Privaterchtes, 2. Hälfte, Das Recht der Schuldverhältnisse, Wien 1928

pozdější České republiky. Ačkoliv například Krčmář ve své učebnici uvádí adekvátní teorii příčinné souvislosti jako prvořadou v oblasti soukromého práva, jeho přístup našel jen nepřímou odezvu²¹⁵.

Je však s podivem, že zcela bez odezvy zůstal v naší právní vědě přístup adekvátní teorie založený na zvýšení výskytu pravděpodobnosti škodlivého následku a zůstalo jen u „odvozeného přístupu“ založeného na řádném typickém sledu událostí.

Jak je uvedeno na jiném místě této práce, je česká (a dříve československá) právní věda v otázce příčinné souvislosti poměrně rigidní a v každém judikátu zabývajícím se příčinnou souvislostí jsou neustále citovány tytéž věty. To samo o sobě samozřejmě nemůže být vykládáno jako chyba, ale spíše důraz na jednotu a předvídatelnost rozhodování. Přesto by v některých případech bylo na místě použít novější přístupy.

Poměrně zajímavý posun je možné vidět na judikatuře Ústavního soudu z nedávných let. V nálezu ze dne 13.9.2004, sp.zn. I ÚS 543/03 Ústavní soud konstatoval, že příčinná souvislost je objektivní kategorií a jde o nezbytný prvek soukromoprávní odpovědnosti, který je třeba primárně posoudit „podle obvyklého (přirozeného) chodu věci i obecné zkušenosti, resp. poznatků adekvátním důsledkem protiprávního úkonu či škodní události“. Kromě postřehu o tom, že příčinnou souvislost nelze zaměňovat s korelací a pouhou časovou sousledností, se Ústavní soud vyjádřil, že příčinná souvislost musí být vždy spolehlivě prokázána.

Tím se dostáváme k poměrně zásadní otázce, která je řešena samostatně v jiné části této práce, totiž problematice prokazování příčinné souvislosti. Požadavek na prokázání příčinné souvislosti jako prvku právní odpovědnosti může mít totiž pro poškozeného fatální důsledky. Představme si nikoliv neobvyklý případ, kdy poškozený utrpí škodu v řádech několika milionů korun, přičemž důkazy o kauzálním spojení poškozený nemá, a to buď proto, že je lze jen těžko vysledovat nebo je má u sebe škůdce. Škůdce sice je formálně povinen tyto důkazy předložit k výzvě soudu, ale nesplnění evidenční povinnosti je v českém právu sankcionováno toliko pořádkovou pokutou a nikoliv prohrou v řízení.

Ústavní soud v novějším nálezu ze dne 12.8.2008, sp.zn. I. ÚS 1919/08 si zřejmě uvědomoval, že striktní požadavek na prokázání příčinné souvislosti může kolidovat s principem spravedlnosti. Proto se odklonil od předchozího názoru a konstatoval, že závěry nalézacího soudu stran „stopercentního“ prokázání objektivní příčinné souvislosti se jeví Ústavnímu soudu jako nereálné, neboť nedosažitelné a neudržitelné.

Ústavní soud tuto svou úvahu postavil na předpokladu, že pozitivní právo neobsahuje definici příčinné souvislosti, koneckonců ani pojem příčinné souvislosti nepoživá. Je proto věcí doktríny, jaký dá obsah pojmu „způsobil“. Doslova Ústavní soud uvedl, že Vzhledem k tomu, že pojem příčinná souvislost není právními předpisy v ČR nijak definován, nic nebrání

²¹⁵ Krčmář, J.: Právo občanské: 3. právo obligační, Praha 1947, s. 311.

judikatuře českých soudů, aby požadavek „stoprocentně“ prokazované příčinné souvislosti přehodnotila a přijala adekvátnější a realističtější výklad „způsobení škody“, který by vyrovnával slabší postavení poškozených.

Dlužno ovšem podotknout, že Ústavní soud tuto doktrínu zformuloval v konkrétním případě, kdy se jednalo o škodu na zdraví. Která měla být způsobena lékařským zákrokem. Ústavní soud tak byl zjevně inspirován doktrínou ztráty šance (loss of chance). Je proto otázkou, zda závěry Ústavního soudu o tom, že příčinná souvislost nemusí být vždy se stoprocentní jistotou prokazována, jsou aplikovatelné i v jiných případech než je citlivá problematika ochrany lidského zdraví.

Problematika ztráty šance a prokazování příčinné souvislosti v civilním řízení je řešena v samostatné části této práce.

Nový občanský zákoník²¹⁶ sice přichází s mírně odlišnou koncepcí právní odpovědnosti, ale problematiku příčinné souvislosti nijak blíže neupravuje a přenechává tak tuto problematiku doktríně.

Nový občanský zákoník předně opouští původní monistickou koncepci deliktních závazků, kdy nebylo rozlišováno, zda je jednáním porušena zákonná či smluvní povinnost. Pokud porovnáme dikci navrhovaných skutkových podstat²¹⁷, opět dojdeme k závěru, že nový občanský zákoník stejně jako stávající není terminologicky „čistý“ a pojmy jako „způsobil“ či „vzniklý“ používá víceméně nahodile bez jakéhokoliv hlubšího významu. Z toho vyplývá, že i doktrína vztahená k současnému pojetí příčinné souvislosti bude použitelná i v případě platnosti nového občanského zákoníku.

5.1. Příčinná souvislost v české a československé judikatuře

K otázce příčinné souvislosti se vyjadřovala i judikatura v Československu i České republice. Soudy se většinou zabývali otázkou, kdy je kauzální průběh událostí přerušen, resp. kdy je událost natolik právně významná, abychom o ní mohli hovořit jako o příčinně daného škodlivého následku.

Již rozsudek Kr I 91/21 z období první Československé republiky se zabýval okolností, která vstoupila do kauzálního vztahu a mohla mít vliv na škodlivý následek. Po skutkové stránce šlo o to, že škůdce z nedbalosti neoznačil láhev s louhu, kterou poškozený vypil. Poškozenému

²¹⁶ Vycházím z vládního návrhu zákona, sněmovní tisk č. 362.

²¹⁷ Např.: „§ 2880 (Porušení zákona): Škůdce, který vlastním zaviněním poruší povinnost stanovenou zákonem a zasáhne tak do absolutního práva poškozeného, nahradí poškozenému, co tím způsobil. Povinnost k náhradě vznikne i škůdci, který zasáhne do jiného práva poškozeného zaviněným porušením zákonné povinnosti stanovené na ochranu takového práva.“; „§ 2883 (Porušení smluvní povinnosti) (1): Poruší-li strana povinnost ze smlouvy, nahradí škodu z toho vzniklou druhé straně nebo i osobě, jejímuž zájmu mělo splnění ujednané povinnosti zjevně sloužit.“

nebyla poskytnuta správná lékařská péče a v důsledku požití louhu zemřel. Existovala však šance, že v případě správné a včasné lékařské péče by poškozený nebyl zemřel.

Skutečný průběh dané události by se tedy popsat následovně: Louh v neoznačené láhvi - (nahodilá) okolnost spočívající v nesprávné péči – smrt poškozeného. Škůdce tvrdil, že vstoupením události v podobě nesprávné lékařské péče došlo k přerušení kauzálního průběhu a tudíž, že škodlivý následek nenastal v důsledku jeho chování. Slovo nahodilá je však v závorkách úmyslně. Soud totiž při zjišťování příčinné souvislosti mezi jednáním škůdce a smrtí poškozeného vycházel přímo z textu tehdy platného trestního zákona: „ § 134 Vražda. Kdo jedná proti člověku v obmyslu, aby ho usmrtil, takovým způsobem, že z toho nastane smrt jeho nebo jiného člověka, dopustí se zločinu vraždy; i když výsledek tento nastal jen pro osobní povahu toho, jemuž ublíženo, nebo pouze pro nahodilé okolnosti, za nichž byl čin spáchán anebo jen z příčin vedlejších náhodou k tomu přistoupivších, pokud tyto příčiny byly přivoděny činem samým.“

Soud konstatoval, že k přerušení kauzálního řetězce událostí nemohlo dojít, neboť byť nesprávná lékařská péče je nahodilou vedlejší událostí, byl k ní škůdcem dán podnět. Bez škůdcova jednání by k nutnosti lékařského zákroku (a v našem případě nesprávného) nedošlo.

Z následujících příkladů z judikatury lze dovodit, jak by český soud přistupoval ke stejné situaci dnes.

Velmi často citované je rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR uveřejněné v č. 7 Sbírkky soudních rozhodnutí a stanovisek NS z roku 1976. Po skutkové stránce měl být průběh události následující: Letecká nehoda – smrt dítěte – šok matky a poškození jejího zdraví. Na první pohled je zřejmé, že podle teorie podmínky lze skutečně leteckou nehodu považovat za příčinu poškození zdraví matky, neboť bez letecké nehody by k takovému jevu nedošlo. Obdobně z hlediska pravděpodobností teorie kauzality musíme konstatovat, že pravděpodobnost poškození zdraví matky je vyšší za přítomnosti letecké nehody, při které zahynulo její dítě než bez takové přítomnosti. Obě úvahy však mají nedostatek v tom, že se neberou v úvahu, co vlastně je bezprostřední příčinou poškození zdraví matky. Pokud bychom na jednotlivé jevy nahlíželi izolovaně, pak letecká nehoda sama o sobě není jevem, který by významně zvyšoval pravděpodobnost poškození zdraví matky. Tím je až smrt dítěte.

Abychom proto nedocházeli z hlediska teorie podmínky k neudržitelným závěrům, musel soud najít korektiv řetězení kauzality, resp. ji relativizovat. Bylo konstatováno, že smrt dítěte nemůže být příčinou, neboť jde již o následek, za který škůdce odpovídá. Škůdce tedy může být ve smyslu toho výroku odpovědný pouze za následky tzv. v prvním stupni. Další jevy, které jsou až důsledkem škodlivého následku, za který škůdce odpovídá, nemohou být v právním smyslu přičítány škůdci, byť mají původ ve škůdcově jednání.

Ačkoliv uvedený výrok zní poměrně jasně, jeho praktická aplikace je jistě zdrojem problémů. Bezpečně poznat, které škodlivé jevy jsou až tzv. druhostupňovým následkem, tj. následkem

následku, není vždy snadné. Navíc je otázkou, zda při obecném chápání spravedlnosti lze považovat za správnou např. uvedenou situaci, kdy odmítneme poškození zdraví matky traumatizované smrtí dítěte jako následek letecké nehody a znemožníme ji tak nárok na náhradu škody.

Kritika nejednosti koncepce českých soudů v otázce příčinné souvislosti v civilním právu v této práci zazněla již mnohokrát. Na následujících řádcích se zaměříme na posuzování intervenční události. Posoudíme vybrané judikáty Nejvyššího soudu České republiky z toho hlediska, jak se staví k posouzení situace, kdy do kauzálního děje přistupuje další událost a kdy je tato přistouplivší událost způsobila přerušit dosavadní kauzální řetězec.

O judikátu Nejvyššího soudu České republiky ze dne 24.5.2001, sp.zn. 25 CDO 1946/2000 bylo napsáno poměrně mnoho. Pro připomenutí šlo po skutkové stránce o to, že poškozený cestoval z místa svého bydliště na obchodní schůzku se zástupcem společnosti, která se měla uskutečnit mezi 9:30 a 10:30 hod. a při níž měl jako zprostředkovatel podle smlouvy o zprostředkování doručit zástupci svého obchodního partnera závazné objednávky a kupní smlouvy na dodávky motorové nafty třetím osobám. Osobní účast poškozeného na této schůzce přitom byla nutná, protože se jednalo o poslední možný termín uzavření smluv s dodavatelem. V 7:40 hod. však bylo poškozeno auto poškozeného při dopravní nehodě, kterou zavinil škůdce. Poškozený se proto nedostavil na uvedenou schůzku a právě pro jeho absenci nemohly být objednávky a kupní smlouvy akceptovány. Poškozený pak dovozoval, že protiprávní jednání škůdce bylo příčinou ušlého zisku z objednávek, které by jinak byly uzavřeny.

Nejvyšší soud nejprve zopakoval a zhodnotil dosavadní vývoj v otázce chápání příčinné souvislosti v českém právu:

„řetězec příčin nezakládá příčinnou souvislost mezi jednáním škůdce a vzniklou škodou tehdy, vstupuje-li do děje jiná, na jednání škůdce nezávislá skutečnost, která je pro vznik škody rozhodující. Příčinná souvislost je přerušena i v těch případech, kdy bezprostřední příčinou škody je skutečnost, která je již sama následkem, za nějž škůdce odpovídá z jiného právního důvodu. Bývalý Nejvyšší soud ČSR v rozhodnutí publikovaném pod č. 7 ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek, ročník 1979, tuto obecnou zásadu formuloval na skutkovém základě, kdy někdo utrpěl škodu v důsledku reakce (šoku) na zprávu o smrtelném úrazu jiné osoby, který škůdce způsobil a za škodu z něhož (srov. § 448 obč. zák.) odpovídá.“

Dále tedy poukázal na rozhodnutí, podle kterého příčinnou souvislost mezi jednáním škůdce a vzniklou škodou nelze dovodit ze skutečnosti, která je již sama následkem, za nějž škůdce odpovídá z jiného právního důvodu.

Tato teoretická východiska běžně citovaná již po dlouhou řádku let v české judikatuře jsou akceptovatelná. Kritiku si však zaslouží posouzení události spočívající v poškození automobilu poškozeného, kde podle Nejvyššího soudu jeho poškození není novou a v rámci řetězce

příčin a následků natolik izolovanou skutečností, která by do působení příčin a následků vstoupila nezávisle na jednání žalovaného. Zároveň nepředstavuje ani takový samostatně odškodnitelný následek, aby nemohl obstát jako jedna z příčin v řetězci vedoucím ke vzniku škody.

Tento svůj závěr o neschopnosti toho, proč by událost ve formě poškození vozidla nebyla samostatně odškodnitelným následkem, dovozuje Nejvyšší soud velice stručnou úvahou, že nepojízdnost vozidla je třeba odlišit od fyzického poškození, a právě nepojízdnost vozidla představuje důvod, proč došlo ke zmaření obchodu.

Již samotné rozdělení následků porušení pravidel silničního provozu je sporné. Jisté, je ž k fyzickému poškození vozidla došlo. Je však nepojízdnost nějaký vedle stojící následek, který může vzniknout nezávisle na původním porušení pravidel silničního provozu? Domnívám se, že nikoliv, neboť nepojízdnost vozidla je až následkem fyzického poškození vozu. Vozidlo může být samozřejmě nepojízdné i z jiných důvodů než je jeho fyzické poškození, ovšem časový sled jevů v tomto případě je následující: porušení pravidel silničního provozu – fyzické poškození vozidla – nepojízdnost vozidla – zmařená obchodní schůzka – škoda ve formě ušlého zisku. Škůdce odpovídá za fyzické poškození vozidla, které je očividně příčinou jeho nepojízdnosti. Všechny ostatní jevy jsou až důsledkem poškození fyzického poškození vozidla. Z tohoto hlediska se zdá přinejmenším zvláštní pohlížet na nepojízdnost vozidla jako na následek, za který škůdce neodpovídá.

Tento případ se zdá jako ideální pro aplikaci teorie adekvátní příčinné souvislosti. Vždyť běžným generálním následkem porušení pravidel silničního provozu bývá toliko fyzická škoda na majetku či zdraví zúčastněných osob. V žádném případě však není adekvátním následkem porušení pravidel silničního provozu ušlý zisk v řádu několika desítek milionů Kč. Takový závěr bychom mohli opřít o statistické a pravděpodobnostní úvahy. Můžeme však říci, že pravděpodobnost ušlého zisku za přítomnosti porušení pravidel silničního provozu (dopravní nehody) není vyšší než pravděpodobnost ušlého zisku za nepřítomnosti porušení pravidel silničního provozu (dopravní nehody)? K takovému závěru však nejsme schopni dojít bez dostatečně reprezentativní množiny podobných jevů.

Z uvedeného je patrné, že dovolací soud se spíše přiklonil k teorii podmínky. Ta však sama o sobě není dostatečná, neboť vede k neudržitelným závěrům, kde jako příčina může být označena nekonečná množina událostí. Proto musel soud označit ještě nějaký korektiv, kterým má být v tomto případě „příčina podstatná“ a „důvodné dovozování věcné souvislosti se vznikem škodlivého následku.“

O to překvapivěji pak působí po popisu výchozích premis výrok soudu, kdy mezi způsobením dopravní nehody ze strany poškozeného a ušlým ziskem z neuskutečnění obchodní schůzky nalézá natolik intenzivní spojitost, že konstatuje mezi zmíněnými událostmi příčinnou souvislost jako předpoklad nároku na náhradu ušlého zisku ze zmařené obchodní schůzky.

Soud tento výrok odůvodňuje tím, že do řetězu událostí ústících k ušlému zisku nevstoupila žádná nezávislá skutečnost, která by rozetnula řetězec událostí nastartovaných původně způsobením dopravní nehody ze strany žalovaného.

Takový rozsudek je však ve světle přirozeného vnímání spravedlnosti přinejmenším pochybný a proto se nabízí otázka, v jaké úvaze soud pochybil, že došel danému závěru.

Sice lze souhlasit se závěrem, že dopravní nehoda byla jednou z příčin ušlého zisku, nicméně je nutné se zamyslet se nad charakterem této příčiny i z hlediska premis popisovaných soudem.

Vymezit příčinu jako podstatnou je poměrně problematické, neboť se jedná až o výsledek celkové úvahy a zvážení všech okolností a příčin. Soud také bral za dané, že pokud by se žalobce na obchodní schůzku dostavil, obchod by byl uzavřen a přišel by mu zisk. Je to sice podle skutkového zjištění pravděpodobné, ale nikoliv jisté. Ačkoliv se tedy soud důsledně vyhýbá pojmu pravděpodobnosti, přesto s ním implicitně operuje.

Dále z dané příčiny podle mého názoru nelze důvodně dovozovat věcnou souvislost se vznikem ušlého zisku ze zmařené schůzky. Důvodně lze dovozovat například to, že kvůli dopravní nehodě poškozený nebude moci vykonávat svou obvyklou činnost spočívající třeba ve výkonu práce, apod. Ovšem důvodně nelze dovozovat podle normálního a standardního běhu věcí to, že žalobce jede na obchodní schůzku, kde najisto uzavře obchod, ze kterého by mu plynul zisk. Opět tu můžeme zacházet s pojmem pravděpodobnosti, neboť je pravděpodobné, že způsobením dopravní nehody dojde k věcné škodě ale nikoliv, že žalobci ujde zisk řádově ve statisících korun.

Dovolací soud podle mého názoru mohl zvolit další korektiv k teorii podmínky, pokud by na ní bezvýhradně trval, a totiž, že příčinná souvislost musí být alespoň v hrubých rysech kryta zaviněním. Pak by zaviněním (zřejmě ve formě nedbalosti) bylo kryto způsobení dopravní nehody a škoda na vozidle, majetku, popřípadě zdraví zúčastněných osob. Tímto se však soud vůbec nezabýval.

Nejvyšší soud si zřejmě byl vědom kritiky tohoto rozhodnutí zejména s ohledem na adekvátní teorii příčinné souvislosti, a proto se v rozhodnutí ze dne 26.02.2004, sp.zn. 25 CDO 1702/2002, které se znovu zabývalo stejným případem dotkl problematiky adekvátní příčinné souvislosti (ovšem již primárně nikoliv z pohledu příčinné souvislosti), vyjádřil, že při obvyklém sledu událostí, který byl narušen dopravní nehodou zaviněnou žalovaným, by žalobce nepochybně obdržel provizi odpovídající hodnotě touto společností objednaných 109.110 litrů nafty.

Tomuto rozhodnutí bylo zejména vytýkáno, že následek, za který je škůdce činěn odpovědným, nebyl pro škůdce předvídatelný. Tak např. vyjádřil JUDr. Jaroslav Večeřa na 3.

odborném symposiu u Nejvyššího soudu ČR na téma náhrady škody²¹⁸ znepokojení nad tím, že jako řidiči by mohl být odpovědný za následky, které při nejlepší vůli nemůže předvídat, tudíž adekvátní teorie nebyla řádně aplikována.

Je ovšem předvídatelnost vlastnost, která by měla z hlediska striktní adekvátní teorie význam? Ve zmiňovaném případě, kdy došlo k poškození lodí bouří navzdory příznivé předpovědi počasí, přičemž přepravce byl v prodlení s vrácením lodí, německý Říšský soud konstatoval, že nikoliv. Soud se držel striktně pravidla, zda zkoumaná podmínka je obecně způsobila zvýšit pravděpodobnost výskytu následku daného druhu. A došel k závěru, že ano, že prodlení o jeden den s vrácením lodí znamenalo vzhledem ke klimatickým podmínkám v dané oblasti zvýšení pravděpodobnosti poškození lodí bouří.

Pokud by Nejvyšší soud ve zmiňovaném případě postupoval v původním významu adekvátní teorie, musel by se ptát, zda dopravní nehoda jako zkoumaná podmínka generálně zvyšuje pravděpodobnost následku spočívajícího druhově v neuzavření lukrativní smlouvy. Na takto položenou otázku by soud nutně musel odpovědět, že nikoliv. Tím by uzavřel, že vztah adekvátnosti mezi zkoumanou podmínkou a následkem ve formě ztráty provize z předpokládaného obchodu neexistuje. Soud se však držel křečovitě testu *conditio sine qua non* a chabého vysvětlení, proč není poškození auta samostatný a odškodnitelný následek.

Obdobný případ řešil i stejný senát Nejvyššího soudu ČR v rozhodnutí ze dne 20.03.2008, sp.zn. 25 Cdo 1437/2006, ovšem výsledek je na první pohled odlišný. Po skutkové stránce došlo k opět k dopravní nehodě, kde škůdce poškodil vozidlo ve vlastnictví leasingové společnosti, které řídil leasingový nájemce. Leasingovému nájemci však vznikla podle leasingové smlouvy povinnost zaplatit leasingové společnosti částku odpovídající hodnotě vozidla před nehodou. Nejvyšší soud se tak musel vypořádat s otázkou, zda mezi jednáním škůdce a vznikem povinnosti platit částku podle leasingové smlouvy je příčinná souvislost či nikoliv.

Nejvyšší soud nejprve zopakoval převládající teorii podmínky a připomněl, že je v časovém průběhu jevů nutné izolovat takový, se kterým občanský zákoník odpovědnost spojuje. Opětovně bylo konstatováno, že vstup nové, na jednání škůdce nezávislé skutečnosti, přerušuje kauzalitu.

Na základě těchto tezí Nejvyšší soud dospěl k názoru, že závazky leasingového nájemce, které vznikly v důsledku škodní události, jsou důsledkem smluvního ujednání mezi leasingovým nájemcem a pronajímatelem, nikoliv však důsledkem nehody způsobené škůdce.

²¹⁸ „Nejvyšší soud při přezkumu kauzálního nexu shledal, že zde příčinná souvislost je, což je dle mého názoru v rozporu s teorií adekvátnosti kauzálního nexu v duchu uvedeného nálezu Ústavního soudu. Jako motorista jsem si jednoznačně vědom, že mohu provozem vozidla způsobit škodu na zdraví nebo smrt, ale jak mohu adekvátně předvídat, že důsledkem mého škodného jednání bude, že se někdo nedostaví k jednání, kde má uzavírat smlouvu, čímž přijde o provizi.“ Publikováno v mimořádné příloze Právních rozhledů č. 24/2009.

Z hlediska posloupnosti jeví lze úvahu Nejvyššího soudu popsat následovně. Porušení pravidel silničního provozu škůdcem – dopravní nehoda, ve které bylo poškozeno vozidlo leasingové společnosti (což je následek, za který škůdce odpovídá) – vznik pohledávky z leasingové smlouvy kvůli zničení vozidla vůči leasingovému nájemci (což je následek smluvního ujednání mezi leasingovým nájemcem a pronajímatelem).

Ke stejnému závěru dospěl Nejvyšší soud v rozhodnutí 25 Cdo 267/2005, které je po skutkové stránce téměř stejné. Opět bylo konstatováno, že do průběhu událostí vstoupila další skutečnost (leasingová smlouva) natolik významná a nezávislá na škůdci a došlo tak k přerušení kauzálního řetězce.

Pokusme se oba případy (25 Cdo 1437/2006 a 25 Cdo 1946/2000) porovnat.²¹⁹ Společné je to, že v obou případech bylo následkem porušení pravidel silničního provozu škůdcem fyzické poškození motorového vozidla. V obou případech však po fyzickém poškození vozidla následovaly nepříznivé události. V jednom šlo o povinnost zaplatit pohledávku podle smlouvy, ve druhém pak o zmaření obchodu s předpokládaným ziskem. Zatímco v prvním případě soud dospěl k závěru, že se jedná o důsledek vstupu nové významné skutečnosti nezávislé na škůdci, která přerušuje kauzální průběh, ve druhém určil, že žádná taková skutečnost nepřistoupila. Obstojí však takový závěr při bližším zkoumání? V případě ušlého zisku ze zmařené obchodní schůzky soud vycházel z toho, že poškození vozidla není novou a izolovanou skutečností v rámci řetězce příčin a následků (s tímto se dá vcelku bez výhrad souhlasit), nicméně zároveň není poškození vozidla samostatně odškodnitelným následkem, neboť je třeba jej odlišovat od nepojízdnosti vozidla. Stejně schéma však nebylo důsledně aplikováno na případ pohledávky z leasingové smlouvy – zde naopak soud konstatoval, že fyzické poškození vozidla je následkem, za který již škůdce odpovídá a tudíž dochází k přerušení kauzálního řetězce. Jinými slovy poškození vozidla je samostatně odškodnitelným následkem.

Z tohoto nastínění je zřejmé, že ani teorie podmínky není v rámci rozhodovací praxe soudů aplikována stejně a dochází k rozdílným závěrům, což nepomáhá právní jistotě. Opět nezbyvá než zopakovat, že teorie podmínky nemůže být v aplikační praxi chápána jednotně. Tím padá hlavní argument ve prospěch teorie podmínky – nezávislost na „soudcovské úvaze“ a objektivní zjistitelnost. Teorie adekvátní příčinné souvislosti by zřejmě nemohla dojít k takovým rozdílným závěrům. Jak v případě pohledávky z leasingové smlouvy tak v případě ušlého zisku z nerealizovaného obchodu by soud svou úvahou dospěl k závěru, že uvedené skutečnosti nejsou běžnými následky porušení pravidel silničního provozu.

Ve světle uvedených rozhodnutí pak o to překvapivěji působí další judikát Nejvyššího soudu ze dne 28.01.2003, sp.zn. 25 Cdo 1501/2002. Ze skutkového stavu vyplývá, že se žalobce domáhal po státu náhrady škody z důvodu nesprávného úředního postupu, neboť stát podle

²¹⁹ Blíže k tomu též Mikulcová, L.: odpovědnost za škodu způsobenou leasingovému nájemci předčasným ukončením leasingového vztahu pro totální zničení předmětu leasingu, Právní rozhledy 18/2008, str. 669

něj nezakročil včas pro provozovateli loterie a neodebral mu licenci, a žalobce ačkoliv v loterii vyhrál, neobdržel od provozovatele loterie výhru.

Podle Nejvyššího soudu je jednoznačný druh škody, kterou žalobce utrpěl – totiž ušlý zisk, neboť je jednoznačné, že podle normálního pravidelného běhu věcí je možné očekávat rozmnožení majetkového stavu žalobce o zažalovanou částku poté, co ve slosování tuto částku vyhrál a provozovatelem mu byla potvrzena.

Sporné mezi dovolatelem a státem byla skutečnost, která příčina dala vzniknout popisované škodě. Podle názoru dovolavatele byla příčinou okolnost, že stát prostřednictvím ministerstva financí nezasáhl již předtím proti provozovateli loterie a nepozastavil jeho činnost, což bylo podle jeho názoru dostatečně významnou příčinou, která vedla k tomu, že mu nebyla vyplacena výhra.

Nejvyšší soud konstatoval:

„Příčinou majetkové škody nebyla okolnost, že se uskutečnila hra, při níž žalobce vyhrál a o níž tvrdí, že se uskutečnit neměla, ale ta skutková okolnost, že výhru od provozovatele hry neobdržel. Příčinou vzniku škody nemůže být ta okolnost, na jejímž základě bylo možno důvodně očekávat přínos majetkových aktiv, nýbrž jen ta okolnost, která ztrátu předpokládaného přínosu způsobila.“

Ve srovnání s předchozím judikátem vidíme určitou nekonceptnost. V minulém případě Nejvyšší soud postavil důvodné očekávání zisku na pozici příčiny vzniku škody, neboť žalobce důvodně očekával, že s autem dojedete na místo obchodní schůzky a přijde mu zisk. Toto očekávání mu bylo zmařeno nehodou, na jejímž viníkovi pak s úspěchem požadoval náhradu ušlého zisku. Zde samotné důvodné očekávání resp. jeho zmaření jako příčina vzniku škody nestačí.

Nejvyšší soud však dodává: „Bez toho, že se konalo slosování, by k výhře žalobce a tedy k předpokladu majetkového přínosu ze hry nedošlo a nemohlo by tak dojít k ani ke ztrátě očekávaného zisku, tj. ke vzniku škody.“

Nejvyšší soud tak správně využil argumentace časovou sousledností jednotlivých událostí, které vedly ke vzniku škody na straně dovolavatele.

Nabízí se tak otázka, zda Nejvyšší soud ve svých rozhodnutích argumentuje jednotně a zda je vůbec dosud v judikatuře upřednostňovaná teorie podmínky použitelná. Jako základ jistě ano, nicméně bez dalších pevně daných korektivů může dojít k neudržitelným důsledkům, jak demonstruje prvně zmiňovaný případ.

Posouzení, zda je určitá okolnost samostatně odškodnitelným následkem souvisí i s úvahou posouzení intervenčních událostí. Uvedme si proto případy, které řešil Ústavní soud a Nejvyšší soud České republiky.

V usnesení ze dne 20.05.2004 sp.zn. II. ÚS 728/02 se Ústavní soud vypořádával s následující skutkovou situací. Došlo k havárii kolotoče (centrifugy) a následnému zranění osob. Na havárii se podílely tyto jevy, které již konstatovaly obecné soudy – A: Výrobce kolotoč špatně vyrobil, B: revizní technik nedbale kolotoč prohlédl, C: Provozovatel kolotoče se výrobě podílel a řídil jej při nehodě.

Je zřejmé, že provozovatel, výrobce i technik vzájemně vinu na havárii kolotoče popírali. Neodpovědnost provozovatele kolotoče však soud odmítl. Závěr Ústavního soudu byl takový, že provozovatel měl dávat maximální pozornost, neboť kolotoč je určen primárně dětem. Toto tvrzení není úplně nejšťastnější. Evokuje to, že kdyby byl kolotoč pouze pro dospělé (nebo naopak pro seniory), tak nebude provozovatel povinen dávat maximální pozornost. Je jasné, že rozdílnou míru pozornosti a bedlivosti budeme očekávat u zařízení pro zvířata a pro lidi. Nicméně podle soudu pouhé očekávání, že technický stav zajistí výrobce a revizní technik samo o sobě nestačí. Navíc za situace, kdy kolotoč byl vyroben tzv. „na koleně“ a dodán bez patřičné dokumentace a pojistky proti překlopení. Provozovatel měl navíc být přítomen při revizi a vědět, že je pouze zběžná.

Zkusme aplikovat teorii pravděpodobnostní kauzality na tento případ. Abychom mohli přiznat odpovědnost provozovatele za nehodu, tj. konstatovat vztah příčinné souvislosti mezi jednáním provozovatele C a nehodou N. pak by musel platit $P(N|C) > P(N)$. Abychom mohli vyloučit ostatní jevy na nehodu A – špatná výroba, B – nedostatečná revize jako kauzálně nerelevantní, pak by muselo platit, že $P(N|A+B+C) = P(N|C)$. Tj. že pravděpodobnost nehody kolotoče by byla stejná, pokud působí všechny uvedené jevy i pokud působí jen jev C – porušení povinností provozovatele. K takovému závěru však nemůžeme dojít, protože další faktory nutně pravděpodobnost nehody zvyšovaly.

Ústavní soud aplikoval na tento případ zřejmě klasickou teorii podmínky spolu s vyjádřením, kdy se příčinná souvislost přerušuje. „Příčinná souvislost mezi jednáním a následkem se nepřerušuje, jestliže k jednání pachatele přistupuje další okolnost, která spolupůsobí při vzniku následku, jestliže však jednání pachatele zůstává takovou skutečností, bez které by k následku nebylo došlo.“²²⁰ Jinými slovy porušení povinnosti provozovatele posoudil Ústavní soud jako natolik závažné a významné, že i v případě absence jevů A a B by k nehodě tak jako tak došlo. Ústavní soud tak přijal za prokázané výše uvedené odstínění $P(N|A+B+C) = P(N|C)$, ovšem bez toho, aby je blíže odůvodnil. Jak již bylo napsáno v kapitole věnované pravděpodobnostní teorii kauzality, tak premisa, že příčina musí zvyšovat pravděpodobnost účinku, vede k nepřiliš přesvědčivým závěrům, neboť budeme muset specifikovat všechny další podmínky, za kterých ke zvýšení pravděpodobnosti následku dochází. Ačkoliv můžeme Ústavnímu soudu vytknout, že zanedbal působení dalších jevů na nehodu, ani teorie pravděpodobnostní kauzality (tj. jeden z přístupů adekvátní teorie) se s tímto problémem nedokáže vypořádat o nic lépe.

²²⁰ Obdobně rozhodnutí Nejvyššího soudu 25 Cdo 1437/2006 a 25 Cdo 1946/2000, které jsou popsány na dalších stranách.

Vezmeme-li však zkoumané rozhodnutí dále do úvahy, zjistíme podstatnou věc, které se Ústavní soud dotknul. Nepřipustil převod povinností provozovatele chovat se tak, aby nedocházelo ke škodám. Provozovatel se nemohl své prevenční odpovědnosti zprostit tím, že by revizi a údržbu kolotoče přenesl na jiný subjekt. Otázkou je, jak by se Ústavní soud vypořádal se situací, kdyby údržba a revize kolotoče byla smluvně převedena na jiný subjekt, o jehož technických kvalitách by nebyly důvodné pochybnosti. Také by se přiklonil k názoru, že povinnost provozovatele k údržbě a revizi byla čistě na něm a okolnost, že tyto povinnosti smluvně přenesl na jiný subjekt, nemá význam?

Uvedme si další případ, který řešil Nejvyšší soud České republiky.²²¹ Po skutkové stránce šlo o to, že z ohradníku poblíž dálnice uniklo několik kusů dobytka (událost A), které poté vběhly na dálnici. Řidič kamionu nedokázal ubrzdit před dobytkem, který se objevil na silnici, došlo ke střetu a vzniku dopravní nehody (událost B). Majitel kamionu pak požadovat po zemědělské společnosti chovající dobytek náhradu škody.

Zemědělská společnost však namítala, že do sledu událostí vstoupila intervenční událost ve formě špatného a nedostatečného zásahu policie a hasičů, a právě jejich opomenutím došlo ke vzniku dopravní nehody (událost X).

Nejvyšší soud se tak musel vypořádávat s posouzením intervenční události. V této souvislosti konstatoval, že z tohoto hlediska má zásadní právní význam otázka příčinné souvislosti a jejího přetržení, tedy zda skutková okolnost, že orgány policie a hasičského sboru nezvládly mimořádnou situaci, vylučuje odpovědnost žalované za škodu způsobenou žalobci.

Soud dále dovodil, že k úniku dobytka z ohrady dochází a takové situace nelze vyloučit, proto nepovažoval událost za náhodu či zásah vis maior.

Z uvedených judikátů Nejvyššího soudu a Ústavního soudu je však nejdůležitější část, kdy se soudy snaží vytvořit univerzální pravidlo, podle kterého se posuzuje přerušení vztahu příčinné souvislosti. Příčinná souvislost mezi škodnou událostí a způsobenou škodou se nepřerušuje, pokud tato původní škodná událost zůstává tou skutečností, bez níž by k následku nedošlo. V úvahu pak přichází společná odpovědnost za tutéž škodu²²².

V našem případě tak soud konstatoval, že bez ohledu na existenci události X (intervenční událost), musí platit test *conditio sine qua non*, tudíž, že bez události A by následek B nebyl nastal. V našem případě se zdá takový test použitelný, ale zkusme tento test aplikovat na případy, kterými se již soud zabývali.

Případ uváděný von Kriesem spočívá v tom, že pachatel omráčí poškozeného a odtáhne ho pod strom (jednání A). Vypukne však bouře (událost X) a blesk usmrtí poškozeného (následek B). Došlo by ke smrti poškozeného (následek B) nebýt jednání A. Nepochybně nikoliv. Jednání A tak i přes existenci intervenční události X zůstává podmínkou, bez níž by následek

²²¹ Rozhodnutí ze dne 18.8.2011, sp.zn. 25 Cdo 4841/2009.

²²² Již dříve se tato formulace objevila v nálezu Ústavního soudu ze dne 20.05.2004, sp.zn. II. ÚS 728/02.

B nemohl nastat. Ve světle výše uvedeného závěru Nejvyššího soudu by pak bouře nemohla být intervenční událostí X přerušující kauzální průběh a mezi omráčením poškozeného a jeho smrtí by existovala příčinná souvislost.

Je takový závěr správný. Podle běžného vnímání spravedlnosti nikoliv. Soud ani nenabídl žádný možný korektiv. Z toho plyne, že pravidlo zformulované Nejvyšším soudem a Ústavním soudem pro identifikaci intervenční události je přinejmenším nepřesvědčivé.

Ostatně ani mechanická aplikace teorie adekvátní by nás k takovém závěru o neexistenci intervenční události nedovedla. Nedokázali bychom totiž učinit pravdivý výrok, že omráčení poškozeného obecně zvyšuje následek spočívající ve smrti úderem blesku. Povšimněme si však skutečnosti, na kterou jsme upozorňovali v kapitole věnované problémům aplikace adekvátní teorie. Záleží velice na tom, jak popíšeme či spíše zobecníme následek. Jinak bychom mluvili o zvýšení pravděpodobnosti ve vztahu k následku „smrt“ a jinak ve vztahu k následku „smrt úderem blesku“.

Další případ jsou již uváděné lodě, s jejichž vrácením byl přepravce v prodlení a které byly poškozeny při bouři. V tomto případě bychom test navržený Nejvyšším soudem v předchozím případě zřejmě provedli s pozitivním výsledkem.

Izolujme jednotlivé jevy jako prodlení s vrácením lodí a provedené lodní přepravy o den později (událost A), poškození lodí (následek B), a možná intervenční událost – bouře (událost X). Nastal by následek B nebýt události A, a to i přes existenci události X? Nenastal. I přes existenci intervenční události X zůstává nadále událost A podmínkou nutnou pro následek B. Tím můžeme uzavřít, že intervenční událost X – bouře nepředstavuje podle zformulovaných závěrů českých soudů intervenční událost, která by přerušovala kauzální sled událostí. Výsledek je tedy stejný jako u Říšského soudu, který se však ke stejnému závěru dopracoval jiným způsobem – a to porovnáním pravděpodobnosti výskytu škodlivého následku v případě, kdy došlo k závadnému jednání a v hypotetickém případě, když by k závadnému jednání nebylo došlo.

Na uvedených dvou příkladech je jasně patrné, že česká judikatura měla a má ambici vytvořit univerzální definici pro identifikaci intervenčních událostí. Je však zřejmé, že uvedená definice není přesvědčivá a její mechanická aplikace vede k neudržitelným výsledkům.

V české judikatuře se problematikou příčinné souvislosti zabýval zřejmě nejpodrobněji Ústavní soud ve svém nálezu ze dne 01.11.2007, sp.zn. I.ÚS 312/05. Je proto vhodné zmínit a posoudit jeho závěry. Podle Ústavního soudu je východiskem zjištění právně relevantní příčinné souvislosti zásadně prokázání příčinné souvislosti v přísně přírodovědném smyslu: „Abychom mohli hovořit o takovém kausálním vztahu mezi dvěma skutečnostmi, je nutné, aby skutečnost, která má být příčinou, byla nutnou podmínkou ("conditio sine qua non") toho, že se následek uskutečnil právě tak, jak se uskutečnil, tj. daným způsobem, v daném čase a v daném místě. Pro následek je příčinou taková událost, kterou si nelze odmyslet, aniž by nutně odpadl i sám následek (škoda).

Teorie adekvátnosti kausálního nexu vychází z toho, že smyslem subjektivní odpovědnosti za škodu je nařídít náhradu škody tam, kde škůdce škodu způsobil, ačkoli mu lze vytknout, že ji způsobit nemusel, že mohl jednat jinak. Tato odpovědnost tedy předpokládá, že vůbec bylo v lidských silách předvídat, že předmětné jednání bude mít za následek danou škodu. Základním kritériem, ze kterého vychází teorie adekvátnosti, je tedy předvídatelnost škodního následku. Tím se velice podobá dalšímu předpokladu subjektivní odpovědnosti za škodu, a to kritériu zavinění, přesněji jeho nedbalostní formě. Odlišují se jen subjektem, podle kterého se předvídatelnost následku poměřuje. V případě zavinění je jím sám (typizovaný) jednající subjekt, zatímco při zjišťování adekvátnosti příčinné souvislosti je kritériem hypotetický zkušený (tzv. optimální) pozorovatel, tedy myšlená osoba, která zahrnuje veškerou zkušenost své doby (srov. např. Köttz, H.: *Deliktsrecht*, 8. vydání, Neuwied, Krißtel 1998, m.č. 151; Lorenz, K.: *Lehrbuch des Schuldrechts*, sv. I., Allgemeiner Teil, 14. vydání, München 1987, s. 439, 440). Tento optimální pozorovatel tak personifikuje znalosti a zkušenost své doby. Je zřejmé, že, co je předvídatelné pro konkrétní subjekt, musí být předvídatelné i pro tzv. optimálního pozorovatele. Každý nedbalostně zaviněný následek je tedy též adekvátním následkem příslušného jednání.“

Ústavní soud se tedy přiklonil k závěru, že otázka příčinné souvislosti je primárně otázkou skutkovou, kterou je nutné posuzovat přísně objektivně. Již tento závěr je možné relativizovat, neboť příčinná souvislost nemůže být v právu zcela objektivní kategorií již jen z toho důvodu, že prvek jednání má v sobě složku objektivní i subjektivní, navíc prvek subjektivní slouží jako významný korektiv příčinné souvislosti. Zásadnější je však příklon k adekvátní teorii. Ústavnímu soudu lze přisvědčit v tom, že i v případě adekvátní teorie je nutné provést test *conditio sine qua non*. Adekvátní teorie bývá totiž někdy mylně chápána v tom smyslu, že rezignuje na tento test a že jde právě o znak, který ji odlišuje od teorie podmínky.

Ústavní soud se tímto vyjádřil k adekvátní teorii a snažil se jí vysvětlit. Je však nutné podotknout, že pojetí Ústavního soudu není zcela v souladu s původním významem adekvátní teorie. Předně Ústavní soud operuje s termínem pravděpodobnosti škodlivého následku, ovšem nikoliv ve von Kriesově pojetí – tj. že by si všímal, jak se mění pravděpodobnost výskytu následku daného typu v závislosti na přítomnosti závadného jednání. Naopak Ústavní soud bere pravděpodobnost jako takovou jako měřítko, zda můžeme vůbec hovořit o kauzálním spojení. Pokud je následek nepravděpodobný, pak se o vztah příčinnosti nejedná. Takový závěr e však zjednodušující. Cílem adekvátní teorie nebylo v žádném případě vyloučit odpovědnost za události, jejichž výskyt je nepravděpodobný. Pokud použijeme argument *ad absurdum*, pak je také velice nepravděpodobné, že člověk bude poraněn například explozí mobilního telefonu. Přesto by si zřejmě nikdo nedovolil konstatovat, že v případě výskytu takového následku by neměl být nikdo odpovědný.

Ústavní soud bez dalšího vysvětlení též používá subjektivní měřítko optimálního pozorovatele. Na spory týkající se otázky, kdo (resp. jakýma očima) by měl být posuzován

určitý vztah z hlediska adekvátnosti jsme upozorňovali v kapitole věnované problémům aplikace adekvátní teorie. Je s podivem, že Ústavní soud nijak blíže neodůvodnil svůj postoj, proč zvolil právě měřítko optimálního (tj. běžného, normálního) pozorovatele (tedy osoby, která byla dané události přítomna a znala jen okolnosti seznatelné v tehdejší době).

Celkově můžeme k české judikatuře konstatovat, že v oblasti soukromého práva trpí vysokou měrou nekonzistentnosti. Neexistuje žádná jednotná koncepce a dokonce ani vyhraněný názor na to, jaká teorie má být používána při identifikaci příčinné souvislosti. Ani proklamovaný příklon k adekvátní teorii se nejeví jako příliš přesvědčivý, neboť i tak se objevují excesivní judikáty, které jdou zcela proti zdravému rozumu.

5.2. Příčinná souvislost v procesním právu

Příčinnou souvislost jsme v minulých kapitolách označili jako kombinaci otázky skutkové i právní. Česká právní teorie však na vztah příčinné souvislosti nahlíží jako na ryzí skutkovou otázku. Komentář k ust. § 420 občanského zákoníku výslovně uvádí, že otázka příčinné souvislosti mezi určitým protiprávním úkonem a konkrétní škodou je otázkou skutkovou; soud zjišťuje její existenci²²³. V případném soudním sporu tak bude na poškozeném, aby tvrdil existenci příčinné souvislosti a navrhl důkazy na podporu takového tvrzení.

Tím přenášíme požadavek příčinné souvislosti jako skutkového prvku právní odpovědnosti do sféry procesního práva – resp. do sféry dokazování. V předchozím textu jsme mnohokrát narazili na případy, kdy bylo velice nesnadné zjistit existenci příčinné souvislosti.

Podle zmiňovaného nálezu Ústavního soudu z 13.9.2004, sp.zn. I. ÚS 534/03 příčinná souvislost je objektivním a nezbytným předpokladem vzniku každé odpovědnosti za škodu v občanském právu. Ke vzniku odpovědnosti za škodu přitom nestačí pouhá pravděpodobnost či domněnka existence příčinné souvislosti, neboť ta musí být vždy bezpečně prokázána.

Spolu s obecným požadavkem, aby rozhodné skutečnosti byly v civilním procesu zjištěny s pravděpodobností hraničící s jistotou, tak musíme konstatovat, že příčinnou souvislost musíme dokazovat jako kteroukoliv jinou skutkovou otázku.

Požadavek na striktní prokázání příčinné souvislosti se však může v některých případech jevit jako nesplnitelný, a to zejména v případech odpovědnosti za škodu způsobenou lékařským zákrokem, jak upozorňuje Ústavní soud ve zmiňovaném nálezu, kde doporučuje soudům, aby v podobných případech naplnili termín „příčinná souvislost“ pomocí doktríny loss of chance.

²²³ Švestka, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. C.H.Beck Praha 2008, s. 1284, obdobně též rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky sp. zn. 21 Cdo 300/2001.

Existují však možnosti, jak prostřednictvím institutů procesního práva ulevit poškozenému v případě prokázání příčinné souvislosti? Domníváme se, že jedním z možných řešení je institut tzv. břemene substancování. Jde o procesní břemeno, které naše teorie civilního procesu používá poměrně zřídka, ačkoliv J. Macur²²⁴ upozorňuje, že v prvorepublikové judikatuře i recentní judikatuře německé jde o velmi frekventovaný institut.

Na úvod je vhodné ve stručnosti připomenout, že procesní břemena představují pomůcky v civilním procesu a jde v podstatě o procesní odpovědnost. Procesní strana, která nesplní příslušnou povinnost, je stížena procesní sankcí nejčastěji ve formě neúspěchu ve sporu. Břemeno důkazní a břemeno tvrzení tak jsou procesní odpovědnosti, které jsou vztaženy k povinnostem důkazní a tvrzení.

Proto musíme nejprve ozřejmit, co se rozumí povinností substancování. Procesní strana má povinnost vylíčit při uplatňování svého nároku rozhodné skutečnosti (tj. „vyprávět příběh“) a kromě jiného musí být tato tvrzení dostatečně určitá. Macur²²⁵ uvádí, že substancováním rozumíme hodnocení skutkových přednesů a návrhů stran z hlediska jejich určitosti, přičemž podmínka řádného substancování není splněna v případě neurčitých, paušálních a příliš obecných tvrzení, která neumožňují jejich věcné přezkoumání.

Nejde o nijak neobvyklý požadavek, pokud procesní strana nevylíčí příběh dostatečně určitě, pak soud nemá možnost takové tvrzení přezkoumat a zhodnotit, zda takové tvrzení má oporu v předložených důkazech, nebo zda vůbec umožňují subsumpci pod právní normu.

Je zřejmé, že skutkové přednesy procesních stran musí mít určitou míru určitosti. Připuštění extrému, že by musely být nadány vysokou dávkou určitosti, by však mohlo znamenat, že na procesní stranu je kladen nesplnitelný požadavek, který ji brání v účinném vymáhání jejího práva v soudním řízení. Macur uvádí, že okolo jedné třetiny případů v Německu skončena tom, že procesní strana neunesla břemeno substancování.

V případech břemena tvrzení či důkazního břemene je sankcí za neunesení daného břemene ztráta sporu. Taková sankce v případě neunesení břemene substancování není automatická. Sankcí je primárně to, že se k nedostatečně substancovanému tvrzení vůbec nepřihlédne. Podle Macura pokud soudce považuje sporné skutkové tvrzení procesní strany za tak nedostatečně substancované, že není způsobilé být jednoznačným předmětem důkazu, nenařídí na okolnost jeho pravdivosti žádné dokazování a ve svém dalším postupu toto tvrzení pomine, jako kdyby nebylo vůbec předneseno.

Je zřejmé, že břemeno substancování bude dopadat zejména na obtížně „tvrditelné“ skutkové otázky – tedy zejména příčinnou souvislost. Pokud by soud nastavil příliš vysoký požadavek na konkretizaci a určitost tvrzení této skutečnosti, pak poškozený nemusí uspět.

²²⁴ Macur, J.: Břemeno substancování v civilním soudním řízení. Publ. in Bulletin advokacie č. 6-7/1999, s. 7.

²²⁵ Tamtéž, s. 9.

Ukažme si příklad z obchodní praxe. Zadavatel vypíše veřejnou zakázku, do které se přihlásí i uchazeč, který však není zadavatelem vybrán. Zadavateli vznikne škoda ve formě ušlého zisku, neboť nemůže provést veřejnou zakázku a realizovat zisk. Uchazeč tvrdí, že zadavatel postupoval protiprávně a v důsledku toho nebyl uchazeč vybrán a vznikla mu škoda. Uchazeč však nemá možnosti zjistit, jaké byly přesně nabídky ostatních zájemců o veřejnou zakázku a jak probíhal vnitřní výběr zakázek ze strany zadavatele.

Pokud by uchazeč žaloval zadavatele na náhradu škody ve formě ušlého zisku, pak největší problémy budou právě s příčinnou souvislostí. Existenci škody na straně uchazeče i porušení právní povinnosti zadavatele bude zřejmě poměrně snadné tvrdit a prokázat, jinak je tomu v případě kauzálního spojení. Test *conditio sine qua non* je založen na hypotetickém průběhu událostí, pokud by k závadnému jednání nebylo došlo, tj. byl by daný uchazeč vybrán, pokud by zadavatel postupoval v souladu se zákonem? Na takovou otázku však neúspěšný uchazeč nemá možnost odpovědět, protože nezná vnitřní poměry a výběr provedený zadavatelem.

Proto v našem případě uchazeč není schopen přednést dostatečně určitě a konkrétně skutková tvrzení odůvodňující jeho nárok. Aby tak mohl učinit, musel by znát informace přístupné pouze zadavateli. Je však iluzorní, že by na základě evidenční povinnosti předložil zadavatel důkazy o tom, že při výběru uchazeče nepostupoval v souladu se zákonem. Zadavatel by raději riskoval procesní pokutu než ztrátu celého sporu, která by hrozila v případě splnění povinnosti.

Na tyto situace reagovala německá judikatura²²⁶ tím, že v případě, kdy procesní strana, nemá a objektivně nemůže mít znalosti o průběhu určitých skutkových okolností, které za normálních okolností musí sama tvrdit a dokázat, pak může být tato strana zbavena soudem povinnosti přednést všechny rozhodné skutečnosti. Soud pak v takovém přenáší břemeno tvrzení na druhou procesní stranu, která vědomostí o průběhu událostí disponuje – tzv. sekundární břemeno tvrzení.

V našem případě by to mohlo vést k tomu, že uchazeč přednese ve svém tvrzení pouze základní body s tím, že nemá možnost znát po skutkové stránce detailně průběh událostí a soud přenesse břemeno tvrzení na zadavatele, který má vědomost o průběhu událostí. Tím dojde k účinnému uložení povinnosti zadavateli veřejné zakázky, aby takřikajíc odkryl své karty. Jak již bylo řečeno, v opačném případě jej vyjma pořádkové pokuty k takovému kroku nenutí vůbec nic.

Dalším způsobem, jak by mohl poškozený neúspěšný uchazeč dosáhnout přiznání svého práva na náhradu škody by mohlo být použití skutkové domněnky jako institutu usnadňujícího dokazování. Skutkové domněnky, na rozdíl od právních, nevycházejí ze zákonné úpravy, ale zakládají se na všeobecných lidských zkušenostech. Uchazeč by tak mohl přednést skutkovou domněnku, že na základě obvyklých zkušeností (např. úspěšnost

²²⁶ Např. rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze dne 11.6.1990, sp.zn. II ZR 159/89 (Neue juristische Woche 90, s. 3151).

v obdobných výběrových řízeních v minulosti, apod.) je vysoce pravděpodobné, že by i v daném výběrovém řízení zvítězil.

Pokud posuzujeme příčinnou souvislost jako otázku skutkovou, tedy určitý fakt, pak si nutně musíme pokládat otázku, zda je možné, aby v soudním řízení byl ustanoven znalec, který odpoví na otázku, zda příčinná souvislost existuje či nikoliv. Panuje však shoda na tom, že existenci příčinné souvislosti zjišťuje toliko soud a nikoliv znalec²²⁷. Vyplývá to právě ze smíšené povahy příčinné souvislosti jako otázky právní i skutkové. Jak jsme ukazovali u teorie podmínky i teorie adekvátní, je naprosto zásadní pro posouzení příčinné souvislosti popise (definice) událostí. Tento popis však musí být nutně věcí soudu, neboť často obsahuje arbitrární výrok.

Příčinná souvislost jako vztah mezi škodnou událostí a vznikem škody je i podle Nejvyššího soudu zpravidla otázkou skutkovou, nikoli právní (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21. 2. 2002, sp. zn. 21 Cdo 300/2001, publikovaný v Souboru rozhodnutí Nejvyššího soudu pod C 1025). Při řešení otázky příčinné souvislosti mezi jednáním a vznikem škody nejde podle Nejvyššího soudu o otázku právní, nýbrž o otázku skutkovou, jež nemůže být řešena obecně, ale pouze v konkrétních souvislostech. Postup při zjišťování příčinné souvislosti spočívá v tom, že škodu je třeba vyjmout z její všeobecné souvislosti a zkoumat ji izolovaně, toliko z hlediska jejích příčin. Protože příčinná souvislost je zákonitostí přírodní a společenskou, jde o hledání jevu, který škodu vyvolal.

Právní posouzení příčinné souvislosti může tudíž spočívat jen ve stanovení, mezi jakými skutkovými okolnostmi má být její existence zjišťována, případně zda a jaké okolnosti jsou způsobilé tento vztah vyloučit (srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 16. 3. 2010, sp. zn. 25 Cdo 1372/2009, rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 24. 3. 2011, sp. zn. 28 Cdo 3471/2009, nebo rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 15. 6. 2011, sp. zn. 28 Cdo 2841/2010).

Z uvedeného nastínění doktrinárních i judikатурních názorů je zřejmé, že v souladu s tím, co bylo uvedeno v počátečních kapitolách této práce, je na příčinnou souvislost nahlíženo jako na otázku smíšenou, které v sobě zahrnuje prvek skutkový i prvek právní.

6. Příčinná souvislost a ztráta naděje

Na jiných místech této práce jsme se zabývali situací, kdy nejsme schopni spolehlivě určit, která z alespoň dvou relevantních příčin vedla ke škodlivému následku; jako jedno z možných řešení byla (byť s mnoha námitkami) nastíněna solidární odpovědnost „škůdců“²²⁸.

²²⁷ Švestka, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. C.H.Beck Praha 2008, s. 1284.

²²⁸ Slovo „škůdce“ je zde používáno pro všechny osoby, jejichž jednání bylo protiprávní a mohlo způsobit škodlivý následek. Škůdcem v pravém slova smyslu však mohl být pouze jeden – ten jehož jednání bylo příčinou škodlivého následku.

Zkusme si představit případ, kdy došlo ke škodlivému následku a jako možnou příčinu jsme izolovali jednak událost nezávislou na lidské vůli a jednak protiprávní jednání. Běžným příkladem je škodlivý následek spočívající ve škodě na zdraví a jako možné příčiny připadají v úvahu (i) neposkytnutí pomoci (protiprávní jednání) a (ii) zranění (náhoda).

Zamysleme se nad otázkou, jakým způsobem by posuzoval výše uvedený případ český soud. Přistoupil by na princip proporcionality nebo by se přiklonil k zásadě „všechno nebo nic“? Tato otázka má rozměr jednak hmotněprávní jednak procesněprávní. Omezme se na obecnou úpravu odpovědnosti za škodu podle § 420 obč. zák. Po hmotněprávní stránce musíme konstatovat, že občanský zákoník nedává jinou možnost než požadovat existenci příčinné souvislosti mezi protiprávním jednáním. Nelze tedy odkázat na pouhou možnou existenci tohoto elementu jako v případě tzv. solidární odpovědnosti podle rakouské teorie. V případě soudního sporu by však musela být existence příčinné souvislosti prokázána a to s pravděpodobností blížící se jistotě²²⁹, neboť již podle rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 21/92 pravděpodobnost jisté skutečnosti sama o sobě nestačí a skutečnost je třeba vždy „bezpečně prokázat“. Proto by v řízení před českými soudy musela být příčinná souvislost prokázána na 100 %, aby mohl být nárok úspěšný; to však vylučuje možnost přiznání jakékoliv nároku na náhradu škody při „ztrátě šance“ a to i v případě, že by se „šance“ pohybovala mezi 51 až 99 % (což by např. soudu v Anglii stačilo k přiznání nároku).

Uvedené naráží na případy tzv. ztráty šance nebo ztráty naděje²³⁰, které jsou v poslední době mezi právníckou veřejností často diskutovány. Jde typově o případy z oblasti medicínského práva. Jako učebnicový příklad bývá uváděn chlapec, který si přivodí zranění dolní končetiny při pádu ze stromu²³¹. Dostaneme se mu nesprávné lékařské péče (pochybení lékaře) a chlapec má trvalé následky. Mohlo by se tedy zdát, že mezi pochybením lékaře a škodlivým následkem ve formě bude vztah příčinné souvislosti, přičemž bude záležet na charakteru pochybení lékaře.

Představme si však případ, kdy lékař sice při ošetřování chlapce pochybí, ale pokud by postupoval naprosto správně, chlapec by měl tak jako tak pouhou šanci 20 %, že se uzdraví a bude bez trvalých následků. Jak postupovat v případě chlapcova nároku na náhradu škody? Nezbytným předpokladem pro vznik odpovědnosti za škodu je v tradičním vnímání existence příčinné souvislosti. Existuje však taková příčinná souvislost. Pro teorii podmínky i pro adekvátní teorii příčinné souvislosti je společné, že pro zjištění potenciální příčiny používají test *conditio sine qua non* a ptají se, zda by škodlivý následek nastal i bez přítomnosti protiprávního jednání. Arci v našem případě takový test nejsme schopni jednoznačně provést. Ke škodlivému následku (trvalé následky u chlapce) by v případě hypotetického

²²⁹ Macur, J.: Důkazní břemeno a teorie o uplatňování pravděpodobnosti při hodnocení důkazů v civilním soudním řízení, Právník, 1995, č. 4, s. 365–366

²³⁰ Blíže též von Bar, Ch., Drobnig, U.: The Interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe. A Comparative Study, European Law Publisher 2004, s. 112 n.

²³¹ Hotson v. East Berkshire Area Health Authority, 1987 Appeal Cases 750.

řádného sledu událostí (tj. správné lékařské péče lege artis) došlo s pravděpodobností 80 %. Test conditio sine qua non je tak v tomto případě bez významu.

Anglické právo ovšem vychází ze zásady, že příčinná souvislost je nezbytným znakem odpovědnosti za škodu a je nutné prokázat její pravděpodobnost – tedy na více jak 50 procent.

Poškozený žaloval nemocnici, která pochybila. Court of Appeal se ve svém rozhodnutí zastal názor, která je nazýván jako princip proporcionality, žalobci přisoudil pouze 25 procent odškodnění, jaké by bylo v případě, kdy by byla prokázána plná příčinná souvislost mezi lékařským pochybením a škodou na zdraví. Nejvyšší soud však na tuto argumentaci nepřistoupil a rozhodl, že poškozený neunesl důkazní břemeno spočívající v prokázání příčinné souvislosti – podařilo se mu prokázat příčinnou souvislost pouze na 25 procent, přičemž k přiznání nároku by musel prokázat více jak z 50 procent. Ztráta šance jako taková dále podle Sněmovny lordů nepředstavuje vlastní škodu. Za škodu je nutné považovat až samotnou škodu na zdraví – poranění.

Pokud bychom vycházeli z naší pozitivněprávní úpravy a doktríny, pak bychom z mnoha důvodů nemohli náhradu škody ve výše uvedeném případě přiznat. Otázka problematiky příčinné souvislosti je zřejmá. Toho si je vědom i Ústavní soud v nálezu ze dne 12.8.2008, sp.zn. I. ÚS 1919/08, ve kterém v určité diskontinuitě ke své dosavadní praxi odsoudil jako neúnosný požadavek na stoprocentní prokázání existence příčinné souvislosti v lékařských postupech, neboť v nich není možné vysledovat jednoduchý vztah příčiny a následku.

Ústavní soud se zřejmě chtěl vypořádat i s adekvátní teorií zaměřenou na řádný běh věcí, když připomenul, že právě lékařské zákroky představují zásah do přirozeného běhu příčin a následků. Prokázat, že právě a pouze toto opomenutí tvoří se škodlivým důsledkem ničím nenarušený vztah, je v podstatě nemožné. V důsledku toho je výrazně oslabeno postavení poškozeného. Právě z těchto důvodů Ústavní soud přehodnotil nutnost prokázání příčinné souvislosti a přiklonil se k doktríně loss of chance známé v common law a odkázal na rozhodnutí britské House of Lords Gregg v. Scott z roku 2005.

Uvedené rozhodnutí, na které odkazuje Ústavní soud, navázalo na výše uvedený případ zraněné chlapce (Hotson v. East Berkshire Area Health Authority). Sněmovna lordů se tak drží úvahy, že existence určité skutečnosti musí být prokázána alespoň pravděpodobně (tedy musí být pravděpodobnější, že ano) – tj. na více než 50%. Proto k přiznání nároku poškozenému stačí, aby poškozený prokázal, že příčinná souvislost existuje s pravděpodobností alespoň 50 %. V případě Gregg v. Scott šlo o to, že Dr. Scott pochybil při diagnóze pacienta se zhoubným nádorem. V důsledku této špatné diagnózy a opožděné léčby se pacientovi šance na přežití desíti let snížili ze 42 % (v případě správné léčby) na 17 % (léčba Dr. Scottem).

Sněmovna lordů se však přidržela oné magické hranice 50 % a konstatovala, že původní šance na přežití deseti let byla pod 50% (a byla snížena na 17 %).

Na významu tak nabývá skutková otázka, jakým způsobem se snížily šance na příznivý výsledek. Je zřejmé, že se jedná v oblasti humánního lékařství o vysoce odbornou otázku, která bude řešena znalcem. Je však vhodné si uvědomit postup, jakým se znalec k výsledku dobírá. Je zřejmé, že musí analyzovat konkrétní případ, ovšem procentuální vyjádření šance je vždy výsledkem určitého zobecnění jednotlivých případů a následného statistického rozřazování. Znalec postupuje tedy obdobnou metodou, jako navrhoval von Kries při zjišťování toho, zda určitá podmínka obecně zvyšuje pravděpodobnost výskytu následku daného druhu.

Ústavní soud se zabýval otázkou existence příčinné souvislosti, ovšem nevyjádřil k problematice, která se sama nabízí. Vztah příčinné souvislosti v případě nároku na náhradu škody musí existovat mezi protiprávním jednáním a vznikem škody. Je však samotná ztráta šance škodou? V dnešním úzkém pojetí škody podle občasného zákoníku, která klade důraz na materiální stránku a peněžní kvantifikaci, zřejmě ne. Pokud bychom však dospěli k názoru, že ano, pak by vztah příčinné souvislosti byl dán a nemuseli bychom obtížně dovozovat existenci příčinné souvislosti i přes negativní test *conditio sine qua non*.

I přes citovaný nálezn Ústavního soudu si české soudy zatím neosvojily teorii ztráty šance, jak byla vytvořena na půdě anglického práva. Máme však za důležité zjistit, jakým způsobem se s touto problematikou vypořádávají soudy v kontinentálním právu.

Proto si podrobněji popíšeme poměrně aktuální rozhodnutí Spolkového soudního dvora z 9.9.2008, sp.zn. VI ZR 277/07.

Žalobce po žalovaném odborném lékaři z oboru chirurgie požadoval náhradu škody, protože tento jakožto ošetřující lékař jednal chybně. Dne 12. července 2001 utrpěl žalobce při pracovním úrazu zranění ruky. Jeho obvodní lékař jej poslal k žalovanému, který žalobce dne 16. července 2001 vyšetřil, pořídil rentgenové snímky a ve zprávě ošetřujícího lékaře uvedl: „Diagnóza: natržení pr. zápěstí, fraktura vyloučena. Druh mého prvotního ošetření: přiložení zinkoklihu, nenamáhat ... Obecné ošetření: ano, mnou ...“ Když se žalobce o pár dnů později dostavil znovu, žalovaný shledal, že je zranění vyléčeno. Žalobce opět vyhledal žalovaného dne 15. srpna 2002 a nakonec Ortopedickou univerzitní kliniku v Heidelbergu.

V lékařské zprávě univerzitní kliniky se však uvádí, že jak na rentgenovém snímku ze 16. července 2001, tak i na aktuálních snímcích magnetické rezonance a rentgenových snímcích je patrná perilunární luxace pravého zápěstí. Dále zde stojí: „Na základě nyní starého zranění nemá nekonstruktivní opatření naděje na úspěch.“ Žalobce již nemůže vykonávat svou profesi závozníka nápojů a pobírá invalidní důchod.

Zemský soud²³² žalobu zamítl, protože žalovaný jednal při výkonu veřejné funkce (čl. 34 Grundgesetz, § 839 BGB). Vrchní zemský soud tento rozsudek zrušil a žalobě vyhověl. V revizi, kterou odvolací soud přijal, se žalovaný domáhá obnovení rozsudku soudu prvního

²³² Rozhodnutí publikováno v *Medizinrecht* 2006, s. 728.

stupně. Odvolací soud²³³ (jeho rozsudek je otištěn v *Medizinrecht* 2008, 368) potvrdil odpovědnost žalovaného ošetřujícího lékaře.

Spolkový soudní dvůr vyšel ze skutkových zjištění, že žalobce dne 12. července 2001 utrpěl perilunární luxaci. Dále konstatoval, že skutečnost, že žalovaný na rentgenovém snímku dne 16. července 2001 luxaci nepoznal, představuje pochybení při diagnóze, které lze vyhodnotit jako pochybení při ošetření, jež vedlo k chybnému ošetření (zinkoklih namísto repozice a operace), újmám na zdraví a pracovní neschopnosti žalobce.

Z dokazování ale podle Spolkového soudního dvora nevyplývalo, že by při řádném ošetření nastaly tytéž škody. To jde k tíži žalovaného, který v takovém případě alternativního chování v souladu s právem nese důkazní břemeno. Proto již nezáleží na tom, že se navíc obrací důkazní břemeno za příčinnou souvislost pochybení a primární škody, protože se jedná o hrubé pochybení při ošetření.

Pochybení žalovaného lékaře způsobila funkční omezení zápěstí, stálé bolesti a pracovní neschopnost žalobce jakožto závozníka nápojů. To, že snad ze zjištění odvolacího soudu vyplývá, že se i v případě správné diagnózy a ošetření dospívá k výsledku, který převyšuje současný stav, jen v 70 % případů, nevede dle názoru Spolkového soudního dvora k pochybnostem o příčinné souvislosti chybného chování žalovaného a škody žalobce.

Skutečnost, zda by repozice a operace vedly k lepšímu či stejnému výsledku, se netýká kauzality skutečně provedeného konzervativního ošetření a nastalé škody, ale jen hypotetického kauzálního průběhu při alternativním chování v souladu s právem, kdy nese důkazní břemeno žalovaný.

Je-li nepochybné, že lékař přivodil pacientovi chybným nebo protiprávním jednáním škodu, musí lékař dokázat, že by pacient utrpěl stejnou škodu i při jednání lékaře, jež by bylo bezchybné a učiněno v souladu s právem. V tomto ohledu se Spolkový soudní dvůr vyjádřil ztotožnil s názorem odvolacího soudu, že tento důkaz²³⁴, který musí přinést žalovaný, lze považovat za neprůkazný, protože při hypoteticky správném ošetření nastane výsledek jako u žalobce (pouze) v 30 % případů.

Žalovaný lékař dále vytýkal, že odvolací soud měl žalobu zčásti zamítnout, protože v případě bezchybného ošetření by prý zranění sice nebylo vyléčeno bez následků, ale v každém případě by zůstala snížená výtěžná schopnost ve výši 30 %. Tato námitka, že prý pochybení žalobce při diagnóze a při ošetření nebylo v příčinné souvislosti se snížením výtěžné schopnosti žalobce na 30 %, ale podle Spolkového soudního dvora nezpochybňuje důvod zjištěného nároku na náhradu škody, nýbrž se týká příčinné souvislosti, naplňující odpovědnost, mezi újmou na zdraví, která byla způsobena pochybením při diagnóze a při ošetření, a možnými následnými škodami žalobce.

²³³ Rozhodnutí publikováno v *Medizinrecht* 2008, s. 368.

²³⁴ O tom, že by pacient utrpěl stejnou škodu i při jednání lékaře *lege artis*.

Význam tohoto rozhodnutí Spolkového soudního dvora je značný. Vytvořil vlastní doktrínu, jakým způsobem se vyrovnat se ztrátou šance, aniž by na první pohled přejímal instituty common law. Ovšem i v tomto pojetí leží těžiště nikoliv v redefinici příčinné souvislosti, ale v procesním právu. Soud říká, že pokud se prokáže pochybení lékaře a škodlivý následek, pak je na chybučím lékaři, aby sám prokázal hypotetický kauzální průběh, že i v případě řádného jednání lékaře by k danému škodlivému následku došlo. Pro stanovení kauzální nexu je tak dostačují pouze pochybení lékaře, škodlivý následek a okolnost, že chybučící lékař není schopen prokázat, že v případě řádného jednání by škodlivý následek nenastal.

Takové pojetí se zdá být extrémně výhodné pro poškozené pacienty, zároveň však klade přísné požadavky na chybučícího lékaře, který se musí „vyvinit“. Spolkový soudní dvůr se však nezabýval otázkou, s jakou pravděpodobností musí chybučící lékař prokázat, že řádný postup by též vedl ke škodlivému následku. V našem případě se Spolkový soudní dvůr ztotožnil s názorem odvolacího soudu, že skutečnost, že při správném ošetření by škodlivý následek nenastal jen u 30 % případů, není způsobila prokázat, že při správném jednání lékaře by ke škodlivému následku došlo tak jako tak.

S problematikou ztráty šance se však nemusíme setkat pouze v oblasti medicínského práva, ale v situacích, které jsou právníkovi mnohem bližší – výkon advokacie. Poměrně často totiž dojde k tomu, že advokát nepodá jménem klienta opravný prostředek proti rozhodnutí, přičemž existuje určitá šance, že podáním opravného prostředku by mohlo dojít ke změně rozhodnutí, které bylo v neprospěch klienta.

Při řešení této otázky se nabízejí v zásadě dva přístupy. První by byl jistou analogií se ztrátou šance v medicínském právu. Tj. určit, nakolik je v obdobných případech pravděpodobné, že advokát s opravným prostředkem uspěje. Zřejmě nebude problém zjistit, v kolika procentech případů je například vyhověno ústavní stížnosti. Můžeme však narazit na určitý problém související s mírou podrobnosti statistik. Je zřejmé, že užitečnější bude statistika podrobnější, ze které bude vyplývat, že např. ve sporech o náhradu škody bývá úspěšný určitý podíl odvolání, ve sporech o zaplacení peněžité částky zase jiný, atd. Ovšem popis těchto jevů a zařazení do statistiky v sobě nese též určitý arbitrární prvek. Máme hovořit o případech odpovědnosti za škodu nebo být konkrétnější a hovořit o případech odpovědnosti za škodu způsobenou nedbalostí?

Pokud však přijmeme myšlenku, že vypracovat statistiku úspěšnosti opravného prostředku v daném druhu případů je možné, pak můžeme zjistit šanci na úspěch v konkrétním případě a použít onu magickou 50 % hranici (ke které se přiklonil i Ústavní soud), abychom zjistili oprávněnost nároku.

Druhý přístup je odlišný. V právu na rozdíl od medicíny bychom teoreticky mohli určit, jak by dopadla daná věc, pokud by v konkrétním případě byl opravný prostředek podán. Jinými slovy soud rozhodující o škodovém nároku klienta vůči advokátovi by si pokládal otázku, zda odvolání by bylo úspěšné. S tím však souvisí potíže, že by prvostupňový soud v podstatě

přebíral kompetence odvolacího soudu. Ve vztahu prvostupňový soud – odvolací soud je to zarážející, ale případ, že by se prvostupňový soud měl vypořádat s tím, jak by dopadla ústavní stížnost, je absurdní.

Jakkoliv toto řešení není ideální, přiklonil se k něčemu podobnému i Nejvyšší soud České republiky v rozhodnutí ze dne 26.02.2003, sp.zn. 25 Cdo 1862/2001. Nejvyšší soud vyšel z toho, že všechny prvky odpovědnosti za škodu musí být jednoznačně zjištěny. K otázce příčinné souvislosti pak soud výslovně uvedl, že závěr o příčinné souvislosti by bylo možné učinit jen tehdy, jestliže nebyt napadeného postupu advokáta, mohl poškozený klient právo na zaplacení určité částky vůči svému dlužníkovi úspěšně uplatnit, tedy v případě, že toto právo skutečně existovalo. Z hlediska vzniku škody proto musí podle Nejvyššího soudu proto řešeno jako předběžná otázka, zda dlužník takovou částku poškozenému klientovi skutečně dlužil.

Mohlo by se zdát, že Nejvyšší soud se přiklání k tomu, aby soudy rozhodovali o tom, jak by s opravným prostředkem naložil příslušný soud. Ale tak tomu není. Jako prejudiciální otázka není zkoumáno, zda a jak by řízení o opravném prostředku dopadlo, ale původní nárok klienta vůči jeho dlužníkovi. To se sice v mnohém může krýt s posouzením úspěšnosti opravného prostředku, ale nemusí tomu tak být vždy.

7. Exkurz do common law

Podstatná část této práce byla věnována postavení příčinné souvislosti v rámci kontinentálního práva, zejména v českém a německém. V zájmu komparace je však vhodné alespoň ve stručnosti přiblížit postavení příčinné souvislosti v angloamerickém právu.

Jelikož převážná část výkladů v této práci byla činěna s ohledem na postavení příčinné souvislosti v soukromém právu, bude na následujících řádcích kladen důraz taktéž primárně na škodové nároky v „civilní sféře“ (tj. bez trestního práva), což implikuje zaměření na „tort law“.

Na úvod musíme objasnit podstatu tort²³⁵. Pod pojmem tort chápe angloamerické právo druh civilního deliktu, který spočívá v porušení civilní nesmluvní povinnosti vůči jednotlivci. Tort je tak vymezen negativně jako zbytková kategorie deliktů, která se odlišuje od trestního práva (jde o porušení povinnosti vůči společnosti jako celku) a jednak od smluvního práva (nejde o porušení povinnosti stanovené smlouvou mezi subjekty)²³⁶. Obdobně jako v případě kontinentálního práva je možné a obvyklé, že určitá osoba jedním jednáním (skutkem) dá vzniknout jednak trestnému činu a jednak tort (civilnímu deliktu).

²³⁵ V následujícím tetu budeme užívat původní označení „tort“, neboť dle našeho názoru neexistuje český ekvivalent (resp. české překlady by mohly vyvolat nebezpečí záměny s odlišným institutem či jiná nedorozumění).

²³⁶ Blíže Deakin, S., Johnston, A., Markesinis, B.S.: Markesinis and Deakin's Tort Law. Sixth Edition. Oxford University Press.2007.

Přístupy k tort law a jeho funkci jsou v zásadě dva. Ekonomicky zaměřeni autoři se zaměřují na funkci tort jako podpory efektivní alokace zdrojů se změření na eliminaci ekonomických externalit²³⁷. Většinu však tvoří přístup založený na retributivní (vyrovnávací) spravedlnosti. Právě z primárního chápání práva torts jako nástroje retributivní spravedlnosti plyne zaměření na objektivní prvek přičitatelnosti, totiž kauzalitu.

Obdobně jako civilní delikt v kontinentálním právu je koncept tort vystavěn na přítomnosti určitých prvků. Torts sice nepředstavují jednotnou homogenní skupinu a dále se člení do určitých kategorií, ale s jistou dávkou zobecnění můžeme vysledovat následující společné prvky:

- 1) Existence Duty of care,
- 2) porušení Duty of care,
- 3) škodlivý následek a na straně poškozeného jako výsledek porušení Duty of care,
- 4) škodlivý následek není příliš vzdálen od porušení Duty of care; jinými slovy porušení Duty of care je „proxima cause“ (nejbližší příčinou) následku.

Vzhledem k zaměření této práce se budeme věnovat prvním třem výše uvedeným prvkům jen velice stručně.

Ačkoliv je koncept Duty of care (povinnosti k řádné péči) a jeho postavení v angloamerickém právu poměrně zásadní, pro naše účely můžeme konstatovat, že jde o vztah mezi škůdcem a poškozený takového druhu, že obsahuje povinnost škůdce k řádné péči, která zabraňuje vzniku škodlivého následku na stran poškozeného.

Duty of care nevzniká nahodile a může vzniknout dvěma rozdílnými způsoby²³⁸. V prvním případě je existence odvozena od zvláštního vztahu mezi škůdcem a poškozeným. Judikatura v zemích common law však připouští, aby Duty of care existovala i bez zvláštního vztahu mezi škůdcem a poškozeným – v tomto případě se vychází z principů, které jsou vytvořeny v jednotlivých případech právě tvůrčí judikaturou soudů.

Proto soud dovodil například existenci Duty of care na straně výrobce automobilů za vady použitých dílů. Poškozený utrpěl škodu v důsledku vady kola na automobilu. Poškozený žaloval výrobce vozidla na náhradu škody. Arci poškozený koupil automobil od dealera a nikoliv přímo od výrobce, proto ve vztahu k výrobcu automobilu nepřicházelo do úvahy porušení smluvní povinnosti. Výrobce vozidla se bez úspěchu bránil tím, že závada na vozidle byla při dostatečné péči identifikovatelná a dále tím, že výrobce vozidla nevyrobila vadnou součást sám, ale subdodavatel.

Ke škodlivému následku není třeba mnoho říkat, neboť nejde o prvek, který by byl vzdálen chápání kontinentálního práva. Naše pozornost tedy musí být nasměrována k institut proxima cause, tedy ekvivalentu prvku příčinné souvislosti v kontinentálním právu.

²³⁷ Např.: Landes, W.M., Posner, R.A.: The Economic Structure of Tort Law, 1987.

²³⁸ Ke konceptu Duty of care případ MacPherson v. Buick Motor Co., 1916 New York Court of Appeals.

Proxima cause (nejbližší příčina) v právu má poněkud jiný význam než v obecném chápání. V běžném užití je proxima cause dávána do protikladu k ultimate cause (tedy vzdálené příčině). Proxima cause je tedy nejbližší příčina určitého následku, kdežto ultimate cause je událost, kterou v běžném chápání považujeme za příčinu. Opět musíme použít náš příklad se střešní taškou, která spadne na čelní sklo zaparkovaného auta a rozbije sklo. Co je příčinou následku ve formě rozbití čelního skla auta? Zcela automaticky nás napadne ultimate cause – tedy pád střešní tašky. Jenže proxima cause, tedy nejbližší příčina, je jiná – vysoký bodový tlak narušující vnitřní strukturu skla.

V právu je však proxima cause dávána do párové kategorie s cause-in-fact²³⁹, tedy faktickou příčinou, která není ničím jiným než podmínkou nutnou. Aby bylo určité závadné jednání přičitatelné škůdci a ten mohl nést negativní důsledky, je nutné, aby byla splněna podmínka cause-in-fact i proxima cause. Cause-in-fact je zjišťována prostřednictvím testu *conditio sine qua non* se všemi negativními důsledky. To znamená obvyklý soubor problémů, na který jsme naráželi již v předchozích částech této práce. Chápání příčina jako *conditio sine qua non* si nedokáže poradit s případy alternativní kauzality či intervenčních událostí (zvláště volních). Navíc aplikace testu *conditio sine qua non* může dojít k bezbřehým a nepoužitelným výsledkům.

Test *conditio sine qua non* (v common law nazývaný jako *but-for test*) má však i přes mnohé výhrady své opodstatnění, neboť vychází z našeho intuitivního chápání kauzality zaměřené na otázku „proč“ a „došlo by k“.

Dalším důvodem pro institut proxima cause je i to, že test *conditio sine qua non* nám sice může identifikovat určitou faktickou událost, bez níž by k následku nebylo došlo, ovšem tato událost nemusí být vždy přičitatelná určité osobě. Tak například může nalézt jako podmínku nutnou (tedy cause-in-fact) pád stromu. Tím však nedostáváme odpověď na otázku, zda a komu je určitý následek přičitatelný.

Proxima cause tedy zároveň přebírá funkci určitého korektivu, který má zabránit nežádoucím důsledkům mechanické aplikace *conditio sine qua non*. Na tomto místě se nelze ubránit srovnání s pojetím teorií příčinné souvislosti v právu kontinentálním. Jak teorie podmínky, tak adekvátní teorie jsou ve své podstatě taktéž korektivy *conditio sine qua non* založené na generalizujícím či individualizujícím přístupu ke kauzalitě v právu.

Jaké jsou však testy či teorie pro to, abychom mohli o určité události hovořit jako o proxima cause? Testů je několik a odlišují se v právu USA i anglickém právu. Na následujících řádcích si proto připomeneme ty nejdůležitější.

K nejběžnějším testům patří test předvídatelnosti. Předpokládá, že proto, aby určitá událost byla proxima cause daného následku, je nutná rozumná předvídatelnost, že daný následek může nastat. Jde o poměrně subjektivní pojetí, které naráží na řadu aplikačních problémů.

²³⁹ Blíže Calabresi, G.: Concerning Cause and the Law of Torts, University of Chicago Law Review, 1975/43, s. 69–108.

Předně se musíme ptát po osobě, která mohla rozumně předvídat možnost výskytu daného následku. S tím souvisí i rozsah znalostí, které může mít daná osoba k dispozici. Pokud test provádíme „očima“ škůdce, pak nutně omezujeme dosah možné odpovědnosti a nahrazujeme otázku příčinnosti otázkou zavinění. Nabízí se posouzení z pohledu rozumně uvažujícího člověka. Je však další otázkou, jakými znalostmi jej vybavíme. Zda všemi znalostmi známými ex post či pouze takovými znalostmi, které byly škůdci seznatelné v době provádění závadného jednání.

Angloamerické právo tak naráží na zcela stejný problém jako kontinentální doktrína adekvátní teorie. V tomto ohledu můžeme plně odkázat na kapitolu věnovanou problematice aplikace adekvátní teorie a diskuze nad tím, jakým způsobem a jakého pohledu je třeba posuzovat jednání škůdce a jeho následky.

Dalším testem, i když spíše minoritním, bývá přímá kauzalita. Smyslem tohoto testu je, že ve zkoumaném sledu událostí není mezi domnělou příčinou a následkem žádná intervenční událost, která by ovlivnila následek. Jinými slovy jde o vyloučení intervenčních událostí. Požadavky na intervenční událost jsou opět obdobné jako v kontinentálním právu. Jde jednak o časový test, kdy intervenční událost musí nastat časově mezi zkoumanou příčinou a následkem. Dalším testem je požadavek na kvalitu intervenční události, která by měla být nezávislá na zkoumané příčině a zároveň musí jít o volní jednání člověka nebo o událost, která sice není volní, ale zároveň nejde o událost běžnou a přirozenou.

Test, který zřetelně připomíná myšlenková východiska adekvátní teorie, je zvýšení rizika. V tomto případě musí poškozený prokázat, že jednání škůdce zvýšilo v konkrétním případě riziko výskytu daného škodlivého následku. Proto musí platit, že pokud by závadné jednání škůdce bylo opakováno, pravděpodobnost výskytu škodlivého následku se zvýší.

Adekvátní teorie je však oproti tomuto testu postavena na generalizujících premisách. V případě adekvátní teorie se ptáme, zda dané závadné jednání zvyšuje pravděpodobnost výskytu následku daného druhu, nikoliv následku konkrétního. V tom je zásadní rozdíl.

Rozdíl si můžeme ukázat na příkladu zmíněném již při popisu základů adekvátní teorie. Pokud pachatel omráčí poškozeného a odtáhne ho pod strom, kde je následně poškozený zasažen při bouři bleskem a zemře, pak z hlediska adekvátní teorie se ptáme, zda odtáhnutí omráčeného člověka pod strom generálně zvyšuje pravděpodobnost následku daného druhu – tj. smrti poškozeného. V tomto případě si odpovíme, že nikoliv. Z hlediska testu proxima cause se však ptáme, zda konkrétní odtáhnutí omráčeného člověka pod strom zvýšilo v daném případě konkrétní následek ve formě smrti poškozeného. Odpověď již nebude tak jednoznačná jako v případě adekvátní teorie.

S poměrně zajímavým testem proxima cause přišel soudce Benjamin Cardozo v *Palsgraf v. Long Island Railroad Co.*²⁴⁰ Po skutkové stránce šlo zjednodušeně o to, že zaměstnanci

²⁴⁰ *Palsgraf v. Long Island Railroad Co.*, New York Court of Appeals 1928.

železnice pomáhali pasažérovi, ovšem při této pomoci upadl zaměstnancům neoznačený balíček do kolejí. V tomto balíčku se nacházela zábavní pyrotechnika, která se spustila, a následně došlo na druhém konci nástupiště k pádu stupnice, která poranila paní Helen Palsgraf. Tato paní pak žalovala železniční společnost na náhradu škody.

Soudce Benjamin Cardozo vytvořil koncept proxima cause²⁴¹, podle kterého škodlivý následek musí být v rámci daného rizika. Poškozený musí být ve třídě osob, které mohly být předvídatelně zraněny, a zároveň škodlivý následek byl předvídatelný v rámci třídy daného rizika. První část testu tedy zkoumá, zda poškozená osoba byla členem skupiny osob, u kterých mohlo být očekáváno, že budou poškozeny závadným jednáním. Proto je například cyklista jako účastník silničního provozu členem skupiny osob, které mohou být zraněny řidičem motorového vozidla jedoucím po vyhrazeném pruhu pro cyklisty. Na druhou stranu chodec na chodníku, který se takové jízdy auta ulekne a narazí nosem do sloupu, nepatří do skupiny osob předvídatelně ohrožených závadným jednáním řidiče jedoucího ve vyhrazeném pruhu pro cyklisty.

Druhá část testu spočívá v posouzení, zda daný druh škodlivého následku náleží do skupiny předvídatelných a očekávaných škodlivých následků. Příkladem je závadné jednání, kdy osoba dá dítěti nabitou zbraň. Očekávaným a předvídatelným škodlivým následkem v tomto případě je, že dojde ke střelnému poranění zbraní. Pokud však dítě nabitou zbraň upustí a tato zbraň poraní svou vahou poškozeného, pak poranění nohy není takovým škodlivým následkem, který by náležel do skupiny očekávaných škodlivých následků. Proto jednání spočívající v předání nabitě zbraně dítěti není proxima cause následku ve formě poranění nohy. Podpurným důvodem může také být, že k následku by bylo došlo, i kdyby byla zbraň nabita.

Na základě těchto úvah došel soud ve výše uvedeném případě se zábavní pyrotechnikou k závěru, že zranění poškozené byl příliš nepřímý důsledek pochybení zaměstnanců železnice, a proto nelze železnici činit odpovědnou. Soud se zaměřil především na to, že zaměstnanci nemohli vědět, co je v balíku a zda obsahuje zábavnou pyrotechniku. Bez vědomosti o tom, že jednání může někoho poškodit, nemůže existovat žádná povinnost zavazující jednající osobu, a proto nemůže v případě vzniku škody nastoupit žádná odpovědnost.

Dlužno však podotknout, že uvedený test se kromě státu New York nedočkal většího uplatnění. Kritika směřuje především k faktu, že spíše než na samotné kauzální spojení se test zaměřuje na subjektivní stránku deliktu. Tato výtka je ostatně seznatelná i ze samotného odůvodnění zmiňovaného případu. Soud používá pro měřítko kauzality vědomost zaměstnance železnice o tom, zda v balíku byla zábavní pyrotechnika.

²⁴¹ Nazývaný Harm Within the Risk.

Pravidlo rizika (Risk Rule) představuje další test, který je pro změnu podobný německý institutům jako je „Schutzzweck der Norm“²⁴². Základem je úvaha, že odpovědnost škůdce je limitována na ty škodlivé následky, které vyplývají z rizik, která činí jednání škůdce neopatrným. Proto by otázka při zjišťování proxima cause měla znít „jaká byla konkrétní rizika, která učinila jednání škůdce protiprávním“.

Učebnicovým příkladem aplikace tohoto testu může být opět příklad s předáním nabitě zbraně dítěti. Dítě zbraň upustí a dojde k poranění nohy poškozeného. Poškozený při uplatňování nároku na náhradu škody, že osoba jednala neopatrně, když předala děti nabitou zbraň, a tato neopatrnost způsobila poranění nohy. Ovšem toto tvrzení je možné vyvrátit tím, že poranění nohy nevyplývalo z rizika, které činí jednání neopatrným²⁴³. Tímto rizikem je totiž nade vše pochybnost možnost, že dítě při manipulaci s nabitou zbraní někoho postřelí. V našem případě však k postřelení nedošlo a k tomu samému následku by bylo došlo i při nenabitě zbraní.

Dalším často citovaným příkladem je majitel restaurace, který skladuje jed na krysy nad sporákem. Během přípravy jídla však nádoba s jedem na krysy exploduje a zraní kuchař. Otázkou je, zda ve světle uvedeného testu Risk Rule může být kuchař úspěšný se svým nárokem na náhradu škody vůči majiteli restaurace.

Nejprve je nutné definovat riziko, které činí skladování jedu krysy nad sporákem neopatrným. Riziko je jednoznačně identifikovatelné jako možnost, že se kuchař přehmátne a zahustí jídlo pro strážníky jedem na krysy. Škodlivý následek ve formě poranění kuchaře však nevyplývá z tohoto rizika – možnosti otrávení strážníků v restauraci. Riziko skladování jedu na krysy nad sporákem nelze spatřovat v tom, že nádoba exploduje a zraní kuchaře.

Výtka k tomuto testu proxima cause je jasná. Soud musí nutně identifikovat riziko, které činí dané jednání neopatrným. V identifikaci rizika je však již implicitně obsažen arbitrární výrok, kterým je existence proxima cause potvrzena nebo vyvrácena.

Cause-in-fact a proxima cause jako prvek tort klade na poškozeného v případě soudního řízení obdobně náročné požadavky jako v případě kontinentálního práva. Poškozený musí prokázat existenci cause-in-fact, což však v některých případech klade na poškozeného nesplnitelný požadavek. Určité zjednodušení v tomto ohledu představuje, že důkaz o cause-in-fact nemusí být prokázán na sto procent, ale stačí, když je pravděpodobnější jeho existence než neexistence (pravidlo padesáti procent)

Zhodnoťme pojetí proxima cause s kontinentálními teoriemi příčinné souvislosti. Je zřejmé, že koncept proxima cause nemá zdaleka tak propracovaný základ. Jak jsme již uvedli v kapitole věnované úvodu do kontinentálních teorií, věnuje se common law systematičtěji problematice kauzality až ve 20. století. Ačkoliv je výše uvedený popis problematiky kauzality v právu torts jen velice letmý, přesto můžeme konstatovat, že právníci common law řeší

²⁴² Blíže Keeton, R.E.: Legal Cause In The Law Of Torts, 1963.

²⁴³ Zipursky, B.C.: Foreseeability in Breach, Duty and Proximate Cause, publ. In. Wake Forest Law Review 44/2009, s. 1247.

naprosto stejné otázky a problémy jako právníci v kontinentálním právu. Základem pro zjištění kauzality zůstává i přes všechny výtky pro obě dvě právní kultury test *conditio sine qua non*. Každý z právních systémů se pak snaží nalézt vlastní korektiv kauzality založený na podmínce nutné. I když cesty jsou různé, pořád vedou v obou případech k použití stejných nástrojů.

Jde jednak o prvek předvídatelnosti, který však byl v německém právu relativizován v případě²⁴⁴, kdy přepravce byl v jeden v prodlení s vrácením lodí majiteli a v den prodlení vykonal přepravu, kdy navzdory příznivé předpovědi počasí byly lodi poškozeny bouří. Říšský soud konstatoval, že škoda nemusí být předvídatelná (to v našem případě ani nebyla, když předpověď počasí byla na daný den příznivá); stačí však, když objektivní pravděpodobnost daného druhu škodlivého následku byla obecně zvýšena daným porušením. Uvedené rozhodnutí Říšského sudu však není beze zbytku přejímáno a prvek předvídatelnosti nachází uplatnění v kontinentálním právu i nadále, zejména v modifikované adekvátní teorii (zjednodušené a odlišné od původního von Kriesova pojetí), která není zaměřena na zvýšení pravděpodobnosti výskytu následku daného druhu, ale toliko na řádný běžný sled událostí.

Pravidla *Risk Rule* a *Harm Within the Risk* představují podle našeho názoru stejný případ jako je „*Schutzzweck der Norm*“. Jde o limitaci přičitatelnosti a odpovědnosti na straně škůdce s ohledem na pravidla, kterými se škůdce má řídit. V případě kontinentálního práva založeného na ústředním pojmu normy vtělené do zákona jsou tato pravidla zjistitelná přímo z textu zákona a jejich účel je seznatelný výkladem. V případě *common law* je však situace složitější. Ačkoliv i *common law* se uplatní psané právo, velký důraz je kladen na jiné prameny práva. Z toho plyne také větší problém při zjišťování účelu pravidla, které mělo být škůdcovým jednáním porušeno. Proto teorie *Risk Rule* a *Harm Within the Risk* zní kontinentálnímu právníkovi přinejmenším kostrbatě.

Ostatně ani koncept *proxima cause* není v *common law* přijímán bez výhrad. Hlavní kritiku představuje názor, že samotný pojem *proxima cause* je příliš neurčitý a vágní a jeho obsah je naplňován prostřednictvím více či méně přesvědčivých testů tvořených soudem. I to je jeden z důvodů, proč *American Law Institute* v roce 2001 představil návrh *Restatement (Third), Torts: Liability for Physical Harm (Basic Principles)*, podle kterého by *proxima cause* měl být nahrazen pojmem *scope of liability* – tedy dosahem odpovědnosti. To nahrává názoru, že kauzalita je pouze otázkou testu *conditio sine qua non* a všechny další korektivy se již netýkají kauzality jako takové, ale pouze limitů a dalších podmínek, za kterých škůdce nese odpovědnost za své jednání.

Pokusme se zaměřit dále na to, jakým způsobem se *common law* vyrovnává s problematikou konkurujících příčin. Jak jsme již uvedli, koncept kauzality postavený na testu *conditio sine qua non* si s takovými situacemi nedokáže spolehlivě poradit. Proto je vhodné zjistit, jak této problematice přistupuje *common law*.

²⁴⁴ Entscheidungen des Reichsgerichts in Zivilsachen 81 (1913), 363.

Poměrně obvyklá je situace, kdy se na závadném jednání podílí více osob. Common law počítá s tím, že v případě, kdy závadné jednání způsobí zaměstnanec určité společnosti, pak poškozený může žalovat tuto společnost i samotného zaměstnance a oba subjekty budou za škodu odpovědné společně a nerozdílně. V takovém případě však soud nepožaduje existenci dvou kauzálních linek, jednu vedoucí ke společnosti a druhou vedoucí k zaměstnanci. Zjišťování cause-in-fact bude probíhat jen v jedné linii – vůči zaměstnanci, který fyzicky škodu způsobil. Common law však v takovém případě nahlíží na zaměstnance a zaměstnavatele jako na jednu jednotku a ptá se pouze po jednom cause-in-fact.

V této úvaze lze však pokračovat dále a vztáhnout je i na případy, kdy neexistuje takové sepjetí jako ve výše uvedeném příkladu zaměstnavatele a zaměstnance. Všechny subjekty, které při provádění společného záměru spáchat protiprávní jednání postupují ve vzájemné shodě, účasti či srozumění jsou kauzálně odpovědní za výsledek společného jednání. Common law tak přebírá instituty podobné trestnímu právu jako je účastenství či pokus.

Jaký by byl důsledek uvedeného přístupu? Příkladem může být společné jednání pěti osob, které házejí kameny na poškozeného. Jeden z kamenů (a není možné určit, kým byl vržen) poraní poškozené a způsobí mu škodu na zdraví. Ačkoliv je zřejmé, že kámen, který způsobil zranění, pochází jen od jednoho ze škůdců, bude mezi jednáním každého ze škůdců a zraněním poškozeného existovat kauzální spojení.

Tuto doktrínu soudy common law přejaly a aplikují ji poměrně široce. V případě Warren v. Parkhurst²⁴⁵ šlo o dvacet šest znečišťovatelů potoka. Každý ze znečišťovatelů provozoval továrnu a vypouštěl do řeky škodlivé látky. Množství škodlivých látek od každého ze znečišťovatelů nebylo samo o sobě významnou hrozbou, ale když všech dvacet šest znečišťovatelů tyto látky vypouštělo naráz, stala se z řeky stoka bez života. Vlastník řeky žaloval všechny znečišťovatele, kteří se bránili, že množství látek každého z nich samo o sobě nebylo dostatečné k tomu, aby zničilo v potoce život.

Je zřejmé, že test *conditio sine qua non* test nemůže být ve vztahu k jednotlivým znečišťovatelům úspěšný a potvrdit existenci kauzálního spojení. Soud však odpovědnost znečišťovatelů dovodil vytvořením teorie domněnky společného jednání. Soud se vyjádřil, že v případě, pokud by znečišťovatelé jednali na základě dohody či faktické koordinace společně, pak by bez pochyby byla dána jejich odpovědnost. V tomto případě každý z nich jednal nezávisle na dalších, věděli však, že jejich příspěvek ke znečištění spolu se stejným jednáním ostatních znečišťovatelů vyústí nutně do zničení majetku poškozeného. Proto pokud je nutné, může soud dovodit společné jednání a srozumění, když každý ze znečišťovatelů jednal úmyslně spolu s ostatními a tito znečišťovatelé společným jednáním zničili majetek poškozeného.

Jde tak o takový druh situací, kdy sice určitá událost spočívající v závadném chování škůdce představuje sice v konkurenci s ostatními událostmi nedostatečnou podmínku, ale zároveň

²⁴⁵ Warren v. Parkhurst, New York Supplement 725, 1904.

podmínku nutnou pro daný následek. Na tyto situace pamatuje Restatement (Third), Torts: Liability for Physical Harm v § 27. Podle něj skutečnost, že jednání osoby vyžaduje další jednání, aby bylo dostatečné ke způsobení škodlivého následku, nevyklučuje aplikaci tohoto ustanovení. Skutečnost, že jednání další osoby je dostatečné ke způsobení škodlivého následku, nezabraňuje tomu, aby jednání osoby bylo považováno za faktickou příčinu škodlivého následku dle tohoto ustanovení, pokud je jednání osoby nutnou částí v souboru podmínek tvořících příčinu.

Proto v tomto případě dvaceti šesti znečišťovatelů je sice jednání každého z nich samo o sobě nedostatečné, tvoří však nutnou část „mozaiky“ skládající se ze znečištění ode všech dvaceti šesti subjektů. Nelze se ubránit určitému srovnání s teorií INUS, jak byla vyložena v samostatné kapitole. Závadné jednání (znečištění od jednoho ze znečišťovatelů) představuje terminologií INUS nedostatečnou avšak nutnou část podmínky (současné znečištění ode všech dvaceti šesti subjektů), která je sama o sobě dostatečná avšak nikoliv nutná (život v potoce mohl být zničen i jinak).

Můžeme však oprávněně konstatovat, že aplikace pravidla, kdy závadné jednání osoby považujeme při konkurenci ostatních za příčinu škodlivého následku, může mít poměrně neudržitelné důsledky. Představme si případ, kdy pět osob se snaží shodit sochu ze srázu. Všechny pět osob působí na sochu společnou silou F. K převržení sochy je však zapotřebí síla větší než F. Přijde však osoba A, která pomůže ostatním pěti a lehce zatlačí na sochu. Příspěvek osoby A k celkové síle působící na sochu byl nepatrný, ale jejím působením se zvýší celková síla nad F, socha se převrhne a zničí se. Ve světle výše uvedeného pravidla představovalo jednání osoby A nutnou podmínku k produkci následku a osoba A by tak měla být odpovědná za škodlivý následek a to i v případě, kdy její jednání samo o sobě nebylo dostatečné.

Právě na tyto negativní důsledky reaguje Restatement (Third), Torts: Liability for Physical Harm v § 36 a stanoví, že když neopatrné jednání osoby (škůdce) vytváří pouze nepatrný (trivial) příspěvek ke kauzálnímu souboru, který je faktickou příčinou škodlivého následku, pak tento škodlivý následek nespadá do rozsahu odpovědnosti škůdce.

Vraťme se k ust. § 27 Restatement (Third), Torts: Liability for Physical Harm. To říká, že i nedostatečná podmínka může být faktickou příčinou škodlivého následku, když s ostatními událostmi vytvoří dostatečný soubor podmínek pro produkci následku. To však znamená, že existuje skupina případů, ve kterých závadné jednání škůdce (jako součást souboru událostí dostatečných k produkci následku) je ve srovnání s ostatními „kauzálními příspěvky“. Takové závadné jednání sice nadále zůstává faktickou příčinou, ovšem dosah odpovědnosti je zúžen takovým způsobem, že zahrnuje jen události, které jsou podstatnou skutečností.

Kritika takového pojetí je jasná. Zřejmě není třeba pochybovat o tom, že i v případech, kdy je závadné jednání samo o sobě nedostatečné k produkci následku, by měl jeho původce nést

odpovědnost. Měřítka limitace dosahu odpovědnosti vyjádřené v pojmu „nepatrný“ je poměrně vágní a degraduje celou teorii zpět k soudcovskému uvážení.

Zaměřme se dále na jiný druh případů, kdy test *conditio sine qua non* je taktéž neužitečný. Jedná se o konkurenci dvou událostí, z nichž každá byla sama o sobě způsobilá vyvolat škodlivý následek. V případě *Saunders System Birmingham Co. v. Adams*²⁴⁶ došlo k tomu, že půjčovna vozidla pronajala zákazníkovi vozidlo s nefunkčními brzdami (událost A). Zároveň však řidič vozidla opominul stlačit brzdu (událost B) a narazil do majetku poškozeného (událost C). Test *conditio sine qua non* nutně selže, neboť v případě, když by řidič vozidla stlačil brzdu, k následku C by stejně došlo. Soud však k mechanické aplikaci tohoto testu přistoupil a konstatoval, že jednání každého za škůdců vylučuje, aby jednání druhého bylo *cause-in-fact* daného následku. V tomto konkrétním případě žaloval poškozený pouze půjčovnu vozidel, závěry soudu jde však vztáhnout i na případ, když by poškozený žaloval řidiče i půjčovnu. Z názoru soudu tak vyplývá, že by nepřiznal nárok na náhradu škody ani proti půjčovně ani proti řidiči právě s poukazem na chybějící podmínku *cause-in-fact*.

Zajímavou úvahou v tomto kontextu je skutečnost, že samotný žalobní důvod (*cause of action*) představuje určitou hodnotu a způsobení ztráty žalobního důvodu může za určitých okolností být škodlivým následkem²⁴⁷, za jehož vznik může škůdce nést odpovědnost. Pro úplnost je třeba dodat, že žalobní důvod (*cause of action*) je označení pro soubor skutečností, které dávají vzniknout nároku vymahatelnému u soudu.

Prosser se staví k výše uvedenému závěru soudu velice kriticky²⁴⁸ a předkládá vlastní řešení problému. Podle něj je správným řešením (i s ohledem na požadavek *cause-in-fact*) považovat každého ze škůdců (půjčovnu i řidiče) odpovědného za zničení žalobního důvodu poškozeného proti druhému ze škůdců. Škodlivý následek tedy podle Prossera by neměl být primárně fyzické poškození majetku poškozeného ale ztráta žalobního důvodu vycházejícího z fyzického poškození majetku. Pokud by totiž půjčovna nepředala auto s vadnými brzdami, pak by pochybení řidiče spočívající v nesešlápnutí brzdového pedálu představovalo jasnou *cause-in-fact* škodlivého následku. V tomto ohledu tedy představuje pochybení půjčovny okolnost, která brání uplatnění nároku na náhradu škody vůči řidiči, neboť vylučuje *cause-in-fact* mezi opomenutím řidiče a vznikem škody.

Jakkoliv uvedené pojetí zní věrohodně, nedočkalo se většího přijetí ani doktrínou ani judikaturou. Nedošlo ani k pokusu aplikovat toto pojetí v kontinentálním právu; důvody jsou zřejmé. Centrálním pojmem je žalobní důvod jako penězi ocenitelná hodnota. Kontinentální právo (a postupně i právo české) sice opouští rigidní pojetí škody jako materiální újmy, která je peněžně kvantifikovatelná, přesto však má kontinentální právník „problém“ považovat žalobní důvod spočívající v možnosti uplatnění nároku vůči škůdci (resp. jeho ztrátu) za škodu v obecném smyslu. Přesto je toto pojetí myslitelné v případech alternativní kauzality, kdy je

²⁴⁶ *Saunders System Birmingham Co. v. Adams*, 117 Southern Reporter 72 (1980).

²⁴⁷ *Např. Clemente v. State*, 161 California Reporter, Second Series, 799 (1980).

²⁴⁸ Prosser, W. L., Keeton, W.P.: *Keeton Prosser and Keeton on Torts*, 5th Edition, 2004.

test conditio sine qua non nepoužitelný, ačkoliv na něm judikatura i doktrína trvá. Představuje tak určité řešení v případě, kdy se nechceme oprostít od tradičního pojetí kauzality založené na podmínce nutné.

S podobnými případy se snaží vypořádat i Restatement (Third) of Torts: Liability for Physical Harm²⁴⁹ v § 27, který stanoví, že pokud nastalo více událostí, z nichž každá by sama o sobě mohla být faktickou příčinou škodlivého následku (ve smyslu testu conditio sine qua non) v případě absence dalších událostí, pak každá z těchto událostí je považována za faktickou příčinu.

V souvislosti s problematikou příčinné souvislosti si common law všímá případů společné a nerozdílné odpovědnosti a vztahu k cause-in-fact. Je však zřejmé, že nejde primárně o otázku příčinné souvislosti ale o procedurální situaci, kdy poškozený, který utrpěl škodu v důsledku jednání více škůdců, může požadovat náhradu škody po každém z nich²⁵⁰. Zároveň však platí pro poškozeného v pozici žalobce omezení, že celková suma náhrady škody, kterou získá od jednotlivých škůdců, nesmí přesáhnout skutečnou výši škody.

Představme si však klasický případ, kdy více škůdců činí ve vzájemném srozumění určité protiprávní jednání, každý určitou část, a důsledkem takového společného jednání je vznik škody na straně poškozeného. Teoreticky tak můžeme uvažovat, že v dané spleti jednání mělo každé jednotlivé závadné jednání konkrétního pachatele „svůj vlastní příběh“ a představovalo tak cause-in-fact k určitému následku či jeho části. V ideálním případě by tak soud mohl identifikovat kauzální vztah mezi jednáním konkrétního škůdce a určitým následkem; daný škůdce by tak byl odpovědný jen za část celkové škody, kterou svým jednáním skutečně způsobil. Jinými slovy soud by zkoumal „kauzální příspěvek“ jednání daného škůdce k následku a podle toho by rozdělil odpovědnost za škodu.

Není však třeba příliš zdůrazňovat, že situace, kdy bude výše kauzálního příspěvku každého jednotlivého škůdce k celkovému následku zjistitelná, bude spíše výjimečná. V důsledku by to opět mohlo znamenat možnost účinného uspokojení poškozeného, na kterého by byl v takovém případě kladen požadavek, aby „kauzální příspěvek“ každého ze škůdců tvrdil a dokázal.

Proto se jeví jako ospravedlnitelný požadavek, podle kterého v případě nedělitelnosti jednání jednotlivých škůdců ve vztahu k následku, byl každý ze škůdců odpovědný společně a nerozdílně za celý následek. To však implicitně předpokládá, že jednání každého ze škůdců představuje cause-in-fact k celému následku. Společná a nerozdílná odpovědnost tak získává nikoliv jen procedurální aspekt, jak bylo uvedeno výše, ale popisuje i zvláštní případ skutkové domněnky cause-in-fact.

²⁴⁹ Proposed Final Draft No. 1, 2005.

²⁵⁰ Zipursky, B.C.: Foreseeability in Breach, Duty and Proximate Cause, publ. in. Wake Forest Law Review 44/2009, s. 1014.

Na případu *Maddux v. Donaldson*²⁵¹ můžeme rozeznat právě některé aspekty aplikace společné a nerozdílné odpovědnosti s ohledem na vztah ke *cause-in-fact*. Poškozený v tomto případě utrpěl škody na zdraví (spočívající ve vícečetných zlomeninách) při dopravní nehodě tří vozidel. První škůdce – pan Donaldson narazil svým vozidlem do vozidla poškozeného. O půl minuty později do odhozeného vozidla poškozeného narazilo vozidlo druhého škůdce. Obě srážky, tedy s vozidlem prvního i druhého škůdce, byly samy o sobě dostatečné k tomu, aby daly vzniknout všem zraněním poškozeného. Ovšem je zřejmé, že srážka s prvním škůdcem byla rozhodující a zřejmě dala vzniknout většině zranění poškozeného.

Soud první instance zamítl žalobu proti druhému škůdci s odkazem na chybějící prokázání *cause-in-fact*. Poškozený jako žalobce totiž neprokázal, že jeho zranění byla způsobena právě srážkou s vozidlem druhého škůdce. Supreme Court ve státě Michigan však zaujal odlišné stanovisko. Konstatoval, že v případě, pokud by zranění byla fakticky a medicínsky oddělitelná, pak by odpovědnost za vznik všech těchto zranění nebo části z nich mohla být rozdělena s rozumnou jistotou. Pokud však ze skutečností případu vyplývá, že odpovědnost nemůže být rozumně rozdělena mezi škůdce, pak se nejedná o nic víc než o nedělitelnou škodu, za kterou jsou škůdci odpovědni společně a nerozdílně.

Jak je vidno, soud se vypořádal s případem s důrazem na procesní právo, neboť jeho závěr lze interpretovat tak, že přesouvá břemeno důkazní týkající se dělitelnosti odpovědnosti ze žalobce (poškozeného) na škůdce. Pokud tedy došlo ke škodlivému následku určitým jednáním více škůdců, pak jsou ve světle tohoto rozhodnutí odpovědni společně a nerozdílně, pokud sami neprokáží, že odpovědnost je dělitelná. Většinou však nebude možné rozumně možné takovou skutečnost dokázat.

Za pozornost stojí i situace konkurence dvou událostí, když každá z nich je sice dostatečnou podmínkou, ovšem v souvislosti existencí další události nemůže být žádná z těchto událostí považována za podmínku nutnou. Ukažme si to na případě *Sanders v. American Body Armor & Equipment, Inc.*²⁵² Pan Sanders byl policista, který při výkonu služby nosily neprůstřelnou vestu dodanou společností American Body Armor & Equipment, Inc. Pan Sanders utrpěl dvě střelná zranění a zemřel. Jednou ho zasáhl projektil do části těla nechráněné neprůstřelnou vestou, toto zranění bylo samo o sobě smrtelné. Druhý projektil jej zasáhl do hrudního koše, tedy části těla kryté neprůstřelnou vestou. Tato vesta však nefungovala řádně, projektil prošel skrz a pan Sanders utrpěl další smrtelné zranění. Pokud by neprůstřelná vesta fungovala řádně, pak by projektil směřující do hrudního koše byl zastaven. Žádná vesta však nemohla zastavit první projektil a zabránit smrti pana Sanderse.

Soud prvního stupně byl veden tupou úvahou o *testu conditio sine qua non* při zjišťování *cause-in-fact*. Konstatoval, že funkčnost vesty nebyla v žádném případě relevantní událost pro následek. I kdyby vesta fungovala tak jak má, ke smrti pana Sanderse by stejně došlo. Odvolací soud však názor soudu prvního stupně nepřejal a přiklonil se k pojetí Prossera a

²⁵¹ *Maddux v. Donaldson*, North 108 Western Reporter, Second Series 33 (1961).

²⁵² *Sanders v. American Body Armor & Equipment, Inc.*, 652 Southern Reporter, Second Series 883 (1995)

Keatona.²⁵³ Podle Prossera a soudu but-for pravidlo (*conditio sine qua non test*) je použitelné ve velké části případů, existují však typy situací, kdy selhává. Pokud si konkurují dvě události jako možné příčiny, z nichž každá je sama o sobě dostatečná k produkci daného následku, je nutné použít jiný test. Taková by byla situace například v případě, kdy škůdce založil požár, který se spojil s ohněm z jiného zdroje, a takto „spojené“ plameny zničí majetek poškozené, ačkoliv každý z těchto požárů by sám o sobě majetek škůdce zničil taktéž. V těchto případech je však zřejmé, že každá z těchto událostí hrála ve skutečnosti tak důležitou roli při produkci následku, že by měla nastoupit odpovědnost za takovou událost. Podle Prossera je tak stejně jasné, že nikdo se nemůže zprostit své odpovědnosti jenom na základě že by stejný následek nastal i bez takové závadné události.

Takový závěr byl vyjádřen i v *Restatement (Second) of Torts (1979)* v § 432, který soud ve výše uvedeném případě také aplikoval. Pokud působí aktivně dvě události, jedna spočívající v závadném jednání škůdce (dodání vadné neprůstřelné vesty, která umožnila smrtelné zranění v hrudním koši) a druhá, která nespočívá v závadném jednání škůdce (smrtelné zranění na části těla nechráněné vestou), a každá z těchto událostí je dostatečná k produkci škodlivého následku, pak závadné jednání škůdce může být považováno za podstatnou skutečnost (*substantial factor*).

Je zřejmé, že i soudy *common law* jsou stejně jako v kontinentálním právu zaměřeny na faktické kauzální spojení verifikované prostřednictvím testu *conditio sine qua non*. Důsledek je v obou právních kulturách stejný, stále častěji dochází k situacím, kdy tento test selhává (zejména konkurence příčin).

Proto jsou soudy nuceny opustit požadavek na příčinu jako *conditio sine qua non*, když by tento test vedl v rozporu s intuitivním chápáním spravedlnosti k odepření nároku poškozeného na náhradu škody. Neexistuje však žádné univerzální pravidlo, kdy od daného požadavku je možné upustit a jaké podmínky musí být splněny. Dostáváme se tak do určité nejistoty; v tomto ohledu můžeme za výrazný počín považovat *Restatement (Third) of Torts: Liability for Physical Harm (Proposed Final Draft No. 1, 2005)*, který reaguje na nové požadavky v případech odpovědnosti za škodu.

8. Závěr, shrnutí a zhodnocení problematiky

Zkoumání a popis právní odpovědnosti a příčinné souvislosti se nutně muselo omezit na nejdůležitější znaky. Není možné obsáhnout vše a je i z části na konkrétní úvaze a posouzení každého, jakému předmětu zkoumání bude věnovat největší pozornost.

Právní odpovědnost je totiž institut značně široký a nejednotně chápáný. V tomto ohledu nám nepomůže ani pozitivní právo, neboť pojem právní odpovědnosti používá zákonodárce

²⁵³ Prosser, W. L., Keeton, W.P.: *Keeton Prosser and Keeton on Torts*, 5th Edition, 2004.

nahodile. Tento neuspokojivý stav by však měl být vyřešen s přijetím nového občanského zákoníku, který je terminologicky přesnější. V současnosti převládá sankční pojetí odpovědnosti založené zejména na existenci primární povinnosti, jejím porušení (zejména prostřednictvím jednání), tíživém následku ve formě sankce.

Při uvedeném srovnání právních úprav se může zdát, že právní odpovědnost je jedním z hlavních způsobů realizace funkcí právní normy. Ovšem přinejmenším problematické na širokém chápání právní odpovědnosti v sankčním pojetí je blízkost a téměř ztotožnění se strukturou kondicionální právní normy. Podle teorie²⁵⁴ lze v právní normě dovodit dvě základní dvojice strukturálních prvků – tzv. dvě základní (elementární) normy. Právě druhá dvojice prvků elementární normy daná schématem porušení povinnosti vyplývající z dispozice a v důsledku porušení sankční následky. Bez této druhé elementární normy by norma jako celek byla považována za neperfektní a bez patřičného potenciálu na regulaci společenských vztahů.

Možné nastíněné ztotožnění právní odpovědnosti se strukturou právní normy by však znamenalo relativizaci a částečně i popření významu právní odpovědnosti jako institutu práva. Proto je vhodné k takto širokému vymezení právní odpovědnosti, které se blíží záměně s elementární normou, nalézt nějaký korektiv, který umožní lepší a přesnější pochopení podstaty právní odpovědnosti a zároveň jako důsledek dané široké pojetí zúží. Korektiv samotný můžeme hledat jednak v samotném textu pozitivního práva, doplněného komparací právních úprav, jednak v historickém vývoji a tradici v užívání určitých pojmů.

Při porovnání s německou právní úpravou je jasné, že pojem právní odpovědnosti, tak jak ho lze chápat z textu právních předpisů i doktrinálního vymezení, nemá v obou právních řádech ani zdaleka stejný obsah. V německém právu není snaha o nějaké teoretické vymezení odpovědnosti už z toho důvodu, že taková otázka prostě není na pořadu důležitosti. Zákon dává ve většině případů k řešení situace jasný návod a pojmosloví je užíváno poměrně jednotně; odpovědnost je chápána spíše jako zvláštní druh přičitatelnosti závadného chování.

U nás je z dikce zákona patrný spíše přístup, že právní odpovědnost představuje povinnost nést následky či tyto následky samotné. V širším pojetí pak nepřiliš vhodně může být brána jako označení podmínek, za kterých sankční následek může nastat.

Z hlediska nastíněné nejasnosti ohledně chápání právní odpovědnosti v našem právním řádu se německý přístup k odpovědnosti jeví jako kompaktnější, propracovanější a terminologicky

²⁵⁴ Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, 2. přepracované vydání, Praha: ASPI Publishing 2004, str. 78, Gerloch, A.: Teorie práva, 5., upr. vyd., Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2009.

jednotný. Pojmu odpovědnost neuvžívá nikdy k názvu celého institutu (např. náhrada škody) a pak nelogicky v jiném spojení, ale zásadně ve spojení se subjektem delikventa. Pokud má v německém pojetí z nějakého jednání vzniknout danému subjektu tíživá povinnost, pak musí být zásadně splněny současně dva druhy přičitatelnosti. Objektivní přičitatelnost spočívá v jednání a dalších objektivních kategoriích jako následku a především příčinné souvislosti.

Právě prvek objektivní přičitatelnosti představuje naprosto stěžejní základ právní odpovědnosti, jde o natolik silné sepejetí mezi jednáním a určitou nežádoucí událostí v relaci příčina a následek, které dovoluje vystavit škůdce sankčním následkům. Panuje všeobecná shoda nad tím, že příčinná souvislost v právu má svůj základ v obecném filozofickém náhledu na kauzalitu, ovšem jde o samostatnou kategorii.

Náhled na příčinnou souvislost v právu byl ovlivněn filozofickými základy Davida Huma a Johna Stuarta Milla, kteří zúžili široce chápanou kauzalitu na vztah mezi podmínkou (resp. jejich souborem) a účelem. Právě od úvah těchto filozofů se odvíjí chápání příčiny v právu jako podmínky nutné, bez které by zkoumaný následek nebyl nastal. Pro zjištění takového vztahu používáme test *conditio sine qua non*, jehož základem je porovnání skutečného sledu událostí s hypotetickým průběhem událostí, ve kterém zkoumaná událost není přítomna.

Na příčinnou souvislost je sice nahlíženo primárně jako na objektivní prvek přičitatelnosti, což implikuje absenci jakéhokoliv subjektivního prvku, ve skutečnosti však příčinná souvislost není „čistou“ objektivní kategorií.

V kontinentálním právu došlo během 19. století ke zformulování dvou základních teorií příčinné souvislosti v právu – teorie podmínky a teorie adekvátní, z nichž první představuje spíše individualizující pojetí příčinné souvislosti a druhá generalizující. Obě teorie jsou však postaveny na konceptu *conditio sine qua non*, přičemž podstatným obsahem každé z nich jsou vlastně korektivy toho, kam by mechanická aplikace *conditio sine qua non* mohla vést.

Chápání příčinné souvislosti v právu v mezích *conditio sine qua non* převládá dodnes, a to jak v individualizujících tak generalizujících teoriích příčinné souvislosti. Omezení příčinné souvislosti na *conditio sine qua non* však pojmově implikuje potíže, které je obtížné vyřešit. Zejména se jedná o případ konkurujících si událostí, z nichž každá je sama o sobě schopná přivodit daný následek. Mechanická aplikace pravidla *conditio sine qua non* by tak mohla vést k nežádoucímu stavu, kdy nenalezneme vztah příčinné souvislosti mezi žádným závadným jednáním a škodlivým následkem a znemožníme tak nástup právní odpovědnosti.

Můžeme tak dojít k závěru, že koncept příčinné souvislosti založený na *conditio sine qua non* nemá univerzální platnost a nelze jej aplikovat vždy a všude. Druhým dechem však musíme přiznat, že právní věda dosud nepřišla s žádným jiným přesvědčivým konceptem příčinné souvislosti. Nezbyvá nám proto nic jiného, než *conditio sine qua non* brát jako zásadu, ovšem s výhradou, že je možné se od ní v odůvodněných případech odchýlit.

Stručný exkurz do common law nám ukázal, že i v jiné právní kultuře jsou východiska pro zjišťování příčinné souvislosti obdobná a při aplikaci práva dochází ke stejným potížím. Common law se na vědecké úrovni nezabývá příčinnou souvislostí tak dlouho jako kontinentální právo, přesto soudy vytvořili koncepty, které mohou směle konkurovat.

Jako zásadní se jeví postavení příčinné souvislosti v rámci soudního procesu. Tradičně se totiž požaduje na poškozeném, aby příčinnou souvislost prokázal. Tento striktní požadavek (zvláště v kontinentální kultuře, kde je nutné prokázat skutečnosti s pravděpodobností hraničící s jistotou) však je pro poškozeného v mnoha ohledech velice přísný a mnohdy mu znemožňuje úspěšné prosazení nároku. Je tomu tak zejména v případech, kdy poškozený nemá potřebné odborné znalosti (medicínské právo a tzv. ztráta šance) nebo v případech, kdy důkazy o příčinné souvislosti má u sebe škůdce, který je však ve vlastním zájmu nechce předložit. Řešením těchto situací může být použití skutkových domněnek, břemene substancování, přenosu důkazního břemene či slevení z požadavku na stoprocentní prokázání příčinné souvislosti.

Žádná z nastíněných teorií příčinné souvislosti v právu nedokázala být dokonalá a plně vyhovět všem myslitelným případům, kdy podle obecného vnímání spravedlnosti existuje oprávněný požadavek na to, aby určité jednání bylo právně sankcionováno. Proto nás může napadnout otázka, zda jde vůbec o uchopitelný pojem, když jedna teorie zdánlivě vyvrací druhou?

Ale právě možnost vyvrácení, neboli falsifikace, je základem kritického racionalismu, jako měřítko zda se jedná o vážný vědecký přístup.²⁵⁵ Jediným skutečným testem teorie je snaha o její vyvrácení, neboť získat potvrzení v podstatě čehokoli, pokud o to stojíme a hledáme. Testovatelnost a vyvrátitelnost jsou v podstatě identické pojmy, přičemž je jasné, že některé teorie se testují snadněji než jiné – např. pouhým pozorováním a popisem. Z toho vyplývá, že každá teorie, která není zpochybnitelná a vyvrátitelná pozorováním je nevědecká, přičemž nevyvrátitelnost teorie není její předností, ale právě naopak. Prostřednictvím vědy, jejíž atributy splňuje i právní věda, nelze získat konečné a za všech okolností platné odpovědi. Ty umí formulovat pouze ideologie a náboženství, což je oproti vědě činí přitažlivými. Okolnost, že vědeckými metodami nemůžeme dosáhnout absolutního poznání či absolutní pravdy, v žádném případě není projevem nihilismu, nebrání v bádání a poznávání a neznamená, že by byly marné. Je stanoven cíl, jemuž se limitně můžeme blížit, ale dosáhnout jej nelze.

Při bezmyšlenkovitém zobecňování a snaze o definici hrozí totiž nebezpečí, které bylo zmíněno již na začátku, že právě nejobecnějším vymezením či snahou o něj učiníme odpovědnost a její prvek příčinnou souvislost neuchopitelným a v podstatě ji bez dalšího ztotožníme s konstrukcí právní normy (resp. její elementární části). Vezmeme-li tak za výchozí bod sankční teorii právní odpovědnosti, pak právní odpovědnost je míra rozšíření právní povinnosti v důsledku přičitatelného porušení primární právní povinnosti s ohledem

²⁵⁵ blíže Popper, Karl R.: Logik der Forschung, 7. Aufl., Tübingen 1982; Popper, Karl R.: Objektive Erkenntnis - ein evolutionärer Entwurf, Hamburg 1993.

na pozitivněprávní úpravu, historický vývoj a úzus institutu. Příčinná souvislost jako vztah mezi určitým jednáním a následkem je stále zjišťován prostřednictvím testu *conditio sine qua non*, a to zejména z důvodu obvyklého chápání příčinnosti, ačkoliv tento test v některých případech nemůže z definice vést k uspokojivým výsledkům.

Vzhledem k tomu, signifikantní znak právní odpovědnosti je následná nepříznivá povinnost sankčního charakteru, pak je i úkolem práva a zvláště zákonodárce přesné specifikování podmínek, za kterých se tento následek může realizovat. Je to i věc právní jistoty. Subjektům práva je třeba vytvořit takové prostředí, ve kterém mohou svobodně rozhodovat o svém chování s tím, že mohou i předvídat jeho možné právní i jiné následky. V opačném případě by právo ztratilo jednu ze svých základních funkcí jako společenského regulátoru či nositele hodnoty. V tomto případě by stalo zvlůlí a anarchií, nikoliv řádem.

Po celkovém shrnutí je možné konstatovat, že výsledky práce nevedly a zřejmě ani vést nemohly k přesnému vymezení příčinné souvislosti jako prvku právní odpovědnosti. Daleko více se však ukázalo, že současné teorie pro zjišťování příčinné souvislosti v právu (které jsou beze zbytku všechny založeny na testu *conditio sine qua non*) mají poměrně omezené uplatnění a nedokážou se vypořádat se složitějšími případy. Pokusy o nahrazení tradičních přístupů k příčinné souvislosti ve své podstatě směřují k soudcovskému uvážení a i přes „vědecké“ zdůvodnění v nich hraje primární úlohu intuitivní vnímání spravedlnosti založené na zdravém rozumu. Je otázkou, zda se takovému přístupu bránit. Na jednu stranu sice nepřispívá k právní jistotě a předvídatelnosti rozhodnutí (alespoň v podmínkách kontinentálního práva s menší úlohou judikatury a soudcovské úvahy), na druhou stranu vak umožňuje překonat situace, které by rigidní aplikace konvenčních teorií nedokázala vyřešit.

Abstrakt dizertační práce

Příčinná souvislost jako prvek právní odpovědnosti

Pojem právní odpovědnosti není jednotně chápán, ačkoliv představuje stěžejní právní institut umožňující fungování práva. Povaha a účel právní odpovědnosti však v české právní vědě zůstává předmětem diskuzí, což je podpořeno i faktem, že pozitivní právní úprava používá pojmu odpovědnosti nahodile.

V rámci sankčního pojetí právní odpovědnosti jako sekundární právní povinnosti vzniklé v důsledku porušení primární právní povinnosti můžeme rozeznat několik základních prvků. Jedná se zejména o porušení právní povinnosti, negativní následek spočívající v porušení či ohrožení právních hodnot a konečně příčinná souvislost mezi závadným jednáním a negativním následkem.

Právě příčinná souvislost představuje stěžejní prvek právní odpovědnosti, který představuje objektivní prvek přičitatelnosti závadného chování určitému subjektu. Příčinná souvislost tak zprostředkovává sankční povinnost danému subjektu. Nalezení prvku porušení právní povinnosti a negativního následku ve většině případů není problémem. V případě příčinné souvislosti je však situace mnohem komplikovanější.

V první části se tato práce zabývá zkoumáním pojmu právní odpovědnosti v českém a československém právu a jeho vymezením. Rekapituluje dosavadní přehled a vývoj názorů na podstatu právní odpovědnosti. Československá právní věda začala věnovat svou pozornost pojmu právní odpovědnosti až po druhé světové válce, přičemž se střetávaly především názory, zda odpovědnost je hrozba sankcí či sankce samotná. V současnosti se právní teorie přiklání spíše k sankčnímu pojetí právní odpovědnosti.

Stranou pozornosti nezůstávají ani názory německé právní vědy na právní odpovědnost. Na rozdíl od české (resp. československé) právní vědy se v Německu nevedly teoretické diskuze nad obsahem pojmu právní odpovědnosti. Důvodem je zejména terminologická jednotnost právní teorie i textu německých právních norem. Odpovědnost (Verantwortlichkeit) se

ztotožňuje s pojmem Verschuldensfähigkeit – tedy se stavem osoby škůdce, zda je vůbec způsobilý nést následky svého zaviněného jednání. I v případě sekundární povinnosti k plnění (jak je na odpovědnost v české právní vědě někdy nazýváno) se uplatní rozlišování mezi „Schuld und Haftung“. Schuld (dluh) je totiž tradičně brán jako závazek dlužníka k poskytnutí plnění a Haftung (ručení) jako institut především exekučního práva; ten kdo ručí, musí přijmout, že se věřitel může uspokojit z jeho ručeného majetku.

Předmětem druhé části této práce je zdůraznění významu příčinné souvislosti v právu, kdy mezi závadným jednáním a negativním následkem musí být relace příčina - následek. Práce si všímá jednak vývoje nazírání na příčinnou souvislost ve filozofii a právu. Dochází k tomu, že pojem příčinné souvislosti v právu má zvláštní specifika oproti chápání tohoto pojmu například ve filozofii či přírodních vědách a že právní věda vytvořila vlastní teorii na zjišťování příčinné souvislosti vycházející z filozofických základů Davida Huma a Johna Stuarta Milla.

Koncept příčinné souvislosti v právu stojí na chápání příčiny jako podmínky nutné pro to, aby daný negativní následek nastal (*conditio sine qua non*). Jelikož však tento koncept může vést k neudržitelným výsledkům, došlo v kontinentálním právu ke zformování dvou teorií, které mají tyto nežádoucí výsledky korigovat. Jde o teorii podmínky a teorii adekvátní příčinné souvislosti.

Proto se práce zaměřuje s ohledem na judikaturu soudů v Německu i u nás na možná úskalí při aplikaci těchto teorií a dochází k závěru, že žádná z těchto teorií není dokonalá a může vést taktéž k nežádoucím účinkům. Společným jmenovatelem těchto potíží je požadavek, aby příčina byla *conditio sine qua non*. S tím lze vystačit v případě jednoduchých kauzálních vztahů, ovšem nikoliv v případě konkurence událostí, z nichž každá je způsobilá sama o sobě přivodit daný následek.

Stranou zájmu této práce nezůstává ani zhodnocení československé a české judikatury věnující se příčinné souvislosti, a to zejména v oblasti soukromého práva. Po prostudování nejdůležitějších rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky v civilních věcech je možné konstatovat, že judikatura zdaleka není jednotná, a to ani v tak zásadní otázce, zda má být použita teorie podmínky či adekvátní teorie. Novější judikatura se sice výslovně hlásí k adekvátní teorii, její

závěry však svědčí o setrvání u teorie podmínky. Zcela nepřesvědčivě se pak Nejvyšší soud vyrovnává s otázkami přerušení příčinné souvislosti a působením intervenčních událostí.

Navzdory názoru Ústavního soudu pak Nejvyšší soud stále trvá na tom, že příčinná souvislost je otázka skutková, kterou musí poškozený v případě soudního řízení prokázat. Nejvyšší soud tak opomíjí možnost, že by důsledné uplatňování takového požadavku mohlo v některých případech vést k nespravedlivému výroku o odepření náhrady škody.

Z těchto důvodů si další část práce všímá i specifického postavení příčinné souvislosti v rámci dokazování v civilním procesu. Jde zejména o případy, kdy poškozený nemá potřebné odborné znalosti (medicínské právo a tzv. ztráta šance) nebo případy, kdy důkazy o příčinné souvislosti má u sebe škůdce, který je však ve vlastním zájmu nechce předložit. Řešením těchto situací může být použití skutkových domněnek, břemene substancování, přenosu důkazního břemene či slevení z požadavku na stoprocentní prokázání příčinné souvislosti.

Poslední část práce se ve stručnosti věnuje problematice tzv. ztráty šance jako specifického případu konkurence události nezávislé na lidské vůli a jednak protiprávního jednání. Jde o případy, kdy i v případě řádného chování by škodlivý následek přesto v určitém procentu případů nastal. Tato problematika byla řešena nejprve v právu common law, přičemž tyto závěry byly přejaty i Ústavním soudem České republiky. V této souvislosti se také Ústavní soud vyjádřil, že pozitivní právo neobsahuje žádnou legální definici příčinné souvislosti a je na soudech a teorii, jaký obsah tomuto pojmu dají.

V neposlední řadě si tato práce všímá postavení příčinné souvislosti v common law, kde se neuplatňuje teorie podmínky ani adekvátní teorie, ale koncept cause-in-fact a proxima cause jako prvků torts. Přesto však common law naráží na tytéž problémy při zjišťování příčinné souvislosti jako kontinentální právo. Proto teorie v common law vytváří vlastní teoretické koncepty, jakým způsobem se s těmito problémy vypořádat.

The Casual Connection as an Element of the Legal Liability

Abstract of Dissertation

The concept of the casual connection is not understood in a uniform manner, although it represents the principal legal institute that enables functioning of the law. However, the nature and purpose of the legal liability in the Czech jurisprudence remains the object of discussions, and this is supported by the fact that the positive legal regulation uses the concept of liability at random.

Within the vindicative concept of the legal liability as the secondary legal liability arising as the result of the violation of the primary legal liability, we can discern several basic elements. It is particularly the violation of the legal liability, the negative consequence consisting in the violation of or a threat to the legal values, as well as the casual connection between the wrongful act and the negative consequence.

The causal connection is the principal element of the legal liability which represents the objective element whereby a wrongful act may be attributed to a certain subject. Thus, the causal connection transmits the penal liability to the subject concerned. Mostly, it is not difficult to find the element of violation of the legal liability and the negative consequence. However, the situation is more complicated in the case of the casual connection.

In its first part, the dissertation explores the concept of the legal liability in the Czech and the Czechoslovak law and its definition. It summarizes the present overview and development of the opinions on the essence of the legal liability. The Czechoslovak jurisprudence began paying attention to the concept of the legal liability only after the Second World War, wherein two views clashed: whether the liability is the threat by sanction or the sanction itself. At present, the legal theory inclines to the sanction concept of the legal liability.

We pay attention also to the views of the German jurisprudence on the legal liability. As opposed to the Czech (or the Czechoslovak, respectively) jurisprudence, the concept of legal liability has not been discussed theoretically in Germany. The reason is mainly the terminological unity of the legal theory and the text of the German legal standards. The liability (Verantwortlichkeit) is identified with the concept of Verschuldensfähigkeit – that is with the

condition of the person of the malefactor, whether he is capable to bear consequences of his culpable behaviour. Even in the case of the secondary liability to perform (as the Czech jurisprudence sometimes views liability), the discrimination between “Schuld und Haftung” is applied. Schuld (debt) is traditionally considered as the debtor’s obligation to provide performance, and Haftung (guarantee) as the institute of the right of distraintment; the person who is liable has to accept that the creditor may satisfy himself from his guaranteed property.

The subject of the second part of this work is to stress the importance of the causal connection in law, where the wrongful act and the negative consequence has to have the relation of cause and consequence. The work follows the development of viewing the casual connection both in philosophy and in the law. The conclusion is that the concept of the casual connection in law has special characteristics as against philosophy or natural sciences, and that the jurisprudence has created its own theory for detecting the casual connection based in the philosophy of David Hume and John Stuart Mill.

The concept of the casual connection in law is based on the understanding the cause as the condition necessary so that the negative consequence may happen (*conditio sine qua non*). But as this concept may lead to indefensible results, the continental law saw the formation of two theories that should correct these undesirable results: the theory of condition and the theory of adequate causal connection.

Taking into account the decisions of the courts in Germany and in the Czech Republic, the dissertation therefore focuses on possible difficulties while applying these theories. It concludes neither of these theories is perfect and may lead to unwanted effects. The common denominator of these difficulties is the requirement that the cause is *conditio sine qua non*. This may be sufficient in the cause of simple causal relationships, but not if there is a competition of events, each of which is may bring about the given result.

This work also evaluates the Czechoslovak and Czech decisions dealing with the causal connection, particularly in the private law. Having studied the most important decisions of the Supreme Court of the Czech Republic we may state that the decisions are not uniform, even in the principal question as whether

the theory of the condition or the adequate theory should be used. The most current decisions expressly refer to the adequate theory, but its conclusions indicate that it remains with the theory of condition. The Supreme Court deals in a most unconvincing way with the question of interruption of the causal connection and the influence of the intervention events.

Notwithstanding the opinion of the Constitutional Court, the Supreme Court continues to insist that the causal connection is a question of fact and the injured party has to prove it in the legal action. The Supreme Court thus omits the possibility that the consistent exercise of such requirement could in some cases lead to an unjust sentence of denying the damages.

Therefore, the next part of the work focuses on the specific position of the causal connection within evidence in the civil proceedings. This concerns mainly the cases where the injured party lacks the necessary professional knowledge (the medical law and the so-called loss of chance), or the cases where the evidence on the causal connection are held by the evil-doer who does not want to submit them in his own interest. The solution of such situation may be to use the presumptions of facts, the burden of substantiation, transfer of burden of proof or forgiving the requirement to the full proof of the causal connection.

The last part of the dissertation briefly deals with the question of the so-called loss of chance as the specific case of a competition of an event independent on the human will and as the unlawful conduct. This includes the events where the harmful consequence would occur in a certain percentage of cases even if the conduct was lawful. This question was solved first in the common law where these conclusions were assumed by the Constitutional Court of the Czech Republic. In this respect, the Constitutional Court stated that the positive law does not contain any legal definition of the causal connection and it is up to the courts and theory what content they give to this concept.

Last but not least, this dissertation deals with the position of the causal connection in the common law where the theory of condition or the adequate theory are not applied, but the concept of cause-in-fact and proxima cause as the elements of the torts. Still, the common law faces the same problems as

the continental law in detecting the causal connection. Therefore the theory in common law forms its own theoretical concepts of coping with these problems.

Seznam použité literatury

- Ardon, L.: Causality, publ. In The British Journal for the Philosophy of Science, Vol 18, No 1, 1967,
- Aristoteles: Fyzika, Petr Rezek, Praha 1996,
- Badura, P.: Staatsrecht, 3. Aufl. 2003,
- Berberz, G.: Die Leerformel der Adäquanz, 1969,
- Birkmayer, K. v.: Ursachenbegriff und Kausalzusammenhang im Strafrecht, 1885,
- Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, 2. přepracované vydání, Praha: ASPI Publishing 2004,
- Boguszak, J., Čapek, J., Gerloch, A.: Teorie práva, Praha 2001,
- Buri, M. v.: Die Kausalität und ihre strafrechtlichen Beziehungen, 1885,
- Calabresi, G.: Concerning Cause and the Law of Torts, University of Chicago Law Review, 1975/43,
- Canaris, C.: Schuldrechtsmodernisierung 2002, München 2002,
- Canaris, Claus-Wilhelm, Wolf, M., Lorenz, E.: Schuldrechtsmodernisierung / Karlsruher Forum 2002, Karlsruhe: Verl. Versicherungswirtschaft 2003,
- Deakin, S., Johnston, A., Markesinis, B.S.: Markesinis and Deakin's Tort Law. Sixth Edition. Oxford University Press. 2007,
- Ebert, Udo: Strafrecht Allgemeiner Teil, Heidelberg 2001,
- Ehrenzweig, S.: Systém des österreichischen allgemeinen Privaterchst, 2. Hälfte, Das Recht der Schuldverhältnisse, Wien 1928,
- Eliáš, J.: Společensko-ekonomické základy socialistického občanského práva, Praha 1970,
- Engisch K.: Die Kausalität als Merkmal der strafrechtlichen Tatbestände, 1931
- Enneccerus, L., Lehmann, H.: Lehrbuch des bürgerlichen Rechts, Tübingen 1958,
- Epstein, R.A.: A Theory of Strict Liability, 1973, Oxford Journal of Legal Studies 151,
- Falcon, A.: Aristotle on Causality, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Spring 2011 Edition),
- Frank, R.: Das Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich, 1975,
- Fuchs, J.: Filosofie (4.díl - Bůh filosofů), Krystal OP, Praha 1997,
- Gerloch, A.: Teorie práva, 5., upr. vyd., Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2009,
- Geyer, A: Gundriss zu Vorlesung über gemeines deutsches Strafrecht, 1923,
- Glaser, J. A.: Abhandlungen aus dem österreichischen Strafrechte, 1858,
- Göhler, Erich: Gesetz über Ordnungswidrigkeiten, 13., neu bearb. Aufl., München 2002,
- Good, I. J.: Causal Calculus I-II. British Journal for the Philosophy of Science, 1961,
- Haft, Fritjof.: Stafrecht Allgemeiner Teil, 9. Aufl., München 2004,
- Halík, T.: Vzáýván i nevzáýván, Evropské přednášky k filozofii a sociologii dějin křesťanství, Praha 2004,

- Hart, H.L.A., Honoré, T.: Causation in the Law. Second edition. Oxford University Press, New York 1985,
- Harvánek, J.: Teorie práva, Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008,
- Hendrych, D. a kol.: Správní právo, obecná část, 7. Vydání, C.H. Beck, Praha 2009,
- Hoye, W.J.: Demokratie und Christentum, Münster 1999,
- Hume, D.: Zkoumání lidského rozumu, Svoboda, Praha 1996,
- Hungr, E.: Právní filosofie (Vybrané problémy), Brno 1993,
- Hunt, M.: Dějiny psychologie. Praha, Portál, 2000,
- Ipsen, Jörn: Allgemeines Verwaltungsrecht 4., neu bearb. Aufl., Köln, München 2005,
- Jakobs, G.: Strafrecht, Allgemeiner Teil: die Grundlagen und die Zurechnungslehre, Walter de Gruyter, 1993,
- Jastrzemská, Z.: Pravděpodobnostní teorie kauzality. ProFil 6, 2005,
- Jelínek, J.: Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část. 2. vyd., Praha, Leges, 2010,
- Kant, I: Kritika čistého rozumu. Praha 2001,
- Karlsruher Kommentar zum Gesetz über Ordnungswidrigkeiten 2., Neubearb. Aufl., München 2000,
- Keeton, R.E.: Legal Cause In The Law Of Torts, 1963,
- Keil, G.: Handeln und Verursachen. Frankfurt: Klostermann, 2000,
- Knapp, V.: Co je dovoleno a co je zakázáno, Právník 1990,
- Knapp, V.: Některé úvahy o odpovědnosti v občanském právu. Stát a právo I. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1956
- Knapp, V.: Teorie práva, Praha 1995,
- Knappová, M., Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné II., 4., aktualiz. a dopl. vyd., Praha, ASPI Publishing, 2006,
- Knappová, M.: Povinnost a odpovědnost v občanském právu, Praha: Eurolex Bohemia 2003,
- Kolektiv autorů: Filosofický slovník, Fin, Olomouc 1995,
- Köstlin, C. R.: Neue Revision der Grundbegriffe des Kriminalrechts, 1843,
- Krčmář, J.: Právo obligační, 3. vyd., Praha 1936,
- Kühn, Kristian: Strafrecht, allgemeiner Teil, 4., neu bearb. Aufl., München 2002,
- Landes, W.M., Posner, R.A.: The Economic Structure of Tort Law, 1987,
- Leonhard: Die Kausalität als Erklärung durch Ergänzung, 1946,
- Lewis, D.: „Kausalität“ (1978), publ. in: Kausalität, neue Texte, Hg. G. Posch, Stuttgart: Reclam, 1981,
- Lewis, D.: Philosophical Papers, Vol. II, 1986,
- Lobkowicz, M.: Duše Evropy, Praha 2001,
- Luby, Š.: Prevencia a zodpovednosť v občianskom práve I. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1958
- Mackie, J.: Causes and Conditionals, publ. in American Philosophical Quarterly, Band 2, 1965,

- Mackie, J.: The Cement of the Universe, Oxford 1974,
- Macur, J.: Břemeno substancování v civilním soudním řízení. Publ. in Bulletin advokacie č. 6-7/1999,
- Macur, J.: Důkazní břemeno a teorie o uplatňování pravděpodobnosti při hodnocení důkazů v civilním soudním řízení, Právník, 1995, č. 4,
- Macur, J.: Odpovědnost a zavinění v občanském právu, Brno 1980,
- Malenovský, Jiří: Mezinárodní právo veřejné, obecná část, Brno 2002,
- Maurach, R.: Deutsches Strafrecht. 4. Auflage. 1971,
- Mayer, H.: Strafrecht. Allgemeiner Teil. 1953,
- Medicus, D.: Grundwissen zum bürgerlichen Recht, 6. Aufl, Köln, München 2004,
- Medicus, Dieter: Bürgerliches Recht, München, Berlin, Köln, Bonn 1999,
- Meixner, U.: Theorie der Kausalität. Ein Leitfaden zum Kausalbegriff in zwei Teilen, Mentis Verlag, 2001,
- Mikulcová, L.: odpovědnost za škodu způsobenou leasingovému nájemci předčasným ukončením leasingového vztahu pro totální zničení předmětu leasingu, Právní rozhledy 18/2008,
- Mill, J.S.: Gesammelte Werke. System der deductiven und inductiven Logik, Fues/Reisland, Leipzig, digitalizované vydání Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf,
- Milota, A.: Učebnice obojího práva trestního, platného v Československé republice: právo hmotné. Praha 1927,
- Miříčka, A.: Trestní právo hmotné: část obecná i zvláštní, Praha 1934,
- Musielak, H.J.: Grundkurs BGB, 9. Aufl., München 2005,
- Např. Letoš, R.: Hume a kauzalita, publ. in Distance Revue pro kritické myšlení 4/2005,
- Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné. 1, Obecná část. 6. přeprac. vyd., Praha Wolters Kluwer ČR, 2010,
- Novotný, O., Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, obecná část, Praha 2003,
- Patočka, J.: Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové. Praha 1964,
- Patočka, J.: Aristotelés: Praha 1994,
- Plocki, A., Tlustý, P.: Pravděpodobnost a statistika pro začátečníky a mírně pokročilé, Praha, Prométheus, 2007,
- Popper, Karl R.: Logik der Forschung, 7. Aufl., Tübingen 1982,
- Posner, R.A.: Epsteins Tort Theory: a Critique, 1979, Oxford Journal of Legal Studies 457,
- Potočný M., Ondřej, J.: Vybrané dokumenty ke studiu mezinárodních organizací, Praha 1999,
- Potočný, M., Ondřej, J.: Mezinárodní právo veřejné – zvláštní část, 6., dopl. a rozš. vyd., Praha : C.H. Beck, 2011,
- Prosser, W. L., Keeton, W.P.: Keeton Prosser and Keeton on Torts, 5th Edition, 2004,

- Quinn, G., Shin, C.H., Maguire, M.G.: Myopia and ambient lighting at night. Publ. in Nature 5/1999,
- Radbruch, G.: Die Lehre von der adäquaten Verursachung, 1902,
- Reif, J., Kobeda, Z.: Úvod do pravděpodobnosti a spolehlivosti, ZČU Plzeň, 2004 (2. vyd.),
- Reichenbach, H.: The Direction of Time, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1991,
- Röckrath, L.: Kausalität, Wahrscheinlichkeit und Haftung. Rechtliche und ökonomische Analyse, C.H. Beck, München, 2004,
- Rouček, F., Sedláček, J.: Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému, Praha 1937
- Rümelin, M.: Die Verwendung Der Causalbegriffe in Straf- Und Civilrecht, 1900,
- Schmidt, R.: Strafrecht Allgemeiner Teil, Grundlagen der Strafbarkeit, 6. Auflage, 2007,
- Schwab, D.: Einführung in das Zivilrecht, Heidelberg 2010,
- Schwartländer, Johannes: Die Verantwortung der Vernunft in einer friedlosen Welt - Philosophisch-Pädagogisches Kolloquium aus Anlaß des 80. Geburtstages von Otto Friedrich Bollnow, Tübingen 1984,
- Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti. Podstatně přepracované a doplněné vydání. Praha 2003,
- Stübel, Ch. C.: Über den Tatbestand der Verbrechen, die Urheber derselben, etc., 1803,
- Svoboda, K. Řeční atomisté. Praha: Svoboda, 1980,
- Špůr, J.: Úvod do systematické filosofie: filosofie přírody, 1. vyd., Plzeň 2006,
- Švestka, J. a kol.: Občanský zákoník. Komentář. C.H.Beck Praha 2008,
- Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol. Občanský zákoník. Komentář. 10. vydání. Praha: C.H.Beck 2006,
- Švestka, J.: Odpovědnost za škodu podle občanského zákoníku, Praha 1966,
- Švestka, J.: Odpovědnost za vady podle československého socialistického práva, Praha 1976,
- Tarnowski, H.: Die systematische Bedeutung der adäquaten Kausalitätstheorie für den Aufbau des Verbrechensbegriffs, Leipzig 1927,
- Traeger, L.: Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht, 1904,
- von Bar, Ch., Drobnig, U.: The Interaction of Contract Law and Tort and Property Law in Europe. A Comparative Study, European Law Publisher 2004,
- Von Bar, L: Die Lehre vom Kausalzusammenhange im Rechte, besonders im Strafrechte, 1871,
- von Caemmerer: Das Problem des Kausalzusammenhangs, 1956,
- Von Kries, J.: Über den Begriff der objektiven Möglichkeit und einiger Anwendungen desselben, 1888,

- Wehr, M.: Der Schmetterlingsdefekt. Turbulenzen in der Chaostheorie. Klett-Cotta, Stuttgart 2002,
- Weinberger, O.: Filosofie, právo, morálka, Brno 1993,
- Welzel, H.: Das Deutsche Strafrecht, Eine systematische Darstellung, Berlin 2010,
- Wessels, Johannes, Beulke, Werner: Strafrecht, Allgemeiner Teil - die Straftat und ihr Aufbau, 35., neu bearb. Aufl., Heidelberg 2005, str. 45,
- Williams, G.: Causation in the Law, 1961, Cambridge Law Journal,
- Wolf, J.G.: Der Normzweck im Deliktrecht, 1962,
- Wundt, W.: Logik. 1883,
- Zipursky, B.C.: Foreseeability in Breach, Duty and Proximate Cause, publ. in. Wake Forest Law Review 44/2009.